

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

MEMLÛK DENİZ KUVVETLERİ

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan:

Burak Gani EROL

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Kâzım Yaşar KOPRAMAN

ANKARA / 2012

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

MEMLÛK DENİZ KUVVETLERİ

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan:

Burak Gani EROL

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Kâzım Yaşar KOPRAMAN

ANKARA / 2012

ÖNSÖZ

Arapça kaynaklarda *ed-Devle et-Türkiyye*, *ed-Devle el-Memlûkiyye*, *ed-Devle el-Memâlik* ve *ed-Devle el-Memlûkî* gibi isimlerle anılan, etnik olarak - tamamı olmasa da- kendilerini ve devletlerini “*Türk*” olarak tanımlayan, kurdukları askerî, idârî ve siyâsî nizâmın içinde kendilerini ve kendilerine delâlet eden şeyleri *Türk* olarak vasfeden *Memlûkler*, kendilerinden önce ve sonra benzerine tesâdüf edilmeyen, *Türk-İslâm* devlet geleneğinin bir halîtası olan nev’i şahsına münhasır bir mekanizma ile 1250 ve 1517 yılları arasında **Mısır**, **Suriye** ve **Hicâz** bölgesini hâkimiyetleri altına almışlar ve 267 yıl boyunca tek hâkim güç olarak bu bölgeleri yönetmişlerdi. Bu devletin temeli “*Memlûk Sistemi*”ne dayanıyordu. Küçük yaşta “*memlûk*” olarak satın alınan ve mükemmel birer asker (fâris, şövalye) olarak yetiştirilen ve “*oğullar babalarının çabuk ölmesini, köleler ise uzun yaşamasını ister*” sözün ispat edercesine kendilerini satın alıp yetiştiren ve sistemin içine sokan, sonra da hür yapıp kendilerine bağlayan ve kaderlerini efendilerinin kaderleri ile birleştirip efendileri için canları pahasına savaşan *Memlûkler*, askerlik kaabiliyetleri ve acımasızlıkları üzerinde bütün tarihçilerin ittifak ederek kabul ettikleri *Moğolları* yenmişler ve *Eyyûbîler*’den devraldıkları *İslâm Dünyası*’nı koruma görevini de başarı ile ifa ederek *Müslümanlara* huzur vermeyen *Haçlı* kalıntılarını tedricî olarak tasfiye etmişlerdir.

Devletin temel direğini oluşturan mükemmel yetiştirilmiş ve disiplinli kara ordusu muhakkak ki *Memlûk Devleti*’nin tek askerî kuvveti değil idi. **Akdeniz** ve **Kızıldeniz** gibi iki denize sahilleri olan, adetâ **Nil Nehri**’nin dahi büyüklüğü sebebiyle “*deniz*” olarak anıldığı *Memlûkler* siyâsî nizâmlarını muhâfaza ve kendilerine yönelik tehditleri berteraf etmek maksadıyla hatırı sayılır bir deniz gücüne de sahiptiler. Bu amaçla gemiler inşa etmişler, donanmalar kurmuşlar, her ne kadar karada olduğu kadar parlak olmasa da, sahillerinin bulunduğu denizlerde ve **Nil Nehri**’nde kayda değer askerî faaliyetler de bulunmuşlardı. Bu faaliyetler ile **Akdeniz** ve **Kızıldeniz**’deki güçlü rakiplerine karşı koymuşlar ve hattâ zaman zaman onlara galebe çalmışlardır.

Biz bu çalışmamızda *Memlûk Devleti*'nin denizcilik faaliyetlerini inceledik. Bu konuyu seçmemizin esas sebebi, bu konuda ülkemizde bu güne kadar yapılmış müstakil bir çalışmanın olmamasıdır.

Memlûkler'in deniz faaliyetlerine dâir çalışma ve bilgiler, **David Ayalon**'un "*Memlûkler Deniz Kuvvetleri*" adlı sekiz sayfalık bir makalesi ile *Memlûk* askerî teşkilâtını ve *Memlûk* devlet teşkilâtını inceleyen eserler ve çeşitli ansiklopedilerdeki *monografik* maddelerde bulunan bir kaç sayfa ile sınırlıdır. Diğer taraftan *Memlûklerle* münâsebeti bize nazaran çok daha uzak milletlerin tarihçileri konu ile bizden daha çok ilgilenmiş ve yayınlar yapmışlardır. Bu çalışma ile ülkemiz tarihçileri tarafından günümüze kadar ihmal edilen bu konuyu bir nebze dahi olsa doldurmayı hedefledik.

Çalışmamız önsöz, kaynaklar ve giriş dışında beş bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm'de *Memlûklere* gelinceye kadar **Mısır**'da kurulmuş olan devletlerin denizcilik faaliyetlerine, mümkün mertebe teferruata girmeden değindik. İkinci Bölüm'de **Nil Nehri**'nde yapılan denizcilik faaliyetlerini anlattık. Üçüncü Bölüm'de *Memlûk Devleti*'nin denizcilik faaliyetlerinin en yoğun olduğu deniz olan **Akdeniz**'deki denizcilik faaliyetlerine değindik. Dördüncü Bölüm'de **Kızıldeniz**'i ele aldık ve burada yürütülen denizcilik faaliyetlerini, devletin inkıraz sebeplerinden birisi olan *Portekizliler* ile mücadelelere ağırlık vererek, inceledik. Beşinci ve son bölümde ise, kaynakların imkân verdiği nisbette, *Memlûk* denizcilik teşkilâtını, deniz kuvvetlerini, tersaneleri, gemi yapımında kullanılan hammaddeleri ve gemi çeşitlerini, limanları, gemilerde kullanılan silahları tedkîk etmeye gayret ettik. Çalışmamız sonuç, kaynaklar ve tedkîkler ve eklerle nihâyet bulmuştur.

267 yıl müddetle **Mısır** ve **Suriye** ve **Hicaz**'da hüküm süren *Memlûkler* devrinde, her sahada pek çok eser kaleme alınmıştır. Bu eserler sayesinde *Memluk Devleti*'ne dâir diğer *Türk-İslâm* devletleri ile mukâyese edilecek olursa daha zengin kaynağa sahip olduğumuz bir gerçektir. Lakin bu zengin kaynaklar arasında münhasıran *Memlûklerde* denizcilik teşkilatı ve faaliyetlerine dâir bilgiler sunan özel bir kaynak yoktur. Bu sebeple biz imkan ve

şartların müsaadesi nisbetinde, ulaşabildiğimiz kaynaklara dayanarak, *Memlûk* deniz kuvvetlerini incelemeye çalıştık. Bu arada konu ile alâkalı tedkîkleri de ihmal etmedik.

Memlûk Devleti'nin deniz kuvvetlerini incelediğimiz bu çalışmamızda tabii olarak kara kuvvetlerine ve devlet teşkilâtına da zaman zaman değindik. Bunu, amacımız deniz kuvvetleri olduğundan, mümkün mertebe açık, anlaşılır ve nazarî bilgiler dâhilinde, tarihî sürece girmeden, tedkîk eserleri ve temel kaynakları referans göstererek yaptık.

Bu çalışmayı hazırlarken ben tek başıma değildim. Konuyu seçtiğim tarihten itibaren her an yardım ve ilgisini benden eksik etmeyen, konuyla ilgili her sorumu cevaplandıran ve bana yol açan, ulaşamadığım kaynakları kütüphânesinden temin ettiğim; tezimi satır-be-satır okuyan ve tavsiyeleri ile yol gösteren, bilgi ve tecrübelerini benden esirgemeyen danışman hocam **Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprman**'a minnet ve şükranlarımı arz ederim. Tezimin yazım safhasında bir çok defa bilgisine müracaat ettiğim, üzerinde çalıştığı konularda fikirlerini ve tavsiyelerini benimle paylaşmaktan çekinmeyen, kütüphanesindeki eserleri istifâdeme sunan değerli Hocam **Prof. Dr. Altan Çetin**'e, odasında saatler boyu misafir eden, fikirlerini ve önerilerini paylaşan kıymetli hocam **Doç. Dr. Nihat Yazılıtaş**'a, hususîyle sık sık Arapça bilgisine müracaat ettiğim **Gülhan et-Türk**'e, her zaman her hususta yanımda olup beni destekleyen aileme ve arkadaşlarıma can-ı gönülden teşekkür ederim.

Ankara, 2012

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
KISALTMALAR	VII
KAYNAKLAR HAKKINDA.....	VIII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	8
MEMLÛKLERE GELİNCEYE KADAR MISIR'DAKİ DENİZCİLİK FAALİYETLERİ	8
A. TOLUNOĞULLARI ZAMANINDA MISIR DENİZ KUVVETLERİ.....	8
B. İHŞİDÎLER ZAMANINDA MISIR DENİZ KUVVETLERİ	12
C. FÂTİMÎLER ZAMANINDA MISIR DENİZ KUVVETLERİ.....	14
D. EYYÛBÎLER ZAMANINDA MISIR DENİZ KUVVETLERİ	17
İKİNCİ BÖLÜM.....	20
MEMLÛK DENİZ KUVVETLERİ.....	20
A. MEMLÛKLER VE DENİZCİLİK.....	20
B. MEMLÛK DENİZ KUVVETLERİ	25
C. GEMİ YAPIMINDA KULLANILAN HAMMADDE.....	28
1. KERESTE (HAŞEB)	28
2. DEMİR (HADÎD).....	32
3. KÜREK (MİCZÂF)	32
4. YELKEN (ŞİRÂ) VE DİREĞİ (SUVÂR)	33
5. DÜMEN (DEFFE)	33
D. GEMİ YAPIM YERLERİ (DÂR es-SİNÂ'A – TERSÂNELER)	34
1. er-RAVZA TERSÂNESİ	34
2. MISIR / FUSTÂT / AMÂİR TERSÂNESİ.....	36
3. MAKAS TERSÂNESİ	37
4. BULAK TERSÂNESİ	37
5. el-CEZÎRET el-VUSTA / CEZÎRET ARVÂ TERSANESİ	39
6. KASR İBN el-'AYNÎ TERSÂNESİ	39
7. SUVEYŞ (KULZUM) TERSÂNESİ	40

E. MEMLÛKLER ZAMANINDA KULLANILAN GEMİLER	41
F. DENİZ SAVAŞLARINDA KULLANILAN SİLAHLAR	63
G. LİMANLAR	68
1. KIZILDENİZ LİMANLARI	68
2. AKDENİZ LİMANLARI	72
H. LİMAN KENTLERİ ve LİMANLARIN SAVUNMASI	75
İ. Donanma Gösterileri ve Törenler	81
1. NİL BAYRAMLARI	86
1. VEFÂ en-NÎL	90
2. KESR el-HALÎC (SEDDİN YIKILMASI)	92
3. 'İYD eş-ŞEHÎD (ŞEHÎD BAYRAMI)	94
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	97
MEMLÛKLER DEVRİNDE NİL NEHRİNDE DENİZCİLİK FAALİYETLERİ	97
A. NİL NEHRİ	97
B. HAÇLI SEFERLERİ VE MISIR	99
1. BİRİNCİ HAÇLI SEFERİ (1096-1099)	101
2. HAÇLILARIN MISIR'I İLK İŞGAL DENEMESİ	102
3. BEŞİNCİ HAÇLI SEFERİ (1218-1221)	104
4. YEDİNCİ HAÇLI SEFERİ (1249-1250)	110
C. NUBYA SEFERLERİ	118
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	124
MEMLÛKLERİN AKDENİZ'DEKİ DENİZCİLİK FAALİYETLERİ	124
A. AKDENİZ	124
B. BAYBARS'IN KIBRIS SEFERİ	126
C. SURİYE'DEKİ HAÇLI BAKİYELERİNİN TASFİYESİ	131
1. ARVÂD ADASININ FETHİ	134
D. FRENKLERİN İSKENDERİYE SALDIRISI	136
E. FRENKLERLE MÜCÂDELELER	145
F. KIBRIS SEFERLERİ VE KIBRIS'IN FETHİ	150
1. BİRİNCİ KIBRIS SEFERİ (1424)	151
2. İKİNCİ KIBRIS SEFERİ (1425)	153
3. ÜÇÜNCÜ KIBRIS SEFERİ VE KIBRIS'IN FETHİ (1326)	159

4. FETİHTEN SONRA KIBRIS'LA MÜNÂSEBETLER.....	168
G. RODOS SEFERLERİ	175
1. BİRİNCİ RODOS SEFERİ (1440)	179
2. İKİNCİ RODOS SEFERİ (1443)	181
3. ÜÇÜNCÜ RODOS SEFERİ (1444).....	184
H. MEMLÛK - OSMANLI MÜNÂSEBETLERİ	187
BEŞİNCİ BÖLÜM	193
MEMLÛKLERİN KIZILDENİZ'DEKİ DENİZCİLİK FAALİYETLERİ.....	193
A. KIZILDENİZ	193
B. ABBÂSİ HALİFELİĞİNİN MİSİR'DA İHYÂSİ	195
C. RESULOĞULLARI DEVLETİ İLE MÜNÂSEBETLER	199
D. COĞRAFÎ KEŞİFLER.....	203
E. PORTEKİZLİLER İLE MÜCÂDELE	210
SONUÇ.....	223
KAYNAKÇA	225
EKLER.....	240
ABSTRACT.....	250

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı Geçen Eser
a.g.m	: Adı Geçen Makale
a.g.m,	: Adı Geçen Müellif
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
D.	: Doğumu
Haz.	: Hazırlayan
K.	: Kısım
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
No:	: Numara
Ö.	: Ölümü
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Ter.	: Tercüme
Tah.	: Tahkik
Yay.	: Yayınlayan

KAYNAKLAR HAKKINDA

Ortaçağlarda, bütün **Ortadoğu**, büyük bir kültür çevresi teşkil eder. bu çevre içindeki muhtelif sahalar, bazı mahallî ayrılıklara rağmen, ictimâî ve siyâsî hayatın bir çok tezâhürlerinde, ictimâî ve siyâsî müesseselerde önemli benzeyişler gösterir.¹ Bu mülâhazadan yola çıkılarak biz bu çalışmamızda kullanılan eserleri tasnif ederken, millet, devlet veya ülkeye göre tasnif etmenin anılan kültür çevresini temsilde gösterebileceği muhtemel eksiklik sebebiyle, kaynakların tasnifinde onları dillerine göre tasnif etmenin daha doğru bir yol olacağı düşüncesiyle bu usulü takip ettik.²

A- ARAPÇA KAYNAKLAR

1) TARİHLER

Mısır'ın *Müslümanlar* tarafından fethi, hem *İslâm* dininin yayılması ve hem de **Mısır** için oldukça önemli bir hadisedir. Bu tarihî hâdiseyi en iyi nakleden kaynaklardan biri hiç kuşkusuz **İbn 'Abd el-Hakem**³ (802/871) tarafından kaleme alınan *Fütûh Mısır ve Ahbâruhâ* adlı eserdir. **Mısır** ve **Kuzey Afrika**'da gerçekleştirilen *İslâm* fetihlerini, olayların üzerlerinden çok fazla zaman geçmeden kaleme alan müellifin verdiği bilgiler gerek muâsırları ve gerekse muahhar kaynaklarda (**Belâzurî** (Ö. 897) ve **Taberî** (839/932) gibi) ile birlikte yer bulmuştur.⁴ Biz de Mısır'ın fethi ve ilk *İslâm* denizcilik faaliyetlerinden bahsederken **İbn 'Abd el-Hakem**'den ziyadesi ile faydalandık.

¹ Fuat KÖPRÜLÜ, "Anadolu Selçukluları Tarihi Yerli Kaynakları", **Belleten**, C. 7, S. 27, 1943, s. 458.

² Altan ÇETİN, **Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât**, İstanbul, 2007, s. 13.

³ İBN 'ABD EL-HAKEM, Ebu el-Kâsım Abd er-Rahman b. 'Abdullah; **Fütûh Mısır ve Ahbâruhâ**, (tah. Muhammed Subeyh), Leyden, 1915.

⁴ Şemseddin Günaltay, **İslam Tarihinin Kaynakları**, İstanbul, 1991, s. 151, 154; Ramazan Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, İstanbul, 1998, s. 45.

Dînî ilimlerdeki çalışmalarıyla da oldukça meşhûr olan **İbn el-Esîr**⁵ (1160/1231) ,*el-Kâmil fî et-Tarih* adlı umûmî Dünya tarihi mâhiyetindeki eseri de Ortaçağ tarihi sahasının vazgeçilmez müelliflerinden birisidir. Çalışmamızda **Mısır** üzerine düzenlenen *Haçlı Seferleri* kısmında bu esere sık sık müracaat ettik.

Eyyûbî Devleti tarihini kaleme alan en önemli müelliflerden birisi hiç kuşkusuz **İbn Vâsıl**'dır (1207/1298)⁶. **İbn Vâsıl**'ın, *Muferric el-Kurûb fî Ahbâr Benî Eyyûb* adlı eseri *Eyyubîlerin* husûsiyle 1232-1233'ten sonraki dönemini mufassal olarak anlatır.⁷ Çalışmamızda *Eyyubîler* dönemi *siyâsî* hâdiselerini kaleme aldığımız kısımlarında bu eserden çok yararlandık.

Kitâb Kavânîn ed-Devâvîn adlı eserinde **Mısır**'ın *mâlî* ve *idarî* *divân*larından ve *divân* görevlilerinden, *coğrâfî* özelliklerinden, *iktisâdî*, *zirâî* ve *ictimâî* hayatından bahseden ve bu hususlarda mühim bilgiler veren **İbn Mamâtî**⁸ (Ö. 1209) *Eyyûbî Devleti*'nin kurulmasını müteâkib *divân el-mâl* ve *divân el-ceyş* gibi iki önemli *divân*ın *nâzırlıklarını* yapmış önemli bir şahsiyettir. *el-Makrîzî*'de dâhil olmak üzere pek çok müellifin eserlerinden istifâde ettikleri bu önemli kaynaktan biz de çalışmamız içinde gemileri tavsif ederken yararlandık.

Memlûk bürokrat tarihçilerinden olan **İbn Şeddâd**'ın (1217/1285) **Sultan Baybars**'ın hayatı ve faaliyetlerini konu alan *Siret el-Melik ez-Zâhir Baybars* ismiyle bilinen eseri **Baybars** dönemi *siyâsî* olayları hakkında bilgi veren eserlerin başında gelir.⁹

⁵ İBN el-ESÎR, Ebû el-Hasan 'İzz ed-Dîn Ali b. Ebî el-Kerem Muhammed el-Cezerî, *el-Kâmil fî et-Tarîh*, (Tah. Ebu el-Fidâ Abdullah el-Kâdî), Beyrût, 1987; Şemseddin Günaltay, *a.g.e.*, s. 151, 154.

⁶ İBN VÂSIL, Ebû Abdullah Cemâl ed-Dîn Muhammed b. Sâlim, *Muferric el-Kurûb fî Ahbâr Benî Eyyûb*, (Tah. Cemâl ed-Dîn Şeyyâl), Kâhire, 1953.

⁷ ; Ramazan Şeşen, *a.g.e.*, s. 154-155; Ayşe Dudu Kuşçu; *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2005, s. 18-19.

⁸ İbn MAMÂTÎ, Ebû el-Mekârim Es'ad b. el-Mühezzib el-Hatir, *Kitâb Kavânîn ed-Devâvîn*, (Tah. 'Azîz Sûryâl 'Atiyya), Kahire, 1991.

⁹ İBN ŞEDDÂD, 'İzz ed-Dîn Muhammed el-Halebî; *Baybars Tarihi*, (Ter. Şerefüddin Yaltkaya), Ankara, 2000; R. Şeşen, *a.g.e.i*, s. 152-153.

Memlûk Devleti'nde *büyük devâdar* makamına getirilen ve **Muhammed b. Kalavun**'un üçüncü saltanatı esnasında **Mısır**'da *saltanat nâibi* olarak görev yapan *asker, devlet adamı ve tarihçi Baybars el-Mansûri*¹⁰ (1247-1325), **Aybek**'in 1250 senesinde tahta çıkışıyla başlattığı eseri *et-Tuhfe el-Mulûkiyye fî ed-Devle et-Türkiyye* adlı eserinde mühim bilgiler verir.¹¹

Baybars, Kalavun ve Halîl dönemlerinde *sır kâtipliği* ve *inşa divânı* başkanlığı görevlerinde bulunmuş olan *Memlûk* devletinin bürokrat tarihçilerinden **İbn 'Abd ez-Zâhir**'in (1223-1292) *er-Ravz ez-Zâhir fî Siret el-Melik ez-Zâhir* adlı eseri *Baybars* dönemine ait önemli malûmât içeren eserlerdendir.¹²

Mülkî idârede çeşitli görevler yapan; *kâtiplik, muhtesiplik, ordu nâzirliği* ve *divân reisliği* görevlerini üstlenen **en-Nuveyrî** (1279/1333), ansiklopedik eserlerin ilk örneğini verdiği büyük eseri *Nihâyet el-Ereb fî Funûn el-Edeb* adlı eserinde yaratılıştan başlatarak 1332 senesine kadar gelen olayları otuz bir ciltlik eserinin son bahsinde toplamıştır.¹³ **en-Nuveyri** eserini beş bölüm halinde tertip eylemiştir. Tarih kısmı beşinci ve son kısım olup aynı zamanda en geniş kısmı oluşturur. On birinci ciltten itibaren yer alan tarih ile ilgili haberler yirmi bir cilt tutar.¹⁴ Kendi devrinin haberlerini verdiği kısımlar eserin en mühim kısmını oluşturur ki bu yıllara dâir verilen bilgiler fevkalade mühimdir.

Memlûkler devrinin *evlâd en-nâs* taifesinden yani *emîrlerin* çocuklarından olan tarihçi **İbn Aybek ed-Devâdârî**'nin¹⁵ (ölümü: yaklaşık 1335 sonrası) *Kenz ed-Durer ve Câmi' el-Gurer* adlı eseri genel bir *İslâm* tarihi olup

¹⁰ BAYBARS el-MANSÛRÎ, *et-Tuhfe el-Mulûkiyye fî ed-Devle et-Türkiyye*, (Tah. 'Ab del-Hamîd Sâlih Hemedân), Lübnan, 1987.

¹¹ D. S. Margoliouth, "Baybars al-Mansûrî", *İslam Ansiklopedisi* (MEB), C. 2, İstanbul, 1979, s. 363-364; Ramazan Şeşen, *a.g.e.*, s. 156, s. 176-177; Hüseyin Polat, *et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye fî ed-Devlet et-Türkiyye/Tercüme*, Ankara, 1997, s. 24-42 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

¹² İBN 'ABD EZ-ZÂHİR, *Muhyî ed-Dîn; er-Ravz ez-Zâhir fî Siret el-Melik ez-Zâhir*, (Tah. 'Abd el-'Azîz el-Huveytir), Riyad, 1976; Ramazan Şeşen, *a.g.e.*, s. 156.

¹³ en-NUVEYRÎ, Ahmed b. Abd el-Vahhâb Şihâb ed-Dîn; *Nihâyet el-Ereb fî Funûn el-Edeb*, (Tah. Mufid Kameyuha), Beyrût, 2004.

¹⁴ Ign. Kratchkowsky, Nüveyrî, *İslam Ansiklopedisi* (MEB), C. 9, İstanbul, 1964, s. 374-375; Donald Presgrave Little, *An Introduction To Mamlûk Historiography*, Wiesbaden, 1970, s. 24-25; Ş. Günaltay, *a.g.e.*, 251-252; R. Şeşen, *a.g.e.*, 180-181;

¹⁵ AYBEK ED-DEVÂDÂRÎ, Ebû Bekr b. 'Abdullah b. 'İzz ed-Dîn, *Kenz ed-Durer ve Câmi' el-Gurer*, (Tah. Bîrend Râtka), Kâhire, 1982.

Memlûklerin ilk devirleriyle ilgili kıymetli bilgileri ihtiva eder. Müellifi tarafından dokuz *dürre/kısım* olarak kaleme alınan eser dokuz ciltten ibaret olup sekizinci ciltte *Memlûk* tarihinden bahsedilmiş, dokuzuncu cilt ise hususiyetle **Sultan el-Melik en-Nâsır Muhammed b. Kalâvun** devri olaylarına tahsis edilmiştir.¹⁶

Önemli bir *müfessir*, *muhaddis* hem de *tarihçi* olan **İbn Kesîr (1300/1373)**¹⁷, kâinatın yaratılmasından başlayarak hayatının son zamanlarına kadar getirdiği büyük ansiklopedik eseri *el-Bidâye ve en-Nihâye*'yi kronolojik bir sıra takip etmek suretiyle yıllara göre tertip etmiştir.¹⁸

en-Nuveyrî el-İskenderânî'nin¹⁹ (Ö. 1372) kaleme aldığı *Kitâb el-İlmâm*, Sultan **Eşref Şa'ban** zamanını ve o dönemde meydana gelen **İskenderiye** saldırısını bizlere en iyi tasvir eden kaynak olarak karşımıza çıkar. Saldırı esnasında şehirde bulunan **en-Nuveyrî**, saldırının başlangıcı ile şehirden ayrılmış, *Memlûk* ordusuyla birlikte tekrar geri dönmüştür. *Kitâb el-İlmâm*, sadece **İskenderiye** vakasını anlatan bir *tarih* kitabı olmaktan ma'da **Mısır** coğrafyasını tasvir eden *topografik* bir eser olarak da karşımıza çıkar. Buna ilaveten *dinî* mevzular da içerir. **İskenderiye** saldırısını anlattığımız kısımda ve gemileri tavsif ettiğimiz bölümde **en-Nuveyrî**'nin bu eserinden büyük ölçüde faydalandık.

Memlûkler devrinde yaşamış olan *evlâd en-nâs'tan Türk* asıllı *tarihçi* ve *Hanefî fâkihi* **İbn Dokmak**²⁰ (1349/1407) *el-Cevher es-Semîn fî Siret el-Mulûk* ve *es-Selâtîn* adlı eserinde *Hulefâ-yı Raşidîn* devrinden başlayarak 1398 senesine kadar gelen havâdise yer verir. *el-Cevher es-Semîn* Bahrî *Memlûkler* konusunda görgüye dayalı bilgi veren kaynakların sonuncularındandır.²¹

Memlûk tarih yazarlarının en önemli isimlerinden birisi de, tarihçiliğinin yanı sıra *fıkıh*, *hadis* gibi *İslâmî* ilimlerde de zamanının büyük

¹⁶ R. Şeşen, a.g.e., 182-183; D. P. Little, a.g.e., 10-13.

¹⁷ İBN KESİR, *el-Bidâye ve en-Nihâye*, (Tah. 'Abdullah b. 'Abd el-Muhsin et-Turkî), Kâhire, 1997.

¹⁸ Ş. Günaltay, a.g.e., s. 328.

¹⁹ en-NUVEYRÎ el-İSKENDERÂNÎ, Muhammed b. Kâsım b. Muhammed el-Mâlikî; *Kitâb el-İlmâm fîmâ Ceret bihi el-Ahkâm ve el-Umûr el-Makziyye fî Vak'at el-İskenderiyye*. (Tah. 'Azîz Sûryâl 'Atiyya/Etienne Combe), Haydarâbad, 1968-1976.

²⁰ İBN DOKMAK, Sârım ed-Dîn İbrâhîm b. Muhammed b. Aydemir el-'Âlâî; *el-Cevher es-Semîn fî Siret el-Mulûk ve es-Selâtîn*, (Tah. Sâid 'Abd el-Fettâh Âşûr), Suudi Arabistan, 1982.

²¹ R. Şeşen, a.g.e., 182-183; Altan ÇETİN, a.g.e., s. 17.

alimlerinden olan **el-‘Aynî**’dir²² (1351/1451). **‘Ayn Tâb** (bugünkü **Gaziantep**) doğumlu bir *Türk* olması ve *Türkçeyi* iyi derecede bilmesi onun *sultanlar* ve *ümerâ* katında el üstünde tutulmasına sebep olmuş, kendisinden öncekilerin nâil olamadıkları makam ve mevkilerin (*Kâhire Muhtesipliği, Hanefî Başkadılığı, Vakıflar Nâzirliği* gibi) *sultanların* özel elçilikleri ve hattâ *keşşâflık* gibi önemli görevlere tayin olunmuştur. **el-‘Aynî** *sultanlar* ve kudretli *emîrlerle* tesis ettiği yakınlık neticesinde elde ettiği makam ve mevkilerin ona sağladığı bu özel konumu dolayısıyla başkalarının ulaşamayacağı bilgi ve belgelere ilk elden ulaşmaya nâil olmuş, *sultanların* protokollerinde ve hizmetlerinde bulunmak suretiyle pek çok olaya da şahit olmuştur. Şahit olduğu olayları (halk ayaklanmaları, *Hristiyan* ve *Yahudîlere* konan yasaklar, zina, zındıklık ve daha başka sebeplerden uygulanan recmetme cezaları gibi binde bir vukubulan olayları dahi) eksiksiz kaydetmiştir. **es-Sehâvî**’ye göre, **İbn Hacer**’den sonra en çok eser veren (zamanımıza kadar ulaşmamış olanlar dâhil otuz sekiz eser) 15.yy. Memlûk müverrihlerinden **‘el-Aynî**’nin şüphesiz en mühim tarih eseri olan *‘İkd el-Cumân fî Tarih Ehl ez-Zamân* on dokuz ciltten ibaret olup dünyanın yaradılışından başlayıp müellifin ölümüne kadar gelen umûmî bir İslâm tarihidir. Eserini yazarken *ensâb, coğrafya, tabakât, terâcim, hadîs, siyer, muhadarât* ve sair eserleri de kullanmıştır.²³ Zamanında hiçbir tarihçi âlimin nâil olamadığı hürmet ve itibara nâil olmuş, en yüksek ilmî ve idârî derecelere çıkmış olan **el-‘Aynî**’nin özellikle dönemi ile ilgili verdiği malûmât eşsiz olup tezimizin yazımı esnasında sık sık müracaat edilerek istifâde edilmiştir.

²² el-‘AYNÎ, Bedr ed-Dîn Mahmud b. Ahmed, *‘İkd el-Cumân fî Tarih Ehl ez-Zamân*, (Tah. M. M. Emîn), Kâhire, 1989; *‘İkd el-Cumân fî Tarih Ehl ez-Zamân*, Nuruosmaniye Kütüphânesi, Veliyüddin Efendi Kitaplığı, No: 2396; *‘İkd el-Cumân fî Tarih Ehl ez-Zamân*, el-Mektebe eş-Şâmîle (www.islamport.com/isp_eBooks/tkh/).

²³ Muhammed Mustafa Ziyâde, *el-Muerrihûn fî Mısır fî el-Karn el-Hâmis ‘Aşar el-Milâdî*, Kâhire, 1949, s. 21-21; D. P. Little, a.g.e. s. 80-84; Kâzım Yaşar Kopruman, el-‘Aynî’nin *‘İkdu’l-Cumân’ında XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi ile İlgili Kayıtlar*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1971; Marçais/Mükrimin Halil Yınanç, “Aynî”, *İslam Ansiklopedisi* (MEB), İstanbul, 1979, s. 70-72; Şemseddin Günaltay, a. g. e., 349-350; Ramazan Şeşen, a.g.e., s. 217-218.

İbn Hacer²⁴ (1361/1449) *muhaddis* ve *tarihçi* kimliği ön plana çıkmış olmakla birlikte çeşitli konularda iki yüz yetmiş civarında eser vermiş önemli bir ilim adamıdır. *İnbâ el-Gumr bi-Ebnâ el-‘Omr* isimli meşhur eseri, müellifin yaşadığı dönem olan 1371-1449 yılları arasında vukubulan olayları ihtiva eder. Bu müddet zarfında müellif yaşadığı, gördüğü ve duyduklarını tasvir etmiştir. Müellifin uzun yıllar sürdürdüğü *Mısır Şafiî Başkadılığı* ve *müderreslik* görevi sebebiyle *sultanlar* ve *ümerâ* ile olan yakın teması, eserinde yer alan malûmâtın kıymetini daha da arttırmaktadır.²⁵

Mısır tarih yazıcılığının en mühim ve müstesna isimlerinden birisi olan **el-Makrîzî**²⁶ (1364/1442) muhtelif türlerde pek çok eser kaleme almıştır. *Kâtiplik*, *kadılık*, *muhtesiblik*, *hatiplik* ve *imamlık* gibi pek çok görevde bulunmuş olan **el-Makrîzî** tarafından kaleme alınmış olan *Kitâb es-Sülûk li Marifet Düvel el-Mülûk* Mısır'ın *Eyyûbîler* ve *Memlûkler* dönemi tarihi için vazgeçilmez temel kaynaklarından birisidir. 1181 yılı olayları ile başlayan eser 1436 yılına kadar gelir. **el-Makrîzî** eserini kaleme alırken isimlerini ve eserlerini saydığı pek çok müelliften istifade etmiştir. Bunların başta gelenleri **en-Nuveyrî**, **ed-Devâdârî**, **Baybars el-Mansûrî**, **‘Abd el-Latif el-Bağdâdî**, **İbn el-Esîr**, **İbn Vâsıl** **İbn Abd ez-Zâhir**'dir. **el-Makrîzî** kronolojik olarak tertib ettiği eserinde her yıl içinde önemli addettiği *siyâsî*, *ictimâî*, *iktisâdî*, *askerî*, *coğrafi* havâdisi ayrıntılı olarak nakletmiştir.

Yine **el-Makrîzî**'nin kısaca *el-Hitat*²⁷ adıyla marûf eseri *Mısır* coğrafyasına dâir temel kaynaklardandır. *el-Makrîzî* eserini yedi ana bölüm halinde tertip etmiştir. Bölümler de sırasıyla **Mısır**'a dâir coğrafi bilgiler, **Mısır**'ın şehirleri ve halkı, **el-Fustat** şehri, **Kâhire** şehri, **Mısır**'ın *Câmileri*, *Kiptîlerin* tarihi

²⁴ İBN HACER eL-ASKALÂNÎ, Şehâb ed-Dîn Ebî el-Fazl Ahmed b. Ali, *İnbâ el-Gumr bi Ebnâ el-‘Omr*; el-Mektebe eş-Şâmile (www.islamport.com/isp_eBooks/trj/).

²⁵ Mustafa Ziyâde, *a.g.e.*, s. 19; D. P. Little, *a.g.e.*, 106-108; Ş. Günaltay, *a.g.e.*, 358-359; C. Van Arendonk, "İbn Hacer el-Askalanî", *İslam Ansiklopedisi* (MEB), C. 5-II, İstanbul, 1987, s. 735-737; R. Şeşen, *a.g.e.*, 213-215; D. P. Little, *a.g.e.*, 106-108.

²⁶ el-MAKRÎZÎ, Takî ed-Dîn Ahmed b. Ali, *Kitâb es-Sülûk li Marifet Duvel el-Mulûk*; (Tah. Muhammed Abd el-Kâdir Atâ), Beyrût, 1997.

²⁷ *A.g.m.*, *el-Meva‘iz ve el-İ‘tibâr fî Zikr el-Hitat ve el-Asar*, (Muhammed Zeynuhum-Medîha eş-Şerkâvî), Kâhire, 1998.

ve son bölümde de *Kıptî* kiliselerinden bahsedilmektedir. **Mısır**'ın tarihi coğrafyası ve *İslâmî* devir **Mısır** tarihi konusunda fevkalâde önemli bilgiler veren eserde konumuzla alakalı olarak müstakil başlıklar halinde Nîl nehrine dâir her türlü malûmât, **Mısır**'ın İslâm hâkimiyetine girişi, **Mısır** tersaneleri, donanmanın sefere çıkışı gibi konular ayrıntılı olarak tasvir edilmiştir.²⁸ *Memlûk* tarihi için fevkalâde öneme sahip olan **el-Makrîzî**'nin bu iki eseri çalışmamızın esas kaynaklarının başında gelmektedir.

Memlûkler devrinin, *evlâd en-nâstan* olan bir diğer tarihçisi **İbn Tagrîbirdî**'nin ²⁹ (1409/1470) **Mısır**'ın *İslâm* hakimiyetine girişinden 1453 senesine kadar gelişen hadiseleri yazdığı *en-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk Mısır ve el-Kâhire* isimli büyük eseri Memlûk tarihinin vaz geçilmez baş kaynaklarından birisidir. Bir *Memlûk* kumandanının oğlu olması hasebiyle *Memlûk* askeri teşkilatını en iyi bilen kişilerin başında gelmektedir. **İbn Tagrîberdî**, bizzat şahidi olduğu **Sultan Ferec, Şeyh, Tatar, Barsbay, Çakmak** ve **Aynal** dönemlerinin âdetâ günlüğünü tutmuş, her bir olayı kâmilten nakletmiştir.³⁰ *Memlûk Devleti*'nin denizcilik faaliyetlerinin de kesif olarak icrâ edildiği dönem olan bu devirde yazılan **İbn Tagrîbirdî**'nin eseri, çalışmamızda sıklıkla kullanılan kaynaklarından birisi olmuştur.

İbn Tagrîbirdî'nin **el-Makrîzî**'nin *Kitâb es-Sulûk*'unun bittiği 1442 tarihinden 1469'a kadar olan süreyi ihtiva eden *Havâdis ed-Duhûr*³¹ adlı eseri de inceleyip tetkik ettiğimiz kaynaklarımızdandır.

En önemli eserlerinden birisi **el-Makrîzî**'nin *es-Sulûk*'una *zeyl* olarak yazdığı *et-Tibr el-Mesbûk fî Zeyl es-Sulûk* adlı eseri olan **es-Sehâvî**³²

²⁸ D. P. Little, **a.g.e.**, 76-80; Mustafa Ziyâde, **a.g.e.**, s. 6-17; Ş. Günaltay, **a.g.e.**, 352-357; C. Brockelmann, "Makrîzî", **İslam Ansiklopedisi** (MEB), C. 7, İstanbul, B.y.y., s. 206-208; R. Şeşen, **a.g.e.**, 208-215.

²⁹ İBN TAGRÎBİRDÎ, Ebû el-Mehâsin Cemâl ed-Dîn Yusuf, **en-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk Mısır ve el-Kâhire**, (Tah. Muhammed Huseyn Şems ed-Dîn), Beyrût, B. y. y..

³⁰ D. P. Little, **a.g.e.**, 87-92; M. Ziyâde, **a.g.e.**, 26-39; Ş. Günaltay, **a.g.e.**, 390-391; K. Y. Koprıman, **Mısır Memlûkleri Tarihi, Sultan al-Malik al-Muayyad Şeyh al-Mahmudî Devri (1412-1421)**, Ankara 1989, s. XIX; R. Şeşen, **a.g.e.**, 219-220; Erkan Göksu, "İbn Tagrîberdî ve Tarihçiliği", **Nüşa**, Yıl: 8, S. 26, 2008/1, s. 70-78.

³¹ **A.g.m.**, *Havâdis ed-Duhûr fî Medâ el-Eyyâm ve eş-Şuhûr*, (Tah. M. Kemâl ed-Dîn 'İzz ed-Dîn), Beyrût, 1990.

(1427/1479) döneminin bilinen tarihçilerindendir. **es-Sehâvî** eserini 1442 yılı olayları ile başlatır ve 1452 yılına kadar götürür.³³ Çalışmamız esnasında, **Sultan Çakmak** zamanında **Rodos**'a düzenlenen seferlerin anlatımında **es-Sehâvî** sık müracaat ettiğimiz kaynakların başında gelmiştir.

İbn Şahin ez-Zâhirî³⁴ (1440/1514) tarafından kaleme alınan *Neyl el-Emel fî Zeyl ed-Duvel* adlı eser, müellifi tarafından **ez-Zehebî**'nin 1343 yılı olaylarının anlatımı ile sona eren *Tarih ed-Duvel* adlı meşhur eserine zeyl olarak yazılmış, olaylar 1491 yılına kadar getirilmiştir. *Evlâd en-nâstan* bir diğer tarihçi olan müellif, dedesinin nüfuzlu bir *Memlûk* emîri, annesinin **el-Eşref Barsbay**'ın baldızı, babasının ise çeşitli kademelerdeki emirliklerin haricinde kısa süre de olsa *vezirlik* yapması sebebiyle halk ve diğer *Memlûkler* tarafından dâima saygı görmüş, rahat bir hayat sürerek kendini ilme adanmış, *hendeseden hadise* kadar çeşitli sahalarda kalem oynatmış ve çeşitli eserler vermiştir.³⁵ Eser, çalışmamızın pek çok yerinde sık olarak kullandığımız kaynaklardan biri olmuştur.

Memlûklerin son zamanlarına doğru **Kâhire**'de yetişen, neredeyse eser vermediği, kalem oynatmadığı saha kalmayan, büyük *İslâm* âlimi **es-Suyûtî**'nin³⁶ (1445/1506) *Arap* dilinde kaleme aldığı, sayısı tam olarak belli olmamakla beraber yaklaşık dört yüz kırk bir eserinden birisi de *Hüsn el-Muhâdara fî Tarih Mısır ve el-Kâhire*'dir. Eser, **Mısır** üzerine yazılmış, *siyâsî*, *askerî*, *coğrâfî* ve *ictimâî* konuları ihtiva eden ansiklopedik bir eserdir.³⁷

³² es-SEHÂVÎ, Şems ed-Dîn Ebû el-Hayr Muhammed b. Abd er-Rahman; **et-Tibr el-Mesbûk fî ez-Zeyl es-Sülûk**, (Tah. Ahmed Zeki Bey), Bulak, 1896.

³³ Mustafa Ziyâde, **a.g.e.**, s. 43-45; R. Şeşen, **a.g.e.**, 223-224.

³⁴ İBN ŞAHİN ez-ZÂHİRÎ, Zeyn ed-Dîn Abd el-Bâsit b. Halîl; **Neyl el-Emel fî Zeyl ed- Duvel**, (Tah. Ömer 'Abd es-Selâm Tedmûrî), Beyrût, 2002.

³⁵ Süleyman Özbek, "Memluk Devletinin Siyasi ve Kültür Hayatında Rol Alan Moğol Asıllı Bir Aile (Şâhin eş-Şeyhî ve Ailesi)", "**Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**", 27, Bahar, s. 543-548.

³⁶ es-SUYÛTÎ, el-Hâfız Celâl ed-Dîn Ebû el-Fazl 'Abd er-Rahman b. el-Kemâl ed-Dîn Ebî Bekr b. Muhammed el-Huzayrî; **Hüsn el-Muhâdara fî Tarihi Mısır el-Kâhire**, (Tah. Muhammed Ebu el- Fadl İbrâhîm), b. y. y. , 1967.

³⁷ Abdulkadir Karahan, "Süyûtî", **İslam Ansiklopedisi**, C. 11, İstanbul, 1979, s. 258-263; Ş. Günaltay, **a.g.e.**, s. 394-396; R. Şeşen, **a.g.e.**, s. 226-227; Erkan Göksu, "Celâleddin es-Suyûtî ve Tarihçiliği", **Nüşa**, Yıl: 7, S. 25, 2007/II, s. 38, 42-43.

Son dönem Memlûk tarihçilerinin en meşhuru olan **İbn İyâs**³⁸ (1448/1524) da *evlâd en-nâstan* olan tarihçilerden biridir. Kendisi **el-Makrîzî** ile başlayan ekolün son büyük temsilcisi olarak kabul edilir. *Bedâî ez-Zuhûr fî Vekâî' ed-Duhûr* adlı büyük eseri **Kayıtbay** devrine kadar olan havâdis için muhtasar ondan sonrası için ise oldukça mufasssaldır. Eser, 15. asrın sonları ve 16. asrın ilk çeyreği için müstesna bir kaynaktır.³⁹ **İbn İyâs** *Portekizlilerin Kızıldeniz'e* girişlerini, *Memlûk Devleti'nin* bu esnadaki dâhili ahvâlini ve bu düşmana karşı alınan tedbirleri, yapılan mücâdeleleri, devletin siyâsî faaliyetlerini açıkça ortaya koymakta, bu sâyede 16. asırda **Kızıldeniz'deki Memlûk Devleti'nin** faaliyetlerinden haberdar olabilmekteyiz. Çalışmamızın **Kızıldeniz** bahsinde en sık kullandığımız müellif **İbn İyâs** olmuştur.

el-Malatî (Ö.1552/1553) *Nüzhet el-Esâtîn* adlı eserinde *Eyyûbî* ve *Memlûk Devletleri* sultanlarını çok kısa özetlerle kronolojik olarak anlatmıştır.⁴⁰

Portekizlilerin Kızıldeniz'e girişlerini, karaya ayak basışlarını ve bu andan itibaren bölge devletleri ve *Memlûkler* ile münasebet ve mücâdelelerini anlatan **el-Ma'berî**⁴¹ (Ö. 1589), şöhretini borçlu olduğu *Tuhfet el-Mucâhidîn* adlı eserini *Bicabur Devleti'nin Dekke'deki sultanı 'Âdil Şah'a* (1558-1579 arası hakimiyet kurmuştur) sunmuştur. Dedesi **Zeyn ed-Dîn el-Ma'berî**'den kendisine kadar üç kuşaktır **Malîbâr**'da bulunan müellif *Memlûklerin Portekizliler* ile mücadelelerini anlattığı eseri, **Kızıldeniz** kısmında en sık kullandığımız kaynaklardan birisidir.

³⁸ İBN İYÂS, Zeyn ed-Dîn Muhammed b. Ahmed; *Bedâî ez-Zuhûr fî Vekâî' ed-Duhûr*, (Tah. Muhammed Mustafâ), Kâhire, 1984; *Bedâî ez-Zuhûr fî Vekâî' ed-Duhûr*, (Tah. Muhammed Mustafâ/Moritz Sobernheim), İstanbul, 1931.

³⁹ D. P. Little, *a.g.e.*, 92-94; Mustafa Ziyâde, *a.g.e.*, s. 43-45; M. Sobernheim, "İbn İyâs", *İslam Ansiklopedisi* (MEB), C. 5-II, İstanbul, 1987, s. 758-759; R. Şeşen, *a.g.e.*, 223-224; Ş. Günlaltay, *a.g.e.*, 404; A. Çetin, *a.g.e.*, s. 20-21.

⁴⁰ el-MALATÎ, 'Abd el-Bâsit b. Halîl b. Şahin, *Nüzhet el-Esâtîn fî men Velîye Mısır min es-Selâtîn*, (Tah. Muhammed Kemâl ed-Dîn 'İzz ed-Dîn), Kâhire, 1987.

⁴¹ el-MA'BERÎ, Zeyn ed-Dîn 'Abd el-'Azîz, *Tuhfet el-Mucâhidîn fî Ba'd Ahbâr el-Burtuğâliyyîn*, (Tah. Emîn Tevvîk et-Tayyibî), Trablus, 1987.

2- DEVLET TEŞKİLÂTINA DÂİR ESERLER

Memlûk Devleti Teşkilatına dâir telif edilen eserlerin başında hiç şüphesiz **el-Kalkaşandî**'nin ⁴² (1355/1418) *Subh el-‘Aşâ fî Sinâ‘at el-İnşâ* adlı eseri gelir. Bu eser sadece *Memlûk İnşâ Divânı*’nda çalışanlar için hazırlanmış bir el kitabı, yahut ihtiva ettiği belgeler bakımından *münşeât mecmualarının* en zengini olmasının yanısıra, *siyâsî, idârî, askerî, coğrâfî* ve *sosyal* konularda bilgiler veren emsalsiz bir eser olarak karşımıza çıkar. *Memlûk İnşâ Divânı*’nda *kâtip* olarak göreve başlayan ve zaman içerisinde bu *divân*ın başkanlığına kadar yükselen **el-Kalkaşandî**, ansiklopedi mahiyetinde on dört ciltlik dev eserini kaleme alırken kendisinden önce telif olunan ve isimleri eserinde zikredilmiş elliden fazla eserden istifade etmiş ve bunlara ilave olarak *Memlûk Devleti* arşivini sınırsız bir şekilde kullanarak her açıdan mükemmel bir eser vücuda getirmiştir.⁴³ Bu mahiyetiyle eser, çalışmamızın ana kaynaklarından birini teşkil etmiştir.

Memlûk Devleti teşkilatında hâcib, nâib ve kâtib gibi önemli görevler ifa eden **Halîl b. Şâhîn**⁴⁴ (1410/1468) tarafından yazılmış olan *Zubdet Keşf el-Memâlik fî Beyân et-Turuk ve el-Mesâlik*, *Memlûkler* tarafından **Mısır, Suriye ve Hicaz**’da tesis olunan hakimiyetin *idârî* ve *siyâsî* tablosunu yansıtır. Müellifin *Türkçe* bilmesi onu muasırlarından bir adım daha öne çıkarmıştır.⁴⁵ Husûsiyle **Çakmak** döneminde icra olunan **Kıbrıs** seferleri naklölünürken, **Halîl b. Şâhîn**’in eserinden fazlasıyla istifade olunmuştur.

⁴² el-KALKAŞANDÎ, Ebu el-‘Abbâs Ahmed b. Ali, *Subh el-‘Aşâ fî Sinâ‘at el-İnşâ*, Kâhire, 1922.

⁴³ İbrahim Kafesoğlu, “Kalkaşandî”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1987, s. 134-137; R. Şeşen, *a.g.e.*, 205-206.

⁴⁴ ez-ZÂHİRÎ, Gars ed-Dîn Halîl b. Şâhîn, *Zubdet Keşf el-Memâlik fî Beyân et-Turuk ve el-Mesâlik*, (Tah. Paul Ravaisse), Paris, 1894.

⁴⁵ Ş. Günaltay, *a.g.e.*, 396-397; Mustafa Ziyâde, *a.g.e.*, s. 23-24; A. Çetin, *a.g.e.*, 22.

3- MEMÂLİK ve MESÂLİKE DÂİR ESERLER

Aslen Anadolu'lu bir *Türk* olan, çocuk yaşta esir edilerek **Bağdâd**'a götürülen ve orada '**Asker b. Ebî Nasr İbrâhîm el-Hamavî** isimli bir tüccara satılan **Yakut**⁴⁶ (1168/1229), **Bağdâd**'ta hayatının kalan kısmında pek çok eser kaleme almıştır ki bunların en meşhuru *Mu'cem el-Buldân*'dır. Eser isminden de anlaşılacağı üzere *coğrafya* üzerine yazılmış alfabetik bir sözlüktür. Eserde coğrafi mekanlar, bölgeler, şehirler, köyler, dağlar, denizler, nehirler vs. anlatılırken sadece matematik koordinatları ve fizikî tahlili verilmekle kalınmamış, anılan yerin tarihi, kültürü, iklimi, meşhur özellikleri ve alimleri de anlatılmıştır ki bu eserin önemini kat be kat arttırmıştır.⁴⁷

4- SEYÂHATNÂMELER

Eyyûbîler dönemine dâir bilinen az sayıda seyahatnâmeden olan **İbn Cubeyr**'e⁴⁸ (1145/1217) ait eserin asıl adı *Tezkire bi-Ahbâr 'an İttifâkât el-Esfâr*'dır. Lakin bu isim yerine daha ziyade *Rihlet İbn Cubeyr* yahut *Rihlet el-Kinânî* isimleriyle meşhurdur. **Endülüs** doğumlu bir yazar ve şâir olan **İbn Cubeyr** 1182-1183 yılında Hac farızasını yerine getirmek maksadıyla başladığı seyahati esnasında gezip gördüğü yerler hakkında tafsilatlı bilgiler vermiştir. Büyük bir kısmı denizlerde ve nehirlerde gemi yolculuğu şeklinde geçen bu seyahat esnasında dönemin limanları, gemileri ve şehirleri hakkında **İbn Cubeyr** oldukça kıymetli malûmât vermiştir.⁴⁹

⁴⁶ YAKUT el-HAMAVÎ, Şehâb ed-Dîn, Ebu 'Abdullah Yâkût b. 'Abdullah el-Hamavî er-Rûmî el-Bağdâdî, **Mu'cem el-Buldân**, Beyrût, 1977.

⁴⁷ R. Blachere, "Yakût Rûmî", **İslam Ansiklopedisi**, C. 13, İstanbul, 1986, s. 357-358; R. Şeşen, **a.g.e.**, s. 135-136.

⁴⁸ İBN CUBEYR, Ebu el-Huseyn Muhammed b. Ahmed b. Cubeyr el-Kinânî el-Endulusî el-Belensî, **Rihlet İbn Cubeyr**, Leyden, 1907.

⁴⁹ Müellifi yok, "İbn Cübeyr", **İslam Ansiklopedisi** (MEB), C. 5-1, İstanbul, 1987, s. 720; R. Şeşen, **a.g.e.**, s. 133-134.

‘**Abd el-Latîf el-Bağdâdî**⁵⁰ (1162/1231) tıp, felsefe, mantık, hadis, tefsir, fıkıh, kelâm, tarih türlerinde yüz altmıştan fazla eser vermiş büyük bir ilim adamı, mütebahhir bir âlimdir. Müellifin en bilinen ve meşhur eserlerinden birisi de **Mısır**’da kaldığı esnada kaleme aldığı, **Mısır**’ın *coğrafi, topografik, sosyal ve iktisâdî* durumu hakkında çeşitli malumat verdiği “*Rihle*” adıyla bilinen eseridir.⁵¹ Biz de gemileri tasnif ederken müellifin eserinden faydalandık.

Ortaçağların en meşhûr ve marûf seyyahı olan **İbn Battûta**⁵² (1304/1369) *Rihlet İbn Battûta* adıyla meşhur seyahatnâmesi ile 14. asrın *Türk ve İslâm* alemini bütün canlılığı ile tasvir eden kaynakların başında gelmektedir. Tanca doğumlu bir Arap olan İbn Battûta Hac fârizasını ifâ etmek maksadıyla 1325 senesinde 22 yaşında iken seyahatlarına başlamış, toplam 29 yıllık gezisi esnasında Mısır, Suriye, Arap yarımadası, İran, Irak, D. Afrika, Anadolu, Kuzey Türk illeri, Orta Asya, Hindistan, Çin, Endülüs, Sudan gibi ülkeleri dolaşmıştır. İbn Battûta dolaştığı her yerde ülkenin hâkimleri, kadıları, ileri gelenleri ile tanışmış, onların âdetleri, törenleri, yaşayışları, yedikleri, içtiklerine dâir tespitlerde bulunmuştur.⁵³ Biz de Memlûkler zamanına kullanılan gemileri tarif ederken bu büyük seyyaha müracaat ettik.

Memlûk ordusunda, *ordu kadılığı* görevi yapmış olan **İbn Ecâ**⁵⁴ (1417/1478) **Kayıtbay** devrinde **Dulkadiroğlu Şahsuvar**’a karşı düzenlenen son sefere **Emir Yeşbek** ile beraber katılıp bu sefer esnasında olanları kaydetmiştir. O’nun bu kayıtları **Ahmed Duhmân** tarafından kaleme alınan kitabın içinde bir

⁵⁰ ‘ABD el-LATÎF el-BAĞDÂDÎ, *Rihlet ‘Abd el-Latîf el-Bağdâdî fî Mısır ev Kitâb el- İfâde ve el- İtibâr fî el-Umûr el-Muşâhede ve el-Havâdis el-Mu’âyyene bi-Ard Mısır* (Tah. ‘Abd er-Rahman ‘Abd eş-Şeyh), Kâhire, 1998.

⁵¹ R. Şeşen, **a.g.e.**, s. 137-137

⁵² İBN BATTÛTA, Şeref ed-Dîn Ebû ‘Abdullah Muhammed b. ‘Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm et-Tancî el-Levâtî; **Tuhfet en-Nuzzâr fî Garâib el-Emsâr ve ‘Acâib el-Esfâr**, Beyrût, 1992.

⁵³ Ş. Günlaltay, **a.g.e.**, s. 320, 324-325; R. Şeşen, **a.g.e.**, s. 255-256; Cevdet Çakmakçı, “İbn Battûta Seyâhatnâmesi’nde Türkçe Kelimeler”, **A. Ü. İ. F. D.**, S. 1, 2006, s. 159-161.

⁵⁴ İBN ECÂ, Muhammed b. Mahmûd el-Halebî, **Rihlet Emîr Yeşbek**, (Tah. Ahmed Duhmân, **el-‘Irâk beyne el-Memâlik ve el-‘Usmaniyyîn el-Etrâk ma’ Rihlet el-Emîr Yeşbek min Mehdî ed-Devâdâr**), Dimaşk, 1986.

bölüm olarak neşredilmiştir.⁵⁵ *Memlûk-Osmanlı* münasebetlerini zikrettiğimiz kısımda **İbn Ecâ**'nın eserini *Osmanlı* kroniklerinin tamamlayıcısı olarak kullandık.

B- TÜRKÇE KAYNAKLAR

Kısaca **Kemalpaşazâde** olarak da anılan **İbn Kemâl**⁵⁶ (Ö. 1534), **Kanunî Süleyman** devri *Şeyhülislâmlarından* ve 16. asrın şöhretli alimlerindendir. **Yavuz Sultan Selîm** tarafından da çok sevilen **İbn Kemâl**, **Mısır** seferine iştirak etmiş, kaleme aldığı meşhur *Osmanlı* tarihi *Tevârih-i Âl-i Osmân*'ın VIII. Defter'inde *Osmanlı-Memlûk* münâsebet ve mücâdelesine dâir kıymetli bilgiler vermiştir.⁵⁷

Osmanlı padişahlarından **3. Murâd**'a doğrudan, **3. Mehmed**'e ise görevi gereği öğretmenlik etmiş bulunan *hace-i sultânî* ünvanlı **Hoca Sadettin Efendi**'nin⁵⁸ (1536/1599) *Tâc et-Tevârih* adlı eserinde *Osmanlı-Memlûk* savaşları ile alâkalı bilgiler bulunmaktadır.⁵⁹

Kâtip Çelebi⁶⁰ (1609/1657), kendi isminden ziyâde **Hacı Halife** veya **Hacı Kalfa** ismiyle bilinen **İstanbul** doğumlu âlimdir. Dinî ilimlerle, *tarih*, *coğrafya*, *bibliyografya*, *haritacılık* ve *denizcilikle* ilgilenmiştir. Kaptanlara ve denizcilere bir ders kitabı olarak kaleme aldığı *Tuhfet el-Kibâr fî Esfâr el-Bihâr* adlı eserinde evvelden kazanılmış deniz zaferlerini anlatarak okuyanlara moral, kaybedilenleri de kaybediliş sebepleriyle anlatarak okuyanlara bir ders vermeyi amaçlamıştır. Ayrıca bir donanmanın kuruluşu, gemi çeşitleri, mevsimler, savaş sanatı üzerine de bilgiler vermektedir.

⁵⁵ A. Çetin, **a.g.e.**, s. 23.

⁵⁶ İBN KEMÂL, Şems ed-Dîn Ahmed b. Süleyman b. Kemal, **Tevârih-i Al-i Osmân**, (Haz. Ahmet Uğur), VIII. Defter, Ankara, 1997.

⁵⁷ R. Şeşen, **a.g.e.**, s. 289-290.

⁵⁸ HOCA SADETTİN EFENDİ, Mehmed b. Hasan Cân b. Hâfız Mehmed b. Hâfız Cemal ed-Dîn İsfahânî; **Tâc et-Tevârih**, (Sad. İsmet Parmaksızoglu), İstanbul, 1979.

⁵⁹ R. Şeşen, **a.g.e.**, s. 298-299.

⁶⁰ KÂTİP ÇELEBİ, Abdullah b. Mustafa, **Tuhfet el-Kibâr fî Esfâr el-Bihâr** (Haz. Orhan Şâik Gökyay), İstanbul, 2007; R. Şeşen, **a.g.e.**, s. 307-309.

C-BATI DİLLERİNDEKİ KAYNAKLAR

Memlûk Devleti'nin kuruluşuna zamanına tekaddüm eden yıllarda vukubulan 7. *Haçlı Seferi*'ne (1248-1252) 9. **Louis** ile birlikte katılan, *Haçlı* kuvvetleriyle birlikte **Dimyât**'a çıkan ve burada *Memlûklere* esir düşen **Joinville**'nin ⁶¹ (1224/Ö. 1309 sonrası) bilahare kaleme aldığı "*Hatıraları*", özellikle 7. *Haçlı Seferi*'nin anlatıldığı kısımda sıklıkla kullanılmıştır.

İtalyan bir tüccarın oğlu olan **Marco Polo**⁶² (1254-1324), belki de *İpek Yolu*'nun en ünlü yolcusudur. *Papalık* ile *Moğollar* arasında resmî elçiliğin yanısıra **Kubilay**'ın özel elçiliğini de yapan, **Kubilay**'ın sarayında kabul görece kadar bilinen ve itibar gören bir seyyahdır. **Marco Polo Anadolu, Ermenistan, İran, Irak, Türkistan, Pamir Dağları, Gobi Çölü ve Çin**'i dolaşmış ve o zamanlarda pek az kişi tarafından bilinen şeyleri görüp ve öğrenmiştir. Çalışmamızda, husûsiyle **Çin** ve **Hindistan** taraflarında kullanılan ve ticaret maksadıyla **Kızıldeniz**'deki *Memlûk* limanlarına uğrayan gemilerin tarif ve tasnifini yaparken **Marco Polo**'ya müracaat ettik.

Gizli bir ajan olarak görevlendirilen, maksadı yeni bir *Haçlı Seferi* için zemini yoklamak olan **Bertrandon De La Broquiere** (1400/1459), Hac kisvesi altında 1432 yılında **Venedik**'ten bir gemi ile **Yafa**'ya çıkar ve 1433 yılında elinde **Mısır, Filistin, Suriye, Anadolu, Anadolu'daki beylikler** ile ilgili notlar olduğu halde yurduna geri döner.⁶³ **Bertrandon De La Broquiere** gözlemlerinden biz de faydalandık.

⁶¹ JEAN DE JOINVILLE, **Bir Haçlının Hatıraları**, (Ter. Cüneyt Kanat), Ankara, 2002.

⁶² MARCO POLO, Rihlet **Mârkô Bôlô**, (Terc. 'Abd el-Azîz Câvîd), Kâhire, 1995.

⁶³ Bertrandon De La Broquiere, **Bertrandon De La Broquiere'in Denizaşırı Seyehati**, (Çev. İlhan Arda), İstanbul, 2000.

H- ARAŞTIRMALAR

Ülkemizde, *Mısır Memlûkleri* tarihi üzerinde yapılan çalışmalar *Türk* tarihinin diğer konuları ile mukâyese edildiği vakit, *Türk* tarihçilerinin alaka ve ilgilerini esirgedikleri bir saha olarak karşımıza çıkar. Son zamanlarda eskiye nazaran bu alakanın hala yeterli seviyeye ulaşmamakla birlikte kısmen arttığı söylenebilir. Genel olarak ortaya konulan eser sayısının az olduğu bir sahada konumuzla doğrudan alakalı bir çalışmaya tesadüf etmemekle birlikte mevcutlardan azamî ölçüde yararlandık. **Kâzım Yaşar Koprman**’ın “*Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*” adlı çalışma için kaleme aldığı “*Mısır Memlûkleri*”⁶⁴ maddesini ve *Mısır Memlûkleri Tarihi*⁶⁵ adlı kitabını Memlûk tarihi için umûmî bir kılavuz olarak kullandık. **Prof. Koprman**’ın yayınlarının toplandığı *Makaleler*⁶⁶ kitabında cem’ edilmiş diğer *ansiklopedi maddeleri* ve çalışmalarını da ilgili kısımlarda sık sık değerlendirdik.⁶⁷ **İsmail Hakkı Uzunçarşılı**’nın, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal*⁶⁸ adlı eserinde müstakil bir bahis olarak ele alınan Memlûk devlet teşkilatı oldukça değerli bilgiler ihtiva etmesine rağmen, daha yeni ve içerik olarak daha kapsamlı olması sebebiyle askerî terminolojiyi açıklarken **Altan Çetin**’in *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilat*⁶⁹ isimli eserini kullanmayı yeğledik. Vazifeleri açıklarken ise **Ord. Prof. Uzunçarşılı**’ya müracaat ettik. **Eşref Buharalı**’nın⁷⁰ ve **Cüneyt Kanat**’ın⁷¹ konumuzla ilgili makalelerinden de ilgili kısımlarda oldukça faydalandık.

⁶⁴ Kâzım Yaşar KOPRAMAN, “Mısır Memlûkleri”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi* C. 6, İstanbul, 1987, (**Makaleler**).

⁶⁵ Kâzım Yaşar KOPRAMAN, *Mısır Memlûkleri Tarihi, Sultan al-Malik al-Muayyad Şeyh al-Mahmudî Devri (1412-1421)*, Ankara 1989

⁶⁶ A. g. y., **Makaleler**, (Haz. E. Semih Yalçın, Altan Çetin), Ankara, 2005.

⁶⁷ Kâzım Yaşar KOPRAMAN “Tolun-Oğulları (868-905)”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C. 6, İstanbul, 1990 (**Makaleler**); aynı müellif, İhşidîler (935-969)”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C. 6, İstanbul 1990, (**Makaleler**); aynı müellif, “İkdu’l-Cumân’da Karaman-Oğullarına Dâir Kayıtlar”, **Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı**, İzmir, 1999, (**Makaleler**); aynı müellif, “Osmanlı-Memlûk Münâsebetleri”, *Türkler*, C. 9, Ankara, 2002, (**Makaleler**).

⁶⁸ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara, 1984.

⁶⁹ Altan ÇETİN, *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât*, İstanbul, 2007.

⁷⁰ Eşref, BUHARALI; “Kıbrıs’ta ilk Türkler Veya Kıbrıs’ın Memlûk Hâkimiyetine Girişi” *İ.Ü.E.F.D.*, S. 25, İstanbul, 1971.

Memlûkler tarihi ile ilgili olarak yurt dışında pek çok çalışma yayınlanmıştır. Özellikle *Arap* müellifler konumuzla doğrudan yahut dolaylı olarak alâkası bulunan çalışmalar yapmışlardır. **Ahmed Muhtâr Abbâdî**⁷², **İbrâhîm Hasan Sa'îd**⁷³, **Sâid 'Abd el-Fettâh 'Âşûr**⁷⁴, **'Abd el-Fettâh Abbâde**⁷⁵, **Vefîk Berekât**⁷⁶ bu yolda ilk zikredilebilecek isimlerdir. Ancak bu müelliflerin *Türkçe* bilmemeleri sebebiyle eserlerinde okuma yanlışlarından kaynaklanan bazı hatalara da tesadüf edilmektedir. Çalışmamızın esasını oluşturan **Akdeniz**, **Kızıldeniz** ve **Nîl Nehri**'nde vukubulan denizcilik faaliyetleri ve gemilerin enva'ı ile ilgili kısımlarda, bu konularda yapılmış modern çalışmalara ileride atıf yapılacağı için burada her birisi üzerinde ayrıca durulmamıştır. Kaynakça'da bu çalışmaların hepsi gösterilmiştir.

⁷¹ Cüneyt KANAT, “*Memlûk Sultanı Melik ez-Zâhir Seyfeddîn Çakmak'ın Rodos Seferleri (1440-1443-1444)*”, Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı, İzmir 1999.

⁷² Ahmed Muhtâr Abbâdî, *Târihu el-Bahriyye el-İslâmiyye fî Mısır ve eş-Şâm*, Beyrût 1981.

⁷³ İbrâhîm Hasan Sa'îd, *el-Bahriyye fî Asr Selâtîn el-Memâlîk*, Beyrût, 1983.

⁷⁴ ÂŞUR, Saîd Abdu'l-Fettâh, *el-Asr el-Memâlîkî fî Mısır ve eş-Şâm*, Kâhire, 1976; aynı müellif, *el-Muctema' el-Mısri fî Asr Selâtîn el-Memâlîk*, Kâhire, 1992.

⁷⁵ Abd el-Fettâh Abbâde, *Sufun el-Ustûl el-İslâmî*, Mısır, 1913.

⁷⁶ Vefîk Berekât, *Fenn el-Harb el-Bahriyye*, İskenderiye, 1995.

GİRİŞ

MISIR'IN İSLÂM HAKİMİYETİNE GİRİŞİ ve İSLÂM DENİZCİLİĞİNE DÂİR İLK BİLGİLER

İslâmiyetin zuhuru esnasında **Anadolu**, **Suriye**⁷⁷, **Mısır**, **Cebel-i Târik Boğazı**'na kadar **Akdeniz**'in **Afrika sahili** ve **Avrupa**'da **Tuna nehrine** kadar olan bölge *Bizans İmparatorluğu*'nun hâkimiyeti altındaydı. Ancak **İstanbul**'daki taht kavgaları, siyâsî istikrârsızlık ve İmparatorluğun farklı mezheplere tâbi vatandaşlarına uyguladığı dinî baskılar özellikle merkezden uzak bölgelerde devletin halk üzerindeki tesir ve denetimini zayıflatıyordu. *İslâm* dininin zuhurundan önce **Arabistan**'ın kuzey kısımları da *Bizans*'ın tesiri altında bulunuyordu ve bu bölgede *Roma İmparatorluğu*'nun tesiriyle *Hristiyanlaşmış* olan *Gassânîler* yaşıyordu. 630 senesinde Hz. Peygamber'in *İslâm*'ı tebliğ için gönderdiği elçinin **Mûte**'de⁷⁸ öldürülmesi üzerine *Bizans*'a karşı sefer düzenlenmişti. *Mûte seferi*, bundan sonra Müslümanların **Arap Yarımadası** dışına tertip edecekleri futûhâtın da habercisi olmuştur. Müslümanların bundan sonraki hedefi **Suriye** topraklarıdır. 630 senesinde *Gassânîler* tarafından **Medine**'ye yönelik büyük bir saldırı düzenleneceği haberinin alınması üzerine Hz. Peygamber *Tebûk seferini* gerçekleştirmişti. *İslâm* ordusu *Bizans İmparatorluğu* topraklarına girerek yirmi gün müddetle karşısına bir kuvvet çıkmasını beklemişti. *Müslümanların* bu zaman zarfında her hangi bir müdahale ile karşılaşmaması, bu toprakların bir anlamda kendi kaderlerine terk edildiklerinin ve *İslâm* futûhatına açık olduklarının da bir göstergesi idi.⁷⁹ **H. Ebû Bekir**'in halifeliğinin ikinci yılında olan (634) başlayan Kuzeydeki fetihler **H. Ömer**'in halifeliği döneminde (634-

⁷⁷ Kaynaklarda **el-Bilâd eş-Şâmiyye** yahut **el-Bilâd eş-Şimâliyye** olarak geçen ve günümüzde **Suriye**, **Ürdün**, **Filistin**, **Lübnan** ve **Gazze** topraklarını içine alan ve **Diyanbakır**'a kadar uzanan bölgeye "**Suriye**"; karışıklığa sebep olmamak içinde *Türklerin Şam* dedikleri şehir için "**Dımaşk**" ismi kullanılmıştır.

⁷⁸ **Şam** yakınlarında bir köy, Yakut el-Hamavî, **Mu'cem el-Buldân**, Beyrût 1977, C. 5, s. 220 (Bundan sonra eser **Mu'cem** olarak kısaltılacaktır).

⁷⁹ Corcî Zeydân, **İslâm Uygarlıkları Tarihi**, (Çev. Nejdet Gök), İstanbul, 2004, C. 1, s. 92-94.

644) büyük ölçüde tamamlanmıştı.⁸⁰ 639 senesinde **Câbiye**'ye⁸¹ gelen **Hz. Ömer** burada **Filistin** ordusu kumandanı **'Amr b. el-Âs** ile görüşmüştü. Görüşme esnasında **el-Âs**, **Hz. Ömer**'e **Mısır** diyarını anlatmış, topraklarının geniş, servetinin çok ancak, savunmasının zayıf olduğunu söyleyerek fetih için izin istemiş ve gerekli izni almıştır.⁸²

'Amr b. El-Âs, **Ürdün** ve **Filistin** topraklarından sonra **Sinâ Yarımadası**'nı da geçerek önce **el-Arîş**⁸³, ardından da **Fermâ**'ya⁸⁴ ulaştı. 640 yılı Ocak ayında kuzey cihetinden **Mısır**'ın kapısı olarak nitelendirilen **Fermâ**'yı bir aylık bir kuşatmanın ardından ele geçirdi.⁸⁵ **Bülbey**s'i⁸⁶ de aldıktan sonra **Ummu Düneyn**'e⁸⁷ doğru ileri yürüyüşe devam etti. Uzun süren kuşatma **Medine**'den gelen takviye kuvvetin de yardımıyla neticesini verdi ve şehir 640 yılı Nisan ayında feth edildi.⁸⁸ Bu fetih asıl hedef olan **Bâbilyon**'un⁸⁹ da yolunu açmıştı. Yedi aylık uzun bir kuşatmanın ardından **Bâbilyon** fethedildi.⁹⁰ Bundan sonra **'Amr b. el-Âs** *Doğu Roma İmparatorluğu*'nun **İstanbul**'dan sonraki ikinci büyük, **Mısır**'ın da en büyük şehri olan **İskenderiye**'ye yöneldi. Üç aylık kuşatmanın ardından şehir içeriden de yardım alınmak suretiyle 642 senesinin Haziran

⁸⁰ Adem Apak, "Kuzey Afrika'da İlk İslâm Fetihleri", **Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fak. Dergisi**, C. 17, S. 2, 2008, s. 160-161.

⁸¹ **Dimaşk**'ın güneyinde bir köy, Yakut, **Mu'cem**, C. 2, s. 91.

⁸² İbn 'Abd el-Hakem, **Futûh Mısır ve Ahbâruhâ**, (tah. Muhammed Subeyh), Leyden, 1915, s. 48-49 (Bundan sonra eser **Futûh Mısır** olarak kısaltılacaktır).; Suyûtî, **Husn el-Muhâdara fî Târîh Mısır ve el-Kâhire**, (Tah. Muhammed Ebû el-Fadl İbrâhîm, 1967, C. 1, s. 106 (Bundan sonra eser **Husn el-Muhâdara** olarak kısaltılacaktır).

⁸³ **Filistin** ve **Mısır** arasında bir şehir, Yakut, **Mu'cem**, C. 4, s. 113; el-Kalkaşandî, **Subh el-Aşâ fî Sinâ'at el-İnşâ**, Kâhire 1922, C. 3, s. 386 (Bundan sonra eser **Subh el-Aşâ** olarak kısaltılacaktır).

⁸⁴ **Akdeniz** kıyısında bir şehir olup, kuzeyden **Mısır**'ın en önemli giriş noktasıydı. **Katya**'ya bir günlük mesâfedeydi, Yakut, **Mu'cem**, C. 4, s. 255-256; el-Kalkaşandî, **Subh el-Aşâ**, C. 3, s. 386.

⁸⁵ İbn 'Abd el-Hakem, **Futûh Mısır**, 48; en-Nuveyrî, **Nihâyet el-Ereb fî Fünûn el-Edeb**, (Tah. Mufîd Kameyuha), Beyrût 2004, C. 19, s. 184 (Bundan sonra eser **Nihâyet el-Ereb** olarak kısaltılacaktır).

⁸⁶ **Kâhire** istikametinde **el-Fustât**'a on fersah (yaklaşık elli yedi km.) uzaklıktaki bir şehir, Yakut, **Mu'cem**, C. 1, s. 479.

⁸⁷ **Kâhire** ve **Nil** arasında kalan bölgede bir yerleşim alanıdır, Yakut, **Mu'cem**, C. 1, s. 251.

⁸⁸ İbn 'Abd el-Hakem, **Futûh Mısır**, 49; en-Nuveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. 19, s. 184.

⁸⁹ Eski Mısır dilinde umûmî olarak **Mısır**, özel olarak ise **el-Fustât** şehrinin diğer adıdır. **Bâb el-Yûn** olarak geçer, Yakut, **Mu'cem**, C. 1, s. 311; el-Kalkaşandî, **Subh el-Aşâ**, C. 3, s. 329.

⁹⁰ İbn 'Abd el-Hakem, **Futûh Mısır**, 52; en-Nuveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. 19, s. 185; Philip K. Hitti, **Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi**, (Çev. Salih, Tuğ), İstanbul, 1980, C. 1, s. 244.

ayında feth edildi.⁹¹ Bir sene sonra da **Tarabulus** ele geçirildi.⁹² **‘Amr b. el-‘Âs**, **Tarabulus**’un fethini müteakib **Hz. Ömer**’e bir mektup yazarak **Kuzey Afrika**’nın kalan kısmının fethi için müsaade istedi ise de, daha ileri gitmenin *Müslümanlar* için tehlikeli olacağı gerekçesiyle reddedildi. **Hz. Osman** zamanında (647) **‘Amr b. el-‘Âs** 647 senesinde **Mısır** valiliğinden alınarak yerine **Abdullah b. Sa’d** tayin olundu.

Mısır, *İslâm Devleti*’nin hâkimiyetine girdikten hemen sonra, konumu itibarıyla deniz cihetinden tehditler ve tehlikeler ortaya çıkmaya başlamıştır. **Mısır** ve **Suriye**’nin bu kadar kolay *İslâm* devletinin hâkimiyeti altına girmesi *Bizans Devleti*’ne ağır gelmiş, bu ülkeleri tekrar geri almak girişiminde bulunmuştur. **Mısır** sahili *Bizans* donanması tarafından sürekli baskı altında tutulmuş, her fırsatta kıyılara saldırılmıştı. Daha 645 yılında *Bizans Devleti*, **2. Konstans** zamanında (641-668), kaybettiği yerleri geri alabilmek için **İskenderiye**’ye deniz yoluyla büyük bir ordu göndermiş, *Bizans* ordusu hiçbir mukâvemet ile karşılaşmadan **İskenderiye** sahiline çıkmış, **el-Fustât**’a⁹³ doğru ilerlemiş, yapılan kara savaşında *İslâm* kuvvetleri galip gelmişlerdi. Bu saldırı savuşturulduktan sonra *İslâm* ordularının kumandanı **‘Amr b. el-‘Âs** şehri koruyan *İslâm* askeri sayısının hemen artırılması emrini vermiş, çok sayıda asker getirtmişti.⁹⁴ Ayrıca bu dönemde *İslâm* ordularının deniz kuvvetleri olmadığından, denizden gelen *Bizans* kuvvetlerine karşı mücâdele edebilmek için karaya ayak basmalarını beklemek zorundaydılar. Ancak *İslâm Devleti*’nin, denizlere uzun kıyıları olan bu yeni mevzileri elinde tutabilmesi için deniz

⁹¹ İbn ‘Abd el-Hakem, *Futûh Mısır*, 60; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. 19, s. 192; Philip K. Hitti, *İslâm Tarihi*, C. 1, s. 247.

⁹² en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. 19, s. 210.

⁹³ **Mısır**’ın *Müslümanlar* tarafından fethinden sonra **Kâhire** şehri, devam eden şehirler zincirinin son halkasını teşkil eder. Bunlar, ilk fetih esnasında **Amr b. el-‘Âs** tarafından eski yerleşim birimi **Babilyon**’da kurulan **el-Fustât**, ikincisi *Abbâsî* askerlerinin şehrin kuzeyine yerleşmesiyle ortaya çıkan **el-‘Asker** ismindeki şehir, üçüncüsü ise **Ahmed b. Tolun** tarafından yine kuzeye doğru **Mukattam** dağının eteklerine kurulan **el-Katai’** şehri ve nihâyet *Fâtımî* halifesi **el-Mu‘izz li Dînillah**’ın komutanı **Cevher**’in ordugâhını kurduğu **Menâh es-Saîd** denen kumluk alanda temelini attığı bugünkü **Kâhire** şehirleridir, Philip K. Hitti, *Capital Cities of Arab Islam*, Minnesota, 1990, s. 111-113; Aydın Çelik, *Fâtımîler Döneminde Kahire Şehri*, Elazığ, 2008, s. 15, 19-20.

⁹⁴ Ahmed Muhtâr el-Abbâdî, *Târih el-Bahriyye el-İslâmiyye fi Mısır ve eş-Şâm*, Beyrût 1981, s. 19-20; Vefîk Berekât, *Fenn el-Harb el-Bahriyye*, İskenderiye, 1995, s. 32.

kuvvetlerine ihtiyacı olduğu kesindi. Bu deniz kuvvetini inşa edecek olan da, denizcilik konusunda bilgi ve tecrübe sahibi olan ustalara sâhip **Mısır**'ın yerli halkıydı. Fetihler esnasında dahi donanmanın önemi ortaya çıkmıştı. Çünkü esas savaş esnasında ve sonrasında gemiler, denizden ana orduya ikmâl etmeye devam ediyorlar, *İslâm* ordusu bu durum karşısında seyirci olmaktan öteye gidemiyordu. **Muâviye bin Ebû Sufyân** bu manzara karşısında daha o zamandan bir deniz kuvvetinin gerekliliğini anlamış hem sahilleri korumak hem de *Bizans*'ın bu yönden gelen hücumlarına mâni olmak maksadıyla⁹⁵ **Kıbrıs**'a bir sefer düzenlemek için Halife **Ömer bin Hattâb**'a deniz kuvveti oluşturma izni için müracaat etmişti.⁹⁶ Lakin Halife, bu talebi Müslümanların can güvenliğini tehlikeye sokacağı gerekçesiyle kesin bir dille reddetti⁹⁷ ve hatta bu yöndeki girişimleri de kendisi hayatta olduğu sürece yasakladı.⁹⁸ **Hz. Osman, Muâviye**'nin ısrarları karşısında gönüllülerden teşkil edilecek bir ordu ve yanında karısını da götürmek şartıyla **Kıbrıs**'a sefer için gerekli izni verdikten sonra, tersânelerde gemi yapımına başlandı.⁹⁹ Hazırlıklar tamamlandıktan sonra 648/649 senesinde **Abdullah b. Kays** ve **Muâviye**'nin kumandan olarak tayin edildiği *İslâm* donanması, **Tarabulus** ve **İskenderiye** limanlarından yola çıkıp **Larnaka** önlerinde birleşerek adaya çıkartma yapmışlar ve *Rumları* vergiye bağlamışlardır. Yapılan anlaşmaya göre **Kıbrıs Adası** yıllık yedi bin *dinar*¹⁰⁰ vergi

⁹⁵ Vefk Berekât, **Fenn el-Harb el-Bahriyye**, 41.

⁹⁶ Muâviye mektubundan H. Ömer'e: "Ey müminlerin emiri! Denizi gayet büyük, ona binenleri de ona göre gayet küçük birer mahluk gördüm. Denizde bulunanın çevresinde su ve gökyüzünden başka bir şey bulunmaz. Deniz sakın olursa üzüntü verir. Azarsa akıllı ve anlayışlı giderir. Denizde kurtulma ümidine kurtulmama endişesi baskın çıkar. Denize çıkanların durumu bir dal üzerinde bulunan kurtların haline benzer. Dal eğilirse boğulma kesindir. Kurtulabilirse büyük nimet sayılır" yazdı, Corcî Zeydân, **İslâm Uygurlikları Tarihi**, C. 1, s, 265.

⁹⁷ **Hz. Ömer**'in **Muâviye**'ye cevabı: "Seninle benim arama su girmesin ve bineğimle ulaşamayacağım herhangi bir yere ordu karargâhını kurma" şeklinde şeklinde oldu, Philip K. Hitti, **İslâm Tarihi**, C. 1, s. 254.

⁹⁸ İbn el-Esîr, **el-Kâmil fî et-Tarih**, (Tah. Ebû el-Fidâ 'Abdullah el-Kâdî), Beyrût 1987, C. 2, s. 488 (Bundan sonra eser **el-Kâmil** olarak kısaltılacaktır.); el-Makrîzî, **el-Mevâiz ve el-İtibâr bi Zikr el-Hıtat ve el-Asâr**, (Tah. Muhammed Zeynuhum-Medîha eş-Şerkâvî), Kâhire 1998, C. 3, s. 7 (Bundan sonra **el-Hıtat** olarak kısaltılacaktır.); Corcî Zeydân, **İslâm Uygurlikları Tarihi**, C. 1, s, 265.

⁹⁹ el-Makrîzî, **el-Hıtat**, C. 3, s. 8; Corcî Zeydân, **İslâm Uygurlikları Tarihi**, C. 1, s, 266; Philip K. Hitti, **İslâm Tarihi**, C. 1, s. 253; 'Abd eş-Sâfî Muhammed 'Abd el-Latîf, **el-Alem el-İslâmî fî el-Asr el-Emevî**, Mısır, 2008, s. 233-234.

¹⁰⁰ Yapılan anlaşmayla **Kıbrıs** bu zamana kadar *Bizans*'a verdiği verginin muâdilini bundan sonra *Müslümanlara* vermekle mükellef tutuldu. Vergi miktarı yedi bin *dinar* olarak belirlenirken alınan kıstas bu idi; Besim Darkot, "*Kıbrıs*", **İslam Ansiklopedisi (M. E. B.)**, İstanbul, 1977, C. 7, s. 673.

verecek ve *Müslümanların* adayı üs olarak kullanmalarına müsaade edecekti.¹⁰¹ *İslâm* donanmasının bu ilk deniz seferi başarıyla icra edilmiş, kısa sürede inşa edilen donanma üzerine düşen görevi yerine getirmişti. 653 yılında **Ada** halkının isyanı ve *Bizans İmparatorluğu* ile işbirliği yapmaları üzerine adaya beş yüz (?) gemiden oluşan donanma ile ikinci bir sefer daha tertib edilmiş ve hâkimiyet tekrar tesis edilmişti.¹⁰²

İmparator **2. Konstans** 645 senesindeki mağlubiyete rağmen vazgeçmemiş ve bu sefer de **Suriye** sahillerini ele geçirmek için büyük bir donanma hazırlayarak başına da kendisi geçmişti. Bu esnada **Muâviye**'nin çabalarıyla **Kıbrıs** seferi için hazırlanan *İslâm* donanması her geçen yıl daha da güçlenmişti. *Bizans*'ın büyük bir donanma ile yola çıktığı haber alınınca, **Mısır** ve **Suriye**'deki deniz kuvvetleri birleştirilmiş, **Abdullah bin Sa'd b. Ebî Serh**'in kumandası altında *Bizans* donanmasını karşılamak üzere **Mısır**'dan demir almıştı. 655 senesinde **Anadolu** sahilinde **Finike** yakınlarında sayısı yaklaşık beş yüz yahut bin (?) gemiden mürekkep *Bizans* donanması ile yaklaşık iki yüz gemiden ibâret *İslâm* donanması karşılaşmış, *İslâm* donanması *Bizans* donanmasını mağlub etmiş ve *Bizans* donanmasına tabi gemilerin pek çoğu batırılmıştı. *İslâm* kaynakların da bu savaşa "*Zât es-Sevârî*" adı verilmiştir.¹⁰³ Bu savaş *İslâm* tarihi ve **Akdeniz** egemenliği için çok büyük öneme sâhiptir. *Müslümanlar* ilk defa büyük bir deniz savaşında *Bizans* donanmasına karşı galip gelmişler, *Bizans*'ın **Akdeniz**'deki hâkimiyet ve üstünlüğünü kırma yolunda çok önemli bir adım atmışlardı. İşin ilginç yönü, yüzlerce yıllık denizcilik kültür ve birikimine sâhip bir uygarlığın ve onun en büyük temsilcisinin, kuruluşunun üzerinden henüz otuz dört yıl geçmiş yeni bir devletin karşısında duramamış ve kısa bir süre içerisinde inşa edilen donanmaya mukavemet edememiş olmasıdır.

¹⁰¹ İbn el-Esîr, **el-Kâmil**, C. 2, s. 488-489; İbn Kesîr, **el-Bidâyet ve en-Nihâyet**, (Tah. 'Abdullah b. 'Abd el-Muhsin et-Turkî), Kâhire 1997, C. 10, s. 228-229 (Bundan sonra eser **el-Bidâyet** olarak kısaltılacaktır).; Hüseyin Algül, "*Osmanlılar Devrinde Kıbrıs Seferinin Mânevî Cephesi ve Ebû es-Suud Efendi'nin Seferle İlgili Fetvası*", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi**, 1987, S. 2, C. 2, s. 38.

¹⁰² İbn el-Esîr, **el-Kâmil**, C. 3, s. 30; Vefîk Berekât, **Fenn el-Harb el-Bahriyye**, 42

¹⁰³ İbn 'Abd el-Hakem, **Futûh Mısır**, 129-130; Ahmed Muhtâr el-Abbâdî, **Târih el-Bahriyye el-İslâmiyye**, s. 28-31; Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, (Türk. Çev. Fikret Işıltan), 1999 Ankara, s. 108-109; 'Abd eş-Şâfi Muhammed 'Abd el-Latîf, **el-Alem el-İslâmî**, s. 235-236; Philip K. Hitti, **İslâm Tarihi**, C. 1, s. 253.

O döneme kadar **Bahr er-Rûm** olarak bilinen **Akdeniz**'in üzerinden bu sıfat kalkmak üzeredir artık. *Zât es-Sevarî* savaşını müteakib **Akdeniz Orbis Romanus**¹⁰⁴ ve *mare nostrum*¹⁰⁵ olmaktan çıkmış, kısa bir süre sonra *Avrupalıların Müslümanların* izni olmadan bir tahta parçası dahi yüzdüremeyeceği, sahillerinin yüzde altmıştan fazlasının *Müslümanların* hâkimiyetinde olduğu bir *Müslüman* gölü haline gelmiştir.¹⁰⁶

Bizans'ın kaybettiği yerleri geri alma istek ve ümidi *Zât es-Sevârî* savaşından sonra da devam etmiştir. 709 yılında **Dimyât**'a, 720 yılında **Tinnîs**'e, 740 yılında tekrar **Dimyât**'a önemli saldırılarda bulunmuştur. 853 yılına gelindiğinde ise '**Anbese b. İshâk** (852-856) yönetimindeki **Dimyât** şehri tekrar üç yüz gemiden oluşan *Bizans* deniz kuvvetlerinin taarruzuna uğramış, şehir yakılıp yıkılmış, *Bizans* donanması oradan da **Tinnîs**'e yönelerek bu şehri de harap etmiştir.¹⁰⁷

Bu hadiselerle birlikte¹⁰⁸ **Mısır**'da donanma ve deniz kuvvetlerine ihtimam göstermek çok önemli bir mesele haline gelmişti. Donama için *şînîler*¹⁰⁹ inşa edilmiş, deniz savaşları için de kara savaşları için olduğu gibi erzak tahsis edilmeye başlanmıştır. Donanmaya alınan askerlerin eğitimi ve techizatıyla özel olarak ilgilenilmiş, ok atmayı, kılıç kullanmayı bilmeyen kişilerin donanmada istihdamına izin verilmemiştir.¹¹⁰ Donanma askeri olmak uygulanan politikalarla halkın gözünde itibarlı bir hâle getirilmiştir. Öyle ki; o dönemde yaşayan her *Müslüman* bir şekilde donanmaya katılıp, asker olmak ve Allah yolunda cihâd edebilmek için gönüllü olmuştur. Bu genç ve iyi eğitilmiş kuvvet karşısında *Bizans*

¹⁰⁴ Latince "*Roma evrenî*", "*Roma yürüngesi*" manasına gelir, Henri Pirenne, **Ortaçağ Kentleri**, (Çev. Ş. Karadeniz), İstanbul 1994, s. 11.

¹⁰⁵ Latince "*bizim deniz*" manasına gelir, İdris Bostan, "*Osmanlılarda Deniz Sınırı ve Karasuları Meselesi*", **Türkler ve Deniz**, (Edt. Özlem Kumrular), İstanbul 2007, s. 30.

¹⁰⁶ Henri Pirenne, **Ortaçağ Kentleri**, s. 29-30; İdris Bostan, "*Osmanlılarda Deniz Sınırı ve Karasuları Meselesi*", s. 31.

¹⁰⁷ Sefâ Hâfız 'Abd el-Fettâh, **el-Mevânî ve es-Suğûr el-Mısriyye**, Kâhire, s. 67.

¹⁰⁸ Özellikle 853 yılında **Dimyât**'ın işgal edilmesi bardağı taşıran son damla olmuştu. *Bizanslıların* şehirde yaptığı katliam şehrin *vâlisi* '**Anbese**'ye çok ağır gelmişti, Corcî Zeydân, **İslâm Uygarlıkları Tarihi**, C. 1, s. 267.

¹⁰⁹ Bkz. s. 60

¹¹⁰ el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 3, s. 9.

Devleti gücünü muhafaza edememiş ve geri çekilmeye başlamıştır. 10. yy. başlarında **Akdeniz** tamamen *Müslümanların* hâkimiyetine girmiştir. **Akdeniz**'de ticarî faaliyet yürüten **Napoli** ve **Amalfi** devletleri bundan sonra faaliyetlerini devam ettirebilmek için *Müslümanlara* müracaat etmek ve onlardan müsamaha istemek durumunda kalmışlardır.¹¹¹

¹¹¹ Altan Çetin, **Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât**, İstanbul, 2007, s. 33.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEMLÛKLERE GELİNCEYE KADAR MISIR'DAKİ DENİZCİLİK FAALİYETLERİ

A. TOLUNOĞULLARI ZAMANINDA MISIR DENİZ KUVVETLERİ

Hz. **Ömer**'in hilâfeti esnasında, '**Amr b. el-Âs** tarafından fethedilen **Mısır**, fetihten itibaren *hilâfet* merkezinden gönderilen *vâliler* tarafından idâre edilmeye başlandı. Fethi takiben süratle *İslâmlaşan* bu ülke, *İslâm Devleti*'nde vukubulan çeşitli dinî ve siyâsî olaylara karıştı. *Emevîler* döneminin sona ermesinde ve *hilâfetin Abbâsî* ailesine geçmesinde mühim rol oynayan **İran**'lı *Müslümanlar* hizmetlerine mütenâsip yeni kurulan devletin idâresinde ağırlık kazandılar. Bu ise *Arap* unsurun ihmali ve tedricî olarak gücünü kaybetmesi demektir. Ancak, çok geçmeden *Abbâsîler*, gittikçe ağırlaşan bu İran tesiri ve tahakkümüne karşı tedbirler almaya başladılar. *Abbâsî halifesi Hârûn er-Reşîd*'in (786-809) oğulları **el-Emîn** (809-813) ve **el-Me'mun** (813-833) arasındaki mücâdelenin, iki kardeş arasında *Hilâfet* için mücâdele olmaktan ziyade *Arap-Acem* mücâdelesini halini alması üzerine *Abbâsî halifeleri*, kendilerine destek olacak, onları ne *Araplara* ne de *Acemlere* muhtaç edecek ve icabında her iki unsura karşı da mücâdele edebilecek üçüncü bir unsur aramaya başladılar. Bu unsur, *İslâm Devleti*'nin yanı başında, **İran**'ın hemen ötesindeki *Türk* unsuru idi.

Türkler, *Araplar* ve *Acemler* tarafından eskiden beri bilinen, harp sanatındaki üstün kabiliyetleri, teşkilatlılıkları, cesaret, disiplin ve itaatkar olmalarıyla meşhur idiler. Bu vasıflarından dolayı *Abbâsî halifeleri*, kapılarını ardına kadar *Türklere* açtılar. Böylece *Türkler*, *Abbâsî hilâfetine* hizmet etmeye başladılar. Bilhassa **el-Me'mûn**'dan sonra *Abbâsîler* hizmetindeki *Türkler*, orduda ve idârede sayıları ve güçleri ile mütenâsip olarak büyük makam ve görevlere getirilmeye başlandılar. *Halifeler*, bunlardan kumandanlar, *vezirler* ve *vâliler* tayin

ettirler. *Abbâsîler* hizmetindeki *Türklerin* evlenme yolu ile diğer milletlerle karışıp yukarıda sayılan vasıflarının bozulmaması için ayrı bir şehir inşâ edilerek *Türkler* oraya yerleştirildiği gibi (**Samarra**)¹¹², *Türk* ülkelerinden kızlar getirtilerek bunların, *İslâm Devleti* hizmetindeki soydaşları olan *Türk* askerleri ile evlenmeleri bile teşvik edildi. Böylece sayıları gittikçe artan bu *Türkler*, sadece *Araplara* ve *Acemlere* karşı bir denge unsuru olarak kalmadılar. Kısa zamanda her iki unsura da galebe çalarak *Abbâsî Devleti*'nin dizginlerini ele geçirdiler. *Araplardan* ve *Acemlerden* kaçan halifeler, *Türk* bey ve kumandanlarının elinde birer oyuncak haline geldiler ve devletin en mühim görevlerine *Türk* asıllıları getirmeye mecbur kaldılar. **Mısır**'da, *Bağdâd Abbâsî hilâfetine* karşı ilk müstakil *Türk-İslâm* devlet ve hanedanını kuran **Ahmed b. Tolun**'da bu *Türk vâîllerden* birisidir.¹¹³

Ahmed b. Tolun 15 Eylül 868 tarihinde **Mısır**'a **Bayık Bey**'in *nâibi* olarak tayin edildikten sonra, buraya tayin olunan *valilerin* müstakil devlet kurmalarına mâni olunması maksadıyla idâresi parçalara ayrılan **Mısır**'da idâreyi tek elde toplayabilmek için mücâdelesine başladı ve bir müddet sonra da bağımsızlığını ilan etti. Kurduğu devletin mevcûdiyet ve istiklalini devam ettirebilmek için güçlü bir ordu tesis etmeye girişti. Güçlü bir kara ordusu tesis etmenin yanı sıra, **Mısır**'ı ele geçirmek için fırsat bekleyen ve tehdit ve tâcizlerine daima devam eden *Bizans Devleti*'ne, *Abbâsî Halifeliği*'ne ve diğer rakiplerine karşı sahillerini korumak için deniz kuvvetlerini inşa etmeyi de ihmal etmedi.¹¹⁴ Ayrıca **Mısır** ve **Suriye** arasındaki ticaret yolunun istikrarının ve güvenliğinin muhafazası, **Mısır** ekonomisi için son derece hayatî bir önem arz ediyordu. Bu yolun güvenliğinin sağlanmasının temel şartlarından biri de güçlü bir deniz

¹¹² **Samarra** şehrinin inşa edilmesinin tek sebebi *Türklerin* diğer milletlerle kaynaşıp vasıflarının bozulmaması değildi. **Mu'tasım** (833-842) devleti iç ve dış tehditlere karşı korumak maksadıyla *Türklerden* oluşan bir hassa ordusu kurmuştu. Bunlar **Bağdâd**'ta pervasızca at koştururlarken, küçük çocukları istemeyerek ezer, bu yüzden de halk ile aralarında çatışmalar eksik olmazdı. **Mu'tasım**'ın *mutezile* akîdelerini kabul etmeyenlere revâ gördüğü şiddetli muâmele de buna eklenince 835 senesinde hükümet merkezini **Bağdâd**'tan uzak bir bölgeye taşımaya mecbur oldu. Bunun içinde **Samarra** (*Surre men ra'a*) adında askerî bir şehir kurdu, Bahriye Üçok, **İslâm Tarihi Emeviler – Abbâsiler**, Ankara, 1968, s. 101-102.

¹¹³ Kâzım Yaşar Koprman, "*Tolun-Oğulları (868-905)*", **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, C. 6, İstanbul 1990, **Makaleler**, (Yay. Haz. E. Semih Yalçın-Altan Çetin), Ankara 2005, s. 459-461.

¹¹⁴ Ebülfez Elçibey, **Tolunoğulları Devleti**, (Yay. Haz. Fazıl Gezenferoğlu), İstanbul 1997, s. 160-161; Kâzım Yaşar Koprman, "*Tolun-Oğulları (868-905)*", s. 464.

kuvveti idi. Bu sebeple **Ahmed b. Tolun** denizcilik faaliyetlerine büyük önem verdi.

Ahmed b. Tolun kendisini ve **Mısır**'ın güvenliğini emniyet altına almak amacıyla, Nil üzerindeki güvenliğini daha da arttırmayı uygun gördü ve Nil nehrinin üstünde, **el-Fustât** ve **el-Cize** arasında kalan adaya bir kale inşa ettirdi. Bu adanın adı bundan sonra *Cezîret el-Hısn* olarak anıldı. Ancak zaman içinde bu isim değişerek *Cezîret er-Ravza* yahut sadece *er-Ravza* olarak anılmaya başladı. **Ahmed b. Tolun, Muâviye b. Ebî Sufyân** zamanında inşa edilmiş olan tersâneyi de çalışır vaziyette tutmuştur. **Mısır, Tarsus** şehrinden gelen gemiler tarafından sürekli olarak tehdit altında olduğundan, denizin yüzeyini kaplayacak ve onlara sed olacak şekilde çok sayıda gemi inşa ettirmiştir. **er-Ravza Adası** çevresinde yüz tane harp gemisi demir atmış halde bekliyordu ki bunların haricinde *'allâbiyyât, hâmaim* ¹¹⁵, *'uşârî* ¹¹⁶, *sunbûk* ¹¹⁷ ve *kavârib el-hıdme* sınıfından gemiler de bulunuyordu.¹¹⁸

Ahmed b. Tolun'un deniz kuvvetlerini inşa etmek ve bunları yönetmek hususunda başarılı olmasının sebebi, gemileri inşa ederken tedbirli davranması ve sağlam bir alt yapıya sâhip olmasıdır. O denizin tehlikelerinin farkında idi ve buna uygun olarak gemilerini dayanıklı bir şekilde inşa ettirmiştir. **Ahmed b. Tolun, Ebû Kâmil Şuca' b. Eslem el-Hâcib**'i tersâneye gönderirken *"... Deniz benden, benim itibarımdan ve deniz üzerinde çalışanlardan korkmuyor, sadece güvenli ve mükemmel üretilmiş gemilerden korkuyor"* demiş ve ona gerektiğinden daha fazla dikkatli olmasını, gemilerin inşası esnasında güvenlik ve kalite için ne gerekiyorsa fazlasıyla yapmasını, bu şekilde üretilen gemilerin sağlam olacağını ve denizin her türlü tehlikesinin üstesinden gelineceği

¹¹⁵ Kaynaklarda *'allâbiyyât* ve *hamâim* gemileri ile ilgili, isimlerinin haricinde herhangi bir bilgi mevcut değildir. Ancak harp gemilerinden başka ifadesi kullanıldığına, *'uşârî, sunbûk* ve *kavârib el-hıdme* ile musâvi tutulduğuna göre Nîl üzerinde kullanılan kürekli ve küçük gemilerden olma ihtimalleri kuvvetlidir.

¹¹⁶ Bkz. s. 61-62.

¹¹⁷ Bkz. s. 58.

¹¹⁸ el-Belevî, Ebû Muahammed 'Abdullah b. Muhammed el-Medînî, **Sîret Ahmed bin Tolun**, (Tah. Muhammed Kurd Alî), Kâhire, s. 86-87; el-Makrîzî, **el-Hıtat**, C. 2, s. 787-788, 791-792; Ebülfeyz Elçibey, **Tolunoğulları Devleti**, s. 161.

tavsiyesinde bulunmuştur.¹¹⁹ Donanmada muhârip olan unsur arasında *Türkler* de bulunmuş olmalıdır. Ancak inşa aşamasında görevli personel *Kiptî*, *Yunan* ve *Berberî*lerden seçilen yerli sanatkarlardandı.¹²⁰

İbn Tolun'un vefatından sonra da *Tolunoğulları Devleti*'de deniz kuvvetlerine ihtimam azalarakda olsa devam etmişti. Mirasçıları ondan tevarüs edilen yüzden fazla savaş gemisi, üç yüz yolcu ve yük gemisiyle yekûnu bine baliğ olan bir deniz gücü ile faaliyetlerini sürdürmüşlerdi.¹²¹ **Mısır** ve **Suriye**'nin kesin olarak denetim altına alınmasına karar veren *Abbâsî halifesi el-Muktefî*, karadan ve denizden iki ayrı ordu hazırlatarak *Tolunoğulları* üzerine sevketmiştir. *Abbâsî* donanması daha yola çıkmadan tehlikenin farkına varan **Hârûn b. Humâraveyh** (896-904) buna karşı tedbir alma yoluna gittiye de başarılı olamadı. *Abbâsî* donanmasını komuta eden **Damiyâne**'nin on sekiz gemiden oluşan kuvvetinin **Mısır**'a girişine mâni olmak amacıyla **Vasîf b. Kâtarmîz** kumandası altındaki donanmayı Nîl nehri üzerinden **Tinnîs**'e ulaştırmıştı. *Tolunoğulları*'nın son hâkimi **Şeybân b. Ahmed** zamanında Nîl nehri üzerinde **Berr el-Fulful** mevkiinde meydana gelen mücâdeleyi **Vasîf** kaybetmiştir.¹²² **Damiyâne** donanması ile birlikte **el-Fustât**'a kadar varmıştır ve *Halife*'ye bağlı kalan kuvvetleri marifetiyle *Tolunoğulları Hanedanına* son verilmiştir.

¹¹⁹ el-Belevî, *Sîret Ahmed bin Tolun*, s. 208; Ahmed Muhtâr el-Abbâdî, *Târih el-Bahriyye el-İslâmiyye*, s.

58

¹²⁰ Ebûlfez Elçibey, *Tolunoğulları Devleti*, s. 162.

¹²¹ Nadir Özkuyumcu, *"Tolunoğulları", Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, 2002, C. 4, s. 33.

¹²² el-Kindî, *Kitâb el-Vulât ve el--Kuzât*, (Tah. Refen Gest), Beyrût 1908, s. 245-246; Kâzım Yaşar Koprıman, *"Tolun-Oğulları"*, s. 478.

B. İHŞİDÎLER ZAMANINDA MISIR DENİZ KUVVETLERİ

İhşidîler devleti kısa ömürlü bir devlet olduğundan onların deniz kuvvetleri hakkında bilgilerde mahdûdtur. Yine kısa ömürlü bir devlet olmaları sebebiyle deniz kuvvetlerinin niteliğinde her hangi bir değişiklik meydana getirmeleri yada bir ilerleme kaydetmeleri, en azından kaynaklardaki mevcut bilgilere dayanarak, muhtemel değildir. Lakin *Tolunoğullarının* hâkim olduğu topraklar üzerinde kurulmuş olmaları sebebiyle, *Tolunoğullarının* deniz kuvvetlerini ve denizcilik kültürlerini devam ettirmiş olmaları gayet tabidir.

Abbâsi Hilâfet orduları kumandanı **Muhammed b. Süleyman el-Kâtibî**, 905 senesinin Ocak ayı başlarında *Tolunoğulları Devleti*'ne son vermiş, bu hanedan mensuplarını da bağlayarak **Bağdâd**'a sürüp götürmüştü. Kan bakımından kendilerine tamamen yabancı olmalarına rağmen, *Tolunoğulları* hanedanının bu şekilde sona ermesine *Mısırlılar* çok üzüldüler. Çünkü *Tolunoğulları*, *İslâm* fethinden beri ilk defa olarak **Mısır**'da müstakil bir idâre kurmuşlar, **Mısır**'ı **Bağdâd**'tan gelen emirlere göre değil, bu ülkenin hususî şartlarına göre idâre etmişlerdi. *Tolunoğulları Devleti*'nin yıkılması **Mısır**'ı doğrudan doğruya yine **Bağdâd**'a bağlamıştı. **Mısır**, *Tolunoğulları Devleti*'nin yıkılmasından (905), *İhşidîler Devleti*'nin kurulmasına kadar (935) geçen otuz yıl zarfında doğrudan *Abbâsi Hilâfet*'ne bağlı valiler tarafından idâre edildi.¹²³

Muhammed b. Toğac, *Abbâsî halifesi Razî Billah* (934-941) tarafından ikinci defa **Mısır** valiliğine atandığında m'azul vali **Ahmed b. Kayıglı** bu karara itiraz etti. *Halife*, **Muhammed b. Toğac**'a **Mısır**'a giderken kara birliklerinin yanı sıra **Sâid b. Kelmulem** idâresinde çok sayıda gemi de verdi. **Sâid b. Kelmulem**'in komutasındaki gemiler, **Ahmed b. Kayıglı**'a bağlı bir kumandan olan **Ali b. Bedr**'in komutası altındaki gemilerle çarpıştılar ve **Sâid**'in idâresindeki gemiler mücâdeleyi kazanarak Nil üzerinden yollarına devam ettiler, önce **el-Fustât**'a geldiler, daha sonra da ve **er-Ravza Adası**'nı ele geçirerek hâkimiyet tesis ettiler (935 senesi Temmuz ayı başları). **Sâid**'in komutası

¹²³ Kâzım Yaşar Koprıman, "*İhşidîler (935-969)*", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C. 6, İstanbul 1990, (Makaleler), 493-495

altındaki gemiler **Ahmed b. Kayığlığ**'ın diğer bir kumandanı olan **es-Sâir el-Habeşî b. Ahmed**'in komutasındaki gemileri takip ederek **Feyyum** körfezine doğru ilerlemelerine devam ettiler. Yetiştikleri zaman 2. bir savaş daha oldu ve **Sâid** tekrar galip geldi. **Sâid** ve kuvvetleri buradan **el-Fustât**'a geçtiler ve **er-Ravza Adası**'na ulaştılar. Burada bulunan tersâneyi, köprüyü ve tüm gemileri yaktılar.¹²⁴ İşte bu sebeptir ki, **er-Ravza Adası**'nda bulunan tersâneyi, 936 senesinde, **Hadîce bint el-Feth b. Hakan**'ın, **Ahmed b. Tolun**'un eşi, **el-Fustât** sahilinde bulunan evinin yakınına taşımışlardı.

İhşidîlerin denizcilik faaliyetlerine dâir elimizde çok az bilgi mevcuttur. Bunlardan birinde de şu hadise nakledilmektedir. Tersânede yapımı tamamlanan harp gemilerinin suya indirilişleri büyük bir katılımın olduğu törenle kutlandığı esnada, denize demir atmış halde bulunan bir geminin üzerine çok fazla insan çıktığı için devrilerek yan yatmış, yakınında bulunan gemilerin de batmasına sebep olarak büyük bir faciaya yol açmıştı. Gemilerin batmasıyla birlikte üzerinde bulunan insanlar da denize düşmüşler ve yaklaşık olarak beş yüz insan boğulmuştu.¹²⁵

¹²⁴ El-Kindî, **Kitâb el-Vulât**, s. 285-287; en-Nuveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. 28, s. 25-26; İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk Mısır ve el-Kâhire**, (Tah. Muhammed Huseyn Şems ed-Dîn), Beyrût, c. 3, s. 278 (Bundan sonra eser **en-Nucûm** olarak kısaltılacaktır).

¹²⁵ Ahmed Muhtâr el-Abbâdî, **Târih el-Bahriyye el-İslâmiyye**, s. 60.

C. FÂTİMÎLER ZAMANINDA MISIR DENİZ KUVVETLERİ

Şiî-İsmâilî İslâm akidesini benimsemiş olan ‘**Ubeydullah el-Mehdî** (909-934) tarafında **Mağrib**’de kurulan *Fâtımî Devleti* kurulduğu andan itibaren (909) **Mısır**’a hâkim olan devletler arasında deniz kuvvetlerine en fazla önem veren devlet olmuştur. İnşa edilen deniz gücü vasıtasıyla **Fas**’tan **Mısır**’a kadar uzanan topraklar ve **Sicilya el-Mehdî** döneminde ele geçirilmiştir. **Güney İtalya**’ya seferler yapılmış **Palermo**, **Calabria**, **Toranto** şehirleri yağmalanmış ve **el-Mehdî** döneminin sonuna kadar bu şehirler *cizyeye* bağlanmıştır. Özellikle **Ebû Temîm Ma’d ibn el-Mansûr Ebû et-Tâhir b. el-Kâim Ebû el-Kâsım Muhammed**, **el-Mu’izz li-Dînillah** (953-975) zamanını **Fâtımî** donanmasının zirveye ulaştığı andır. *Bizans Devleti* mağlubiyete uğratılmış ve **Calabria** için yıllık on bir bin *dinar cizye* ödemeye mecbur bırakılmıştı.¹²⁶ **Mısır** ele geçirilmiş (969), **Hicâz Fâtımîlere** bağlanmıştır. **Kuzey Afrika** sahillerinden itibaren tüm **Akdeniz** ve **Kızıldeniz** hâkimiyet altına alınmıştı. Sonraki dönemde de donanmaya verilen önem devam etmiştir zira devletin uzun sahilleri *Bizans* ve *Haçlıların* bitmek bilmeyen saldırıları *Fâtımîleri* buna bir anlamda mecbur da kılmıştı. Zira bu kıyıları harici tehditlere karşı korumak için kuvvetli bir donanma şarttı.¹²⁷ **İskenderiye**, **Dimyât**, **Mısır** sahil şeridindeki diğer şehirler ve **Askalân**, **Akkâ**, **Sûr**, **Suriye** ve sahil şeridindeki diğer şehirler bunun örnekleridir.¹²⁸ **Mısır**’daki tersâneler de inşa edilen *şînî*, *şilindî*¹²⁹ ve *musattah*¹³⁰ sınıfından gemiler denize kıyısı olan şehirleri sürekli takviye etmişti.¹³¹ 12.yy. ikinci yarısında *Fâtımî Devleti*’nin donanması sayısı yetmiş beş ila yüz arasında değişen *harrâka*¹³² ve yirmi kadar da *musattah* ve *hammâlat* sınıfı nakliye

¹²⁶ Nihat Yazılıtaş, *Fâtımî Devleti Tarihi*, İstanbul, 2010, s. 41-42, 74.

¹²⁷ Ahmed Muhtâr el-Abbâdi, *Tarih el-Bahriyye el-İslâmiyye*, s. 79-80.

¹²⁸ el-Kalkaşandî, *Subh el-‘Aşâ*, C. 3, s. 523.

¹²⁹ Bkz. s. 129.

¹³⁰ Bkz. s. 57.

¹³¹ el-Makrîzî, *el-Hitat*, C. 3, s. 14.

¹³² Bkz. s. 52.

gemilerinden oluşuyordu. *Fâtımî* donanmasına ait gemiler 1168 yılının Kasım ayında **Şâver** tarafından **el-Fustât**'ta yakılarak imha edilmiştir.¹³³

Fâtımîlerin donanmaya verdikleri önemin en mühim kanıtı, donanmanın hususî meseleleriyle ilgilenmek üzere kurdukları *divân el-cihâd* yahut *divân el-amâir* isimli dîvandır. Bu *divânda* savaş gemilerinin inşası ve lazım olan ham maddenin temini, denizcilerin ve gemi mürettebatının *câmekiyyelerinin* (*maaşlarının*) düzenlenmesi ve hesaplanması, halifenin sarayına deniz yoluyla erzak taşınması gibi meseleler görüşülür ve karara bağlanırdı. Bu *divânın* hizmetini karşılamak üzere elliden fazla 'uşârî gemisi vardı. 'Uşârîlerden başka yirmi tane de *dîmas* sınıfından gemi vardı ki bunlardan on tanesi *Vefâ en-Nîl* (*Kesr el-Halîc*) esnasında halîfenin kullanımına mahsustu. Geri kalanlar ise *vulât el-'amâla* tahsîs edilmişti. İşlerini bu gemilerle yürütürlerdi.¹³⁴ *Fâtımî* donanmasında kayıtlı ve düzenli olarak maaş alan asker sayısı beş binden fazlaydı. Bu askerlerin maaşları rütbe ve deneyimlerine göre sayıları on olan ve içlerinden birinin *reîs el-ustûl* olarak da seçildiği *kâidlere* yirmi dinar, on beş dinar, on dinar, sekiz dinar ve iki dinar olarak değişmekteydi. Ayrıca *ebvâb el-guzât* adı verilen ve soda (*natrûn*) madeninin gelirinden ibaret ikta'ları da vardı. Donanmadaki rütbelerin başlıcaları ise donanmanın umûmî sorumlusu ve yönetisi olan ve günümüzde ki amiral¹³⁵ rütbesine müsavî olan *reîs el-ustûl* yahut *mukaddem el-ustûl*, her gemide bir tane bulunan ve o geminin seyrinden sorumlu olan *reîs el-merkeb*, sayıları yirmi olan ve gâzilere maaş dağıtımından sorumlu olan *nakîb*, donanmanın savaşçı unsuru olan *ğuzât* ve geminin seyrinden mesul olan, yelkenleri kaldırmak ve toplamak, kürek çekmek, geminin temizliği ile ilgilenmek, yemek pişirmek ve sâir işler, personel *nûtî* ve *gönüllülerdi*.¹³⁶ İlâve olarak *reîs el-ustûl*un yanında olup ona refakat eden ve yaverliğini yapan *kâvuş* (*çavuş* ?) adlı bir görevli daha vardı. Donanmada görevli her asker aylık maaşının yanı sıra düşman üzerine çıkılan her seferden önce *nafaka* adı verilen

¹³³ Yaacov Lev, *Saladin in Egypt*, Leiden, 1998, s. 161.

¹³⁴ el-Makrîzî, *İttiâz el-Hunefâ bi-Ahbâr el-Eimmet el-Fâtîmîyyîn el-Hulefâ*, el-mektebe eş-Şâmile (http://www.islamport.com/isp_eBooks/tkh/), s. 319.

¹³⁵ Bu kelimenin aslı Arapça olup emîr el-mâ tamlamasının bozulmuş halidir.

¹³⁶ el-Kalkaşandî, *Subh el-'Aşâ*, C. 3, s. 523; el-Makrîzî, *el-Hıtat*, C. 3, s. 14-16

sefer ücreti de alırdı. Sefere çıkmadan önce *gâziler* bizzat *halifenin* de iştirak ettiği bir törenle yolluklarını alırlar ve **Makas** sahilinde kendilerini uğurlamak ve dua etmek için hazır bulunan *halife* için bir gösteri yaptıktan sonra denize açılırlardı. Gâzilere verilen bu sefer ücretinin miktarı beş *dinar* olup her bir *dinarın* kıymeti ise otuz altı *dirhemdi*. *Mukaddem el-ustûl* yüz *dinar*, seferin umûmî kumandanı ise yirmi *dinar* alırdı.¹³⁷

Fâtimî donanmasında umûmî olarak tatbik edilen bir uygulama da *gâzilerin* yani denizci askerlerin savaş esnasında ele geçirdikleri ganimetin kendilerine kalmasıydı. Diğer bir deyişle, deniz savaşı esnasında elde edilen ganimet *halifenin* hesabına yazılmaz, *gâziler* arasında pay edilirdi. Fakat sefer esnasında elde edilen silahlar ve esirler buna dahil edilmezdi.¹³⁸

¹³⁷ el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 3, s. 14-15.

¹³⁸ el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 3, s. 16.

D. EYYÛBÎLER ZAMANINDA MISIR DENİZ KUVVETLERİ

Eyyûbîler Devleti, Fâtîmî Devleti'nin veziri **Salâhu'd-Dîn Eyyubî, Yûsuf b. Eyyûb b. Şâzî** (1169-1193) tarafından **Mısır**'da kurulmuş, özellikle *Haçlılara* karşı verdiği mücâdele ile marûf bir devlettir. Devletin kurucusu **Salâhu'd-Dîn** henüz kuruluş aşamasında dahi hem amcası **Esed ed-Dîn Şîrkûh**'un **Bahâ ed-Dîn Karakuş**'a vasiyeti olan “*surları ve donanmayı ihmal etme*” sözünü dikkate almış¹³⁹ hem de ileri görüşlülüğü ve yeteneği sayesinde donanmanın **Mısır** gibi her iki denize de kıyısı olan bir memlekette gerekliliğini kavramıştı. 1170 senesinde *Haçlıların Dimyât*'ı muhâsarası esnasında kara kuvvetlerine ilave olarak denizden silah ve zahire yollaması bunun kanıtıdır.¹⁴⁰ Zaman içinde gelişen *Eyyûbî* donanması 1187 senesinde **Kudüs**'ün fethi sırasında denizden gelebilecek olan tehdiye karşı aktif olarak kullanılmıştı. Yine 1189 senesinde **Akka**'yı kuşatan *Haçlı* donanmasını, **Husâm ed-Dîn Lü'lü** komutasındaki elli gemilik *Eyyûbî* donanması aşmış ve şehire yardım götürmüştü.¹⁴¹

Salahu'd-Dîn el-Eyyûbî'nin donanmaya yönelik icra ettiği en büyük faaliyet *divân el-ustûl* adıyla maruf *donanma divânı*nı kurmasıdır.¹⁴² 1171 senesinde donanmanın özellikle malî işlerine bakmak üzere *donanma divânı*nı ihdâs etmiş, başına da kaynaklarda adı zikredilmeyen ancak yüksek rütbeli olduğu su götürmeyen bir şahsı getirmişti. *Donanma divânı*nın başına getirilen bu zâta da *sahib el-ustûl* ünvanı verilmişti. Kurduğu *divânla* ilgili olarak bütün valilerine emir göndererek, *sâhib el-ustulun* bütün emirlerinin yerine getirilmesi, donanma için personel seçiminde ve ilgili *divânın* her türlü ihtiyaçlarının temininde zorluk çıkartılmamasını istemişti.¹⁴³ *Donanma divânı*nın kurulduktan sonra hızlı bir şekilde büyüdüğünü ve gösterilen ihtimamın da arttığını görüyoruz.

¹³⁹ Ayşe Dudu Kuşçu, **Eyyûbî Devleti Teşkilâtı**, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2005, s. 332.

¹⁴⁰ İbn Vâsıl, **Muferric el-Kurûb fî Ahbâr Benî Eyyûb**, (Tah. Cemâl ed-Dîn Şeyyâl), Kâhire, 1953 C. 1, s. 181 (Bundan sonra eser **Muferric el-Kurûb** olarak kısaltılacaktır).

¹⁴¹ İbn Vâsıl, **Muferric el-Kurûb**, C. 2, s. 245; Ramazan Şeşen, **Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet**, İstanbul 1987, s. 139; Yaacov Lev, **Saladin in Egypt**, s. 172-173.

¹⁴² el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 3, s. 17.

¹⁴³ Vefîk Berekât, **Fenn el-Harb el-Bahriyye**, s. 29; Ayşe Dudu Kuşçu, **Eyyûbî Devleti Teşkilâtı**, s. 332.

1191 yılında *divân*ın başına **Salâhu'd-Dîn**'in kardeşi **el-Melik el-Âdil, Ebû Bekr b. Eyyûb b. Şâzî** (1199/1200-1218) getirilmiş, *divân*ın gelir kaynakları da arttırılmıştı. Ancak **el-Âdil** *divâna* bizzat başkanlık etmemiş kendisinin yerine **Safiyy ed-Dîn b. Şükr**'ü atamıştı. Yıllık geliri elli bin *dinardan* fazla olan **el-Fustât**'ın zekâtı, Nîl'in her iki yakasında bulunan askerî vakıfların gelirleri (*el-habs el-cuyûşî*), *hirâc* ağacının *karz* adı verilen meyvesinin satılmasından elde edilen geliri, yıllık geliri sekiz bin *dinar* olan soda madenlerinin geliri¹⁴⁴, **Sant** sahilinde taşımacılık yapan gemilerden elde edilen gelir doğrudan *donanma divânına* aktarılmıştır.¹⁴⁵

Salâhu'd-Dîn el-Eyyûbî'nin donanmayla ilgili yaptığı mühim değişikliklerden birisi de donanma *divânı* tarafından askerlere maaş olarak verilen ve adına *dinar el-ustûl* denilen donanma *dinar*ının değerini normal *dinar*ın 5/8'inden 3/4 değerine yükseltmek olmuştur. *Donanma divânı*nın kurulması ve gelirlerinin artması ile birlikte 1181 senesinde askerlerin maaşlarında tekrar bir düzenlemeye gidilmiştir.¹⁴⁶

Mısır coğrafi özellikleri bakımından donanmanın ihtiyacını karşılayacak nitelikte sert ve dayanıklı ağaç çeşitlerinin pek bulunmadığı bir ülke idi. Yetişen ağaçlar içinde nitelik olarak gemi inşasına en elverişli ağaç cinsi ise **Sant** (*Hirâc*) ağacı idi. Bu sebepten **Sant** ağacı koruma altına alınmış olup gemi inşası haricinde her hangi bir sebepten dolayı kesimini yapmak kesinlikle yasaktı.¹⁴⁷ Sayıca az olduğu için korunan **Sant** ağaçları ile donanma teşkil etmek mümkün olmadığından, kereste temini için müracaat edilen diğer bir yol ise ithalattı. İthalat yolu ile temin edilen malzeme sadece kereste ile sınırlı kalmayıp, **Mısır**'da bulunmayan yer altı kaynaklarından biri olan ve donanma inşasında

¹⁴⁴¹⁴⁴ el-Kalkaşandî **Mısır**'da soda madeninin iki yerde bulunduğunu, birinin **et-Terrane** ismiyle marûf beldeye bir günlük uzaklıkta olduğunu ve yıllık gelirinin yaklaşık yüz bin *dinar*ı bulunduğunu diğerinin ise **Hatariyy** adıyla bilinen bir beldede bulunduğunu ancak ilki kadar kıymetli olmadığını yazar, **Subh el-'Aşâ**, C. 3, s. 460.

¹⁴⁵ el-Makrîzî, **es-Sulûk li Ma'rîfet Duvel el-Mulûk** (Tah. Muhammed 'Abd el-Kâdir Atâ), Beyrût 1997, C. 1, s. 221, 186 (Bundan sonra eser **es-Sulûk** olarak kısaltılacaktır.); el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 3, s. 17; Yaacov Lev, **Saladin in Egypt**, s. 167-168.

¹⁴⁶ el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 3, s. 17; Ramazan Şeşen, **Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet**, s. 253-254

¹⁴⁷ el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 1, s. 316.

elzem olan demir de ithal edilirdi. Devlet adına bu ve sâir eşyayı ithal etmekle görevli müessese ise *el-metcer es-Sultânî* idi. **Dimyât, Tinnîs, Ayzâb** ve **İskenderiye** gibi *Frenk* tüccarların ticaret yaptıkları limanlarda kurulmuş olup bu limanlar birbirlerinden vergi oranları ile farklılık gösterirlerdi.¹⁴⁸

Salâhu'd-Dîn el-Eyyûbî'nin vefatından sonra *Eyyûbîler Devleti*'nde denizcilik faaliyetlerinin iç karışıklar ve sâir sebeplerden eskisi kadar önemsenmediğini görürüz. Donanma sadece gerektiği anlarda, *Frenk* baskınlarında akla gelir olmuştu. İhtiyaç hasıl olduğu zamanlarda gemiler çarçabuk inşa olursa da kürek çekmek ve geminin diğer işleri ile ilgilenecek kalifiye personel bulmak, istihdâm olunmadığı için imkansız hale geliyordu. Halktan kimse de bu zor, meşakkatli ve tehlikeli işler için gönüllü olmuyordu. Bu sebepten personel ihtiyacını gidermek için yollardan zorla insanlar toplanıyor ve gündüzleri zincirlere vuruluyor, geceleri ise kaçmasınlar diye zindanlara hapsolunuyorlardı. Onlar için her hangi bir ücret ödenmediği gibi tayınları da bir parça ekmekten ibaretti. Günler boyunca düşman esirlerine yapıldığı gibi aç bırakıldıkları dahi oluyordu. Bütün bu muâmele **Mısır** halkını denizcilikten ve donanma için çalışmaktan soğutmuştu. Daha önceleri insanların “*Allah yolunda düşmana karşı savaşılan mücâhidler, Allah'ın düşmanlarına karşı çarpışan gâziler*” şeklinde dua ettiği bir fırka olan ve mensuplarının bununla gurur duyduğu donanma görevlileri, *huddâm el-ustûl* bir süre sonra bu ünvandan utanır hale gelmişlerdir. Hatta bir süre sonra **Mısır**'da birine “*Ey denizci !*” *yâ ustûlî !* denildiği zaman bunu bir hakaret yahut küçümseme olarak görüp kızdığını görüyoruz.¹⁴⁹ Bu hal **Mısır**'da *Memlûklerin* Sultânı **Baybars el-Bundukdârî** zamanına kadar devam etmiştir. **Baybars** zamanında denizciliğe tekrar ihtimam verilmeye başlanmasıyla *ustûlî* kelimesi **Salâhu'd-Dîn** zamanındaki anlamına bürünmüştür.

¹⁴⁸ İbn Mamâti, *Kitâb Kavânîn ed-Devâvîn*, (Tah. Cemâl Sûryâl Atiyya), Kâhire, 1991, s. 327.

¹⁴⁹ el-Makrîzî, *el-Hitât*, C. 3, s. 17-18; Corcî Zeydân, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, C. 1, s. 270.

İKİNCİ BÖLÜM

MEMLÛK DENİZ KUVVETLERİ

A. MEMLÛKLER VE DENİZCİLİK

Mısır'da kurulan olan tüm devletlerde olduğu gibi *Memlûkler* de içinde bulundukları siyâsî ahvâl ve tevârüs ettikleri askerî kültür sebebiyle önceliklerini ve dikkatlerini kara ordularına vermişlerdi. Zira **Mısır**'da kurulmuş devletlerin tamamında askerî eğitimler ve temayüller kara birlikleri üzerine olmuştur. 1250 yılında tesis olunan *Memlûk Devleti*'nde de temel askerî eğitim anlayışı daha ziyâde at üzerinde mükemmel derece de hafif silahları kullanan süvari birliklerinin yetiştirilmesine dayanıyordu. Devletin merkez ordusunu ve siyâsî iktidar grubunu elinde tutan *memlûk sistemi*, küçük yaşlarda köle pazarlarından satın alınan yahut savaşlarda esir düşen gayr-i Müslim çocukların esir olarak satın alınıp, *tibâk* yahut *küttâbiyye* denilen eğitim kurumlarında dinî, askerî ve sosyal sahalarda eğitilmesi esasına dayanıyordu. Bu zorlu eğitimi tamamlayan her memlûk, azad edilerek kendisini satın almış olan emîrin yanına asker olarak katılır, zekasına ve yeteneğine göre kendisine siyâsî bir istikbal çizirdi. *Tibâk*ta her türlü silahın kullanımı, ata binme, savunma sanatları başta olmak üzere bir askerin ihtiyacı olan tüm maharetler en üst derecede kazandırılırdı.¹⁵⁰ Ancak, mevcut kaynakların verdiği bilgilere dayanarak, *tibakta* denizcilik yahut denizciliğe şâmil bir eğitimin verildiğini söylemek olanıksızdı. İstisnâî olarak buna yüzmeyi dahil edebiliriz. Zira çeşitli hadiselerde sultanların, emîrlerin ve de askerlerin yüzebildiklerini görmekteyiz. *Tibâklarda* denizciliğe dâir hususî bir eğitimin verilmemesinin sebepleri birkaç şekilde izah edilebilir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki bütün *Türk* ve *Türk-İslâm* devletlerinde olduğu gibi *Memlûk Devleti*'ni de oluşturan askerî unsur temel olarak kara askerlerine istinâd ediyordu. Denizcilik ve deniz ikinci planda kalan bir sahaydı ve gerektiğinde kullanılıyordu. Tarihte kurulmuş olan tüm *Türk*

¹⁵⁰ Altan Çetin, *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât*, s. 69-93.

devletlerinde denizcilik hiçbir vakit ön plana çıkmamış, ordunun aslî kuvveti olmamıştı. Sadece gerektiği vakit sınırlı ölçülerde kullanılmıştı. Bu cümleden kasıt hudutların muhafazası, taşımacılık ve nakliye idi. Diğer bir deyişle, devlet deniz aşırı bir faaliyette bulunacağı vakit, askerleri gemilere bindirir, gidecekleri yere kadar bu gemilerle giderler, karaya ayak bastıkları andan itibaren askerî düzenlerini alarak düşmanla savaşmaya başlardı. Denizcilikleri, gemide geçirdikleri zamandan ibaretti. Ortaçağlarda kullanılan gemi teknolojisi göz önüne alındığı vakit, sabit dökme topların gemilerde kullanılmaya başladığı döneme kadar ki süreç, deniz savaşlarına dâir hususî bir eğitimin gerekliliğinin de tartışılabilir olduğunu görmekteyiz. Zira bu zamanın anlayışına göre, geminin kullanılan silahlar bakımından karadaki askerî anlayıştan bir farkı yoktur. Deniz savaşları da tıpkı karadaki savaşlar gibi, *ok*, *yay*, *mızrak*, *kılıç*, *süngü*, *mancınık*, *arrâde* ve sâir ateşli silahlar ile icra ediliyordu. Kara savaşı ile deniz savaşını birbirinden ayıran keskin fark, karadaki savaşlarda atın kullanılıyor olması, askerlerin geniş hareket kabiliyetine sâhip olmaları, kaçacak, sığınacak yahut grup olarak çeşitli harp oyunlarını icra edilebilecek imkanın bulunmasıydı. Denizin üzerinde ise bir geminin güvertesi bütün bir harp sahasıydı.¹⁵¹ *Memlûk* askerlerinin deniz savaşlarına müsbet gözle bakmamasının yahut tercih etmemelerinin en büyük sebebi de buydu. Eğitimi geniş bir sahada manevraya dayalı harp usûllerine göre alan *Memlûk* askerlerinin, kendilerine oldukça dar gelen gemi güvertesi üzerinde savaşmaktan hoşnut olmadıkları muhakkak idi.

Memlûk Devleti'nde donanmanın ikinci planda olmasının önemli sebeplerinden birisi de ham madde yetersizliği idi. Gemi yapımı için gerekli hammadde olan kereste ve demirin *Memlûk* ülkesinde oldukça kısıtlı miktarlarda bulunması, bu ham maddenin tamamen dışardan temin edilmesi ve oldukça masraflı olması denizcilik faaliyetlerinin gelişimine mâni olan faktörlerdendi. Özellikle kerestenin **Mısır**'da kurulmuş diğer devletlerde ve *Memlûk*lerde ne kadar mühim olduğunun en büyük kanıtı, kısıtlı miktarlarda bulunan kaynağı korumak ve kollamak için sık sık ihtikârî emirlerin çıkartılıp, halkın tasarrufundan

¹⁵¹ Vefîk Berekât, *Fenn el-Harb el-Bahriyye*, s. 93-94.

men edilmesidir. Çok büyük emek ve çaba sonucunda elde edilen ham madde ile inşa edilen gemilerin ve donanmaların büyük miktarlara bâliğ olan masrafları, masrafıyla müsâvî olmayan kazançları donanmanın ikinci planda olmasının bir diğer sebebi olarak karşımıza çıkar. En iyimser şartlarda dahi binlerce *dinara* mal olan gemiler, **Kıbrıs** ve **Arvad Adası**'na yapılan başarılı çıkartma operasyonları hariç tutulursa, devlet hazinesi için para ve zaman kaybından başka bir şey değildi. Üstelik, bir gemi tabii sebeplerden yahut muhârebe esnasında battığı vakit içinde bulunan asker ve personelin çoğu zaman hayatta kalması imkan dahilinde olmadığı gibi, hayatta kalmayı başarabilenler ise esir olarak düşmanın eline düşüyorlardı.

Memlûk Devleti'nde denizcilik faaliyetlerinin ikinci planda kalmasının mühim sebeplerinden birisi de devleti idâre eden yöneticilerin ve siyâsî zümrenin siyâsî olaylara bakış açıları ve dünya görüşleri ile ilişkilendirilebilir. Şöyle ki; *Memlûk Devleti*'nde karar hâkimi askerî zümrenin ve devletin bekasını ve askerî gücünü teşkil eden ordunun menşei kölelik sistemine tâbi ve bağılıydı. Vakt-i zamanında bir köle olarak devletin hizmetine giren kişiler, zaman içerisinde komuta kademesine yükseliyorlar ve hatta şansı yaver gidenler sultan oluyorlardı. İşte bu zümrenin müntesibi bulundukları *İslâm* dinini güçleri yettiğinde tüm dünyaya yaymak yahut cihan hâkimi olmak gibi bir kaygı ve gayesi de yoktu. Genel olarak siyâsî hedefleri, kendilerini devamı olarak gördükleri *Eyyubî Devleti*'nin sâhip olduğu topraklar üzerinde hâkimiyetlerini ve istiklâllerini muhafaza etmek, bu topraklar üzerinde sultalarının devamını sağlamaktı. Muasırı oldukları *Selçuklular*, *Osmanlılar*, *Moğollar* ve *Hristiyan* devletler gibi, yeni topraklar elde etmek, kazanç kapıları sağlamak gibi gaye ve arzuları olmamıştı. Dînî kaygılar da ön plana çıkmamıştı. *Memlûklerin* askerî faaliyetlerine bakacak olursak, topraklarını istila etmiş olan *Haçlı* bakiyelerinin kökünü kazımak kuruluş aşamasındaki ilk hedefleri olmuştu. Bundan sonraki askerî faaliyetlerin hemen tamamı, topraklarına vaki yahut gerçekleşecek olan taarruzlara karşı önleyici mahiyetteki askerî operasyonlardı. Örneğin; *Memlûklerin Moğollarla* 1260 senesindeki muharebenin sebebi, *Moğolların Memlûk* ülkesine saldırımları ve **Mısır**'a yürümek istemelerinden kaynaklanmaktaydı. *Memlûkler*, *Moğolların*

karşısına *İslâm* dinine verdikleri zarardan yahut diğer *Türk-İslâm* beldelerini işgal ve istila ettikleri için cezalandırma maksadıyla çıkmamışlar, kendilerini savunmak için çıkmışlardı. Yahut, **Kıbrıs Adası**'nın fethinin sebebi, toprak kazancı yada buranın sâkinlerinden vergi almak değildi. **Kıbrıs** hâkimlerinin *Frenklerle* iş birliği içerisinde *Memlûk Devleti*'nin sahil şeridindeki şehirlere yaptıkları baskınların tahammül sınırlarını aşmış olmasından kaynaklanmaktaydı. *Memlûk Devleti*, sâir *Türk-İslâm* devletleri gibi yayılmacı bir politika izlemediğinden, donanmaya ve denizcilik faaliyetlerine verdikleri önem de sınırlı olmuştu. Donanmadan beklentileri sahil şeridini korumak ve gerektiğinde deniz aşırı topraklara çıkartma yapmak üzere istifâde etmekten daha öteye gitmemişti. Bunun en çarpıcı örneklerinden birisi, kaynakların hiç birinde *Memlûk Devleti*'ne ait bir harp gemisinin ticârî menfaat için korsanlık faaliyetinde bulunduğu dâir bir kaydın olmamasıdır.

Memlûk Devleti'nin kara ordusunda olduğu gibi planlı ve progamlı denizcilik politikası olmasa da, denizcilik devletin nezdinde ikinci plandaki bir uğraş olsa da tamamen menfî bir tutum da söz konusu değildi. *Memlûkler*, denizlere tâbi, siyâsî, iktisâdî, askerî faaliyetleri denize endeksli bir devlet olmadığından mütevellid gerektiği zamanlarda, *Sultanların* siyâsî görüşlerine yahut devletin o andaki ahvâline uygun olarak denizcilik faaliyetlerine ihtimam gösterilmişti. *Frenk* baskınlarının yoğunluk gösterdiği dönemlerde, devletin dâhili birlik ve bütünlüğü de buna izin veriyorsa, donanmaya ve denizciliğe ilgi artmış, kısa zamanda onlarca gemiden mürekkep donanmalar inşa edilmişti. Ancak tehdit ortadan kalktıktan donanmaya karşı aynı ihtimâmın gösterildiğini göremiyoruz. Yahut donanmaya ihtimâm gösteren bir *sultanın* halefinin aynı politikayı gütmemesi, var olan donanmanın ilgisizlik içinde yok olmasına sebebiyet veriyordu.¹⁵² Bunun ilk örneğini **Baybars** zamanında **Kıbrıs**'a düzenlenen ve başarısız olan sefer vesilesi ile görüyoruz. Kısa zaman zarfında, bizzat **Sultan**'ında himmeti ile gemiler tertîb olunmuş ve suya indirilmişti. Seferin

¹⁵² Sâlih bin Yahyâ, **Tarih Beyrût**, (Tah. Kemâl Süleymân es-Salîbî/Francis Hours), Beyrût, 1986, s. 30; Albrecht Fuess, "Rotting Ships and Razed Harbors: The Naval Policy of the Mamluks ", **Mamlûk Studies Review**, 2001, S. 5, s. 29.

başarısız olması neticesinde **Baybars** tarafından **Kıbrıs Kralı**'na hitaben söylenen sözler, *Memlûk Devleti*'nin denizciliğe ne kadar az önem verdiğinin bir itirafı olarak değil, düşman üzerine icra ettiği seferi başarısız olan bir **Sultan**'ın kendisi ile istihzâ eyleyen farklı dinden bir **Kral**'a verdiği cevap olarak değerlendirilmelidir. Bu şartlar altında **Baybars**'ın **Kral**'a başarısızlığı kabullenici bir cevap vermesi, tüm isteğimize rağmen başarısız olduk demesi zaten beklenen bir cevap değildi. **Baybars**, başarısızlık karşısında, başarısız olan birimi değersizleştirmiş ve zaten ona değer verilmediğini ifade etmiş, diğer taraftan başarılı olan birimi yani kara ordusunu ise yücelterek onun faaliyetleri ile gurur duymuştur.

Memlûk Devleti'nde denizcilik faaliyetlerinin önem kazandığı dönem, 1365 yılı ve sonrasıdır. Bu yılda **Kıbrıs** ve *Frenk* ittifakının **İskenderiye** şehrine gerçekleştirdiği baskın ile *Memlûklerin Akdeniz* kıyısındaki en önemli liman şehrini harabeye çevirmişti. Bu baskından sonra dönemin *nâibi* **Yelboğa el-Hasekî**'nin emri ile hummalı bir faaliyete girişilmiş, **Kıbrıslı**lardan intikam almak amacıyla yeni bir donanmanın inşasına başlanmıştı. Donanmanın yapısı ile ilgili pek çok bilgiye bu dönemdeki faaliyetler esnasında sâhip olmaktayız. Bundan sonraki büyük ve önemli hadiseler ise **Barsbay** zamanında **Kıbrıs**'ın fethi ile neticelenen üç büyük ve önemli seferdir. **Kıbrıs**'ın fethi hemen her *Memlûk* sultanının arzu ettiği, bazılarının girişimde dahi bulunduğu, ancak **Barsbay**'a nasip olan ve *Memlûklerin* tarihindeki önemli dönüm noktalarındandır. Zira artık, son dönemlere kadar, **Akdeniz**'de devlete karşı çeşitli gâilelere sebebiyet veren, *Haçlı* üssü konumundaki bu tehlike berteraf edilmiş oluyordu. **Barsbay**'ın bu büyük başarısından ilham alan, **Kıbrıs**'tan sonraki **Akdeniz**'de ikinci çıban başı konumunda olan **Rodos Adası** üzerine düzenlenen üç büyük sefer ise **Sultan Çakmak** dönemine tesadüf eder. **Çakmak** çok büyük fedakarlıklar neticesinde teşkil ettiği donanma ile **Rodos** üzerine gitmişse de *Hospitaliers Şövalyeleri*'nin gayet sağlam şekilde tahkim ettiği adayı ele geçirememişti. **Kansuh el-Ğavrî** dönemi ise, belki de *Memlûk* tarihi içinde donanmanın ilk defa bu denli ön plana çıktığı dönemdi. Zira **Kızıldeniz**'de beliren **Portekiz** tehdidi, yıllar boyu üç beş korsan gemisi haricinde her hangi bir tehdit

olmayan **Kızıldeniz**'i adeta cehenneme çevirmişti. *Memlûklerin Portekizlilere* karşı inşa ettiği iki donanma da görevini ifâ edememiş ve başarısız olmuştur.

B. MEMLÛK DENİZ KUVVETLERİ

Memlûklerin denizcilik faaliyetlerine dâir kaynaklarda siyâsî olaylar vesilesi ile bilgiler olmasına rağmen, donanmanın yapısı ve teşkilatına dâir, kara askerî teşkilatında olduğu gibi mufassal bilgiler mevcut değildir. Ancak siyâsî olaylar zikr olunurken bazı malumatı keşfedebilmek mümkün olmaktadır. Bunun en mühim sebeplerinden birisi *Eyyûbîler* yahut *Fâtımîler* zamanlarında olduğu gibi müstakil bir donanma (*ustûl*) dîvanının ve teşkilatının *Memlûk Devleti*'nde olmamasıydı. *Memlûk Devleti*'nde donanma da görevli personel ve vazifeleri şunlardır:

Kumandanlar : Donanma sefere çıkmadan evvel, *kumandanlar* tayin olunur, sefere çıkılacak yer ve mekanla ilgili istihbârî faaliyet yapılır, hava şartları göz önüne alınır, buna uygun bir sefer tarihi belirlenirdi.¹⁵³ *Memlûk Devleti*'nde askerî tasnif içinde donanma ayrı bir birim olarak görülmediğinden mütevellîd kara ordusunda görevli *kumandanlar* deniz seferlerinde de görevlendirilirdi. Her bir kumandan rütbesine göre bir gemiye binerdi. *Emîr mie* rütbesindeki emîrlere tahsis edilen gemiler muhârip sınıfından olup (*şînî*, *harrâka* yahut *ğurâb*) büyük ve yeni olmasına özen gösterilirdi.¹⁵⁴ Bundan sonra diğer gemilere de rütbelerine göre *ümerâ et-tablhâne*, *ümerâ 'aşere* ve diğerleri binerlerdi. Sefere katılacak olan birlikler, seferin büyüklüğüne göre tefrîk edilir ve buna göre her birine ayrı bir *kumandan* atanırdı. Gemilerin umûmî komutası bir *kumandana*, kara ordularının umûmî komutası bir *kumandana*, yardımcı yahut

¹⁵³ İbrâhîm Hasan Saîd, *el-Bahriyye fî Asr Selâtîn el-Memâlîk*, Beyrût 1983, s. 283 (Bundan sonra eser **el-Bahriyye** olarak kısaltılacaktır).

¹⁵⁴ Sâlih bin Yahyâ, *Tarih Beyrût*, s. 244.

ihtiyâtî bir birliklerin komutası da bir diğer *kumandana* verilirdi. Bu kumandanların her birinin rütbesi *emîr mie* olurdu.¹⁵⁵ Ancak seferin büyüklüğü ve önemine göre de değişiklik gösterebilirdi. Donanmanın iştirâki ile yapılan seferlerin neticesi kıyıda gemilerin ve karada savaşan askerin uyum içinde hareketine sıkı sıkıya bağlı olduğundan *kumandanların* uyumuna da seferden önce azamî ölçüde dikkat edilir, yetki kargaşasına mahal vermemek maksadıyla görev ve yetkilerinin sınırları tahdîd edilirdi.

Askerler : *Memlûklerde* donanmada görev yapan savaşçı unsura *ğâzi*¹⁵⁶, çoğulu *ğuzât* yahut *mucâid*, çoğulu *mucâhidûn* / *mucâhidîn* adı verilmişti. Umûmî olarak *Memlûk* askerî sistemi içerisinde hususî olarak denizcilikle yahut gemi içinde savaşmayı meslek edinmiş bir grup yoktu. Böyle bir ayırım da yoktu. Ancak **İskenderiye** baskını sonrasında **Kıbrıs**'tan intikam almak amacıyla teşkil edilen donanma için bir grup askere deniz savaşının inceliklerinin öğretilip *el-ceyş el-bahrî* (*الجيش البحري*) yani deniz ordusu olarak tefrîk edildikleri anlaşılmaktadır. Zira bu döneme kadar sadece *el-ceyş yahut el-ceyş el-berrî* (*الجيش البري*) yani kara ordusu mevcutken bundan sonra iki ordu olduğu zikir olunmaktadır.¹⁵⁷ Deniz ordusundaki askerlere özel kıyafetler, zırhlar giydirilmiş, silahlar hazırlanmış, deniz savaşına hususî talimler yaptırılmıştır. Daha sonra bu askerler **Kıbrıs**'a baskına gidecek olan gemilere binerek, **Yelboğa**, **Sultan** ve ordunun gücünü görmesi için davet edilmiş **Katalan** elçisine özel bir gösteri yapmışlardı.¹⁵⁸ Donanmanın muhârip gücünün yani askerlerin kara ordusundaki askerler arasından temin edildiği muhakkaktı. Sefer vakti, tıpkı kara ordusu sefere çıkarken olduğu gibi, *sultan* ve *ümerâ*, kendi *memlûkleri* arasından *sultan* tarafından emr olunduğu miktarda olanı hazırlar ve sefere hazır ederdi.¹⁵⁹ Tüm askerler toplandıktan sonra kayıtları yapılır, sefer için askerlerin alacağı *nafaka* dağıtılır ve askerler bir törenle uğurlanırdı. Seferden başarıyla dönmüş olan

¹⁵⁵ Bkz. Kıbrıs ve Rodos Seferleri.

¹⁵⁶ en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kitâb el-İlmâm fiha Cerret bihi el-Ahkâm ve el-Umûr el-Makdiye fî Vaka'a el-İskenderiye*, (Tah. A. Suryal ATIYA), Hindistan 1970, C. 3, s. 231. (Bundan sonra eser Kitâb el-İlmâm olarak kısaltılacaktır).

¹⁵⁷ en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kitâb el-İlmâm*, C. 3, s. 231-232.

¹⁵⁸ en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kitâb el-İlmâm*, C. 3, s. 231-234.

¹⁵⁹ Sâlih b. Yahyâ, *Târih Beyrût*, s. 243; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, C. 14, s. 111.

donanmanın karşılanması da büyük bir törenle olurdu. Bu törene bütün halk katılır, *gâzîleri* selamlarlardı.

Reîsler (Gemi Kumandanları) : Kaynaklar da seferlerle ilgili malumatın içinde zikr olunmasa da, her bir harp gemisinin içinde, gemideki asker hârici personelden sorumlu, geminin seyri, yön bulması ve gemiyle ilgili teknik işlerden mesul bir idâreci daha lazım geliyordu. Zira her gemiye askerî *kumandan* olarak tayin olunan ve seferden sorumlu *kumandanların*, aslî vazifeleri gemi sevk ve idâresi olmadığından bu vazifeyi üstlenmeleri mümkün değildi. **en-Nuveyrî el-İskenderânî**'ye göre bir *reîsin* yolcularını sağ ve salimen gidecekleri yere ulaştırabilmek için, rüzgarları, dalgaları, kıyıları, yıldızları, burçları, gök yüzündeki işaretleri, pusula kullanmayı, geminin istiâb haddinden ve yükleme şekillerini bilmesi zarûrîydi. Eğer gemi kaptanı bunlarla ilgili bilgisi olmazsa geminin batması ve içindekilerin boğulması muhtemel olurdu.¹⁶⁰

Denizciler : Kaynaklarda kendilerinden *bahhâr*, *mellâh*, *recul bahr*, yahut *nevâtîyye* olarak zikredilen bu grup bir gemi için elzemdi. Zira sefere çıkan askerlerin kürek çekmesi, yelken açıp toplamaları, güverteyi temizlemeleri, demir atmaları ve diğer teknik işleri yapmaları beklenemezdi. Böyle işleri yapmak için gemi de istihdâm olunan gruba denizciler denilirdi.

Gönüllüler : *Memlûk Devleti*'nde seferin önem ve büyüklüğüne göre, gemilerin istiâb hacimlerine göre belirli sayıda *gönüllü* (*mutetavvî*) binmesine izin verilirdi. Sefer ilan edildikten sonra muhâriplerin sayısı hesaplanır, sefer *nafakaları* ödenir ve bundan sonra halka duyuru yapılarak sefere katılmak isteyen *gönüllülerin* isimlerini yazdırmaları ve ücretlerini almaları istenirdi.¹⁶¹ *Gönüllülerin* donanmadaki rollerinin ne olduğuna dâir açık bir bilgi kaynaklarda mevcut değildir. Ancak muhtemeldir ki, kürek çekmek ve sâir işlerde istihdam olunmuşlardı. Gönüllülerin seferlere yoğun olarak rağbet etmelerindeki sebeplerden birisinin de, donanma kâidelerine göre, savaş esnasında kişinin elde

¹⁶⁰ en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kitâb el-İlmâm*, C. 2, s. 236-246.

¹⁶¹ İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, C. 14, s. 123; Sâlih b. Yahyâ, *Târih Beyrût*, s. 250.

ettiği ganimetin kendine ait olması ile açıklanması mümkündür.¹⁶² **Kıbrıs**'a düzenlenen üçüncü sefere katılmak için halktan o kadar yoğun bir talep olmuştu ki **Sultan** özür dileyerek gemilerde yer kalmadığını beyan etmek zorunda kalmıştı.

C. GEMİ YAPIMINDA KULLANILAN HAMMADDE

Mısır'da gemi inşasının temelini oluşturan unsur, gerekli olan kerestenin ve diğer malzemenin teminine bağlı idi (demir, zincir, çivi, zift halat vb). Bu temel unsurun bir kısmını ülke kendi kaynaklarından temin edemediğinden mütevellid ithal etmek durumundaydı. Bu sebeple sultanlar sürekli olarak, ihtiyaçların temin olunduğu ülkelerle, **Asya** ve **Avrupa**'da ticârî bağlarını kuvvetlendirmek cihetine gitmişlerdi.¹⁶³ Bunun yanı sıra gemi inşasında kullanılan kerestenin bir kısmı **Hirac** şehriden temin edilmişti. Bu sebeple **Salâhu'd-Dîn el-Eyyûbî**'nin yaptığı gibi **Sultan Baybars**'ta bu beldede bulunan ormanların tahrip edilmesini ve hatta kesilmesini yasaklamış, özel olarak himaye altına alınmıştı.

1. KERESTE (HAŞEB)

Akasya ağacı (Sant yahut Hirâc) orta çağlarda **Mısır**'da gemi yapımında kullanılan çok kıymetli ve önemli bir ağaçtı. **Mısır**'ın güneyindeki **el-Behnesâ**, **Saft-ı rîşîn**, **el-Uşmûnîn**, **el-Asyûtiyye**, **el-Ahmîniyye**, **el-Kûsiyye** **Mısır**'da bu ağacın ziraati ile meşhur olmuş köylerdi. Koruma altında alınmış olup ihtiyaç hasıl olmaksızın kesilmesi kesinlikle yasaktı. Belirli dönemlerde görevli memurlar tarafından ağaçların sayımı yapılırdı. Az olduğu dönemlerde bir akasya kütüğünün fiyatı yüz *dinara* kadar çıkardı. Yukarıda isimleri zikredilen bölgelerde

¹⁶²el- Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 7, s. 122; İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 14, s. 116-117.

¹⁶³ Özellikle **Venedik** ile ticârî ilişkilerin devamına dikkat edilmiştir. Çünkü **Venedik**, Orta Çağların en büyük kereste ihracatı yapan devleti konumundaydı.

meskûn olan ahaliden alınan özel bir vergi vardı ki buna *resn el-hirâc* adı verilirdi. *Hirâc* vergisi verenler, evlerinin inşa ve onarımında, yakacak ihtiyacını gidermede akasya ağacının kuru yahut işe yaramayan dallarını kullanabilirlerdi. Yine akasya ağacıyla ilgili alınan bir vergi daha vardı ki buna da *mukarrer es-sant* denirdi. *Mukarrer es-sant* vergisi, akasya ağacı ticareti yapanların ödediği bir vergiydi. *Sant* ağacının gemi yapımında kullanılmaya elverişsiz dalları yakacak olarak kullanılmak üzere budanarak balya haline getirilir ve her yüz balya için devlete bir *dinar* vergi verilirdi. Sonra her yüz balya dört *dinardan* gemilerle gelmiş olan tüccara satılırdı. Burada bulunan memurlar gemide kaç balya odun bulunduğunu bir kağıda yazarak gemi sahibine verirlerdi. Gemi **Mısır**'a vardığı vakit yeni bir sayıma gerek olmaksızın gemi sahibinin elindeki kağıda bakarak ödemesi gereken vergi hesaplanırdı.¹⁶⁴ Akasya ağacının kesiminden alınan her iki vergi *divan es-sultânîyye*'ye gelir olarak kaydedilirdi.¹⁶⁵

Lebeh gemi inşasında umumî olarak kullanılan bir diğer ağaç cinsi olup yine Akasya'nın bir başka türüdür. Halk arasında *dakn el-bâşâ* olarakta isimlendirilirdi. Boyu otuz metreye kadar uzayabilen *Tropik* bölgelerin ağacıdır. Sıcak ve suyu bol olan yerlerde yetişebildiği için **Mısır**'ın güneyinde Nil çevresinde bulunurdu. İşlenmeye elverişli sert yapısından dolayı gemi inşasında özellikle tercih edilirdi. İşlenmesi esnasında çıkan keskin koku sebebiyle bazen marangozların burnunun kanamasına sebep olurdu. *Lebeh* ağacından mamul kerestelerden inşa edilmiş bir gemi, yaklaşık bir sene su üzerinde kaldığı vakit parçaları birbirine kaynar, tek bir parçaymış gibi olurdu. Bu sebepten yaklaşık bir parça işlenmiş kereste takribî elli *dinara* alıcı bulabilirdi.¹⁶⁶

Cummeyz (firavun inciri ağacı) gemi inşasında kullanılan bir diğer ağaç çeşidiydi. Büyük gövdesi, sert ve dayanıklı kerestesi ile tercih edilen ağaçlar arasındaydı. Sıcağa ve bol suya ihtiyaç duyduğundan **Mısır**'da Nil kıyısında mebzûl olarak rastlanırdı. Nil kıyısında bulunan ve sıcak havalarda insanların

¹⁶⁴ Verginin miktarı için bkz. *Erbâul-kebel*, s. 51

¹⁶⁵ el-Makrîzî, *el-Hitât*, C. 1, s. 316-317; İbn Mamâtî, *Kitâbu Kavânîn ed-Devâvîn*, s.344-346.

¹⁶⁶ el-Makrîzî, *el-Hitât*, C. 3, s. 797; Yakut, *Mu'cem*, C. 1, s. 266; 'Abd el-Latîf el-Bağdâdî, *Rihlet 'Abd el-Latîf el-Bağdâdî fî Mısır*, (Tah. 'Abd er-Rahman 'Abd eş-Şeyh), Kâhire, 1998, s. 62-63

gölgesi altına girerek serinledikleri kırktan fazla *firavun inciri ağacı* **Baybars** zamanında **Kıbrıs** üzerine sefer yapılacağı zaman kesilmiş ve bu ağaçlardan *şînî* gemileri yapılmıştı.¹⁶⁷

Sâc (tik ağacı) gemi yapımında kullanılan ağaçlardan biriydi. Çok uzun ve geniş bir ağaç olup boyu yüz metreyi aşardı.¹⁶⁸ Genelde büyük ve çok yelkenli gemilerin ana direkleri *tik* ağacından yapılırdı. **Mısır**'da bulunmadığından tropikal ülkeler olan **Hindistan** yahut **Çin**'den gelirdi.

Hindistan cevizi (Cevz el-Hind / Şecer en-nârcîl) hem ağacıyla hem de meyvesiyle gemi yapımında kullanılan önemli ağaçlarından biri idi. Sağlam ve uzun gövdesinden elde edilen kereste ile geminin ana gövdesi yapılırken, meyvesinin işlenmesi ile **Kızıldeniz** gemilerinde kullanılan hasır halatlar elde edilirdi. Yaprakları ise geminin yelkenlerini yapmakta kullanılırdı.¹⁶⁹

Dûm ağacı (Mukall) **Mısır**'da tüm Nil nehri boyunca yetişen bir ağaçtı. *Palmiye* ağacına çok benzer . Çok olan yaprakları lifli bir yapıya sâhiptir. Bu sebeple dûm ağacının yaprakları hasır şeklinde örölmek suretiyle yelken yapımında kullanılırdı.¹⁷⁰

Ğaytan kelimesi *Arapça*'da “*palmiye ağaçlarından mürekkep bahçe yahut koru*” anlamlarına da gelen bir kelimedir.¹⁷¹ *Palmiye* ağacının karşılığı ise *nehîl* kelimesidir. 1459 senesinin Ağustos / Eylül ayında **Sultan Aynâl** (1453-1461) **Kıbrıs** üzerine bir sefer tertip edilmesine karar verdi. Sefer için gerekli gemilerin inşası ve hazırlıklar için *şâd*¹⁷² olarak **Zeredkâş Sungur Kırk Şebek**'i görevlendirilmişti. **Sungur**'un emri ile çevrede bulunan *palmiye* ağaçları kesilerek

¹⁶⁷ el-Makrîzî, **el-Hîtat**, C. 2, s. 804; es-Suyûtî, **Husn el-Muhâdara**, C. 2, s. 381.

¹⁶⁸ Yakut, **Mu'cem**, C. 3, s. 446.

¹⁶⁹ İbn Battûta, **Tuhfet en-Nuzzâr fî Garâib el-Emsâr ve 'Acâib el-Efsâr**, Beyrût, 1992, s. 576 (Bundan sonra eser **Rihlet İbn Battûta** olarak kısaltılacaktır).

¹⁷⁰ İbn Cubeyr, **Rihlet İbn Cubeyr**, Leyden, 1907, s. 71.

¹⁷¹ R. Dozy, **Supplement Aux Dictionnaire Arabes**, Beyrût, 1991, C. 2, s. 235. (Bundan sonra eser **Supplement** olarak kısaltılacaktır).

¹⁷² *Divânları* kontrol eden, teftîş edip hesaplarını kayıt alan alan vazifeden sorumlu kişiydi. Başına getirildiği vazifeyi teftîş eden kişi anlamındaydı. Denizcilikte ise “*donanma komutanı* ve *sorumlusu*” manasında kullanılırdı. *Şâdın* görevine *şâdiyye adı verilirdi*, Muhammed Ahmed Duhman, **Mu'cem el-Elfâz et-Tarihîyye**, Dimaşk, 1990, s. 95 .

gemi yapımında kullanılmış ve insanlar bundan büyük zarar görmüşlerdi. Zira kesilen ağaçlar sâhipli ağaçlardı.¹⁷³

Çam (Snavber) ağacından elde edilen kereste de gemi inşasında kullanılabilen bir kereste çeşidiydi. **Antakya** civarındaki dağlarda çok miktarda olup buradan **Mısır**'a götürülürdü.¹⁷⁴

Meşe (Koru) Akdeniz bölgesine özel bir ağaç türüdür. Topluluk halinde bulunur. **Antakya** ve civarından kesilip **Mısır**'a nakledilirdi.¹⁷⁵

Mısır'da yetişen ve sayıları mahdûd olan bu ağaçların gemi yapımı için kâfi gelmeyeceği muhakkaktı. Sürekli artan kereste ihtiyacını karşılamak maksadıyla bulunan çözüm ise kereste ithalatı idi. **Kıbrıs, Suriye, Anadolu, Balkanlardan Venedikli** tüccarlar vasıtasıyla, sürekli olarak gemilerle konvoylar halinde kereste, gemi yapımı için **Mısır** limanlarına taşınıyordu.¹⁷⁶ Özellikle **Anadolu** ve **Kıbrıs** kereste ithal edilen bölgelerin başında gelmekteydi. **İbn Battûta Alanya**'ya gittiği esnada burada çok miktarda **Suriye, Mısır** ve **İskenderiye**'den tüccar gördüğünü, bu tüccarların **İskenderiye, Dimyât** ve **Mısır**'ın diğer şehirlerine kereste nakliyatı yaptıklarından bahseder.¹⁷⁷ 1365 senesinde **İskenderiye** şehrinin marûz kaldığı saldırıdan sonra **Emîr Yelboğa, Frenklerden** intikam alma amacıyla yeni gemiler inşa ederken **Suriye** ve **Halep** taraflarına emir yolladı ve eli testere tutan, alet kullanmayı bilen, gemi inşasında bilgi ve maharet sahibi herkesin değerlendirilmesini emretti.¹⁷⁸ Gemi inşasına elverişli **çam** ve **meşe** ağaçlarının mebzûl olduğu **Antakya**'dan, **Trablus**'tan ve **Arva Adası**'ndan gemilerler vasıtasıyla **Mısır**'a kereste çekildi.¹⁷⁹ 1478 senesinde **Sultan Kâytbây (1468-1496)**, el-**Emîr Verdebeş ez-Zâhirî**'yi

¹⁷³ İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr fî Vekâi' ed-Duhûr**, (Tah. Muhammed Mustafâ), Kâhire 1984, C. 2, s. 354-355 (Bundan sonra eser **Bedâi' ez-Zuhûr** olarak kısaltılacaktır).

¹⁷⁴ İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 11, s. 25.

¹⁷⁵ İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 11, s. 25.

¹⁷⁶ Ahmed Muhtâr el-Abbâdi, **Tarih el-Bahriyye el-İslâmiyye**, s. 215-216.

¹⁷⁷ İbn Battûta, **Rihlet İbn Battûta**, s. 284; Sırrı Erinc, Talip Yücel, **Ege Denizi Türkiye ile Komşu Ege Adaları**, Ankara, 1988, s. 60-61.

¹⁷⁸ İbn Şâhin ez-Zâhirî, **Neyl el-Emel fî Zeyl ed-Duvel**, (Tah. 'Ömer 'Abd es-Selâm Tedmûrî), Beyrût, 2002, C.1, s. 378 (Bundan sonra eser **Neyl el-Emel** olarak kısaltılacaktır).; Sehîr Muhammed Naina, **el-Hurûbu es-Salîbiyyet el-Muteahhiret**, s. 201.

¹⁷⁹ İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 11, s. 25; İbn Şâhin, **Neyl el-Emel**, C.1, s. 378.

emîrler ve askerlerle birlikte kereste getirmesi için **el-Cûn**'a göndermişti.¹⁸⁰ 15. yy. sonlarında ve 16. yy. başında **Kızıldeniz**'de zuhur eden **Portekiz** tehdidi *Memlûklerin* kereste tedârikini daha önemli hale getirmişti. *Portekizlilerin* faaliyetlerinden endişe duyan *Venedikliler* ve siyâsî ahvâl gereği *Memlûklerle* samimi ilişkiler kuran *Osmanlılar* kereste ihtiyacını karşılamakta müesser olmuşlardı. *Venedikliler* *Portekizlilerin* **Kızıldenizi**'ndeki varlığına karşı koyabilecek tek devlet olan *Memlûklere* istediği her türlü yardımın yapılacağı, kereste, kürek vb. her türlü gercin sağlanacağı teminatını vermişlerdi.¹⁸¹ Kereste temininde müracaat edilen ikinci kaynak olan *Osmanlılar*, bu hususta *Venediklilerden* çok daha etkili olmuşlardı.

2. DEMİR (HADÎD)

Keresteden sonra gemi yapımında kullanılan diğer önemli malzeme demirdir. Geminin çeşitli aksamında kullanılmak üzere bir çok çeşidi vardı; *Top* (طوب) *demiri*, *Benâdikî* (بنادقي) *demiri*, *Merzem* (مرزم) *demiri*, *Sikkîn* (سكين) *demiri*, *Re'su'l-Kelb* (راس الكلب) *demiri*, *Sukker* (سكر) *demiri*, *Cenova* (جنوى) *demiri*, *Mersâ* (مرسا) *demiri*, *Mismâr* (مسمار) *demiri*.¹⁸² Bu demirlerin büyük bir kısmı da *Venedik*'ten ve *Osmanlı* ülkesinden ithal ediliyordu. Özellikle son dönemlerde gemi yapımında önemi artması üzerine **Sultan el-Ğavri** bir çok defa *Osmanlı Devleti*'ne ve diğer ülkelere elçiler göndermiştir

3. KÜREK (MİCZÂF)

Geminin hareketini ve suda ilerlemesini sağlayan alettir. Sayısı geminin hacmine, amacına ve büyüklüğüne bağlı olarak değişir. *Ğurâblarda* yüz seksen kürek, *şînîlerde* seksen yada doksan kürek, *şibtîlerde* elli yada altmış kürek, *şekîrîlerde* otuz yada otuz altı kürek, *sellûrelerde* ise yaklaşık on dört ila on altı kürek bulunurdu.

¹⁸⁰ İbn İyas, *Bedâi ez-Zuhûr*, C. 3, s. 145.

¹⁸¹ Palmira Brummet, *Osmanlı Denizgücü*, (Keşifler Çağında Osmanlı Denizgücü ve Akdeniz'de Diplomasi), İstanbul, 2009, s. 68.

¹⁸² İbn Mamâtî, *Kitâb Kavânîn ed-Devâvîn*, s.364.

‘Abd el-Latîf el-Bağdâdî Mısırlı kürekçilerin kürek çekme tarzı ile ilgili, “ *Mısırlı denizcilerin kürek çekmesi, ip çekerken geri geri giden bir insanın hareketine yahut elleri arasında bir ağırlık olup geriye doğru yürümeye çalışan bir insanın hareketine benzer. Iraklı denizcilerin kürek çekmesi ise tam tersidir. Onlar kürekleri ileriye doğru iterler. Gemi, gemiyi sevk ve komuta eden kumandanın başının hareketine göre hareket ettirilir ve o kumandan başını ne yöne çevirirse gemide o yöne doğru hareket eder. Mısırlı gemiciler de ise tam tersidir. Gemi, kumandanın yüzünün dönük olduğu tarafın aksi cihetine doğru gider. Bu durumun tek sebebi ise kürek çekme tekniğidir*” bilgilerini verir.¹⁸³

4. YELKEN (ŞİRÂ) VE DİREĞİ (SUVÂR)

Geminin hareketinde rol oynayan önemli unsurlardır. *Yelken direği* yapılırken sağlam, dayanıklı, çabuk çürümeyen ve bozulmayan ve yek pare ağaçlar tercih ediliyordu. Özellikle yelkenlerin ağırlığını taşıyabilmesi için yek pare olması çok önemliydi. Bu sebeple *Hindistan cevizi* ağacından yada *sâc* ağacından yapılıyordu. **Mısır**’da yeterli uzunlukta bu nev’iden ağaç olmadığından **Hindistan**’dan ithal ediliyordu. *Yelkenler* geminin büyüklüğü ile orantılı imal edilip yapımında keten ve *dûm* ağacının lifleri kullanılmıştır.

5. DÜMEN (DEFFE)

Geminin arkasında ve suyun içinde olup seyir halinde iken yön vermeye yarayan alettir.¹⁸⁴ *Dümeni* idâre eden kişiye ise *dümeni* (*sukkân*) adı verilirdi.¹⁸⁵

¹⁸³ ‘Abd el-Latîf el-Bağdâdî, *Rihlet ‘Abd el-Latîf el-Bağdâdî fî Mısır*, s. 117.

¹⁸⁴ İbn Battûta, *Rihlet İbn Battûta*, s. 601.

¹⁸⁵ İbn Battûta, *Rihlet İbn Battûta*, s. 245-246.

D. GEMİ YAPIM YERLERİ (DÂR es-SINÂ'A – TERSÂNELER)

Gemilerin inşa edildikleri yere **Arapça**'da *sinâ'a* veya *dâr es-sinâ'a* adı verilmişti.¹⁸⁶ *Sinâ'a* kelimesi *Avrupalılar* tarafından da kabul edilerek muhtelif telaffuz farklarıyla Avrupa dillerine girmiş, *İspanyollar* tarafından "*ataruzana, arsenal, darena*", *Portekizliler* "*darsanale, drasena*", *İtalyanlar* "*arsenide, darsena*", *Maltalılar* "*tarzna, tarznar*" denilerek günümüze kadar bu haliyle söylene gelmiştir. *Osmanlılar* ise *tershâne* yahut *tersâne* şeklinde telaffuz etmişlerdir.¹⁸⁷ *Tersânelerin* denizlerin yahut büyük nehirlerin yakınlarında olması gayet doğal olduğu gibi gemi imalat kolaylığı açısından da hammadde kaynaklarına yakın olması da gereklidir. Bu hammaddelerin başında da kereste gelir. Bu sebeple Nîl nehri kereste kaynaklarının merkezi olması sebebiyle önemliydi. Gemi inşasında kullanılan kerestenin temin edildiği ağaçlar Nîl vadisinde gayet mebzûldur. Yine gemi inşasında sık kullanılan bir malzeme olan *ketende* oldukça fazladır. Ayrıca Nîl nehri, diğer tersâneler için gerekli olan hammaddenin nakliyesinde kullanılan oldukça elverişli bir yoldu. Ancak özellikle Nîl deltasında yoğunlaşan gemi inşa faaliyetlerinin su seviyesine bağlı olarak sekteye uğradığını belirtmekte de fayda vardır.

1. er-RAVZA TERSÂNESİ

Nîl üzerinde inşa edilen ilk *tersâne* olma özelliğini taşıyan *er-Ravza Tersânesi* 674 senesinde **Muaviye b. Ebî Sufyân** zamanında kurulmuştur. Önceleri adı *el-Cezîre Tersânesi* olarak anılmışsa da, 1096 senesinde *Fâtîmiler* zamanında *er-Ravza Tersânesi* adını almıştır. **er-Ravza** denilmesinin sebebi ise adanın kuzey ucunda **Vezîr el-Efdal Şâhinşâh Bedr el-Cemâlî** tarafından

¹⁸⁶ el-Makrîzî, **el-Hitât**, C. 3, s. 5.

¹⁸⁷ Corcî Zeydân, **İslâm Uygarlıkları Tarihi**, C. 1, s. 271; İdris Bostan, **Osmanlılar ve Deniz**, İstanbul 2007, s. 13.

kurulmuş olan bostana nisbetledir. *İhşîdiler* zamanına kadar faaliyette kalan bu tersâne **Muhammed b. Toğac el-İhşîd** zamanında ihmal edilmiş, tekrar bostan olarak kullanılmaya başlamış adına da **Muhtar'ın Bostanı** denilmiştir.¹⁸⁸ *Fatımîler* döneminde tekrar ihya olunarak *tersâne* olarak kullanılmaya başlamış, özellikle harp gemileri burada inşa edilmişti.¹⁸⁹ *Eyyûbîler* döneminde ise **er-Ravza Adası'nın** ve buradaki *tersânenin* önemi daha da artmıştı. **es-Sâlih Necm ed-Dîn Eyyûb Kâhire** ve **el-Fustât** şehirlerini saldırılara karşı tahkîm etmek amacıyla büyük bir surla çevirmek için bir proje hazırlatmıştı. Bu surun ortasında da **Mukattam Dağı** üzerinde bir kale olacaktı ki **Sultan** ve maiyyeti bu kalede yaşayacaktı. 1171 yılında inşaatına başlanan bu büyük proje tam olarak 1207 yılında tamamlanmış **el-Melik el-Kâmil**'in saltanatı esnasında devlet daireleri ve **Sultan Kale**'ye taşınmıştı.¹⁹⁰ Bu büyük yapının binaları Nîl üzerinde bulunan mikyâsa kadar uzandığından **Kalet el-Cebel** adının haricinde **Kalet el-Mikyâs** olarakta isimlendirilmişti.¹⁹¹

Eyyûbîlerin güçten düşmesiyle birlikte **el-Cezîre Adası** ve buradaki *tersâne* önemini kaybetmiş, adayı **Kâhire**'ye bağlayan köprü de ihmal edilmişti. *Memlûk Devleti*'nin ikinci sultanı **Aybek**¹⁹² zamanında en büyük tahribata

¹⁸⁸ el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 3, s. 23-24, C. 2, s. 795-796.

¹⁸⁹ el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 3, s. 24, C. 2, s. 787, 794.

¹⁹⁰ el-Kalkaşandî, **Subh el-'Aşâ**, C. 3, s. 372; el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 3, s. 34-43; Ramazan Şeşen, **Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet**, s. 306-307.

¹⁹¹ el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 2, s. 799.

¹⁹² Tarihçiler arasında üzerinde ittifak edilemeyen meselelerden birisi de *Memlûk Devleti*'nin ilk sultanının kim olduğudur. Tarihçilerden bir kısmı, **el-Melik Necm ed-Dîn Eyyûb**'un Türk asıllı eşi **Şecer ed-Dürr**'ü kadın olduğu ve devlet başkanlığı yapamayacağı gerekçesiyle kabul etmeyip, devletin ilk sultanı olarak **Aybek**'i kabul ederler. Kocası **es-Sâlih Eyyûb**'un saltanatı boyunca devlet idâresinde etkin bir rol oynayan **Şecer ed-Dürr**, kocasının ölümünden sonrada bu durumunu sürdürdü. **Turanşah Hısn-ı Keyfâ**'dan **Mansûra**'ya gelip sultan ilan edilene kadar, **Dimyât**'ı istila etmiş bulunan ve güneye doğru yürüyüşe geçmiş olan **Haçlı** ordusunun devletin *sultansız* kaldığını öğrenmesine mâni olarak durumu fevkaladeyi idare etti. Ancak *Sultanlığı* kendi elleriyle teslim ettiği **Turanşah**'ın bir süre sonra kendisine karşı menfî tavır takınması üzerine, zaten onu öldürmek için fırsat kollayan memlûklerle anlaşip **Turanşah**'ı öldürttü. *Memlûkler* menşe ve statü bakımından *hoşdâşlık* ilişkisiyle de bağlı bulundukları ve kendilerinden saydıkları efendilerinin dul eşi **Şecer ed-Dürr**'ü **Mısır sultanı** seçtiler. **Şecer ed-Dürr sultan** olduktan sonra saltanata dâir tüm haklarını kullanmış, rütbelere ve iktalara tevzi' etmiş, fermanlar neşretmiş, adını açıkça yazdırmasa da "**Ümm-i Halîl es-Sâlihiyye**" lakâbını kullanarak para bastırmış, hutbelerde kendisine dua edilmişti. Ancak bütün bunlara rağmen bir kadın olması sebebiyle zaten dâhili olarak sıkıntılı olan durumunu (**Suriye**'deki hanedan mensupları onun hâkimiyetini tanımıyorlardı), **Abbâsî Halifesi**'nin **Mısır**'daki emirlere alay ve hakaret içerikli "*orada erkek kalmadı ise bize bildirin, size bir tane gönderelim*" mesajıyla hârici olarakta sıkıntıya soktu ve hem içerde hem dışarda istenilmeyen kişi durumuna düştü. Bu

uğramış, kendi adına yaptırdığı **el-Muziyye** medresesinin inşasında **Kale**'nin taşlarından yararlanılmıştı. **Sultan ez-Zâhir Baybars** döneminde ise köprü ve **er-Ravza Adası** üzerindeki kale tekrar imar edilmiş¹⁹³, buradaki *tersâne* de tekrar kullanılmaya başlamıştı. *er-Ravza Tersânesi Memlûklerin* yıkılışına kadar önemini muhafaza edip aktif olara kullanıldığı gibi *Osmanlılar* zamanında da kullanılmaya devam etmiştir. 1520 ve 1521 senelerinde Osmanlı *ümerâsından* iki heyet *er-Ravza Tersânesine* gelerek burada inşa edilmekte olan gemilerin sayımını yapmış, çalışmaları denetlemiştir.¹⁹⁴

2. MISIR / FUSTÂT / AMÂİR TERSÂNESİ

936 senesinde İhşidîler zamanında **Eski Mısır** sahilinde, **Ahmed b. Tûlûn**'un eşi **Hadîce bint el-Feth b. El-Hâkân**'ın evinin olduğu mahale, **Muhammed b. Toğac** zamanında inşa edilmiş¹⁹⁵, *Fâtimiler*, *Eyyûbîler* ve *Memlûkler* zamanında fiilî olarak gemilerin inşa edildiği önemli *tersânelerden* birisiydi. **el-Melik es-Sâlih**, **Fransa Kralı 9. Louis**'in **Dimyât**'a saldıracağı haberini aldığı vakit, *Mısır Tersânesi*'ne haber göndererek *şînî* sınıfında savaş gemileri inşa ettirmişti.¹⁹⁶ **ez-Zâhir Baybars**'ın **Kıbrıs** seferi için emrettiği yirmi tane *şînî* bu *tersânede* inşa edilmiş, gemilerin yapımı 1271 yılının Eylül ayından 1272 yılının Eylül ayına kadar yaklaşık bir sene sürmüştü. **Sultan** bu gemilerin inşasına ziyadesiyle önem vermiş, sık sık teftişe gitmişti. Hatta **Sicilya Kralı**'nın

durumdan kurtulmak için de **Atabek el-Asâkîr Aybek et-Türkmânî** ile evlenerek 31 Temmuz 1250 tarihinde seksen günlük saltanatının ardından kocası nâmına **Mısır** tahtından feragat etti, Kâzım Yaşar Koprıman, "Şecerü'd-Dürr", **Türkler Ansiklopedisi**, C. 30, Ankara 1981, **Makaleler**, s. 393-395; Samira Kortantamer, **Bahrî Memlûklar'da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler**, İzmir, 1993, s. 33-36

¹⁹³ İbn 'Abd ez-Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 90; el-Makrîzî, **el-Hitât**, C. 2, s. 802, 813.

¹⁹⁴ İbn İyâs, **Bedâi ez-Zuhûr**, C. 5, s. 380, 427-428.

¹⁹⁵ el-Makrîzî, **el-Hitât**, C. 3, s. 24.

¹⁹⁶ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 437.

gönderdiği elçiyi, **Mısır tersânesini** teftiş ettiği esnada kendisi keresteler ve ustalar arasında otururken *ümerâda* gemi malzemelerini taşıırken kabul etmişti.¹⁹⁷

Yine **Sultan el-Eşref Halîl b. Kalavun**'da bu *tersâne*ye çok önem vermiş, 1292 senesinde inşası için emîr verdiği donanmanın hazırlıklarıyla mes'ul olması için **Vezîr Şems ed-Dîn Muhammed b. el-Sel'ûs**'u görevlendirmişti. İnşası tamamlanan takribî altmış tane *şînî* büyük bir törenle suya indirilmiştir.¹⁹⁸

e-Fustât Tersânesi 1300 yılına kadar faaliyetine devam etmiş, bundan sonra arazisi bahçeye çevrilmiştir. Bu bahçe önceleri **İbn Keysan Bahçesi** sonrada **Tavâşî**¹⁹⁹ **Bahçesi** olarak anılmıştır.²⁰⁰

3. MAKAS TERSÂNESİ

Makas'ta inşa edilmişti. **Fâtîmî Halifesi Mu'izz, Ebû Tamim el-Mu'izz li-Dînillah** (953-975) zamanında inşa edilmişti.²⁰¹ *Memlûkler* ve *Eyyûbîler* zamanında kullanılmamıştı.

4. BULAK TERSÂNESİ

Bulak Körfezi, Kâhire şehri için ziyadesiyle öneme sâhiptir. Bu sebeple 14. yy. ortalarından itibaren önemli bir liman ve gemi inşa merkezi haline

¹⁹⁷ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 2, s. 77; el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 3, s.18.

¹⁹⁸ el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 3, s. 19.

¹⁹⁹ *Tavâşî*: Tekili *Tavâşîyye*. *Sultana* evinde hizmet etmek üzere tayin olunmuş hadım görevliler; Muhammed Ahmed Duhman, **Mu'cem el-Elfâz et-Tarihîyye**, s. 109.

²⁰⁰ el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 3, s. 25.

²⁰¹ el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 3, s. 20.

gelmişti. Öyle ki 1356 yılında **Bulak** Körfezi'ni de etkisi altına alan bir fırtına da burada bulunan üç yüz civarında irili ufaklı tekne batmıştı.²⁰² *Bulâk Tersânesi* özellikle Çerkes *Memlûkleri* zamanında gelişim göstermiştir. 1511 senesinin Mayıs ayında **Sultan Kânsûh el-Ğavrî** zamanında burada inşa edilen ateşli silahlar ile donatılmış büyük bir *kalyon*, sancaklarla müzeyyen halde eskiden *harrâkaların* yaptığı gibi bir gösteri yapmıştı.²⁰³ Aynı yılın Ağustos ayında **Sultan** bir *harrâka* ile tekrar **Bulak**'a giderek yapımı devam eden gemileri teftiş etmişti.²⁰⁴ Yine **Sultan el-Ğavrî** zamanında burada *zehebiyye* sınıfından altmış tane gemi inşa edilmiş ve bu gemilerin suya indirilişi esnasında, gemiler tezyîn olduğu halde kutlamalar yapılmış ve bu günde **Sultan** çok mutlu olmuştu.

Bulak Tersânesinde gemi inşa faaliyetlerine *Memlûklerin* yıkılışına kadar devam edilmiştir. **Mısır Osmanlı** hâkimiyetine girdikten sonra da *Osmanlılar* tarafından *Bulak Tersânesi* kullanılmaya devam etmişti. 1521 senesinin Şubat / Mart ayında Osmanlı *ümerâsından* bir heyet keşif için **Kale**'den *Bulak Tersânesine* gelmiş, *tersâne*yi ve buradaki gemilerin durumlarını teftiş etmişlerdi.²⁰⁵ **Osmanlı Sultanı Kanunî Sultan Süleyman Rodos Adası**'na sefer yapmaya karar verdiğinde, gemiye, gemiciye ve muhârip unsura ihtiyaç hasıl olmuştu. Bunu temin etmek için *Osmanlı* gemileri *Bulak* sahiline bir baskın düzenlediler ve denizcilerden, köylülerden ve *Mağriblilerden* yakalayabildiklerini yakalamışlardır. Yakalanamayanlar içerilere doğru kaçtılar.²⁰⁶ 11 Mart 1522 senesinde *tersâne ümerâ* tarafından tekrar teftiş edilmiş, yapımı devam eden *ğurâblar* incelenmiştir. Heyet, inşası sona ermiş gemilerden birkaç tanesinin sergilediği gösteriyi izledikten sonra tekrar kaleye geri dönmüştür.²⁰⁷

²⁰² es-Suyûtî, **Husn el-Muhâdara**, C. 2, s. 303.

²⁰³ İbn İyâs, **Bedâi ez-Zuhûr**, C.4 s. 215.

²⁰⁴ İbn İyâs, **Bedâi ez-Zuhûr**, C.4 s. 238.

²⁰⁵ İbn İyâs, **Bedâi ez-Zuhûr**, C.4 s. 380.

²⁰⁶ Ahmed Muhtâr el-Abbâdî, **Tarih el-Bahriyye el-İslâmiyye**, s. 224; İbn İyâs, **Bedâi ez-Zuhûr**, C.5 s. 449-450.

²⁰⁷ İbn İyâs, **Bedâi ez-Zuhûr**, C.5 s. 441.

5. el-CEZÎRET el-VUSTA / CEZÎRET ARVÂ TERSANESİ

Memlûkler zamanında inşa edilmiş bir *tersâne*dir. **Arvâ Adası** 1300 senesinde Nîl'in suları çekildiği zaman ortaya çıkan bir adadır. Konum olarak **er-Ravza Adası**, **el-Cîze** (Giza), **Bulak** ve **Kâhire** arasında Nil'in tam ortasındadır.²⁰⁸ **Sultan Aynal** (1453-1460) adadaki taht ve verâset meselesini ortadan kaldırmak üzere **Kıbrıs**'a sefer tertip etmeye karar verdiği zaman, seferde kullanılacak olan *ğurâbları* *Arvâ tersânesinde* inşa ettirmiş ve bu gemiler bizzat **Sultan**'ın da iştirâk ettiği bir törenle suya indirilmişlerdi.²⁰⁹ *Osmanlılar* zamanında da bu *tersâne* kullanılmaya devam etmişti. 1522 senesinde *tersâne*ye *Osmanlı ümerâsından* bir heyet gelerek *deşîşe*²¹⁰ yapımını müşahâde etmişlerdi. Bu dönemde **Arvâ Adası**'nda, *deşîşe* taşımaya yönelik yüz yirmi zirâ' boyunda içinde fırını, değirmeni ve tatlı su taşımak için sarnıcı, kamaraları, atlar için ahır olan büyük *deşîşe gemileri* yapılırdı. Bu gemiler **Arvâ Adası**'nda inşa edildikten sonra sökülerek develerin sırtında **Tûr**'a götürülürdü. Bundan sonra tekrar birleştirilerek **Kızıldeniz**'e açılırdı.²¹¹

6. KASR İBN el-'AYNÎ TERSÂNESİ

1465 senesinde zengin bir *şeyh* olan *eş-Şehâbî Ahmed b. el-'Aynî* Nil kıyısında kendisine bir kasır yaptırdı. Bu kasır onun adına nisbetle *İbn el-'Aynî* kasrı olarak bilinirdi. 1467 senesinin Haziran ayında **Sultan ez-Zâhir Hoşkadem**

²⁰⁸ el-Makrîzî, **el-Hîtat**, C. 2, s. 807.

²⁰⁹ İbn İyâs, **Bedâi ez-Zuhûr**, C.2 s. 360-362.

²¹⁰ *Deşîşe*, Osmanlı Devleti'nin **Mısır**'ı aldıktan sonra her sene **Mısır**'dan **Haremeyn**'deki muhtaçlara *cerâye* denilen *sadaka* nevinden gönderilen *bulgurluk buğdaya* verilen isimdir. **Mekke** ve **Medine** imâretlerinde pişirilen *bulgur çorbasına* da *deşîşe* denilirdi. *Deşîşe*, **Mısır**'da *deşîşe köyleri* denen ve **Haremeyn-i Şerifeyn vakıflarına** ait olan köylerden temin edilirdi. 16. asrın ortalarında gönderilen yıllık *deşîşe* miktarı yaklaşık beş bin tona baliğ oluyordu, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Mekke-i Mükerrreme Emirleri**, Ankara 1972, s. 15.

²¹¹ İbn İyâs, **Bedâi ez-Zuhûr**, C.5 s. 399.

Kale'den ayrılarak önce **Eski Mısır**'a gitti. Buradan bir *harrâkaya* binerek ayrıldı ve Nil kıyısında *harrâkadan* inerek *İbn el-'Aynî Kasrı*'nın karşı yakasında, **Cidde nâibi Canı Beg**'in mezarının hemen yanında **el-Mehrânî**'de bir tesis inşa ettirdi. Burada bütün bir gün kaldı. Bu süre içinde **İbn el-'Aynî Sultan**'a karşı büyük ikramda bulunmuş, **Sultan** ikindiye karşı ayrılırken **İbn el-'Aynî** atlar, kumaşlar ve sâir eşyadan oluşan hediyeler takdim etmişti. Bütün bunlar olurken etrafta büyük bir kalabalık toplanmış, mutluluk içinde olanları seyretmişlerdir. *Kasr İbn el-'Aynî*'nin bundan sonra *tersâne* olarak kullanıldığını görmekteyiz.²¹² *Kasr İbn el-'Aynî Osmanlı* hâkimiyeti döneminde de *tersâne* olarak faaliyetine devam etmişti. 18 Haziran 1522 tarihinde *Osmanlı ümerâsından* bir heyet *tersâneye* gelerek yapımı devam eden gemileri incelemiş, ustaları daha hızlı olmaları hususunda ihtâr etmişlerdi.²¹³

7. SUVEYŞ (KULZUM) TERSÂNESİ

Memlûklerin Kızıldeniz'deki tek *tersânesi*dir. **Kulzum** şehri coğrafi konumu itibarıyla **Kızıldeniz**'in ticarî açıdan en işlek limanlarından birine sâhipti. Çok eski bir tarihe sâhip olan bir kanal vasıtasıyla Nîl nehrine bağlanırdı. Bu kanal **Mısır**'ın fethinden sonra **Mısır**'dan **Hicâz** bölgesine zahire nakliyatı maksadıyla **Hz. Ömer** tarafından tekrar kazdırıldığı yani yenilediği için **Halîc Emîri'l-Muminîn** olarakta isimlendirilmişti.²¹⁴ Kanal bir süre kullanıldıktan sonra kumla dolduğu için kapanmıştı. Diğer ismi ise **Suveys** yahut **Bahr el-Suveys**'tir. Halîc el-**Kâhire** olarakta bilinirdi.²¹⁵ *Memlûkler Kızıldeniz*'e indirecekleri gemileri umûmî olarak Nîl üzerindeki *tersanelerde* inşa etmişler, daha sonra parçalara ayırarak develerin sırtında **Suveys**'e götürüp burada tekrar birleştirerek denize

²¹² İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, C.2 s. 449.

²¹³ İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, C.5 s. 463.

²¹⁴ el-Makrîzî, *el-Hitât*, C. 1, s. 208; el-Kalkaşandî, *Subh el-'Aşâ*, C. 3, s. 302.

²¹⁵ İbn Mamâtî, *Kitâb Kavânîn ed-Devâvîn*, s.205.

indirmişlerdi.²¹⁶ *Portekizlilerin Kızıldeniz'e hâkim olma çabalarının neticesinde Memlûklerin son dönemlerinde burada bir tersâne inşa edilmiş ve Portekizlilere karşı savaşacak olan gemiler burada yapılmaya başlanmıştı.*

Bunlara ilave olarak kaynaklarda seferlere hazırlık esnasından isimleri geçen bazı liman kentleri vardır ki, buralarda da gemi inşa edildiğinden bahsedilir. Bunların başlıcaları, **Beyrût, Tarabulus** ve bazı **Suriye** şehirleridir.²¹⁷ Bu liman kentlerindeki *tersânelerin* niteliğine dâir her hangi bir malumat mevcut değildir. Lakin, buralarda inşa edilip donanmaya katılan gemilerin küçük gemiler olduğu göz önüne alınırsa mahallî *tersâneler* yahut gemi onarım atölyeleri oldukları söylenebilir.

Görüldüğü üzere *Memlûk Devleti'nde tersâneler* daha ziyade Nîl nehri kıyısında ve merkeze yakın bölgelerde toplanmıştı. Nil kıyısında toplanmasının başlıca sebebi, Nîl nehrinin gemi yapımına müsaade edecek kadar geniş ve derin olmasının yanısıra **Akdeniz** ile de bağlantısının olmasıydı. *Memlûkler Akdeniz* kıyılarında güvenlik sebebi ile *tersâne* inşa etmemişlerdi. Zira bu kıyılar sürekli olarak *Frenk* tehdit ve saldırısı altındaydı. Bunu mukâbil Nîl üzerinde kurdukları *tersânelerde* inşa ettikleri gemileri, Nîl'in kolları vasıtasıyla **Akdeniz'e** çıkarmışlardı. **Kızıldeniz'de** ise herhangi bir saldırı yahut tehdit olmadığından **Akdeniz'deki** kadar gemi bulundurmamışlar, ihtiyaç hâsıl olduğunda bu gemileri karadan develer üstünde taşıyarak **Kızıldeniz'e** indirmişlerdi.

E. MEMLÛKLER ZAMANINDA KULLANILAN GEMİLER

Orta zamanlarda *İslâm dünyasında* ve de *Memlûk Devleti'nde* muhtelif amaçlara hizmet eden, kullanım maksadları ve yerleri farklı, çeşitli ebatta

²¹⁶ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 2, s. 413.

²¹⁷ Sâlih b. Yahyâ, **Tarih Beyrût**, s. 243-244.

gemiler vardı. Bu gemilerden zamanımıza ulaşan herhangi bir örnek mevcut değilse de kaynakların verdiği bilgilere dayanarak bunların varlığından haberdarız. **el-Makrîzî Mısır**'da *tersâneler*de inşa edilen gemileri iki kısma ayırır: “*Harb gemileri ve Nil gemileri*”. *Harp gemileri*, düşman ile savaşmak için inşa edilmiş gemilerdi. Bu gemiler çeşitli harp aletleri, silah ve asker taşırlardı. Harp gemileri **İskenderiye**, **Dimyât** ve **Tinnîs** limanlarından **Akdeniz**'e açılarak *Rumlarla* ve *Frenklerle* savaşırlardı. Düşmanla savaşan bu harp gemilerinin tamamına “*donanma (ustûl)*” adı verilirdi. *Nil gemileri* ise Nil nehri boyunca insan ve tahıl taşımak üzere inşa edilmişti.²¹⁸ **el-Makrîzî**'nin tasnîfinden de yola çıkarak *Memlûk Devleti* zamanında **Mısır**'da kullanılan gemileri *deniz / harb gemileri* ve *nehir / Nîl gemileri* olarak ikiye ayırabiliriz. Denizlerde kullanılan gemileri ise kullandıkları coğrafyaya göre kaynakların umûmî tasnîfine dayanarak ederek “**Akdeniz gemileri**” ve “**Kızıldeniz gemileri**” olarak sınıflandırabiliriz.

Memlûk Devleti'nde denizlerde kullanılan olunan gemilerin denizlere istinâden sınıflandırılmasının sebebi tamamen doğal ve coğrafi sebeplerden olup geminin inşası esnasında kullanılan malzemenin, geminin kullanılacağı denize göre değişmesinden kaynaklanmaktaydı. Diğer bir deyişle **Akdeniz**'de kullanılan gemiler ile **Kızıldeniz**'de kullanılan gemilerin inşası esnasında kullanılan malzemeler birbirinden farklıydı. **Akdeniz**'de inşa edilen gemiler *mismâri* yani *çivili* olarak inşa edilip bu isimle anılırken (*mismâriyye*), **Kızıldeniz**'de inşa olunan gemiler *çivisiz (gayr-i mismâriyye)* gemiler olarak anılıyordu. **Kızıldeniz** gemilerinin hangi sebepten *çivi* kullanılmadan inşa edildiğine dâir kaynaklarda muhtelif bilgiler vardır. **en-Nuveyrî el-İskenderânî**'ye göre **Hind** ve **Yemen** denizinin altında bulunan mîknatîs dağları gemilerdeki demiri kendisine çektiği için bu denizlerde faaliyet gösteren gemilerin inşasında *çivi* kullanılmazdı.²¹⁹ **Mesûdî** ise **Habeş Denizi**'nin suyunun demiri yani *çivi*yi erittiğini, eriyen *çivilerin* ise kırılarak tuttıkları kerestelerden ayrıldıklarını ve bu

²¹⁸ el-Makrîzî, **el-Hitât**, C:3, s: 5.

²¹⁹ en-Nuveyrî el-İskenderânî, **Kitâb el-İlmâm**, C. 2, s. 232; es-Suyûtî'de **Kulzum** dağlarında mîknatîs özelliği bulunduğunu yazar, **Husn el-Muhâdara**, C. 2, s. 329; Yakut **Kulzum Denizi**'nde (**Kızıldeniz**) mîknatîs dağları olduğunu ve demiri çektiğini yazar, **Mu'cem**, C. 4, s. 387.

sebeple de bu denizde faaliyet gösteren gemilerde *çivi* kullanılmadığını yazar. **el-Bahr er-Rûmî** yani **Akdeniz**'de bulunan gemilerde ise *çivi* kullanılabildiğini söyleyerek **Kızıldeniz**'in suyunun terkîbinin metale zarar verdiğini ima eder.²²⁰ **Marco Polo** ise **Hürmüz** şehrinde inşa edilen gemilerde *çivi* kullanılmadığını, bunun sebebinin ise geminin inşasında kullanılan kerestenin ayıbı yani kusurundan kaynaklandığını ifade eder. Çünkü Hürmüz'de inşa edilen gemilerde kullanılan kereste oldukça sert olduğu için *çivi* çakıldığı anda toprak çanaklar gibi dağılıyordu.²²¹ **İbn Battûta** ise **Kızıldeniz** ve **Hind Denizi**'nde çok fazla kayalık olduğunu *çivili* gemilerin birleşim yerlerinin esnek olmaması sebebiyle bu kayalıklara çarptıklarında parçalandıklarını söyleyerek *çivi* kullanılmamasının sebebini izah eder. Kaynaklarda belirtilen bu sebeplerden mutevellid **Kızıldeniz**'de faaliyet gösteren gemilerde *çivi* kullanılmamıştı. Geminin imalatında kullanılan ahşap birbirine hasır iplerle rabt edilmişti. Bu hasır ipler hindistan cevizi kabuğunun ezilmesi ve suyun içinde yumuşaması için bir müddet bekletilmesi ve daha sonra elde edilen liflerin örülmesi ile yapılırdı. Birbirine rabt olacak parçalar ilk önce demir bir burgu vasıtasıyla dikkatli bir şekilde delinirler ve bu deliklerden geçen hasır ipler vasıtasıyla da monte edilirlerdi. Geminin yapılışı esnasında aynı zamanda hurma ağaçlarının uzun dallarından imal olunan şeritler kullanılır ve geminin çevresi bunlarla desteklenirdi. Geminin inşası tamamlandıktan sonra çevresi, özellikle de suyla sürekli temas halinde olan alt kısmı hayvanî yağ yahut keneotu yağıyla ya da köpek balığı yağıyla yağlanmıştı. Bu iki yağ arasında makbûl olanı köpek balığından temin edilen yağ idi. Geminin çevresinin yağlanması sebebi ise gövdenin yumuşamasını ve esnemesini temin içindi. Çünkü **Kızıldeniz**'de gayet mebzûl olan mercan kayalıklarının özellikle sığ bölgelerde gemiyle temas etme ihtimali çok fazlaydı. Muhakkaktır ki bu kayalıkların yumuşak yüzeye çarptıklarında verecekleri zarar sert yüzeye çarptıklarında verecekleri zarardan çok daha az olacaktı. Ayrıca ahşap parçaları sabitlemek için *çivi* yerine kullanılan organik liflerden oluşan iplerin, deniz suyu ile sürekli temas halinde olmanın neticesinde oluşacak tahribata engel olmak ve

²²⁰ Mesûdi, **Murûc ez-Zeheb**, C. 1, s. 163.

²²¹ Marco Polo, **Rihlât Mârkô Bôlô**, Terc. 'Abd el-Azîz Câvîd, Kâhire 1995, C. 1, s. 81.

geminin kullanım ömrünü uzatmak da bu yağlama işleminin sebeplerindendi. Zift kullanılmamasına özellikle dikkat edilmişti. *Celbe* imalatında kullanılan kereste ile hasır ipler **Hindistan** ve **Yemen**'den temin ediliyordu. Yelkenleri ise *palmiye ağacının* yapraklarının örülmesi ile imal olunuyordu.²²²

Akdeniz'de faaliyet gösteren gemilerin inşasında ise herhangi bir coğrafi zorunluluk olmadığından (manyetik saha, kayalık, tuz tesiri vs. gibi) *çiviler* kullanılmış, gemiyi oluşturan parçalar birbirine *çiviler* vasıtasıyla sabitlenmişti.

Mısır'da *Memlûkler* zamanında kullanılan gemi çeşitleri ve bu gemilerin kullanım yerleri, amaç ve hizmetleri ise şöyleydi²²³:

AFRÛTA (افروطة) : *Flotte*. Daha ziyade *Haçlıların* donanmalarında kullanılan *ğurâba* benzer gemi çeşidiydi.²²⁴

AVÂDÎ (اعوادي) : Çoğulu **Avâdiyât** (اعواديات) olarak gelir. *Şînî* gemilerine tabi olup bu gemilere erzak takviyesi ile mesuldü.²²⁵

BÂRCA (بارجة) : Çoğulu **Bevâric** (بوارج) olarak gelir. **Hind Denizi** ve **Kızıldeniz**'de kullanılan gayet büyük bir gemiydi. Hem harp hem de ticârî amaçlı kullanılırdı.²²⁶ *Şînî*lerden büyüktü. *Araplar* bu gemi çeşidini *İslâmiyeti* kabullerinden sonra *Hindlilerle* savaşırken onlardan öğrenmişlerdi.²²⁷ *Hindlilerin bîre* (بيرة) adını verdikleri bu gemiye *Araplar bârca* demişlerdir. *Akdeniz*'de kullanılan çeşidi ise *Kalyon* nev'inden, yelkenli, altı düz, 2-3 direkli harp gemisidir. Seksen üç adet top taşırdı.²²⁸

²²² İbn Cubeyr, *Rihlet İbn Cubeyr*, s. 70-71; el-Makrîzî, *el-Hitât*, C. 1, s. 568; Marco Polo, *Rihlât Mârkhô Bôlô*, C. 1, s. 81-82; Mesûdi, *Muruc ez-Zeheb*, C. 1, s. 163; İbn Battûta, *Rihlet İbn Battûta*, s. 576; Dionisius A. Agius, *Classic Ships of İslam From Mesopotamia to the Indian Ocean*, Leiden, 2008, s. 148-153.

²²³ Özellikle **Kızıldeniz**'de kullanılan gemilerden bir kısmının isimleri sadece dönemin seyyâhlarının eserlerinde geçmektedir. **Çin**, **Hindistan** ve **Yemen**'e ait gemilerle ilgili bilgilere bu seyahatnâmeler vasıtasıyla vâkıf olmaktadır.

²²⁴ R. Dozy, *Supplement*, C. 1, s. 29; Dervîş en-Nuhaylî, *es-Sufun el-İslâmiyye*, İskenderiye, 1974, s. 6.

²²⁵ Dervîş en-Nuhaylî, *es-Sufun el-İslâmiyye*, s. 5-6.

²²⁶ Şevkî 'Abd el-Kavî Osman, *Ticâret el-Muhît el-Hindî*, s. 96.

²²⁷ 'Abd el-Fettâh 'Abbâde, *Sufunu'-Ustûlî'l-İslâmî*, s. 12.

²²⁸ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı*, Ankara 1992, s. 96; İdris Bostan, *Osmanlılar ve Deniz*, İstanbul 2007, s. 141.

BÂTÂMÂRS (باتمارس) : *Patamars*. *Hind Denizi*'nin en dikkat çekici gemisidir. Daha ziyade *Bombay* limanının faaliyet gösteren esir tüccarları tarafından kullanılmıştır. *Ğurab* gemilerine benzerdi. Uzun ve sivri bir burnu vardı. Uzunluğu yetmiş altı *kadem* genişliği ise yirmi bir *kadem*di. Derinliği on bir *kademi* bulurdu. İki yüz tona yakın yük taşıma kapasitesi vardı.²²⁹

BÂRKÂT (باركات) : *Barks*. Hacim olarak **Hind Denizi**'nin büyük gemilerinden olup kendisinden daha büyük gemilere refakat etmek gibi bir görevi de mevcuttu. Genellikle de yolda kalmış yahut bozulmuş gemileri çekmek için kullanılırdı. Üç tane ana yelken direği vardı. Yaklaşık olarak bin sepet biberi tek seferde taşıyabilir, altmış ila yüz arasında denizciyi barındırırdı. Yanında taşıdığı küçük kayıklar vasıtasıyla geminin ihtiyacı karadan temin olunurdu.²³⁰

BATSA (بطسة) : Çoğulu **Batasât (بطسات)** yahut **Bats (بطس)** olarak gelir. Savaş, yük ve ticaret gemisi sınıfından büyük bir gemiydi. *Haçlılarla* yapılan savaşlarda önemli rol oynamıştır. Asker, silah, cephane, erzak ve çeşitli harp aletlerinin nakliyesinde kullanılırlardı. Bir seferde her türlü yiyecek maddesi, canlı hayvan, insan, tatlı su ve dört yüz çuval buğday taşıma kapasitesine sâhipti.²³¹ Yaklaşık olarak kırk tane yelkeninin olması ne kadar büyük ve geniş bir gemi olduğunun kanıtıdır. Çok katlıydı ve muazzam bir görünüşü vardı. En üst kata cephane, yiyecek ve içecekler istif edilir, diğer katlara ise askerler yerleştirilirdi. Bir *batsanın* taşıdığı askerin sayısı binlerle ifade edilebilecek kadar çoktu.²³² Büyüklüğünden dolayı *nısf ed-dünya (yarım dünya)* olarak da adlandırılmaktaydı. *Batsa* nakliye vazifesinin yanı sıra bir savaş gemisi olarak da kullanılmaktaydı. Her türlü kuşatma ve saldırı aleti üzerine techîz edilerek sabit

²²⁹ Şevkî 'Abd el-Kavî Osman, *Ticâret el-Muhît el-Hindî*, s. 96.

²³⁰ Şevkî 'Abd el-Kavî Osman, *Ticâret el-Muhît el-Hindî*, s. 96.

²³¹ el-İsfehânî, *el-Feth el-Kussî fî Feth el-Kudsî*, s. 221-222, 223.

²³² el-Makrîzî 1182 yılında rüzgarın kuvvetiyle **Dimyât** kıyılarına sürüklenen *Hristiyanlara* ait *batsadan* alınan esir sayısının boğulanlar hariç bin altı yüz doksan olduğunu yazar. 1300 yılında ise *Hristiyanlara* ait her birinin içinde yedi yüz asker bulunan otuz *batsanın* çıkartma için **Beyrût** sahiline geldiğini ancak çıkan bir fırtına sebebiyle bunların bazılarının battığını, pek çok askerin boğulduğunu, kurtulandan otuzunun esir alındığını yazar, **es-Sulûk**, C:1, s. 189 ve C. 2, s. 312; Sâlih bin Yahyâ, **Târih Beyrût**, s. 26; 'Abd el-Fettâh 'Abbâde, **Sufunu el-Ustûl el-İslâmî**, s. 10-11.

yahut hareketli hedeflere atışlar yapabilen yüzen bir kale olarak donanmanın aslî unsurunu teşkil ederdi.²³³

BEDEN (بدن) : **Ummân**'da inşa edilen ve halen daha kullanılan yelkenli bir gemi türüydü. Balık avında ve birbirine yakın sahillerde emtia nakliyesinde kullanılırdı. Güvertesi dümdüz arka kısmı ise hafif yüksekçeydi ve dümen buraya iplerle sabitlenmiş haldeydi. Ortalama bir bedenün uzunluğu elli dört *kadem*, genişliği ise yaklaşık on *kadem* kadardı. Ağırlığı yirmi ton ila yüz ton arasında yük taşıma kapasitesine sâhip, benzer tasarımdaki büyük *beden*lere ise **uveysiyye (عويسية)** adı verilirdi. Yine Ummân'da inşa edilen **şâhûf (شاحوف)**, **beytel (بيتل)** ve **bakkâra (بقارة)** adları verilen ve genel özellikleri beden ile aynı üç gemi çeşidi daha vardı ki *beden* de dahil olmak üzere bunların hepsi **zâvrûk (زاوروق)** yahut **zâvrûka (زاوروقه)** umûmî başlığı altında toplanır.²³⁴

BEDKÛR (بدكور) : **Hindistan**'da inşa edilen büyük gemilerdendi. **Hindistan**'dan **Aden**'e biber ve diğer baharatı nakletmek için kullanılır.²³⁵

BERKÛS (بركوس) : Çoğulu **Berâkîs (براكيس)** olarak gelir. **Akdeniz**'de sâir zamanlarda umûmî olarak kullanılmış küçük gemilerdendi. İnsan ve erzak taşımacılığında kullanılırdı.²³⁶ Yimi beş asker taşıma kapasitesi vardı.²³⁷ Diğer gemilerden farklı olarak, savaş halinde iken yahut barış zamanında da ihtiyacı olan yerlere tatlı su ihtiyacını temin maksadıyla bu gemiler kullanılmıştı. Yaklaşık olarak yüz *irdeb*²³⁸ su taşıma kapasitesine sâhipti.²³⁹

BERSÂNÎ (برصاني) : Çoğulu **Bersâniyât (برصانيات)** olarak gelir. **Akdeniz** gemilerinden olup asker ve erzak naklinde kullanılırdı. 1425 yılında

²³³ el-İsfehânî, **el-Feth el-Kussî fî Feth el-Kudsî**, s. 225-226.

²³⁴ Şevkî 'Abd el-Kavî Osman, **Ticâret el-Muhît el-Hindî**, s. 98- 100.

²³⁵ en-Nuveyrî el-İskenderânî, **Kitâb el-İlmâm**, C. 2, s. 251.

²³⁶ İbn Şeddâd, **en-Nevadir es-Sultâniyye ve el-Mehâsin el-Yûsufiyye**, (Tah. Cemal ed-Dîn Şeyyâl), Kâhire 1994, s. 218.

²³⁷ İbrâhîm Hasan Saîd, **el-Bahriyye**, s. 222.

²³⁸ Bir hacim ölçüsü olup ifade ettiği birim ülkeden ülkeye değişirdi. Mısır'da bir *irdeb* yaklaşık olarak 180 lt. denk gelirdi, Serdar Mutçalı, **Arapça-Türkçe Sözlük**, , İstanbul, 1995, s. 317; W. Popper, W. Popper, **Egypt And Syria Under The Circassian Sultans**, Berkeley, 1957, C. 2, s. 38

²³⁹ İbn Mamâtî bu kelimeyi hatayla *merkûş* olarak yazmıştır, **Kitâb Kavânîn ed-Devânîn**, s. 340.

Kıbrıs'a icra edilen seferin hazırlıkları esnasında **Sultan**'ın emri ile *bersânî* sınıfından da gemiler inşa edilmişti.²⁴⁰

BEYTEL (بيتل) : 20. yy. sonlarına kadar **Ummân** sahillerinde yaygın şekilde kullanılmaya devam etmiş bir gemiydi. Gövdesi suyun içine oldukça az batardı. Ucu sivri ve arkası belirgin bir şekilde yukarı doğru kalkıktı. Uzunluğu yetmiş beş *kadem*den fazladır. İki yahut üç tane ana yelken direği vardı. Yine **Ummân** kıyılarında kullanılan **bakkâra (بقارة)** ve **şâhûf (شاحوف)** şeklinde isimlendirilen iki gemi çeşidi daha vardı. *Bakkâra* ve *şâhûfun* *beytelden* farkları uzunlukları ve genişlikleriydi.²⁴¹

BİĞLE (بغلة) : **Hind Denizi**'nin en eski gemilerindendi. En başından sonuna uzunluğu yetmiş dört *kadem*, genişliği yirmi beş *kadem*, derinliği on bir *kadem*dir. Yüz elli tondan dört yüz tona kadar yük taşıma kapasitesine sâhipti. Üçgen şeklinde büyük bir yelkeni vardı. Gövdesinin üzerinde tüm gemiyi çevreleyen sekiz *kadem* uzunluğunda hasırdan yapılmış bir perde vardı ki bunun sayesinde yükleme alanı on bir *kadem*den on dokuz *kademe* çıkardı.²⁴²

BÛNK (بنق): Çoğulu **Bunûk (بنوق)** olarak gelir. **Sâlih b. Yahyâ** tarafından 2. **Kıbrıs** seferine (1425) katılan gemiler arasında zikredilen küçük bir gemi çeşidiydi.²⁴³

CELLÂSE (جلالة) : **Akdeniz**'de kullanılan bir çeşit muhârebe gemisiydi. Hem kürek hem de yelken vasıtasıyla hareket etme kaabiliyetine sâhipti. *Şînî* gemilerinden hem daha kuvvetli hem de daha ağırdır. Savaş esnasında *batsa* gemilerine üstün gelirdi.²⁴⁴

CELBE (جلة) : Çoğulu **Celeb (جلب)**, **Cellâb (جلاب)** yahut **Celebât (جلبات)** olarak gelir. **Kızıldeniz** kullanılan gemilerdendi. Bu gemilerin en önemli

²⁴⁰ Halîl b. Şâhîn, *Zubdet Keşf el-Memâlik*, s. 142.

²⁴¹ Şevkî 'Abd el-Kavî Osman, *Ticâret el-Muhîr el-Hindî*, s. 98, 99-100.

²⁴² Şevkî 'Abd el-Kavî Osman, *Ticâret el-Muhîr el-Hindî*, s. 98.

²⁴³ Sâlih b. Yahyâ, *Târîh Beyrût*, s. 244.

²⁴⁴ Dervîş en-Nuhaylî, *es-Sufun el-İslâmiyye*, s. 27; Muhammed Ahmed Duhman, *Mu'cem el-Elfâz et-Tarihîyye*, s. 53.

görevi hacıları **Ayzâb**'dan **Cidde**'ye ve **Cidde**'den **Ayzâb**'a taşımaktı. Hacılar **Ayzâb**'lı gemi sâhipleri tarafından, balık istifi bir vaziyette *celbelerin* içine birbirlerinin üstüne oturacak şekilde tıpkı kafeslerdeki tavuklar gibi oturtuluyorlardı. Yolculuğun koşullarını hiç önemsemeyen, tek gayesi ne kadar daha çok kazanırım şeklinde düşünen ve yolculuğun ücretini peşinen olarak gemi sahibinden, seyahatlerinin sağ ve salimen geçeceğine dâir aldıkları tek teminat ise “*Ahşap bizden ruh (dua) hacılardan*” temennisiydi.²⁴⁵

Celbeler ile seyahat esnasında batıl inanç kabilinden bazı adetler ve törenler yerine getirilirdi. Bunun sebebi ise **Kızıldeniz**'de seyahat etmenin *mercan kayalıkları* sebebiyle tehlikeli olmasından kaynaklanırdı. Örneğin, gemi kıyıya yaklaştığında *mercan kayalıklarına* tesadüf edilirse, bu kayalıkların önünde durarak onu selamlar ve “*Ey dağ, bu gemi felan memleketten felan memlekete gitmek istiyor, ona izin ver*” manasına gelen bir cümle sarfederlerdi. Bundan sonra da pirinçle yapılmış bir yemeği ona atarak “*Ey dağ, bu senin ziyafetindir*” derlerdi ve bu merasimi karşılaştıkları her *mercan kayalığına* yaparlardı. Aynı şekilde **Ayzâb** limanındaki tüccarlar da denize hediye olarak yiyecek atarlardı. Yine adetlerinden birisi de rüzgarın kesildiği zamanlarda siyah bir tavuğu yahut siyah bir *oğlağı* kurban edip kanını ana yelken direğine sürmek ve bu kana *aloo* ağacından yapılmış bir kamışla sürterek buharlaştırmaktı. Adetlerinden bir diğeri de bıçağı alıp havaya sallayarak onunla dövüşmek ve onu yenerek rüzgarın gitmemesini sağlamaktı.²⁴⁶

CERM (جرم) / CERME (جرمة): Çoğulu **Curûm (جروم)** olarak gelir. **Yemen** zevraklarına benzer.²⁴⁷ Nil nehrinde kullanılan bir tür silahlandırılmış kayıktı. Oldukça uzundu. Silahlı ancak savunma tertibatından yoksundu, bu sebeple saldırılara karşı savunmasızdı. Ayrıca sahilden uzak yerlerde karaya oturan gemileri, halatlarla çekerek kurtarmak için de kullanılır.²⁴⁸ Büyük gemilerin mallarının tahliyesinde de kullanılır. **Baybars el-Bundukdarî**, **Kutuz**'u öldürüp

²⁴⁵ İbn Cubeyr, **Rihlet İbn Cubeyr**, s. 70-71; el-Makrîzî, **el-Hitât**, C. 1, s. 568.

²⁴⁶ En-Nuveyrî el-İskenderânî, **Kitâb el-İlmâm**, C. 2, s. 247-248.

²⁴⁷ R. Dozy, **Supplement**, C. 1, s. 188.

²⁴⁸ el-Makrîzî, **el-Hitât**, C. 1, s. 623; İbrâhîm Hasan Saîd, **el-Bahriyye**, s. 106.

Mısır'a *sultan* olduktan sonra taş ustalarından bir grubu **Dimyât** şehrine göndermişti. Bu ustalar büyük kayaları kırarak **Bahr el-Cebel** mıntikasını yani **Dimyât** şehrinin kuzey kısmındaki Nil nehrinin ağzını doldurmuşlardı. Böylece büyük gemilerin bu cihetten **Akdeniz** vasıtasıyla Nil üzerinden **Dimyât**'ın önüne kadar gelmesine mâni olunmuştu. Bu durum tüm gemiciler tarafından da bilindiğinden **Dimyât** açıklarında büyük gemilerle dolaşmaktan sakınıp korkmuşlardı. Büyük gemilerin taşıdığı emtia ise *cermler* vasıtasıyla denizden alınıp şehre nakledilmişti.²⁴⁹

CUFN (جفن) : Çoğulu **Ecfân (أجفان)** şeklinde gelir. **Akdeniz**'de kullanılan harp gemilerindendi.²⁵⁰ **Hindistan** ve civarında da kullanılır. Kürekçiler geminin orta kısmında olup kürekleri ayakta çekiyorlardı. Yolcular yahut askerler ise ön ve arka kısımlardaydılar.²⁵¹ Yan tarafında bulunan kanat benzeri çıkıntıları sebebiyle bu isimle anılmışlardı.²⁵²

CUNK (جتك) : Çoğulu **Cunûk (جنوك)** olarak gelir. **Hind Denizi**'nin en büyük gemisiydi. **Çin**'de inşa olunurdu. On beş tane yelkeni vardı. Yelkenleri bambu ağacından yapılırdı ve hiç indirilmezdi. Gemide her daim bin kişilik personel bulunurdu. Bunlardan altı yüz tanesi denizci, dört yüz tanesi de *ok*, *kalkan* ve *arbalet* kullanan askerdi. Bunlar aynı zamanda ateşli silahlarda atıyorlardı. Geminin inşası büyük kerestelerin birbirine paralel olarak üç *zirâ*' uzunluğundaki çivilerle sabitlenmesiyle oluyordu. Daha sonra bu kerestelerin arası doldurularak bir nevi duvar haline getiriliyordu. En son olarakta geminin alt kısmı yapılarak suya indiriliyor kalanı da burada bitiriliyordu. Bu gemilerin kürekleri gayet büyük olup on-on beş kişi tarafından ayakta çekilirdi. Her bir gemi de dört güverte bulunmaktaydı. Bu güvertelerin üzerinde evler, kamaralar ve tüccarların faaliyet gösterdiği odalar bulunurdu. Kamaraların sâhipleri içlerinde eşleri ve câriyeleri ile yaşarlardı ki gemide bulunanlardan başka hiç kimse bu durumdan haberdar olmazdı. Gemiciler bu gemilerde aileleri ile yaşayıp ahşap

²⁴⁹ el-Makrîzî, **el-Hitât**, C. 1, s. 623.

²⁵⁰ R. Dozy, **Supplement**, C. 1, s. 201.

²⁵¹ İbn Battûta, **Rihlet İbn Battûta**, s. 634.

²⁵² en-Nuveyrî el-İskenderânî, **Kitâb el-İlmâm**, C. 2, s. 233.

havuzlar içinde ziraat yaparlardı. Geminin yöneticisi büyük bir emîr gibi muamele görür karaya çıktığında askerî bir birlik tarafından korunurdu. **Çin**'de inşa olunan iki gemi daha vardı. Şekil olarak *cunka* benzerler. Bunlardan büyük olanına **zo** (زو), küçük olanına ise **kekem** (كم) adı verilirdi. *Cunka* tâbi olan **nısfî** (نصفي), **sulusî** (ثلثي) ve **murabba'î** (مربعي) isimli üç gemi çeşidi vardır ki bunlar **Çin**'in **ez-Zeytun** ve **Canton** şehirleri dışında inşa edilmezlerdi.²⁵³

DAV (داو) : **Hindistan**'da inşa edilen gemilerdendi. *Ğurâba* benzerdi. Yüz elli ton ila iki yüz ton arasında yük taşıma kapasitesi vardı. İçinde yüklerin konabildiği on-on iki kadar ambarı bulunurdu. Uzunluğu seksen beş *kadem*, genişliği yirmi *kadem*, derinliği ise on bir adımdı. Tek yelkenliydi. Yılda bir kere mevsim rüzgarlarıyla sefere çıkar, *Arap* sahillerine uğrardı.²⁵⁴

DERMÛNE (درمونة) : Çoğulu **Derâmîn** (درامين) şeklinde gelir. Büyük gemilerdendi. Bu gemiler özellikle Nil nehrinin suları kabardığı zaman, kıyısında kalan bölgelerdeki tahıl ve hububatın naklinde kullanılırlardı. Beş yüz *irdeb* yük taşıma kapasitesine sâhipti.²⁵⁵ Ayrıca tüccarların mallarını ve yolcuları uzak messafelere götürmek için de kullanılırdı.²⁵⁶ **Mısır**'dan *Hareyn-i Şerîfeyn*'e zahire naklinde kullanılan gemilerde *dermûneler*den seçilirdi.²⁵⁷

EHEVVERE (اهورة) : **Kızıldeniz**'de kullanılan kürekli gemilerdendi. *Tarîde* gemilerine benzer. Ancak ondan daha geniş ve daha kısaydı. Geminin yarısına merdiven yardımıyla çıkılan yolcuların konaklaması için ahşaptan mamûl, çardak benzeri bir loca yerleştirilmişti. Bunun üzerinde de emîrin oturduğu bir bölüm inşa edilmişti. Kırk kürekçi tarafından hareket ettirilen bu gemiye sağında ve solunda dörder tane olmak üzere sekiz gemi refakat ederdi. *Hind emîrleri* bu gemiler üzerinde gayet debdebeli merâsimler icra ederlerdi.²⁵⁸

²⁵³ İbn Battûta, *Rihlet İbn Battûta*, s. 565.

²⁵⁴ Şevkî 'Abd el-Kavî Osman, *Ticâret el-Muhît el-Hindî*, s. 102.

²⁵⁵ en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kitâb el-İlmâm*, C. 3, s. 235-236; Halîl b. Şâhin, *Zubdet Keşf el-Memâlik*, s. 123.

²⁵⁶ en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kitâb el-İlmâm*, C. 2, s. 249.

²⁵⁷ İbn Ecâ İbn Ecâ, *Rihlet Emîr Yeşbek*, (Tah. Muhammed Ahmed Duhman), Dimaşk 1986, s. 207.

²⁵⁸ İbn Battûta, *Rihlet İbn Battûta*, s. 400.

ERBA‘ EL-KEBEL (أرباع الكبل) : Nil gemilerindendi. Nil nehrinin sahilleri arasında nakliye amacıyla kullanılmıştı. Umûmî kullanım amacı **Mısır**’ın güneyinde Nil nehri sahilinde yetişen *akasya ağacının* yakacak olarak kullanılacak odunlarını, **Mısır**’ın şehirlerine nakletmekti. Bu gemiler **Kâhire**’ye vardıkları vakit, daha önceden sayımı yapılmış olan yükün % 25’ini devlete vergi olarak öderlerdi.²⁵⁹

FELVE (فلوّة) : Nil üzerinde insan ve emtia nakliyesi için kullanılan bir tür kayıktı. Savaş esnasında büyük gemilere asker ve erzak nakliyesinde de kullanılırlardı.²⁶⁰

FEVD (فود) : Küçük bir gemi olup *kâriblere* benzerdi.²⁶¹

FİRKATE: 10-20 oturaklı, kürekle hareket eden ve her küreğini 2-3 adamın çektiği bir harp gemisi çeşididir. Süratli olduğu için muhabere maksadıyla da kullanılırdı. Muhârebe esnasında seksen ila yüz kadar savaşçı istihdâm olunurdu. Uzunluğu yaklaşık 25-30 metre kadardı.²⁶²

ĞURÂB (غراب): Çoğulu **Ğırbân (غربان)** veya **Ağriba (اغربة)** olarak gelir. Husûsî olarak asker taşımak maksadıyla yapılmıştı. Hem yelken hem de kürekle hareket ettirilebilirlerdi. Yüz seksen tane küreği vardır. Ancak kürek sayısı bundan daha da az olabilirdi.²⁶³ *Ğurab* en eski savaş gemilerinden biri olup tüm **Akdeniz** milletleri tarafından kullanıldığı gibi *Müslümanlar* tarafından da hep kullanılmıştı. Şekil olarak da orijinal halini muhafaza etmiş, hiç değişmemişti. *Kadırga* ismiyle adlandırıldığı da olmuştu. Gemi ismini *ğurab* (karga) adlı kuştan almıştır. Geminin ön kısmı karga başına benzer bir

²⁵⁹ İbn Mamâti, *Kitâb Kavânin ed-Devâvîn*, s.348.

²⁶⁰ el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 2, s. 413.

²⁶¹ İbrâhîm Hasan Saîd, *el-Bahriyye*, s. 115.

²⁶² Kâtip Çelebi, *Tuhfet el-Kibâr*, s. 182; İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı*, s. 83-84; İdris Bostan, *Osmanlılar ve Deniz*, İstanbul, s. 128.

²⁶³ en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kitâb el-İlmâm*, C. 2, s. 234-235.

şekildeydi.²⁶⁴ *Osmanlılar* tarafından kullanılan *ğurâblar* kırk beş adet top taşırdı.²⁶⁵

HARRÂKA (حرافة) : Çoğulu **Hararîk (حراريق)** veya **Harrakât (حرافات)** olarak gelir. Büyük harp gemilerindendi. Hem **Akdeniz**'de Hem de Nil'de kullanılmışlardı. Bu gemilerin *İslâm* gemiciliği içinde tarih boyunca önemli bir yeri olmuştu ve hemen hemen tüm *İslâm* donanmaları içinde bu gemilere rastlanılmıştı. Örneğin, **Abbâsi Halifeleri'nden el-Emîn b. Er-Reşîd** (807-812) **Dicle** nehrinde şahsi kullanımı için büyüml meblağlar harcayarak aslan, fil, kartal, at ve yılan şekillerinde *harrâka* cinsinden beş tane gemi yaptırmıştı.²⁶⁶ Boyut ve hacim olarak *şînî* gemilerinden daha küçüktüler ve önem sıralamasında *şînî* gemilerinden sonra gelirlerdi. Bununla birlikte saldırı görevini ifa etmek üzere çok miktarda *mancınık* ve *arrade* taşırlardı. Ayrıca ateşli silahlardan olan *neft boruları* ve *Yunan ateşi* bu gemilerde kullanılmaktaydı.²⁶⁷ *Memlûkler* zamanında özellikle **Akdeniz**'de ve Nil nehrinde *Haçlılar* ile mücâdelede kullanılmıştır. *Memlûkler*'de *harrâka* gemileri resmî törenlerde ve gösterilerde ve de tatbikatlarda kullanılan gemilerdendi. Hatta protokole dâhil emîrlere ve devlet adamlarının resmî törenlerdeki kullandıkları deniz taşıtları bu gemilerden seçiliyordu.²⁶⁸ Nil'e ait bayramlarda ve törenlerde sultan yahut vekilinin bindiği gemi de bir *harrâka* idi.

Memlûklerin son zamanlarına doğru *harrâkaların* önemleri daha da artmış, tamamen emîrlere ve sultanlara has gemiler olarak kullanılmaya başlamışlardı. Devlet adamlarının ve önemli kişilerin karşılanmasında ve yine Nil üzerinde seyahatlerinde *harrâkalar* kullanılmıştı.

HAMMÂLE (حمالة): Yük gemisi sınıfındandı. Sadece tahıl nakliyesinde kullanılırdı.²⁶⁹ Sefer esnasında ise lojistik destek malzemeleri bu gemiler vasıtasıyla taşınırdı (harp aletleri, burçlar, kereste, yıkıcı aletler, çeşitli donanma malzemeleri, tersâne personeli). Ayrıca süvariler bu gemiler ile

²⁶⁴ en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kitâb el-İlmâm*, C. 2, s. 230.

²⁶⁵ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı*, s. 96.

²⁶⁶ 'Abd el-Fettâh Abbâde, *Sufun el-Ustûl el-İslâmî ve Envâuha ve Muaddâtuha*, Mısır 1913, s. 6

²⁶⁷ R. Dozy, *Supplement*, C. 1, s. 274.

²⁶⁸ en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kitâb el-İlmâm*, C. 2, s. 249.

²⁶⁹ İbn Mamâtî, *Kitâb el-Kavânîn ed-Devâvîn*, s.339-340.

nakledilerek bir nevi çıkartma gemisi vazifesi üstlenirdi.²⁷⁰ **el-Eşref Barsbay** zamanında **Kıbrıs** seferine katılan gemiler arasında *hammâleler* de vardı.

HALYE (خلية): Çoğulu **Halâyâ (خلايا)** olarak gelir. Yelkenli gemiler sınıfından olup muazzam büyüklükte yelkenleri vardı. *Şebek* yahut *rekve* adı verilen küçük bir sandal bu gemiye arkasından eşlik ederdi. Bunun sebebi ise *halyenin* kıyıyla olan münâsebetini sağlamaktı. Zira bu gemi büyüklüğünden dolayı her limana yanaşamazdı.²⁷¹

HAYTÎ (خطي) / HAYTE (خيطة) : Erzak ve asker taşımak için kullanılan gemilerdendi. **Kızıldeniz** gemilerinden olmasına rağmen 1425 yılında **Kıbrıs** üzerine tertîb edilen ikinci seferde *haytî* gemilerinden on üç tanesi kullanılmıştı ki asker nakliyesinin hemen tamamı bu gemilerle gerçekleştirilmişti.²⁷² *Haytî* gemisi yüklü vaziyette yolculuk ettikleri esnada gövdeleri ağırlık sebebiyle suya battığı için su üzerinde arkasında ipe benzeyen bir iz bırakırdı. Bu sebeple de *haytî* olarak isimlendirilmişti.²⁷³

KALYON (غليون) : Çoğulu **Ğalâyîn (غلايين)** olarak gelir. **Akdeniz**'de *Avrupalılar* ve *Osmanlılar* tarafından kullanılan gemilerdendi. *Şînî* gemilerine benzerdi. Bu sebepten *Arap* müellifler tarafından *kalyonlar şînî* olarak kaydedilmişlerdir. Osmanlılar tarafından kullanılan *kalyonlar* iki-üç direkli olup yaklaşık uzunlukları kırk üç/altmış dört zirâ' idi. Yelken vasıtasıyla hareket ederlerdi. İki anbarlı olanlar inşa edilmiş *kalyonlarda* elli sekiz/altmış, üç anbarlı olanlarda ise seksen/yüz on iki arası top bulunurdu. Dört yüz on sekiz ila bin bir arası mürettebatı bulunurdu.²⁷⁴

KARKÛRE: (قرقورة): *Transports*. Çoğulu **Karâkir (قراقر)** veya **Karâkîr (قراكير)** olarak gelir. Kaptanına *Reîs el-Merâkib* adı veriliyordu. Donanmanın diğer gemileri için erzak, silah ve malzeme taşıyan oldukça büyük gemilerdi. Büyüklüğünden dolayı 15. yüzyılda nakliye, ticaret ve yolcu taşımak

²⁷⁰ Halîl b. Şâhin, *Zubdet Keşf el-Memâlik*, s. 139-140.

²⁷¹ Şevkî 'Abd el-Kavî Osman, *Ticâret el-Muhîr el-Hindî*, s. 102.

²⁷² Halîl b. Şâhin, *Zubdet Keşf el-Memâlik*, s. 139-140.

²⁷³ İbrâhîm Hasan Saîd, *el-Bahriyye*, s. 226; Dervîş en-Nahîlî, *es-Sufun el-İslâmiyye*, s. 43.

²⁷⁴ İdris Bostan, Osmanlı *Bahriye Teşkilâtı*, s. 94-95; Dervîş en-Nahîlî, *es-Sufun el-İslâmiyye*, s. 112-113.

maksadıyla da kullanılmışlardır. Geminin kâtibine *şekirbân*, tacirine *batron*, sahibine yani geminin mülkiyet hakına sâhip gişiye de *kaptân* adı veriliyordu.²⁷⁵

Bu gemilerin sâhip oldukları özellikler değişkenlik gösterebiliyordu. Bazı *karkûre*ler üç katlıydı. Yüklenecek emtia yandaki kapılardan geminin içine alınıyordu. Mallar yüklenip geminin birinci katı suya yaklaştığı zaman kapısı çivi ve *kâr* adı verilen bir çeşit tutkal yardımıyla kapatılıyor böylece deniz suyunun içeri girmesine mâni olunuyordu. Bu tutkal aynı zamanda geminin dış yüzeyine de koruyucu madde olarak tatbik ediliyordu. Geminin ikinci katı da emtia taşımak amacıyla ayrılmış olup, yüklendikten sonra aynı işlem burası için de uygulanıyordu. En üst kat ise yolculara tahsis edilmişti.²⁷⁶

*Karkurâlar*ın güvertesi oldukça geniş olduğundan, yağmurlu yahut fırtınalı havalarda dalgalar sebebiyle üzerinde çok miktarda su birikiyordu. Biriken bu suyun geminin seyrini tehlikeye atmaması için tahliye olunması şarttı. Bu sebeple *mezâyîb* adı verilen ve geminin her iki yanında ve geminin boyunca uzanan tahliye olukları kullanılıyordu. Böylece biriken su tahliye edilerek ağırlığının geminin dengesini bozmasına izin verilmemiş oluyordu. Yüklü vaziyetteki bir *karkuran*ın denizde yol alabilmesinin tek yolu yelken kullanmasıydı. Diğer türlü bu kadar büyük ve ağır bir geminin yol alabilmesi imkansıdı. *Karkûralar* denizde her birinin husûsî ismi olan, üç aded büyük yelken vasıtasıyla sevk olunurdu. Bunlardan birinci yelkenin adı *bonnita*, ikinci yelkenin adı *erdimûn* ve üçüncü yelkenin adı ise *kâkova* idi.²⁷⁷ Bu büyük gemilerden her birinin taşıdığı yük, yaklaşık olarak iki yüz devenin yüküne eşitti.²⁷⁸ Yağ yahut ona benzer sıvıların nakliyesinde kullanılan bir *karkûre* tek seferde on bin testi taşıyabilecek kapasitedeydi.²⁷⁹

KÂRİB (قارب) : *Corvette*. Çoğulu **Kavârib (قوارب)** olarak gelir. Küçük gemilerden olup başlıca kullanım sahası Nil nehriydi. Nil'in kolları arasında

²⁷⁵ en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kitâb el-İlmâm*, C. 2, s. 233.

²⁷⁶ en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kitâb el-İlmâm*, C. 2, s. 234.

²⁷⁷ en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kitâb el-İlmâm*, C. 2, s. 234.

²⁷⁸ en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kitâb el-İlmâm*, C. 3, s.90 .

²⁷⁹ en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kitâb el-İlmâm*, C. 2, s. 235.

uzanan köylerin birbiri ile râbitasına hizmet eden gemilerden biriydi.²⁸⁰ İlave olarak büyük gemilerin yanlarında ilerleyerek onlara hizmette de kullanılırdı. Büyük gemilerin limanla bağlantısı *kâribler* vasıtasıyla sağlanılırdı.²⁸¹ Savaş esnasında ise *Müslüman* okçuların kullandığı harp gemisi hüviyetine bürünürdü. Her gemide takriben dört ila beş okçu bulunuyordu. *Müslüman ğurâblarına*, *Frenk ğurâb* ve *karkûre* gemileriyle mücâdele ederken yardımcı oluyorlardı. Diğer savaş gemilerinden üstün ve farklı yönleri, küçük olmaları nedeniyle hızlı olmaları ve ani manevralar ve geri dönüşler yapabilmeleridir. Haçlı *karkûre* gemilerinin en çekindiği *Müslüman* gemileri *karibler*di. Bu gemilere karşı savaşırken onları oklarla ve ateşli silahlarla ana gruptan ayırarak zincir atmaya zorlardı.²⁸²

KELEK (كلك) : Çoğulu **Eklâk (اكلاك)** yahut **Kelekât (كلكات)** olarak gelir. **Tûf (طوف)** olarakta bilinirdi. **Fırat** ve **Dicle** nehirlerinde nakliye maksadıyla kullanılırdı.²⁸³

KIYÂSE (قياسية) : Çoğulu **Kıyâyîs (قياييس)** ve **Kıyasât (قياسات)** olarak gelir. Sahillerin sığ kesimlerinde ve Nil nehri üzerinde kullanılan geniş enli, alçak, yavaş hareketli bir çeşit gemiydi. Erzak ve insan naklinde kullanılırdı.²⁸⁴

LEBREKE (لبركة) : Nehir gemilerinden olup *kâriblere* benzer. Altının düz olması sığ sularda da kullanılmasına imkan vermekteydi.²⁸⁵

MA'DİYE (معدية) : Çoğulu **Me'âdi (معادي)** olarak gelir. *Şahtûr* gemileri ile aynı sınıfa dâhildi. Nil üzerinde kıyılar arasında belirli bir ücret karşılığında insan taşıma amacıyla kullanılan gemi çeşidiydi. Kendilerine mahsus iskeleleri ile **İmbâbe**, **Mikyâs (er-Ravza Adası)**, **Cezîre Köprüsü** ve **Cezîret ez-Zeheb** iskeleleri arasında yolcuları taşıyorlardı.²⁸⁶ Bugün **Kâhire**'de bulunan **Ma'diye** semti ismini bu gemi türünden almıştır. Aynı zamanda deniz

²⁸⁰ İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, C. 1, s. 42.

²⁸¹ 'Abd el-Fettâh 'Abbâde, *Sufunu el-Ustûl el-İslâmî*, s. 7.

²⁸² En-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kitâb el-İlmâm*, C. 2, s. 98-99, 225.

²⁸³ R. Dozy, *Supplement*, C. 2, s. 493; Dervîş en-Nahîlî, *es-Sufun el-İslâmiyye*, s. 134.

²⁸⁴ el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 2, s. 413.

²⁸⁵ İbrâhîm Hasan Saîd, *el-Bahriyye*, s. 116.

²⁸⁶ el-Makrîzî, *el-Hitat*, C. 1, s. 298-302.

yolculuğuna çıkacak yolcuları ve askerleri, hacimlerinden dolayı kıyıya yanaşamayan büyük gemilere transfer etmek de madiyelerin göreviydi. Bu gemilerin **Helvan** şehrinde kullanılan bir kısmının suyla temas eden kısmının imalatında çakmak taşı kullanılmaktaydı. **el-Makrîzî** bu olayı açıklarken pek çok aksamı bakır, demir, gümüş, kurşun, altın, çinko gibi metallerden yapılmış gemilerin batmamasını örnek göstererek “bu madenlerden yapılan gemiler nasıl batmıyorlarsa bu gemi de aynı şekilde batmıyordu” demiştir. Ayrıca suyun kaldırma teorisini açıklayan *Arşimet Kanunu*’na işaret ederek kendi ağırlığından daha ağır emtianın bu gemiler vasıtasıyla nakledilebildiğini yazmıştır.²⁸⁷

MERME (مرمة) : Çoğulu **Mermât (مرمات)** olarak gelir. Büyük gemilerden olup genellikle *Frenkler* tarafından kullanılmaktadır. **Tamîre (تعميرة)** ismiyle de bilinir. **Avrupa**’dan **Mısır**’ı istila için gelen, yahut bölgedeki *Frenk* şehirlerine yardım getiren donanma ve konvoyların içinde bu gemiler sıkça bulunurdu. Etrafı demir bir zırhla kaplı olup ateşli silahlardan emindi. Geminin güvertesi yaklaşık beş yüz zirâ’ büyüklüğündeydi. Gemiye oluşturan keresteleri birbirine rabt eden çivilerden her biri on beş *ritl*²⁸⁸ ağırlığındaydı.²⁸⁹

MERSÎ (مرسي) : Çoğulu **Merâsî (مراسي)** olarak gelir. **Akdeniz** gemilerinden olup hubûbât taşımada kullanılırdı.²⁹⁰ *Mersî* aynı zamanda **Kızıldeniz**’de yük ve hacıları taşıyan büyük bir gemi olarak da karşımıza çıkar.²⁹¹

MULEVVEHE (ملوحة) : *Eyyûbî Devleti* zamanından beri bilinen bir gemi çeşididir. *Memlûk Devleti* sınırları içinde ve dışında emtia ve insan nakliyatı amacıyla kullanılırdılar. *Eyyûbîler* döneminde *donanma divânına* de kayıtlı olan bu gemi istenildiği takdirde yıllık olarak kiraya da veriliyordu. Gemiye kiralamak isteyen *reîse* belirli bir ücret mukâbilinde gemi teslim ediliyordu. Tahsilatı ise şöyleydi; Yıl on üç ay (*Kiptî takvimî*) olarak kabul ediliyordu ve geminin toplam kira bedelinin yarısı, yine *Kıbtî takviminin* ilk beş ayına karşılık gelecek biçimde

²⁸⁷ el-Makrîzî, **el-Hîtat**, C. 1, s. 589.

²⁸⁸ *Rıtl*: **Mısır**’da 449.28, **Suriye**’de 3.202, **Beyrût** ve **Haleb**’te 2.566 grama denk düşen ağırlık birimidir, Serdar Mutçalı, **Arapça –Türkçe Sözlük**, s. 327-328.

²⁸⁹ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 313-314.

²⁹⁰ Yakut, **Mu’cem**, C. 5, s. 181; el-Makrîzî, **el-Hîtat**, C. 3, s. 562.

²⁹¹ el-Makrîzî, **el-Hîtat**, C. 1, s. 567-568.

peşin olarak alınıyor, geri kalan yarısı da eşit taksitler halinde diğer yedi ayda ödeniyordu. On üçüncü ay da ise her hangi bir ödeme yapılmıyordu.²⁹²

MUSATTAH (مسطح) : *Mestech*. Çoğulu **Musattahât (مسطحات)** olarak gelir. *Batsa* ve *musattah Memlûk* donanmasının en büyük gemileriydi. Askerî birliklerin nakli bu gemilerle sağlanırdı. Harp düzeninde en arkadan gelerek nisbeten küçük gemilerin koruyuculuğunu üstlenirdi. Geniş bir güvertesi vardı.²⁹³

SELLÛRE (سلورة) / SELÂRİYYE (سلارية) Nil nehrinde ve **Akdeniz**'de kullanılan gemilerden olup hem yelken hem de kürek vasıtasıyla hareket edebilirdi. Yolcu ve hafif emtianın nakliyesi amacıyla kullanılan süratli gemilerdendir. Üç yelkene ve kırk küreğe sâhip olup, *şıbtî* ve *'uşârî* gemileri arasında bir hacimdeydi.²⁹⁴

NAKÎRE (نقيرة) : Çoğulu **Nakâir (نقائر)** olarak gelir. **Akdeniz** gemilerindendir. **Akdeniz** limanları arasında, **Tarabulus**, **Sayda**, **Beyrût** ve diğerleri, insan ve emtia nakliyesinde kullanılırdı. Ayrıca harp gemisi olarak da kullanılırdı.²⁹⁵

PERKENDE: 18-19 oturaklı, kürekle hareket eden ve her bir küreğini 3-4 kürekçinin çektiği bir harp gemisi çeşidiydi. Yelkeni de bulunmakla birlikte, dar ve sığ yerlerde küreklere yardımcı olmak maksadıyla kullanılırdı. *Perkendenin* uzunluğu yaklaşık 33-40 zira yani 25-30 metre kadardı. *Firkate* ile aynı kabul edilirdi.²⁹⁶

SUMEYRİYYE (سميرية) : Çoğulu **Sumeyriyyat (سميريات)** olarak gelir. 9. yüzyıldan beri bilinen, hem deniz hem de *nehir gemisi* sınıfından bir gemiydi. Harp aletlerini, süvarileri, okçuları ve sâir lojistik malzemenin

²⁹² İbn Mamâti, *Kitâb Kavânin ed-Devâvîn*, s.348-349.

²⁹³ 'Abd el-Fettâh 'Abbâde, *Sufun el-Ustûl el-İslâmî*, s. 12.

²⁹⁴ en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kitâb el-İlmâm*, C. 2, s. 235; İbrâhîm Hasan Saîd, *el-Bahriyye*, s. 227.

²⁹⁵ en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kitâb el-İlmâm*, C. 2, s. 225.

²⁹⁶ Kâtip Çelebi, *Tuhfet el-Kibâr*, s. 182; İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı*, s. 84; İdris Bostan, *Osmanlılar ve Deniz*, s. 129-130.

nakliyesinde kullanılırdı. Yaklaşık kırk kürekçi tarafından hareket ettirilmekteydi. Savaşın sonra ihtiyaca binaen ticâret ve seyahat gemisi olarak da kullanılmaktaydı.²⁹⁷

SUNBÛK (صنابق) : Çoğulu **Sanâbik (صنابق)** olarak gelir. **Orta Doğu** ve **Mısır**'ın tüm sahillerinde kullanılırdı. *Kârib* cinsinden küçük bir kayıktı. Arkada bulunan küçük bir dümen ve bir kişinin çektiği kürekle hareket ederdi.²⁹⁸ **İbn Battûta Basra** ve **el-Übülle** arasındaki on millik mesafeyi bir *sunbûkla* geçmiştir.²⁹⁹

ŞEBBÂRE (شبارة) : **Dicle** nehrinde kullanılan bir tür gemiydi. Kullanım şekli ve geminin kendisi *harrâka* ile benzerdi.³⁰⁰ 1330'lu yıllarda **Bağdâd**'lı marangozlar **Sultan Mansûr Kalâvûn**'a Nil nehrinde kullanılmak üzere bir *şebbâre* yapıp sundular. Oldukça hızlı ve süratli olan bu gemiye binen **Sultan harrâkayı** bu gemiye tercih etmişti.³⁰¹

ŞÂŞE (شاشة) : Balık avında kullanılan bir tür kayıktı. *Hurma ağacının* yaprakları, dalları, *Hindistan cevizi* kabuğundan mamul elyaf kullanılarak yapılırdı. On *kadem* uzunluğunda olup genişliği ise en fazla iki kişinin oturabileceği kadardı. Kullanım ömrü üç seneden uzun değildi.³⁰²

ŞÂTÛRÎ (شاتوري) : *Chaturi*. Yelken ve kürekle hareket eden bir tür kayıktır. *Şâtûrînin* özelliği yekpare olmasıydı. Uzunluğu on üç *hatvedir*³⁰³. Oldukça dar olup üç insan yan yana oturamazdı. Büyük gemilerin birbiri ile yahut liman ile münâsebetlerini sağlamakta kullanılırdı.³⁰⁴

²⁹⁷ Dervîş en- Nuhaylî, **es-Sufun el-İslâmiyye**, s. 67; Dionisius A. Agius, **Classic Ships of İslam**, s. 304.

²⁹⁸ Şevkî 'Abd el-Kavî Osman, **Ticâret el-Muhît el-Hindî**, s. 105; Dionisius A. Agius, **Classic Ships of İslam**, s. 311-312.

²⁹⁹ İbn Battûta, **Rihlet İbn Battûta**, s. 189.

³⁰⁰ R. Dozy, **Supplement**, C. 1, s. 719.

³⁰¹ en-Nuveyrî el-İskenderânî, **Kitâb el-İlmâm**, C. 2, s. 255-251.

³⁰² Şevkî 'Abd el-Kavî Osman, **Ticâret el-Muhît el-Hindî**, s. 107.

³⁰³ Adım.

³⁰⁴ Şevkî 'Abd el-Kavî Osman, **Ticâret el-Muhît el-Hindî**, s. 107.

ŞUBBÂK (شَبَاك): Çoğulu **Şebâbik (شَبَابِك)** olarak gelir. **Akdeniz**'de kullanılan ve hacim olarak küçük bir savaş gemisi çeşidiydi.³⁰⁵

ŞAHTÛR (شَخْتور): Çoğulu **Şahâtîr (شَخَاتِير)** olarak gelir. Nil nehrinin su seviyesi arttığı vakitlerde, sel ve su baskınlarında insanların kıyıları arasında nakliyesinde kullanılırdı. Nil nehrinin kollarının uzandığı her yerde kullanılabilirdi.³⁰⁶ Ayrıca Nil gezilerinde, bayramlarda ve gösterilerde de yine bu gemiler kullanılmışlardı. *Memlûkler* döneminde nadiren de olsa **Fırat** nehrinde kullanıldığına dâir kayıtlar da mevcuttur.³⁰⁷ *Osmanlı* döneminde ise **Fırat** nehrinde eşya nakli için kullanılırdı.³⁰⁸

ŞİLİNDÎ (شِلْنْدِي) : *Chelandia*. Çoğulu **Şilindiyat (شِلْنْدِيَات)** olarak gelir. Asker ve atları nakletmek amacıyla kullanılan, altı kısmı düz, üzeri kapalı büyük bir gemi çeşidiydi. Yirmi ila otuz arasında değişen at taşıma hacmine sâhipti.³⁰⁹ *Araplar* arasında *sandal* olarak da adlandırılmıştı. Barış zamanlarında ticaret gemisi olarak da hizmet vermişti. İki ve yahut üç yelkeni olup yüz doksan beş *kadem* uzunluğunda ve yaklaşık olarak otuz üç *kadem* enindeydi. Üzerinde yirmiden fazla topu olup, altı yüzden fazla asker taşıyabiliyordu.³¹⁰ *Osmanlı Devleti* döneminde de kullanılan *şilindîye* benzer gemiler *mavuna* olarak adlandırılmıştı.

ŞİYTÎ (شَيْطِي) : **Akdeniz** gemilerindendir. Keşif amacıyla kullanılan, hafif ve süratli bir gemi çeşidiydi. Liman ve körfezlerin tesbîti bunlar vasıtasıyla yapılırdı. Sefer esnasında da *karkûre*, *ğurâb* ve sâir gemilerin önünden giderek hem nöbetçi vazîfesini üstlenir hem de bu gemiler arasındaki haberleşmeyi sağlardı. Yaklaşık seksen küreği vardı.³¹¹

³⁰⁵ Dervîş en- Nuhaylî, *es-Sufun el-İslâmiyye*, s. 73.

³⁰⁶ en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kitâb el-İlmâm*, C. 2, s. 249.

³⁰⁷ İbrâhîm Hasan Saîd, *el-Bahriyye*, s. 112-113.

³⁰⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1984, s. 458-459

³⁰⁹ İbn Mamâtî, *Kitâb Kavânîn ed-Devâvîn*, s. 340; John H. Pryor, "Transportation of Horses By Sea During The Area Of The Crusades: Eighth Century To 1285 A.D., Part I: To 1225", *Medieval Warfare 1000-1300*, (Edt. John France), İngiltere, 2006, s. 523-525.

³¹⁰ İbrâhîm Hasan Saîd, *el-Bahriyye*, s. 228.

³¹¹ en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kitâb el-İlmâm*, C. 2, s. 235.

ŞÎNÎ (شينى) / ŞÂNÎ (شانى) / ŞÎNÎYYE (شينية) / ŞÛNE (شونة) :

Çoğulu **Şevânî (شوانى)** olarak gelir. *Şînî* adı aynı zamanda *ğurâb* gemileri için de kullanılırdı.³¹² *Memlûk Devleti*'nde donanmanın temel savaş gücünü temsil eden gemiler *şînî* gemileriydi. *Memlûk* kara ordusunda süvarilerin üstlendikleri rol neyse, *Memlûk* donanması içinde de *şînî* gemilerinin rolü aynıydı. Bu sebeple *Memlûk Devleti* sultanları *şînî* gemilerinin inşâsına çok büyük ihtimâm göstermişlerdi. **Suriye**'de, **Cezayir**'de, **Kıbrıs**'ta ve **Rodos**'ta ve *Haçlılara* karşı yapılan tüm seferlerde bu gemiler kullanılmış ve donanmanın vurucu gücünü oluşturmuşlardı.³¹³ Ateşli harp gemileri arasında hacim olarak en büyük gemiler *şînî* sınıfına dahil olanlardı. Müdafaa ve taarruz amacıyla inşa edilmiş kale ve burçları olan, ortalama olarak güvertesinde yüz elli muhârip denizciyi taşıyan bir gemiydi. Yaklaşık yüz kırk kürekle hareket ettiriliyordu.³¹⁴ Muhârebe esnasında okçular *şînî*'nin en üst katında, kalenin de üzerinde mevzilenerek, yukarıdan düşman gemilerine ok yağıdırıyorlardı. Kürek çeken tâife ise en alt kattaydı. Silah, nefet ve erzak gemi sefere çıkacağı zaman stoklanırdı.³¹⁵

TARÎDE (طريده) : *Tartana*. Çoğulu **Tarâyid (طرايد)** veya **Tarâid (طرائد)** olarak gelir. Büyük nakliye gemileri sınıfındandı ve husûsî olarak at taşımak için inşa edilmişlerdi.³¹⁶ Atların giriş ve çıkışı esnasında açılıp kapanan kapıları vardı.³¹⁷ Yaklaşık olarak kırk attan fazlasını taşıyabiliyorlardı.³¹⁸ **İbn Mamâtî**'ye göre *Müslümanların* nezdinde en faydalı ve en meşhûr gemiler bunlardı.³¹⁹ *Tarîdeler* hem yelken hem de kürekle yol alabilirlerdi. Yelkenler açık denizlerde bu ağırlıktaki bir gemiyi hareket ettirebilmek maksadıyla, kürekler ise atları yanaştırmak için sahile varıldığında ince manevralar için kullanılırdı.

³¹² en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kitâb el-İlmâm*, C. 2, s. 233; İbn Mamâtî, *Kitâb Kavânîn ed-Devâvîn*, s. 340.

³¹³ el-Makrîzî, *el-Hitât*, C:2, s. 194-195.

³¹⁴ İbn Mamâtî, *Kitâbu Kavânîn ed-Devâvîn*, s. 340; el-Makrîzî, *el-Hitât*, C.2, s. 194-195, C. 3, s. 19.

³¹⁵ 'Abd el-Fettâh 'Abbâde, *Sufun el-Ustûl el-İslâmî*, s. 4.

³¹⁶ **Yelboğa el-Hasekî**'nin **Kıbrıs** seferi için hazırlattığı gemiler arasında çok miktarda *tarîde* vardı, en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kitâb el-İlmâm*, C. 3, s. 231.

³¹⁷ en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kitâb el-İlmâm*, C. 2, s. 234.

³¹⁸ John H. Pryor, "Transportation of Horses, Part I: To 1225", s. 533, 538.

³¹⁹ İbn Mematî, *Kitâbu Kavânîn ed-Devâvîn*, s.339.

TÂYÂ : (تيا) : Nil gemilerindendi ve yelkenliydi. Kereste ve ticaret emtiasının nakliyesinde kullanılırdı.³²⁰

UKAYRÎ (عكيري) : **Sind** ve **Hindistan** bölgesinde kullanılan nehir gemilerindendi. Yaklaşık altmış küreği vardı. Şekil olarak *ğurâba* benzer ancak ondan daha geniştir. Savaş esnasında üzeri kapatılarak içindekiler oklardan ve taşlardan korunurdu.³²¹

‘UŞÂRÎ (عشاري) : Çoğulu **‘Uşariyyat** (عشاريات) olarak gelir. Hem savaş hem de nakliye gemisi olarak kullanılan küçük gemiler sınıfındandı. Hafif silahlarla donatılmış olup, **Akdeniz**, **Kızıldeniz** ve Nil nehrinde de kullanılmışlardı. Yaklaşık yirmi kürekçi tarafından hareket ettirilirdi. Mal, asker ve yolcu taşımacılığında da kullanılırdı. En önemli görevi açıkta bekleyen büyük savaş ve yolcu gemilerine yardımcı olarak, sahilden aldığı askerleri ve yükü açıkta demirlemiş olan gemiye taşımaktı. Çünkü büyük gemiler hacimleri ve tonajları itibarıyla sığ sulara giremiyorlar, limanlara yaklaşamıyorlardı. Olası bir karaya oturma durumunda da ağırlıkları sebebiyle ortadan ikiye ayrılıyorlardı. Bu sebeple emtia ve askerin nakliyesi *‘uşârî*ler vasıtasıyla yapılıyordu. Genelde ağır olan *karkûre*lere refakat ederlerdi.³²² **İbn Battûta Hindistan** seyahati esnasında bu gemilerden birine bindiğini, varış yerine dört mil kala gemi çamura saplandığı için inip yürümek zorunda kaldığını yazar.³²³

Bu gemiler *Fâtımiler* zamanında oldukça rağbet görmekte olup sultanın anbarları ve sarayının işleri için elliden fazla *‘uşârî* inşa edilmişti. Bunlardan yirmisi **dîmas** (ديماس) çoğulu ise **devâmîs** (دواميس) adıyla anılmıştı. *Dîmâs*ların on tanesi halifenin kullanımına bırakılmış olup günlük işlerinde ve kutlamalarda bu gemileri kullanırdı. Geri kalan on tanesi de valiler tarafından kullanılırdı.³²⁴

³²⁰ İbrâhîm Hasan Saîd, *el-Bahriyye*, s. 106.

³²¹ İbn Battûta, *Rihlet İbn Battûta*, s. 552.

³²² en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kitâb el-İlmâm*, C. 2, s. 235.

³²³ İbn Battûta, *Rihlet İbn Battûta*, s. 553.

³²⁴ el-Makrîzî, *Hîtat*, C:2, s: 330.

Abdüllatîf el-Bağdâdî bu gemiler ile ilgili şöyle demiştir: “Bu gemilerin çok çeşidi vardır ve görünüşleri ilginçtir. Hiç görmediğim birini “el-‘Uşrî” diye adlandırıyorlardı. Şebbâre’ye benzer, güzel görünüşlü, içerisi uzun ve geniştir. Güverte kısmı kalın ve sağlam ahşaptan kaplanmıştı ve kanat şeklinde iki çıkıntısı bulunuyordu. Bu ahşap kaplamanın üzerinde denize bakan çok kapılı, rengârenk boyanmış, deposu ve tuvaleti olan, ahşaptan yapılmış bir ev vardı. Bu gemi çeşidini melikler ve itibarlı kişiler kullanırlardı. Onlar koltuklarında çalışırken, etraflarında hizmetçileri, yardımcı memlûkleri ve kılıçlı korumaları olurdu. İhtiyaç duyulan malzemeler ve erzak en alt katta bulunurdu. Bu gemilerde vazife alan denizciler ve kürekçiler en alt katta kalmaktaydılar. Ve bu gemilerin personeli, vazifelerinde profesyonelleşmiş olup, kimse bir diğerrinin işini yapmazdı. Herkesin kendine ait bir işi bulunurdu.”³²⁵

ZEBZEB (زبب) : Çoğulu **Zebzebiyât (زبزيات)** olarak gelir. Dicle nehrinin kıyıları arasında insanları nakleden büyük bir gemi çeşidiydi.³²⁶ Büyükten küçüğe sıralaması **rebâiyye (رباعية)**, **mâlşet (مالشت)**, **rekve (ركوة)** ve **karkûr (قرقور)** gemileri de aynı amaca hizmet eden gemilerdi.³²⁷

ZEHEBİYYE (ذهبية) : Çoğulu **Zehebiyyât (ذهبيات)** olarak gelir. Nil nehri üzerinde yolcu naklinde kullanılan bir gemi türüdür. Arka kısmında sevk ve idâresi için bir dümeni olup yolcuların konaklaması için tertîb edilmiş dokuz on kişi kapasiteli birkaç odası mevcuttu.³²⁸ Zehebiyyelerin özellikle *Vefâ en-Nîl* kutlamalarında kullanılan bir çeşidi daha vardı ki sultan *mikyâsa* giderken ona binerdi. Bu gün için inşa edilen zehebiyyelerde altmış kürek bulunurdu.³²⁹

ZEVRAK (زورق) : Çoğulu **Zevârik (زوارق)** olarak gelir. Kullanım şekli ve amacı *dermûne* gemilerine benzerdi. *Karkure* gemilerinden hacim olarak daha küçüktüler. Casusluk faaliyetlerinde kullanılırlardı. Son derece hafif ve süratli gemilerden olup sayıları 24 ila 30 arasında değişen kürekçi tarafından

³²⁵ ‘Abd el-Latîf el-Bağdâdî, *Rihlet ‘Abd el-Latîf el-Bağdâdî fî Mısır*, s. 116-117; Yaacov Lev, *Saladin in Egypt*, s. 162.

³²⁶ en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kitâb el-İlmâm*, C. 2, s. 250.

³²⁷ en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kitâb el-İlmâm*, C. 2, s. 250.

³²⁸ İbrâhîm Hasan Saîd, *el-Bahriyye*, s. 106.

³²⁹ İbn Ecâ, *Rihlet Emîr Yeşbek*, s. 207.

hareket ettirilirdi. Küçük ve hafif olduklarından savaş meydanında büyük gemilere hızlı bir şekilde yanaşıp yanıcı aletler vasıtasıyla saldırırlar ve kaçarlardı. Boyutları sebebiyle sığ sularda rahat bir şekilde hareket edebildiklerinden, büyük gemiler ile kara arasındaki yolcu ve emtia naklinde, Nil üzerindeki tüm hafif taşımacılıkta ve kolları arasındaki ulaşımında, balık avında, bayramlarda, hacıların nakliyesinde da kullanılırlardı.³³⁰ Ayrıca büyük savaş gemilerine tabi olan ve bu gemilerin ihtiyaçlarını karşılayan küçük kayıklara da *zevrak* adı verilirdi.³³¹

F. DENİZ SAVAŞLARINDA KULLANILAN SİLAHLAR

Umûmî olarak bakıldığı zaman Orta çağlarda deniz savaşlarında kullanılan silahların kara savaşlarında kullanılan silahlar ile aynı oldukları görülür. Yalnızca geminin sathı yani güvertesi mahdûd bir alanı kullanmaya imkan verdiğinden karada kullanılan bazı silahların daha küçük ebatlarda imal edilmişleri denizlerde kullanılmaktaydı. Gemilerde kullanılan silahlardan bazıları şunlardır:

Mancınık ve **Arrâde** : Aslında kara savaşlarında kale gibi müstahkem hedefleri kuşatmak için kullanılan, ağır silahlardan olan, *mancınık* ve onun daha küçüğü *arrâde* ortaçağların vaz geçilmez silahlarındandı. Savaş gemileri içinde tıpkı karadaki gibi vazgeçilmez bir silahtı. Ahşap parçalardan oluşturulan bir silah olup zemberek / yay ve gerilmesinde kullanılanip gibi müştemilatı vardı.³³² Düşman gemilerini batırabilmek ve yakabilmek amacıyla gemiye önceden istif edilmiş taşlar, delici maddeler, yanıcı maddeler uzak mesafede bulunan bulunan düşman gemilerine *mancınık* ve *arrâde* vasıtasıyla

³³⁰ İbrâhîm Hasan Saîd, *el-Bahriyye*, s. 111; en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kitâb el-İlmâm*, C. 2, s. 234.

³³¹ Vefîk Berekât, *Fenn el-Harb el-Bahriyye*, s. 151.

³³² Altan Çetin, *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât*, s. 212.

fırlatılırdı. Özellikle neft, kızgın yağ, yanıcı kumaş ve bezler, uzun oklar, neft kazanları (*kavârîr en-neft*), bakır ve camdan mamûl içinde yanıcı maddeler olan küreler ve kil çömlekler savaş esnasında etkili olan silahlarındandı. Öncelikle düşman gemisinin ana yelken direği ve yelkeni hedef alınarak hareket kaabiliyeti zayıflatılır, daha sonra da yanına gidilerek batırılır yahut ele geçirilirdi.³³³

Kanca (Kullâb) : Uzun ve sağlam demir bir zincirin ucuna bağlanmış bir *kancadır*. Düşman gemisine yaklaşıldığı vakit *kullâb* kullanılarak ona bağlanılır, yahut bir mekanizma ile uzaktan fırlatılarak düşman gemisiyle irtibat sağlanır daha sonra iki gemi birbirine temas edecek kadar yakınlaştıktan sonra ahşap merdiven yahut levhalar kullanılmak suretiyle düşman gemisine çıkartma yapılırdı.³³⁴

Gürz (Debbûs, Bâselîka) : Demir bir zincirin ucuna bağlı küre şeklinde ağır bir toptan ibaret silahtır. Savaş esnasında gemi güvertesinin üzerinde kullanılırdı.³³⁵

Silah Sandığı (tevâbît) : Deniz savaşlarında etkili olarak kullanılan savaş aletlerinden birisidir. Gemi savaş için yola çıkmadan önce yapılan bir hazırlıkla, ana direğinin üstüne kenarları uzun, açık ağızlı derin bir kutu yerleştirilirdi. Yerleştirilen bu kutunun içine küçük taşlar, her türlü yanıcı ve zarar verici madde; kavârîr en-neft, temas ettiği yeri yakan zırnîh (arsenik), kolay tutuşan bir karışım olan *cerar en-nûre* (ezilmiş kireç karışımı), akrep ve yılan dolu testiler, düşmanın ayaklarının kayıp düşmesi için ezilmiş sabun testileri konulur ve birkaç denizci bunları fırlatmakla memur edilirdi. Düşman ufukta gözüktüğü vakit, görevli denizciler hemen bu sandığın üzerine çıkarlar ve

³³³ İbn Erenboğa ez-Zerdekâş, *el-Enîk fî el-Menâcîk*, (Tah. İhsân Hindî), Dimaşk, 1985, s. 16, 183, 193; 'Abd el-Fettâh 'Abbâde, *Sufun el-Ustûl el-İslâmî*, s. 8; Enver 'Abd el-Alîm, *el-Mellâha ve Ulûm el-Bahhâr inde el-Arab*, Kuveyt, 1979, s. 114.

³³⁴ İbn Erenboğa ez-Zerdekâş, *el-Enîk fî el-Menâcîk*, s. 45; Vefîk Berekât, *Fenn el-Harb el-Bahriyye*, s. 93, 138; Corcî Zeydân, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, C. 1, s. 273.

³³⁵ İbn Erenboğa ez-Zerdekâş, *el-Enîk fî el-Menâcîk*, s. 209-214; Vefîk Berekât, *Fenn el-Harb el-Bahriyye*, s. 93, 138.

düşman yaklaştıktan sonra içindekileri fırlatmaya başlardı.³³⁶ Kara savaşlarında mancınık vasıtasıyla fırlatılan bu maddeler, deniz savaşlarında *silah sandığı* vasıtasıyla yapılırdı.³³⁷

Kılıç (Seyf), Kama, Mızrak (Rumh), Balta (F'es), Asa : Kara savaşlarında askerlerin temel silahı olan bu silahlar deniz savaşlarında gemiler birbirine yanaşıp askerler düşman gemisinin güvertesine çıktığı zaman kullanılırlardı.³³⁸

Ok (Sehm) : Deniz savaşlarında umumî olarak kullanılan silahlardandı. Gemiler atış menzillerine girdikten sonra atılan oklar oldukça etkili olup çok sayıda düşmanın ölümüne sebebiyet verebiliyordu. Bundan mütevellid askerler ok atışlarından etkilenmemek için *zincir (zered)* ve deriden (*deraka*) mamul zırhlar giyiniyorlardı.³³⁹

Neft / barut boruları (Mekâhil en-neft / bârud ve Kavâir en-neft) : Bir gemiden diğerine yanıcı madde atmak için kullanılan bakırdan ve kurşundan imal edilmiş top benzeri silahtı. Bunların taşları yakabilen büyük oklar atan ve on **Mısır rıtlı**ndan³⁴⁰ yüz **Mısır rıtlı**na kadar ağırlıkta demirden top atabilen türleri vardı.³⁴¹ *Kavârîr en-neft* ise bu silah ile atılan bir kutu yahut testi içindeki yanıcı madde idi. Bu silah değdiği yeri yakar ve orada bulunanları öldürürdü.³⁴² Neft ateşinin etkisinden korunmak için geminin güverte çevresini sirke, su, şap ve natruna batırılmış deri veya keçeyle kaplardı. Yahut tedbîr olarak *bork (bure-i fârsî)* ve natrona veya sirkeyle yoğrulmuş hatmiye karıştırılmış bir çamurda sürerlerdi. Çünkü bu madde nefte karşı dayanıklıydı.³⁴³

³³⁶ 'Abd el-Fettâh 'Abbâde, *Sufun el-Ustûl el-İslâmî*, s. 8-9; Ahmed Muhtar el-Abbâdî, *Târih el-Bahriyye el-İslâmiyye*, s. 142.

³³⁷ İbn Erenboğa ez-Zerdekâş, *el-Enîk fî el-Menâcîk*, s. 29

³³⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz., Altan Çetin, *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât*, s. 223-227.

³³⁹ 'Abd el-Fettâh 'Abbâde, *Sufun el-Ustûl el-İslâmî*, s. 8.

³⁴⁰ Bir ağırlık birimi olup ülkelere göre farklılık gösterir. **Mısır**'daki kullanıma göre 1 rıtl 45, 8 gr. karşılık gelirdi, W. Popper, *Egypt And Syria*, C. 2, s. 39-40.

³⁴¹ Altan Çetin, *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât*, s. 214.

³⁴² es-Suyûtî, *Husn el-Muhâdara*, C. 2, s. 301; en-Nuveyrî, *Nihayet el-Ereb*, C. 29, s. 147.

³⁴³ Corcî Zeydân, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, C. 1, s. 273.

Câm / Kem : Demirden yapılmış uç kısmı sivriltilmiş uzun bir mızrak yahut *balta* şeklinde, geminin uç kısmına sabitlenmiş bir silah olup düşman gemisinin gövdesini delmek için kullanılırdı. Savaş anında özellikle düşman gemisine yan tarafından çarpılır ise, gemiye çok büyük zarar verir, içindekilerin teslim olmaktan başka bir şansı kalmazdı.³⁴⁴

Yunan Ateşi (en-Nâr el-Yunâniyye) : Neft, yağ ve yanmayı sağlayan kükürtten oluşan karışımın bakırdan bir tüpe konulmasıyla imal edilen bir silahtı. *Mancınık* vasıtasıyla düşman gemisine fırlatılmadan önce tüp, karışımı tutuşturmaya yarayan uzunca ağzından ateşlenirdi. Bu silah umumî olarak geminin ön tarafına sabitlenir ve düşman gemisini yakmak maksadıyla kullanılırdı.³⁴⁵

TOP (Mekâhil / Midfa') : Basitçe tanımı ile barutun tutuştuğu barut haznesi ve güllenin yol aldığı namludan oluşan ateşli bir silah olan *top*³⁴⁶ son zamanlarına kadar *Memlûkler* tarafından harp meydanında kullanılan bir silah değildi. Barutun *Memlûklerde* ilk olarak kullanımının *Moğollara* karşı olduğu kaydedilmektedir. Barut *Memlûkler* tarafından erken denilebilecek bir zamanda kullanılmış olmasına rağmen, barutun en etkili kullanım sahası olan *top* ve onun teknolojisi son dönemlere kadar ihmal edilmiş, ancak *topu* etkili bir şekilde kullanan *Portekizliler* ile karşılaştığı zaman ihtimam gösterilmeye başlamıştı. Bunun temel sebeplerinden birisi, *Memlûklerin* askerî eğitim sisteminden kaynaklı bir kabullenmeme tavrıydı. Zira *Memlûk* askerleri ateşli silah kullanan birlikleri küçümseme cihetine gitmişler, *sultanlarda* askerlerin bu tavrına karşı kabullenici yaklaşmışlardı. Bir diğer sebep ise bu teknoloji için elzem olan madenlerin, demir, kalay, bakır, güherçile vs., *Memlûk Devleti* topraklarından elde edilememesinden kaynaklanmaktaydı. Lakin 1498 senesinden itibaren **Kızıldeniz**'de zuhur eden **Portekiz** gücüne karşı klasik silahlar etkisiz kalınca dönemin sultanı **Kânsûh el-Ğavrî evlâd en-nâsı** kullanarak askerî birlikler teşkil

³⁴⁴ Vefîk Berekât, *Fenn el-Harb el-Bahriyye*, s. 93, 141; Corcî Zeydân, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, C. 1, s. 273.

³⁴⁵ Altan Çetin, *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât*, s. 215; Vefîk Berekât, *Fenn el-Harb el-Bahriyye*, s. 143-144.

³⁴⁶ Salim Aydüz, *Tophane-i Amire ve Top Döküm Teknolojisi*, Ankara 2006, s. 308.

etmiş ve topçuluğu geliştirmeye çalışmıştı.³⁴⁷ Sistemli ve uzun süreli bir çalışmanın neticesinde ortaya çıkan top teknolojisi, bir anlık gayretin neticesinde tabii olarak meyvesini vermemiş, 11 Eylül 1510 senesinde devletin kendi imkanları ile döktüğü on beş topun denemesi aynı ayın on yedisinde **Reydaniyye** mevkiinde yapılmış ancak birinden dahi istenen netice alınamamış, **Sultan** hayal kırıklığı içinde eğitim alanını terketmişti.³⁴⁸ *Memlûkler* bu dönemde *top* ve teferruatına dâir eksikliklerini gidermek için dışa bağımlı bir devlettir. Özellikle *Portekizlilere* karşı mücâdele de kullandıkları topların büyük çoğunluğunu **Avrupa**'dan ve kısmen de *Osmanlı Devleti*'nden para karşılığı yahut hibe yoluyla³⁴⁹ temin etmişlerdi. Ancak süreç içerisinde *Osmanlı* ile ilişkilerin bozulması, devletin kendi *top* teknolojisini geliştirme yönünde büyük ilerlemeye sebebiyet vermişti. Tam da bu esnada, 1511 senesinin Şubat ayında **Kerek** yakınında bulunan güherçile/barut madeni büyük sevinç yaratmış, **Sultan** bulan şahsa mükafat olarak on *dinar* vermişti.³⁵⁰ 1512 senesinin Mayıs ayında **Reydâniyye**'de yapılan top taliminde kullanılan demir ve bakırdan mamul küçüklü büyüklü yetmiş topun tamamı yerli imalathânelerde dökülmüştü ve olumlu netice elde edilmişti.³⁵¹ Bu talimin üzerinden yaklaşık bir ay geçtikten sonra aynı yerde denemesi yapılan elli yedi toptan bir veya iki tanesi haricinde tamamının müspet netice vermesi **Sultan**'ı çok mutlu etmişti. 1514 senesinin Mayıs ayında yine **Reydâniyye** mevkiinde bizzat **Sultan**'ın nezaretinde yetmiş dört tane *top*un denemesi yapılmıştı ki bunlardan bazıları başarılı olmuş bazıları da patlayarak parçalanmıştı.³⁵²

³⁴⁷ Altan Çetin, *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât*, s. 217.

³⁴⁸ İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, C.4 s. 191-192.

³⁴⁹ İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, C.4 s. 192, 201, 202, 203; İbn Ecâ, *Rihlet Emîr Yeşbek*, s. 224-225.

³⁵⁰ İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, C.4 s. 204.

³⁵¹ İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, C.4 s. 260-261.

³⁵² İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, C.4 s. 374.

G. LİMANLAR

Arapça'da *minâ*, *sağr*, *bender* kelimeleri ile ifade edilen liman, deniz yoluyla gidecek veya gelecek ürünlerin yada araç ve insanların deniz taşıma araçlarına bindirilip ve indirildiği koruma duvarları ve teknik ekipmanları olan mekandır. Limanların bazıları insan yapımı olup yapay liman olarak anılırken bazıları da doğal liman niteliğindeki koy ve körfez tabir edilen coğrafi oluşumlardır. *İslâmiyetin* doğuşu ve **Akdeniz** havzasında yayılması ile birlikte **Mısır** ve ona tabi coğrafyadaki limanlarda ön plana çıkmış, önemleri artmıştı. **Mısır**'ın konumu itibarıyla **Akdeniz** ve **Kızıldeniz** arasındaki bağlantı noktası olması sebebiyle **Uzak Doğu** ve **Hindistan** gelen emtianın **Akdeniz** havzasındaki devletlere servisi hususunda kilit bir önem kazanmıştı. Özellikle *Haçlı Seferleri'ni* takip eden süreçte **Doğu ve Batı**'nın birbirini daha yakından tanımaları bu önemi daha da arttırmıştı. **Mısır**, **Doğu**'nun ve **Batı**'nın mallarının buluştuğu bir nokta haline gelmiş, büyük bir cazibe merkezi olmuş, o devirde bilinen ana karaların kesişim noktası olarak dünyanın iktisâdî nabzını elinde tutmuştu. *Memlûk Devleti*'nin kıyısı olduğu denizlerden **Akdeniz** ve **Kızıldeniz**'de, ticârî açıdan öne çıkan limanların kurulduğu şehirler ve bu şehirlerin coğrafi konumları şöyledir:

1. KIZILDENİZ LİMANLARI

EYLE (ايلة) : **Kızıldeniz (Kulzum Denizi)** kıyısında bir yerleşim yeri idi. **Suriye**'ye en yakın ve **Hicâz**'a en uzak sahil **Eyle** sahiliydi. **Akabe** şehrine yakın bir mesafedeydi. **Suriye** ve **el-Fustât**'tan gelen hacıların toplandığı bir merkez olması sebebiyle çok önemliydi.³⁵³ Şehirde meskûn *Yahudilerin*

³⁵³ Yakut, **Mu'cem**, C. 1, s. 293-294; el-Kalkaşandî, **Subh el-'Aşâ**, C. 3, s. 392; el-Makrîzî, **el-Hıtat**, C. 1, s. 518-519.

sayısının fazla olması, **Eyle**'nin ticârî olarak ön plana çıkmasına da sebep olmuştu.

KULZUM (قلزم) : **Kızıldeniz** sahilinde bir şehriydi. **Kızıldeniz**'in diğer adı olan **Bahr el-Kulzum**'a nisbetle **Kulzum** denilmişti. **Eyle**, **Tûr** ve **Suveys** şehirlerine yakın olup **Kızıldeniz**'in en uç sahilidir. **Kızıldeniz** sahilindeki **Kulzum** şehri ve **Akdeniz** sahilindeki **Fermâ** şehirlerinin arası yürüme mesafesiyle dört gün olup bu iki denizin birbirine en yakın olduğu noktalar bu iki şehirdi. **Kulzum** ve **Kâhire** arasındaki mesafe üç günde katedilebiliyordu. **Kulzum** şehrinde hiç ağaç olmadığı gibi tatlı su da yoktu. Bu sebeple içecek ihtiyacı develerle uzak mesafedeki kuyulardan temin edilirken, yiyecek maddeleri ise **Mısır** ve **Suriye**'den temin edilirdi. **Kulzum** limanı, **Mısır**'dan **Hicâz** bölgesine yiyecek temininde kullanılan önemli bir limandır. **Kulzum** şehri **Akdeniz** ve **Kızıldeniz** arasındaki ticaretin önemli limanlarından birisiydi. **Akdeniz** cihetinden gelen tüccarlar gemilerdeki yüklerini **Tinnis** şehri yakınlarındaki **Fermâ** limanına indirirler ve develerin sırtında yirmi beş fersah³⁵⁴ mesafeyi geçerek **Kulzum**'a varırlar, yükleri burada tekrar gemilere yükleyerek **Cidde**, **Hindistan**, **Çin**'e giderlerdi.³⁵⁵

TÛR (طور) : **Kızıldeniz** sahilinde bir sahil kenti olup ismini hemen yakınına kurulduğu **Tûr** dağından alır. **Tûr** kelimesi *İbrânî* dilinde “dağ” demektir. **Suveys**'in hemen bitişiğindedir.³⁵⁶ **Mısır** ve **Suriye**'den gelen hacıların toplandığı önemli merkezlerden birisiydi. **Mısır**'da inşa edilen **Kızıldeniz** gemilerinin bir kısmı **Tûr**'dan suya indirilirdi. **Mısır** coğrafyası bir bütün olarak düşünüldüğü vakit güneyde kalan köylerdendi ki bunların hepsine birden **Hicâz**'ın köyleri de denilmekteydi. Diğerleri; **Fârân (فاران)**, **Râye (راية)**, **Kulzum (قلزم)**, **Eyle (ايلة)**, **Medyen (مدين)**, **Unîd (عونيد)** ve **Havrâ (حوراء)** idiler.³⁵⁷

³⁵⁴ Fersah: Uzunluk ölçüsü. Bir gün yahut bir gecede gidilen mesâfeye denk gelir, **el-Mu'cem el-Vasît**, Mısır, 2004, s. 681.

³⁵⁵ Yakut, **Mu'cem**, C. 4, s. 387-388; el-Kalkaşandî, **Subh el-'Aşâ**, C. 3, s. 392; el-Makrîzî, **el-Hıtat**, C. 1, s. 592-593.

³⁵⁶ el-Kalkaşandî, **Subh el-'Aşâ**, C. 3, s. 391.

³⁵⁷ Makrîzî, **el-Hıtat**, C. 1, s. 215.

KUSAYR (قُصَيْر) : **Kızıldeniz** sahilinde küçük ancak önemli bir liman kentiydi. Konumu **Kulzum** ve **Ayzâb** şehirleri arasına düşer. En önemli özelliği Nil nehrinin en önemli liman şehirlerinden biri olan **Kûs** şehrine en yakın **Kızıldeniz** limanı olmasında yatmaktaydı. **Kûs** şehrine uzaklığı beş gün, **Ayzâb**'a ise sekiz gündü.³⁵⁸

AYZÂB (عَيْذَاب) : **Kızıldeniz** sahilinin en önemli liman kentiydi. **Mısır** ve **Habeşistan**'ın arasında kalıyordu. Nîl nehrinin önemli liman şehirlerinden olan **Kûs**'a yakınlığı sayesinde ticârî açıdan **Kızıldeniz**'i **Akdeniz**'e bağlayan yahut birleştiren bir şehir görünümünü kazandırmıştı. Şehir güçlü bir ekonomiye sâhipti. **Hindistan**, **D. Afrika** ve **Çin**'den gelen gemiler ilk önce **Aden** limanına uğruyorlar ve burada birleşip **Ayzâb** limanına geliyorlardı. *Kârimî Tüccarları* **Ayzâb** ile **Yukarı Mısır**'ın merkezi konumundaki **Kûs** şehri arasındaki yolu karadan kervanlar vasıtasıyla on yedi ila yirmi gün süren bir yolculukla katediyorlar ve Nîl nehrine varıyorlardı.³⁵⁹ Bundan sonra Nîl nehri yoluyla **İskenderiye**, **Dimyât**, **Tinnîs** gibi **Mısır**'ın **Akdeniz** limanlarına ulaştırıyorlardı.³⁶⁰ Bu yol o kadar işlekti ki gelip giden kervanları sayabilmek mümkün değildi. Kervan yolları üzerindeki şehirlerde ve konaklarda çok sayıda büyük çarşılar, kervansaraylar, hanlar, hamamlar vardı. **İskenderiye-Kûs-Ayzâb-Aden** arasındaki yol ticârî açıdan gayet ehemmiyetli olduğundan çok sıkı bir şekilde korunuyordu ve bu sebeple gayet emniyetliydi. Mallar ortada bekçisiz olarak durduğu halde kimse bunları almaya cesaret edemiyordu.³⁶¹ Diğer taraftan denizdeki seyr-u seferi korumak için de harp gemileri denizde sürekli olarak devriye gezerlerdi. **Ayzâb**'ı bu kadar önemli kılan sebeplerden biri de konum olarak **Cidde** şehrinin tam karşısı olması sebebiyle **Mısır**'dan hacı olmak üzere yola çıkan hacı adaylarının **Kızıldeniz**'deki ilk durakları olmasıydı. **Mısır**'ın değişik şehirlerinden Nîl vasıtasıyla **Kûs**'a gelen hacılar, kabileler halinde develerin üzerinde **Ayzâb** çölünü geçerek limana gelirler ve burada tüccarlar

³⁵⁸ Yakut, **Mu'cem**, C. 4, s. 367; Sefâ Hâfız 'Abd el-Fettâh, **el-Mevânî ve es-Suğûr el-Misriyye**, s. 36

³⁵⁹ el-Makrîzî, **el-Hitât**, C. 1, s. 567; Altan Çetin, "*Memlûkler Devrinde Mısır-Anadolu İktisadiyatında Yollar*", **Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına**, İstanbul 2008, s. 537.

³⁶⁰ el-Kalkaşandî, **Subh el-'Aşâ**, C. 3, s. 468.

³⁶¹ Ramazan Şeşen, **Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet**, s. 290.

tarafından işletilen *celbe* adıyla marûf gemilere binerek **Cidde** limanına geçerlerdi. **el-Makrîzî**'ye göre hacıların ve tüccarların sebep olduğu kalabalık sebebiyle **Ayzâb** limanı dünyanın en büyük limanı idi.³⁶²

CİDDE (جدة) : **Kızıldeniz** sahilinde bir liman kenti olup aynı zamanda **Mekke**'nin de limanıdır. **Cidde** ve **Mekke** arasındaki mesafe üç geceydi.³⁶³ *Müslümanlar* tarafından hac ve umre vazifesini ifa etmek maksadıyla kullanıldığından mutevellid her zaman doluydu. Ayrıca *Adenli, Hindli ve Mısırlı* tüccarların ticâret maksadıyla sık kullandığı bir limandı.³⁶⁴

CÂR (جار) : **Kızıldeniz** sahilinde bir liman kenti olup aynı zamanda **Medîne** şehrinin limanıdır. **Medine**'ye bir gün ve bir gece uzaklığındaydı. **Eyle**'ye uzaklığı ise on merhaleydi.³⁶⁵ **Mısır, Aden, Çin, Habeş, Hind** gemilerinin sık uğradığı bir limandı.³⁶⁶

ŞU'AYBE (شعيبه) : **Kızıldeniz** sahilinde, **Yemen** yolu üzerinde küçük bir liman kenti idi.³⁶⁷

ĞALÂFİKA (غلافقة) : **Kızıldeniz** sahilinde, **Habeşistan**'ın küçük liman kentlerinden birisiydi. **Zebîd** limanının tam karşısında olup aralarındaki mesafe on beş mîl kadardır. Bu iki liman şehri arasında karşılıklı olarak gemiler gider gelirdi.³⁶⁸

ZEBÎD (زبيد) : **Kızıldeniz**'de **Yemen** sahilinde kurulmuş meşhur bir şehirdi. **Habeşistan** sahilindeki **Ğalâfika**'nın tam karşısında bulunurdu.³⁶⁹

³⁶² el-Makrîzî, **el-Hıtat**, C. 1, s. 566-569.

³⁶³ Yakut, **Mu'cem**, C. 2, s. 114.

³⁶⁴ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 7, s. 111.

³⁶⁵ Merhale: bir günlük yolculuk, Serdar Mutçalı, **Arapça-Türkçe Sözlük**, s. 314.

³⁶⁶ Yakut, **Mu'cem**, C. 2, s. 93-94.

³⁶⁷ Yakut, **Mu'cem**, C. 3, s. 351.

³⁶⁸ Yakut, **Mu'cem**, C. 4, s. 208.

³⁶⁹ Yakut, **Mu'cem**, C. 3, s. 131.

2. AKDENİZ LİMANLARI

FERMÂ (فرما) : Mısır'ın Akdeniz sahilinde bir liman kentidir. Nîl nehrinin Akdeniz'e dökülmeden hemen önce oluşturduğu birbirine bağlantısı olan üç küçük golden **Buheyrat ez-Zâr** olarak isimlendirilen gölün kıyısına kurulmuştu. Bu göllerden her birinin kendine mahsus bir ismi olsa da birbirleriyle olan bağlantısı sebebiyle hepsine birden **Buheyrat el-Menzile** yahut **Buheyrat et-Tinnîs** adı verilmişti. Mısır'ın doğu yönündeki ilk limanı ve aynı zamanda girişiydi. Ayrıca Mısır'ın kuzeyde kurulmuş ilk şehriydi. Kızıldeniz'e dört günlük mesafededir. **Fermâ**'dan Nîl'e girmek suretiyle Mısır'ın içlerine ulaşmak mümkündü. Nîl nehrinin suları buradan Akdeniz'e ulaştığı için **Fermâ** şehri aynı zamanda bir liman kentiydi. Şehir Akdeniz'den yaklaşık üç mîl kadar içerde kurulmuştu. **Fermâ** şehri *Haçlı* saldırılarından ve *Frenk* baskınlarından etkilenen şehirlerin başında gelir.³⁷⁰

TİNNÎS (تينيس) : Nîl nehrinin Akdeniz'e dökülmeden hemen önce oluşturduğu üç gölden **Buheyrat et-Tinnîs**'in hemen ortasına kurulmuştu. Mezkûr gölün üzerinde **Şattâ (شطا)**, **Debkuva (دبقوا)**, **Dumeyre (دميرة)**, **Tûne (تونة)**, **Semnây (سمناي)**, **Bûra (بورا)**, **Hısnu'l-Minâ (حصن المناء)**, **Nebî (نبلي)** isimli küçük adalar olup bunlarda **Tinnîs** şehrine tâbiydiler.³⁷¹ Bu adacıklarda balıkçılar ve denizciler ile meskûndular. Nîl nehrinin **Tinnîs** adıyla da marûf **Uşmûm** koluyla ana nehre bağlanırdı. **Uşmûm** ve Akdeniz arasındaki mesafe yürüyerek bir günde katedilebilirdi. Konum olarak gölün tam ortasında, **Dimyât** ve **Fermâ** şehirlerinin arasındaydı. **Tinnîs** şehrinde Akdeniz'e çıkışı sağlayan kanala **Kırbâc (قرياج)** adı veriliyordu ve bu kanal **Tinnîs**'ten daha yukarıdaydı. **Kıbrıs Adası**'nın tam karşısına düşerdi. Nil nehrinin çekilme zamanlarında **Tinnîs**'i çevreleyen sular Akdeniz suyunun etkisiyle tuzlu ve içilmez iken, Nil'in *feyedân* yani *kabarma* zamanlarında tatlı su, tuzlu suya galip geldiği için içilebilirdi. Nil'in *kabarma* ve *taşkın* zamanlarında **Tinnîs** şehrinin bir kısmı ve ona

³⁷⁰ el-Makrîzî, **el-Hitât**, C. 1, s. 591-595; Yakut, **Mu'cem**, C. 4, s. 255-256.

³⁷¹ Sefâ Hâfız 'Abd el-Fettâh, **el-Mevânî ve es-Suğûr el-Misriyye**, s. 21-22.

bağlı adaların bazıları suların altında kalırlardı.³⁷² **Tinnîs** şehri **Mısır**'ın hemen girişinde olması ve **Akdeniz**'le bağlantısı bulunması sebebiyle *Haçlıların* ve *Frenklerin* saldırılarından en çok müesser olan şehirlerin başında gelmekteydi.

DİMYÂT (دميّاط) : **Tinnîs** ve **Kâhire** arasında, **Menzile** gölünün batı yakasında, mezkûr gölü Nil nehri ile bağlayan Nil'in **Dimyât** kolunun doğusunda kurulmuş bir liman kentiydi. Aynı zamanda bu kol, **Uşmûm** adıyla anılmak suretiyle **Akdeniz**'e de çıkar ki bu vasıta ile Nil nehri ile **Akdeniz** birbirine bağlanır. Nil nehrinin **Akdeniz**'e bağlandığı noktada derinlik takrîben yüz zirâ' kadardı. Yine bu noktanın her iki yakasında birer tane burç vardır ki bunların arasına çekilmiş demir bir zincir, nehrin ortasında inşa edilmiş bir *kuleden* de geçerek şehir düşman gemilerinin saldırılarından muhafaza olunurdu. Daha da önemlisi zincir, bu gemilerin Nîl'in ana koluna vâsıl olarak **Mısır**'ın içlerine girmesine mâni olurdu.³⁷³ Nîl'in ana kollarına güney cihetinden baktığımız vakit, Nîl nehri **el-Fustât**'a kadar gider ve burayı geçtikten sonra kuzeye doğru yönelip **Şatnûf**'a ulaşırdı. Burada ikiye ayrılır, kolun biri kuzeyi takip ederek **Reşîd**'e ulaşır ve buradan da **Akdeniz**'e dökülürdü. Diğer kol ise **Şatnûf**'u geçtikten sonra **Cevcer**'e ulaşırdı. Bu kol da **Cevcer**'de ikiye ayrılır ve biri **Buheytrat et-Tinnîs**'e yani dökülürdü. Diğerisi ise **Dimyât**'a gider ve buradan **Buheytrat et-Tinnîs**'e vâsıl olurdu. **Dimyât** şehrinin kurulduğu saha **Berr el-Ğarbî** yahut **Ceziret el-Dimyât** olarak bilinirdi ki Nîl nehri ve **Akdeniz** tarafından çevrelenmişti.³⁷⁴ **Dimyât** şehri **Akdeniz** ve Nîl nehrini birbirine bağlayan geniş kanalları sebebiyle **Mısır**'ın anahtarı olarak görüldüğünden mutevellid *Haçlılar* ve *Frenkler* tarafından defalarca işgal edilmişti.

İSKENDERİYE (اسکندرية) : **Akdeniz**'in en önemli ve en büyük liman kentiydi. **el-Makrîzî** **İskenderiye** şehrini tanımlarken Dünya'nın en büyük şehri olduğunu söyler. **Mısır**'ın batı cihetindeki en son limanıydı.³⁷⁵ **İskenderiye**'den Nil vasıtasıyla **Mısır**'ın içlerine doğru ulaşmak mümkün olduğundan önemi daha

³⁷² Yakut, **Mu'cem**, C. 2, s. 51-54; el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 1, s. 496-511.

³⁷³ Yakut, **Mu'cem**, C. 2, s. 472-475.

³⁷⁴ el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 1, s. 597-603.

³⁷⁵ el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 1, s. 406.

da artmıştı. Sâhip olduğu liman sayesinde büyük gemileri barındırabildiği gibi aynı anda binlerce gemiye de hizmet verebiliyordu. **İskenderiye**'nin Nil nehri ile bağlantısı olmadığından **Mısır Kadısı Hâris b. Miskîn** (771-864) zamanında bir kanal kazılarak bu bağlantı gerçekleştirilmişti. Kanalin ağzının genişliği otuz bin altı yüz kasaba³⁷⁶ idi. Bu büyük kanal üzerinde pek çok küçük kanal daha vardı.³⁷⁷ Bu kanal Nil nehrinin taşıdığı alüvyonlar sebebiyle dolduğu için 14. yüzyılda **Nasır ed-Dîn Muhammed Şapur** tarafından tekrar kazdırılmıştı.³⁷⁸ **İskenderiye** şehri ve limanı **Akdeniz** ve **Kızıldeniz** ticaretinin belkemiğini ve mihenk taşıını oluştuyordu. **Ayzâb**'tan gelen emtia buradan gemilerle **Avrupa**'nın ve **K. Afrika**'nın diğer şehirlerine gönderilirdi.³⁷⁹ **İbn Battûta** **İskenderiye** limanını dünyanın en büyük dört limanından biri olarak gösterir.³⁸⁰ *Memlûklerin* son dönemlerinde, *Portekizlilerin* **Kızıldeniz**'deki hâkimiyetini müteâkiben ticâret potansiyeli düşmüş, şehir o eski canlılığını ve güzelliğini yitirmiş, harap bir vaziyete bürünmüştü.

REŞİD (رشيد) : Nîl nehrinin kendi ismiyle anılan **Reşîd** kolunun batı kıyısını üzerinde kurulmuş, **Akdeniz** sahilinde, **İskenderiye** yakınlarında bir sahil kentidir. Nil nehrinin **Reşîd** kolu vasıtasıyla **Buheyra el-Menzile**'ye ve buradan da Nil nehrinin ana koluna bağlanırdı. **İskenderiye**'nin doğusunda ve yaklaşık olarak otuz altı mîl uzaklığındaydı.³⁸¹

Yukarı da zikrettiğimiz limanların haricinde özellikle Akdeniz havzasında **Mısır** ve **Anadolu** sahili arasında kalan sahilde yani **Filistin** ve **Suriye** sahillerinde, özellikle **Hristiyanlarla** mücâdeleler esnasında askerî amaçlara hizmet eden ve bazıları taraflar arasında defalarca el değiştiren, kimisi sadece bir kaleden ibaret stratejik öneme haiz küçük büyük pek çok liman ve liman kenti vardı. Bu limanların başlıcaları şunlardı; **Askalan (عسقلان)**, **Yafa (يافا)**

³⁷⁶ Bir uzunluk ölçü birimi olup ülkeden ülkeye değişir. **Mısır**'da yaklaşık olarak 3.7 m. tekâbül eder, W. Popper, **Egypt And Syria**, C. 2, s. 35.

³⁷⁷ el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 1, s. 206; el-Kalkaşandî, **Subh el-'Aşâ**, C. 3, s. 304-305.

³⁷⁸ Altan Çetin, "*Memlûkler Devrinde Mısır-Anadolu İktisadiyatında Yollar*", s. 534.

³⁷⁹ el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 1, s. 419.

³⁸⁰ İbn Battûta, **Rihlet İbn Battûta**, s. 20; el-Kalkaşandî, **Subh el-'Aşâ**, C. 3, s. 390.

³⁸¹ Yakut, **Mu'cem**, C. 3, s. 45; Sefâ Hâfız 'Abd el-Fettâh, **el-Mevânî ve es-Suğûr el-Misriyye**, s. 28-29.

), Kaysariye (قيسارية), Hayfa (حيفا), Akka (عكا), Sûr (صور), Sayda (صيدا), Cübeyl (جبيل), Beyrût (بيروت), Trablus (طرابلس), Markab (مرقب), Banyas (بانياس), Tartus (طرطوس), Cebele (جبلة), Lazkiye (لاذقية), Suveyda (سويداء), ve Anadolu sahilindeki Ayas (اياس), Antakya (أنطاكية), Alaîye (علاية).

H. LİMAN KENTLERİ ve LİMANLARIN SAVUNMASI

Mısır uzun sahilleri olan bir ülkedir. Bu durumun ortaya çıkardığı bir sonuç olarakta pek çok limana sâhipti. Bu limanlar askerî, siyâsî ve ticârî olarak büyük öneme hâizdiler. Nasıl ki karadaki hudutların hâricî düşmanlara karşı müdafaası zarûrî ise sahillerdeki limanların da denizden gelebilecek olan tehditlere karşı müdafaası zarûridir. Bundan dolayı **Mısır** ve sâir denize kıyısı olan beldelerin, *Müslümanların* hâkimiyetine girdikten sonra, hâricî tehditlere yani *Haçlılara* karşı, savunulması zârurî olmuştu. Malum olduğu üzere **Mısır**'ın **Kızıldeniz** ve **Akdeniz** olmak üzere iki denize de kıyısı vardı. Bunlardan **Kızıldeniz**, **Mısır**'ın *Müslümanlar* tarafından fethini müteâkib tamamen denetim altına alınarak bir *Müslüman* gölü haline gelmişti.³⁸² 16. yüzyılın ilk yarısına kadar bu denizde vuku bulabilecek tek hâdis, korsanların limanlardan uzak mevkilerde yakaladıkları savunmasız ticaret yahut hacı taşıyan gemileri taciz etmelerinden ibaretti.³⁸³ **Akdeniz** ise **Hristiyanlara** karşı her daim savunulması gereken bir saha olarak karşımıza çıkar. Karada *Müslümanlara* karşı üstünlük sağlayamayan **Hristiyanlar**, *İslâm* fetihleri neticesinde kaybettikleri yerleri geri kalabilmek ve *Müslümanlara* zarar verebilmek maksadıyla denizden *İslâm* beldelerine taarruz da bulunmuşlardı. Özellikle *Haçlı Seferleri* ile başlayan süreçte birlikte **Akdeniz**'in liman kentleri muhârebenin merkezinde yer almışlardı. *Haçlı* orduları karadan

³⁸² Sefâ Hâfız 'Abd el-Fettâh, *el-Mevânî ve es-Suğûr el-Mısriyye*, s. 197.

³⁸³ Eşkiyalara karşı tüccarların gemilerini korumak maksadıyla **Kızıldeniz**'de devriye ve refakat amaçlı gemiler bulundurulmuştu. Bu gemilerin sayısı önceleri beş iken daha sonra üçe indirilmişti, el-Kalkaşandî, *Subh el-'Aşâ*, C. 3, s. 524.

büyük zayıflık vererek ulaşabildikleri kutsal mekanları olan **Kudüs**'e aldıkları dersler neticesinde artık denizden ulaşmayı denemişlerdi. Bir müddet sonra da tek başına **Kudüs**'ü ele geçirip burayı *Müslümanlara* karşı müdafaa etmenin anlamsızlığını farkederek dikkatlerini **Mısır**'a yöneltmişlerdi. Bundan sonra, **Mısır**'ın **Akdeniz** havzasındaki belli başlı liman şehirleri **Reşîd**, **İskenderiye**, **Dimyât**, **Tinnîs**, **Fermâ** ticârî özelliklerinin yanısıra askerî bir önem de kazanarak birer ribât³⁸⁴ haline gelmişlerdi.

Mısır'ın fethini müteâkib denize ulaşan *Müslümanlar* ilk yıllarda kıyılara ve liman kentlerine gereken önemi vermemişler, denizcilik faaliyetlerini de ihmal etmişlerdi. Fetihten sonra **İskenderiye**'yi muhafâza ile yükümlü garnizonun sayısının bin kişiden ibaret olması bu durumun apaçık delilidir.³⁸⁵ Muhtemelen *Müslüman* garnizonunun sayısından da cesaret alan *Bizanslılar* 646 yılında kuvvetli bir donanma ile gerçekleştirdikleri saldırıyla kenti istila ettiler. *Bizanslılar* uzun bir mücadeleden sonra **İskenderiye**'den kovulabildiler.³⁸⁶ Bu hadise bir ders oldu ve **Mısır**'ın fâtihi **'Amr b. el-Âs** **İskenderiye**'nin savunmasına önem verdi ve şehre çok sayıda asker getirtti.³⁸⁷ Bundan sonraki dönemde de **İskenderiye**'ye atfedilen önemin gittikçe arttığına şahit olmaktayız. **Muâviye** zamanında **İskenderiye**'yi savunan garnizonun sayısı yirmi yedi bin askere kadar çıkmıştı.³⁸⁸ Zaman içinde sadece **İskenderiye** değil, **Mısır**'ın **Akdeniz** cihetinde bulunan tüm limanları önem kazanmış, hepsinde müdafaa tedbirleri alınmıştı. *Müslümanların* aldığı müdafaa tedbîrleri sadece şehirleri istihkâm etmek yahut, bu şehirlerdeki asker sayısını arttırmakla olmamıştı. Denizden gelen düşmana karşı koymanın en iyi yolunun onu denizde karşılamak olduğunun farkına varılmış ve **Mısır**'ın limanlarında gemi inşa etmek maksadıyla *tersâneler* kurulmuştur. Özellikle *Emeviler* zamanında büyük ilerleme kaydedilmiş, **İskenderiye**, **Kulzum** ve **er-Ravza Adası Tersâneleri** faaliyete

³⁸⁴ Ribât: İslâm devletlerinin kara ve deniz hudutlarının stratejik noktalarında bulunan sınır karakolu niteliğindeki müstahkem yapılar. Ayrıntılı bilgi için bkz., Oktay Aslanapa, "Ribât", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 9, s. 734-738.

³⁸⁵ İbn 'Abd el-Hakem, **Futûh el-Mısır ve Ahbâruha**, s. 62.

³⁸⁶ Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, s. 107.

³⁸⁷ Vefîk Berekât, **Fenn el-Harb el-Bahriyye**, s. 32-33.

³⁸⁸ İbn 'Abd el-Hakem, **Futûh el-Mısır ve Ahbâruha**, s. 132.

geçirilmişti.³⁸⁹ Bu *tersânelerde* çok sayıda gemi inşa edilmek suretiyle limanlar koruma altına alınmıştı. **Ahmed b. Tûlûn** zamanında inşa edilen gemiler, tüm **Mısır** ve **Suriye** sahillerini muhâfaza altına almıştı. İnşa edilen yüzden fazla gemi ile denizin üzerinde bir sed oluşturulmuş, **Tarsus** limanında hazır halde bekleyen *Bizans* donanmasının kıyılara yaklaşmasına, **Dimyât** üzerinden Nil'e girmesine mâni olunmuştu.³⁹⁰ *Fâtîmîler* ve *Eyyûbîler* dönemlerinde de limanlara ve donanmaya gösterilen ihtimâm artarak devam etmişti. Var olan *tersânelere* ilâve olarak *Fâtîmîler* zamanında **Dimyât** tersânesi hizmete sokulmuş buralarda inşa edilen harp gemileri ile limanların muhâfazasına devam edilmişti.³⁹¹

Limanların ve şehirlerinin muhâfazası için alınan savunma tedbîrlerinden başlıcaları şunlardır; *etrafını duvarla çevirmek, hendek kazmak, kaleler ve burçlar inşa etmek, uzun kuleler dikmek, limanın ağzına demir zincir çekmek, limanın ağzını kayalarla kapatmak, harp aletleri kullanmak vb.*

Limanları korumak ve güçlendirmek maksadıyla liman şehrinin etrafını kalın bir ve sağlam bir duvarla, surla, çevirmek, **Mısır**'da en çok kullanılan yöntemlerden biriydi. Bu şekilde surun içinde kalanlar müstevlilerin saldırılarından en az şekilde etkileniyorlar, nisbeten az bir kuvvetle, sayıca üstün olan düşmana karşı, şehri müdafaa edebiliyorlardı. **Dimyât**, **Fermâ**, **İskenderiye**, **Tinnîs**, **Reşîd** gibi **Akdeniz**'e kıyısı olan şehirlerin her birinin sağlam surları vardı. Bu şehirlerden **İskenderiye**'nin surları tahkîmi '**Amr b. el-Âs** zamanına kadar giderken diğerlerinin tahkîmi '**Anbese b. İshâk** zamanında başlamıştı.³⁹² **İskenderiye**'nin kadim zamanlarda *re's lûşbâs* olarak bilinen ve uzunluğu yaklaşık üç kilometre olan surları sürekli olarak elden geçirilmiştir.³⁹³ Bundan sonra da **Mısır**'a hâkim olan her devlet, *İhşîdîler*, *Fâtîmîler*, *Eyyûbîler* ve *Memlûkler* şehirleri ihâta eden surları kendi dönemlerinde yenilemiş ve geliştirmişlerdir. **Salâhu'd-Dîn el-Eyyûbî Akdeniz** liman kentlerinin surlarıyla husûsî olarak ilgilenmiş, 1172 senesinde **İskenderiye**, 1176 senesinde de

³⁸⁹ Sefâ Hâfız 'Abd el-Fettâh, *el-Mevânî ve es-Suğûr el-Mısıriyye*, s. 216.

³⁹⁰ el-Makrîzî, *el-Hitât*, C. 2, s. 791-792.

³⁹¹ Cemâl ed-Dîn Şeyyâl, *Mucmel Târih Dimyât*, s. 14-15.

³⁹² el-Makrîzî, *el-Hitât*, C. 1, s. 599; Cemâl ed-Dîn Şeyyâl, *Mucmel Târih Dimyât*, s. 12.

³⁹³ Ali Paşa Mubârek, *el-Hitât et-Tevfikiyye li Medinet el-İskenderiyye*, Bulak, 1989, s. 36.

Dimyât ve **Tinnîs** şehirlerinin surlarının ve burçlarının ıslah ve tamirine başlanmıştı.³⁹⁴ Bu uzun süreç içinde bazı şehirlerin iç içe iki tane yahut daha fazla sura sâhip olduğunu görüyoruz. **Dimyât** ve **İskenderiye**³⁹⁵ bu şehirlerin öne çıkanlarıydı. Dıştaki surların kalınlıkları yirmi ila yirmi *kadem* arasında olup içerdekiler ise daha uzundu. Surlar genelde beyaz yahut renkli mermerlerden ya da sert taşlardan örülürdü.³⁹⁶ **Baybars** daha saltanatının ilk yılında **İskenderiye**'nin ve **Akdeniz**'deki limanların surlarını yenileterek *Frenk* baskınlarına karşı şehirlerin savunmasını güçlendirmişti.³⁹⁷ **Sultan Eşref Baybars** zamanında **İskenderiye** ve **Dimyât** başta olmak üzere **Akdeniz** liman şehirlerinin surları *Osmanlı* tehdidine karşı yenilenmiş ve takviye edilmişti.³⁹⁸ Surların içine kontrol altında giriş ve çıkışı temin etmek üzere, surun arasına yapılmış çok sayıda kapı bulunurdu. **İskenderiye**'nin kapıları demirden mamul olup arka arkaya üç sıradan oluşuyordu. **Dimyât** şehri de çok sayıda kapısı olması ile marûf bir şehirdi ki kapılarının sayısı on dokuz idi.³⁹⁹

Şehrin dış surlarının hendek yahut birden fazla hendekle ihâta etmek de liman şehirlerinin savunmasını güçlendirmek için alınan bir önlemdi. Kazılan bu hendeklerin içi suyla doldurulurdu. Çoğu zaman şehir dört bir yandan hendekle çevrilir, düşmanın sura kolayca ulaşması ve tehdit yaratması önlenilmeye çalışılırdı. Düşmanın sura ulaşmakla harcayacağı zamanda şehir savunmaya hazırlanır, yahut hendek geçilmeye çalışılırken, uzaktan saldırılarla yıpratılırdı. **İskenderiye** şehrinin etrafı bir hendekle çevrili olup düşmanın yaklaştığı haberi alınca suyla doldurulurdu.

Surların yanı sıra tüm sahil boyunca dikilmiş olan gözetleme *kuleleri* de sahillerin savunulmasında erken uyarı sistemi olarak oldukça önemli

³⁹⁴ Vefîk Berekât, **Fenn el-Harb el-Bahriyye**, s. 118.

³⁹⁵ Rivâyete göre tesisi ve iskânı **Firavunlar** zamanına kadar giden **İskenderiye** şehrinin ilk kurulduğu anda iç içe üç tane suru ve üç tane de hendegi vardı. Bir diğer rivayet ise yedi sur ve hendekten bahseder, el-Makrîzî, **el-Hitât**, C. 1, s. 418.

³⁹⁶ el-Makrîzî, **el-Hitât**, C. 1, s. 596.

³⁹⁷ İbn 'Abd ez-Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 91; Cemâl ed-Dîn Şeyyâl, **Târih Medînet el-İskenderiyye fî el-Asr el-İslâmî**, Kâhire, s. 96-97.

³⁹⁸ Cemâl ed-Dîn Şeyyâl, **Mucmel Târih Dimyât**, s. 54-55.

³⁹⁹ Sefâ Hâfız 'Abd el-Fettâh, **el-Mevânî ve es-Suğûr el-Misriyye**, s. 239-240.

bir rol oynardı. Bu *kuleler* vasıtasıyla deniz sürekli olarak murâkabe altına alınır, düşman gemileri fark edildiği vakit *kule* görevlileri tarafından şehirdekiler saldırıya karşı ikaz edilirdi. Şehirdekileri ikaz etmek için geceleri bu *kulelerin* üzerinde ateş yakılırdı. *Kulede* ateş görüldüğü zaman şehir halkı saldırı olduğunu anlar teyakkuza geçerdi. Gündüzleri ise kesif duman çıkartan maddeler *kulede* tutuşturularak şehirle irtibat sağlanırdı. Diğer bir uyarı yöntemi ise boru çalmak yahut zil ya da davul çalarak şehirdekileri tehlikeden haberdar etmektir.⁴⁰⁰ Bu *kuleler* sadece düşmana karşı uyarı maksadıyla değil, ticârî yahut askerî gemilere yön tayininde klavuzluk eden bir deniz feneri olarakta kullanılıyorlardı. Çeşitli maksatlarla kullanılan kıyılardaki bu *kuleler* arasında en meşhuru muhakkak ki **İskenderiye** limanındaki *kuleydi*. Bu *kule* denizin hemen kenarında inşa edilmiş olup oldukça yüksekti. Üç kattan oluşmaktaydı. Birinci kat kare şeklinde, ikinci kat ise sekizgen olarak inşa edilmişti. Üçüncü kat ise dâirevî olup üzerinde ateş yanardı. Katlarına *kuleyi* dolanan ve basamakları olmayan bir yoldan çıkılırdı. Aydınlatması gündüzleri her zaman açık olan pencereler vasıtasıyla, geceleri ise kandiller yakılarak yapılmaktaydı. Bu *kulenin* içinde, yol üzerinde sıralanmış odalarının sayısı üç yüz altmış dört olup kılavuz olmadan çıkmak tehlikeliydi. Bu meşhur *kule* ilk olarak **Emevi Halifesi el-Velîd b. ‘Abd el-Melik** zamanında *Bizanslılar* tarafından tahrip edilmişti. 1041 yılında vuku bulan depremde de bir kısmı yıkılmıştı. **Ahmed b. Tolun** zamanında inşa edilen ahşap kubbe ise rüzgar sebebiyle uçmuştu. **İskenderiye Kulesi** *Memlûkler* zamanında da kullanılmış, **Baybars el-Bundukdarî** ve **Baybars el-Câşnigîr** zamanlarında tadîl edilmişti.⁴⁰¹ **İskenderiye kulesinin** meşhur olmasının sebeplerinden birisi de **Büyük İskender** olarak bilinen **3. Aleksandros** (M.Ö 336-323) döneminde zamanına göre oldukça ileri bir teknoloji ile inşa edilmiş bir savunma sistemine sâhip olmasından kaynaklanmaktaydı. *Kulenin* en üstüne yerleştirilmiş olan hareketli bir ayna (mercek) yardımıyla şehire yaklaşan düşman gemileri güneş ışınları kullanılarak yakılırdı. Ancak bu efsânevî silah, onun gücünden korkan

⁴⁰⁰ Bertrandon De La Broquiere, **Bertrandon De La Broquiere’in Denizaşırı Seyahati**, (Çev. İlhan Arda), İstanbul, 2000, s. 78; Ahmed Muhtâr el-Abbâdî, **Târîh el-Bahriyye el-İslâmiyye**, s. 274; el-Makrîzî, **el-Hitât**, C. 1, s. 441.

⁴⁰¹ el-Makrîzî, **el-Hitât**, C. 1, s. 441-442; İbn Cubeyr, **Rihlet İbn Cubeyr**, s. 41; Ali Paşa Mubârek, **el-Hitât et-Tevfikiyye li Medinet el-İskenderiyye**, s. 38-39.

Roma İmparatoru'nun (Sâhib er-Rûm) Mısır Hâkimi'ne oynadığı bir oyun sebebiyle yıkılmıştı. Roma İmparatoru, Mısır'a bir elçi göndererek, İskender'in kulenin en üstüne yakut ve benzeri kıymetli taşlardan oluşan paha biçilemeyecek bir hazineyi sakladığını eğer bulursa bu hazineye sâhip olacağını şayet bulamazsa kendisinin bir gemi dolusu kıymetli emtiayı göndereceğini vaad ederek sistemi tahrip ettirmiştir.⁴⁰² **Mısır kıyılarındaki pek çok kule İskenderiye kulesinden ilham alınarak inşa edilmişti. Ayrıca sahillerde inşa edilen camilerin minareleri de gözetleme kulesi olarak kullanılırdı. Baybars saltanatının ilk yılında Reşîd şehrine düşman gemilerini gözetlemek maksadıyla bir kule inşa ettirmişti.**⁴⁰³

Saldırı anında liman şehirlerini ve limanları korumanın yöntemlerinden birisi de, uygun olan iki kıyı arasına kalın demirden mamûl bir zincir çekmektir. Bu sayede dönemin şartları gereği ahşaptan inşa olunmuş düşman gemilerinin şehre girmesine mâni olunur yahut savunma ve saldırı için vakit kazanılırdı. Girişinde zincir bulunan şehirlerin en bilinenleri **Dimyât** ve **İskenderiye**'dir. İki burç arasına çekilen zincir, duvarlara sabitlenmiş halkalardan geçirilerek, gelen geminin dost yahut düşman gemisi olmasına bağlı olarak, büyükbaş hayvanlar kullanılmak suretiyle suyun içine salınarak izin verilir yahut kaldırılarak geminin geçişine mâni olunurdu. Zincirden indirilip kaldırılmasından mes'ul olan görevliye *sahib el-kıfl (kilidin sahibi)* adı verilirdi. **Dimyât** şehrinin ağzında gerili olan zincir 1181 senesinde **Salâhu'd-Dîn el-Eyyûbî** tarafından yaptırılmıştır. 4630 zirâ uzunluğunda olan bu zincir on bin *dinara* mal olmuştu.⁴⁰⁴

Liman şehrinin muhafazası için tatbik edilen yöntemlerden birisi de limanın hemen ağzını taşla doldurtmaktır. Suya atılan taşlar derinliği azaltacağından büyük savaş gemilerinin limana ve şehre yaklaşması, karaya oturma tehlikesi sebebiyle imkansız hale gelecek ve böylece düşman kuvvetleri kıyıya küçük sandallar ile çıkartmak zorunda kalacaktı. **Baybars el-Bundukdarî**

⁴⁰² İbn el-Verdî, **Cerîde el-'Acâib ve Ferîde el-Ğarâib**, el-Mektebe eş-Şâmile (www.islamport.com/isp_eBooks/bld/), s. 14.

⁴⁰³ İbn 'Abd ez-Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 91.

⁴⁰⁴ el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 1, s. 601.

1260 senesinde **Dimyât** şehrinin girişini getirttiği büyük kayalarla doldurarak denizden gelebilecek saldırıları önlemeye çalışmıştı.⁴⁰⁵ Benzer bir uygulama da 1181 senesinde **Salâhu'd-Dîn el-Eyyûbî**'nin **İskenderiye vâlisi Fahr ed-Dîn Karaca** tarafından yapılmıştı. Karaca, *İskenderiye Kütüphanesi*'nden kalan sütunları yıktırarak denizin kıyısına attırmıştı.⁴⁰⁶

Şehirlerin savunulmasında bu güvenlik önlemlerinin yanısıra istilacılara karşı koymak ve onları püskürtmek üzere kullanılan silahlar da vardı. Bunların başında müdâfilerin münferid olarak kullanabileceği silahlar olan *ok*, *kılıç*, *mızrak* gibi hafif silahlar gelmekteydi. Müdafilerin müşterek olarak kullandıkları ağır silahlar ise neft, taş ve yanıcı maddeler atmaya yarayan *mancınık* ve onun daha küçüğü olarak kabul edilebilecek olan *arrâdeydi*. *Memlûklerin* son zamanlarına doğru limanların savunmasında toplar da kullanılmaya başlamıştı. **Cidde** ve **İskenderiye** limanları, **Portekiz** ve **Osmanlı** tehditlerine karşı toplarla tahkîm edilen iki büyük ve önemli şehirdi.

İ. Donanma Gösterileri ve Törenler

Mısır'da kurulmuş olan *Fâtımîler*, *Eyyûbîler* ve *Memlûkler* devletlerinin her üçünde de donanmanın iştirâki ile gerçekleştirilen ve bir kutlama havasında geçen törenler mevcuttu. Donanmanın bizzat katılımı ile yapılan bu törenler başlıca üç sebebe dayanırdı. Birincisi, donanmanın sefere çıkacağı zaman icra edilenler, ikincisi, donanmanın seferden dönüşüyle birlikte icra edilenler ve üçüncüsü de tersâne de yapımı biten gemilerin suya indirilişi ve halka tanıtımı sebebiyle icra edilenlerdi. Bu gösterilerin diğer bir amacı da aynı zaman da birer tatbikat olmasıydı. Zira bu gösteriler esnasında gemiler, sâhip oldukları silahları kullanmak suretiyle atışlar yaparlardı. Her bir gösteri de

⁴⁰⁵ el-Makrîzî, **el-Hitât**, C. 1, s. 623; İbn 'Abd ez-Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 91.

⁴⁰⁶ Ramazan Şeşen, **Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet**, s. 305.

gemilerin saflar halinde sıralanmaları, belirli bir düzen içinde manevralar yapmaları, hazırlıklarının ve talimlerinin haftalar belki de aylar önceden başlamış olduklarının da bir kanıtıydı.

Eyyûbîler ve *Fâtımîler* devletlerinin zamanlarında donanmanın icra ettiği törenler arasında en önemli ve gösterişli olanları, donanmanın sefere çıkmadan önce icra ettiği törenlerdi. Bu törenler merhaleden oluşurdu. Bunlardan ilki, sefere katılacak olan *gâzîlere nafaka* ödemesinin yapıldığı anda gerçekleştirilen tören ve ikincisi de *gâzîlerin* uğurlanması esnasında yapılan törendi.⁴⁰⁷

Gâzîlere sefer için ödeme yapılacağı, **Mısır**'da yaşayanlara ve diğer beldelerde yaşayanlara önceden haber verilir ve bunlar **Mısır**'a davet edilirlerdi. *Gâzîler Mısır*'a gelip toplandıkları vakit, nakîbler vasıtasıyla bu durum *donanma komutanına (mukaddem el-ustûl)* bildirilir o da vezîrin huzuruna çıkar ve ona söylerdi. Vezîr bu haberi aldıktan sonra halifenin huzuruna çıkarak durumu arz eder ve görüşürdü. Bu görüşmeden *gâzîlere* ne kadar günlük ücret verileceği ve dağıtımının hangi gün yapılacağı kararı çıkardı. *Gâzîlere* sefer için ödeme yapılacağı gün halife ödeme için önceden hazırlanmış hasırla mefrûş salona gelir otururdu. *Halifeden* sonra *vezir* kendisi için ayrılmış yere otururdu. Bundan sonra *divan el-ceyş*⁴⁰⁸'in iki azası *mustevfî* yani emîr *el-ceyş*⁴⁰⁹ ve *kâtib el-ceyş*⁴¹⁰ salona girerler ve hemen girişte bulunan eşîğe oturlardı. Bunlardan emîr *el-ceyş* daha önde olurken *kâtib el-ceyş* arkada hatta eşîğinde arkasında kalırdı. En sonda da salona *gâzîlere* ücretlerini verecek olan *beyt el-mâl'in tartıcıları (vezzân)* gelir yerlerine oturlardı. Herkes yerini aldıktan sonra *gâzîler* her bir gruba bir *nakîbin* refakat ettiği yüzer kişilik gruplar halinde salona girerler ve halifenin karşısında dururlardı. Burada *mustevfî el-ceyş* tarafından isimleri kayıt

⁴⁰⁷ Ahmed Muhtâr el-Abbâdî, **Tarih el-Bahriyye el-İslâmiyye**, s. 144; İbrâhîm Hasan Saîd, **el-Bahriyye**, s. 72.

⁴⁰⁸ Ordu görevlilerinin iktâlarını tanzim etmek suretiyle bunlara ait muâmele ve yazışmaları yürütmekle görevli divândır, Altan Çetin, **Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât**, s. 61.

⁴⁰⁹ Askerlerin maaşları ve onlara yapılan harcamalarla ilgilenen görevli, Altan Çetin, **Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât**, s. 64 .

⁴¹⁰ *Dîvânda* askerlerin isimlerinin yazılması, sayılarının tutulması ve ödemelerinin kaydı ile uğraşan görevli, Altan Çetin, **Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât**, s. 64-65.

defterinden teker teker okunarak çağrılırlar, bulundukları gruptan ayrılarak salonun karşı tarafına geçerlerdi. Hepsinin isimleri okunduktan sonra onarlı gruplar halinde ücretlerini almak üzere *tartıcıların* karşısına geçerler ve burada paralarını alırlardı. Her birine verilen miktar beş *dinar* olup bir *dinarın* kıymeti de otuz altı *dirhemdi*. *Gâziler* aldıkları parayı bağlı bulundukları *nakîbe* imza ve isim karşılığı teslim ederlerdi. *Gâzilerin* tamamı ücretlerini aldıktan sonra vezir, bir gemiye binerek ayrılır ve evine döner sonra da kalabalık dağılırdı. Sabahın erken saatlerinde başlayan bu merasim öğlene kadar biterdi. Zira herkes dağıldıktan sonra halifenin sarayından vezirin evine *ğadâ el-vezîr* adı verilen bir sofraya giderdi.⁴¹¹

Gâzilerin maaşları tamamlandıktan ve gemiler sefer için hazırlandıktan sonra, demir alma merâsimine geçilirdi. *Halife* ve *vezir*, bir gemiye binerek Nîl sahilinde bulunan **Makas**'a gelirler ve halife, burada bulunan *Makas Camisi*'nin hemen bitişiğine deniz cihetine doğru, *Frenklere* karşı icra edilen gazalarda *manzara* adı verilen, *gâzileri* uğurlamak için inşa edilmiş olan geniş ve uzun bir *kulede* oturarak gemileri selamlardı.⁴¹² Aynı merasim zaferle dönen donanma için de yapılırdı.⁴¹³ *Halife* *kulede* oturduğu halde bütün donanma silahlarla müzeyyen bir şekilde harp manevraları yaparak önünden geçirdi.⁴¹⁴ Selamlama esnasında bahriyeden sorumlu *mukaddem* ve seferden sorumlu kumandan *Halife*'nin huzuruna gelerek zafer ve muvaffakiyet için dua alırlardı. *Halife* bu ziyaret esnasında, *mukaddeme* yüz seferin kumandanına da yirmi *dinar* verirdi. Törenin tamamlanmasının ardından donanma **Dimyât**'a doğru yelken açar ve **Akdeniz**'e çıkardı.⁴¹⁵

Sefere çıkacak olan donanmaya dahil gemilerin içinde sefer esnasında askerlerin yiyecek ve içecek ihtiyacını karşılamak üzere ekmek yapımında kullanılan un, su, her türlü meyve (Nar, ayva, Sind Karpuzu, armut,

⁴¹¹ el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 3, s. 15-16.

⁴¹² el-Kalkaşandî bu merasimi anlatırken, **Makas**'ı **Maksem** olarak yazıp burada ki caminin adını da *Bâb el-Bahr Camisi* olarak kaydetmiştir, **Subh el-'Aşâ**, C. 3, s. 523.

⁴¹³ el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 2, s. 331, C. 3, s. 16.

⁴¹⁴ el-Kalkaşandî, **Subh el-'Aşâ**, C. 3, s. 523.

⁴¹⁵ el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 3, s. 16.

kestane palamudu, ceviz), bal, sarımsak, incir, peynir, gibi çeşitli gıda maddeleri bulunurdu.⁴¹⁶

Donanma için icra edilen önemli törenlerden birisi de, inşası yeni biten gemilerin suya indirilişi ve akabinde tanıtım için yaptıkları geçit resmiydi. Bu törenler halk tarafından da ilgi ve coşkuyla izlenirdi. Yeni gemilerin suya indirilişi ile ilgili yapılan törenlerin belki de en meşhuru 1292 senesinde **Sultan el-Eşref Halîl b. Kalâvun** zamanında icra edileniydi. **Sultan** güçlü bir donanma inşa edilmesi emrini vermiş ve bu görev ile **Vezir Şems ed-Din Muhammed b. el-Aslûs**'u tayin etmişti. Kısa süre içinde altmış *şînî* çeşitli harp aletleri donatılarak hazır hale getirilmişti. Bu gemilerin suya indirilişi esnasında çok büyük bir tören düzenlenmiş, **Kâhire**'nin her yerinden insanlar bu töreni izlemek ve bu gemileri görmek için akın akın gelmişlerdi. Sırf bugün için **er-Ravza Adası**'nın karşısına izleyiciler için özel platformlar kurulmuş, şehir dışından gelenler için Nil sahiline geçici evler yapılmış hatta yerli halkta evlerinin önüne *şeribe* adı verilen kulübeler yapmış ve bunları iki yüz *dirheme* kiraya vermişlerdi. **Bulak**'tan **Bostan el-Hisab**'a kadar adım atacak yer kalmamıştır. **Sultan** ve maiyyeti **Kalet el-Cebel**'den gemiye binerek **Eski Mısır (el-Fustât)** sahilinde bulunan **Dar en-Nuhâs** mıntikasına geldiler ve burada durdular. Bundan sonra halkın sahile daha da yaklaşmasına izin verildikten sonra gösteri başladı. *Şînî*ler birbiri ardına geçtiler. Arkasından çember halini alarak, üstlerine inşa edilmiş olan kalelerden ve burçlardan birbirlerine nefis atarak savaş manevraları yaptılar. Bazı gemiciler ki bunlar ellerindeki matkap benzeri aletlerle düşman gemilerinin gövdelerinde delikler açarlardı, gösteriler yaptılar. Diğer taraftan her bir geminin üzerinde *reîsleri* tarafından yaptırılmış garip aletler vardı. Nihayetinde **İbn Musâ er-Râî**, bir Nîl gemisinin üzerinden önce "*Bismillahi mecrâhâ ve mursâhâ inne rabbî leğafûrun rahîm*"⁴¹⁷ ayet-i kerîmesini ve sonra da "*Kul Allahumme mâlike'l-mulki tu'ti'l-mulke men teşâu*"⁴¹⁸ ayet-i kerimesini ve devamını okudu. Öğle ezanına kadar *şînî*ler birbirine karşı manevralar yaparak gösterilerine devam ettiler.

⁴¹⁶ İbn Cubeyr, **Rihlet İbn Cubeyr**, s. 313.

⁴¹⁷ "Onun (geminin) gitmesi ve durması Allah adıyla. Şüphesiz rabbim bağışlayan ve esirgeyendir; **Hûd Sûresi 41. Ayet.**

⁴¹⁸ "Ey mülkün sâhibi olan Allah'ım, sen mülkü dilediğine verirsin"; **Âl İmrân Sûresi 26. Ayet**

sonrasında **Sultan** ve maiyyeti kutlamalardan ayrıldıysa da halk gecenin ilk saatlerine kadar kalarak eğlenceye devam ettiler. Bu günde gösterileri denizden izlemek isteyen halkın kiraladığı gemilerin günlüğü altı yüz *dirhemi* bulmuştu. Hatta gemiciler gösteriyi gemiden izlemek isteyen insanlardan elli *dinar* aldılar, yaklaşık bir yılda kazanacakları parayı sadece bu bir gün içinde kazandılar. Sâir zamanda yedi *ritli* bir *dinar* olan ekmek bu güne özel on iki *dinardan* satılmıştı. Törene katılan *şînî*lerin gösterileri ve maharetleri, *Frenk* ülkelerinin temsilcileri tarafından ülkelerinin hâkimlerine nakledildiği vakit tüm bu *Frenk* ülkeleri hediyelerle birlikte elçilerini göndermişler ve barış antlaşmalarını yenilemek istemişlerdi.⁴¹⁹

Sultan Nâsır Muhammed b. Kalâvun döneminde feth edilen **Arvâd Adası**'na seferden önce de donanma benzer bir gösteri yapmıştı. 1302 senesinin Ağustos / Eylül aylarında inşası biten *şînî*ler asker ve harp aletleri ile techîz edilerek **Cemal ed-Dîn Akkûş el-Kârî el-Alâî** idâresinde **el-Behnesâ**'ya⁴²⁰ geldiler. Halk gemilerin icra edeceği manevraları izlemek için sahile akın etti. **Bulâk**'tan tersâneye kadar olan alan tamamen doldu. Öyle ki adım atacak yer kalmadı. Gösteriyi denizden izlemek isteyenlere hizmet veren ve on kişi taşıma kapasitesine sâhip kayıkların kirası yüz *dirheme* baliğ oldu. **Sultan** ve *ümerâ* da **Kale**'den inerek sahile geldiler. Askerler **Hişâb Bahçesi**'nin önünde yerlerini aldılar. Bundan sonra *emîrler harrâkalara* binerek **er-Ravza Adası**'na doğru açıldılar. Bundan sonra *şînî*ler birbirlerinin peşi sıra manevralar yaptılar. Üç gemi insanların hayret dolu bakışları arasında manevralar yaptılar, sanki birbirleriyle harp ediyormuşçasına karşılıklı neft attılar, çeşitli harp aletlerini kullandılar. Sonra dördüncü gemi olarak **Akkûş** büyük bir *şînî* içerisinde görüldü. **Mısır** tersânesinden çıkıp Nil'in ortasına geldiği vakit, çıkan ani bir rüzgarın oluşturduğu dalga aniden gemisini ters yüz ederek devirdi. Halk tarafından seilmeyen ve törene de **Sultan**'ın *nâibi el-Emîr Seyf ed-Dîn Sallâr*'ın cezası sebebiyle katılan ve gemiye binen **Akkûş**'un ölümü törenin gidişatını etkilemediyse de zaten

⁴¹⁹ el- Makrîzî, **el-Hitat**, C. 3, s. 19.

⁴²⁰ **Sâid** bölgesine tâbi bir yerleşim yeri, el-Kalkaşandî, **Subh el-'Aşâ**, C. 3, s. 381.

sonuna gelindiğinden **Sultan** ve **ümerâ** tören alanından ayrıldılar. Halk da dağıldı.⁴²¹

Benzer bir tören de 1508 senesinde **Sultan el-Ğavri** zamanında icra edilmiştir. Altı **ğurâb** gemisinden mürekkep bir filo **Reşîd** şehrine gelmiş ve tam önünde demir atmıştı. Sancaklarla süslenmiş gemilerin şerefine borular öttürülmüş, davullar çalınmış, tüm halk gemileri görmek için sahile akın etmişti. **Sultan** ve **ümerâ Kale**'den inip tören sahasında, kendileri için kurulmuş çadırlara yerleştiler. Bundan sonra gemiler **Sultan**'ın önüne geldiler, davullar ve zurnalar eşliğinde bir hat üzerinde gelip giderek gösteri yaptılar. Sonrasında da **Sultan**'ın şerefine toplar atıldı. Gemilerin gösterilerinin akabinde **Sultan**'ın özel mutfağının aşçılarının hazırladığı yemekler hazırlanan büyük sofralarda servis edildi. İkine doğru **Sultan** adet olduğu üzere gösterilere katılan gemi kaptanlarına hediyeler verdi ve tören sona erdi.⁴²²

1. NİL BAYRAMLARI

Memlûkler devrinde **Mısır**'da bayramlar ve **Mısır**'a mahsûs husûsî günler ve kutlamalar; gün dönümlerinde yapılan törenler; saltanata dâir merâsimler; *Müslümanların, Hristiyanların, Yahudîlerin,* ve sâir din ve inanışta olan insanların birlikte katılıp icrâ ettikleri ictimâî hadiseler olarak göze çarpar. En eski zamanlardan beri kutlanan bu bayramlar ve özel günler *Emevîler, Abbâsîler, Tolunoğulları, İhşidîler, Fâtımîler, Eyyûbîler, Memlûkler* zamanında da kutlanılmaya devam etmişti. Dinî içerikli kutlama ve bayramların ardından Mısırlılar için önem arzeden günlerin başında bilhassa ikisi *Vefa en-Nîl (Tahlîk el-Mikyâs),* ve *Kesr el-Halîc* kutlamaları ile *'İyd eş-Şehîd* çok önemliydi.

⁴²¹ el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 2, s. 353; en-Nuveyrî, *Nihayet el-Ereb*, c. 32, s. 10.

⁴²² İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, C. 4, s. 124.

Nil nehri, siyâsî ve askerî hadiselerde oynadığı rolün ötesinde **Mısır**'ın iktisâdî ve sosyal hayatının da temel unsuruydu. Bu özelliği sebebiyle günlük hayatın her safhasında Nil nehri ile ona bağlı faaliyetlerin etkileri daima hissedilirdi. **Mısır**'ın tüm hayatı Nil nehrine bağlıydı. **Heredotos** bu durumu "**Mısır Nil'in hediyesidir**" şeklinde ifade eder.⁴²³ Sulamada kullanılan yegâne kaynak olmasının yanı sıra cemiyet hayatı da Nil nehri ile sıkı sıkıya bağlıydı. Bütün devirlerde olduğu gibi *Memlûkler* zamanında da Nil nehrinin su seviyesi günlük olarak ölçülür; bununla ilgili hesaplamalar yapılırdı.⁴²⁴ Zamanı geldiği hâlde su seviyesinde artış olmadığı takdirde hubûbat fiyatları artar, alım gücü düşer, iktisâdî hayat ve buna bağlı olarak da siyâsî ve ictimâî hayat buhrana girer, çıkan kargaşadan devlet otoritesi de nasîbini alırdı. Su seviyesi normalin üzerinde bir miktara çıktığında ise ekinleri çürütür ve buna bağlı olarak yine hubûbat fiyatları artardı. Ayrıca normalin üzerinde su miktarı çeşitli hastalıkların ortaya çıkmasına sebep olurdu. On iki *zirâ*⁴²⁵, miktarı su noksan olarak kabul edilirdi.⁴²⁶ Nil suyunun normal seviyesi olarak kabul edilen ölçü on altı *zirâ* idi.⁴²⁷ Su seviyesi bu miktara ulaştığında *sultanın* ürün üzerinden aldığı haracı tam olur, yani eksik olmaz, halkın elde ettiği ürün de kendilerine yetecek kadar olurdu. Su seviyesi on yedi

⁴²³ Muhammed Cemâl ed-Dîn el-Fendî, **en-Nîl**, Mısır, 1993, s. 7.

⁴²⁴ Nîl nehrinin suları ve taşma zamanına dair hesaplamalar, bu ülkenin ilk iskânına kadar gider. Taşkın zamanlarını hesaplayabilmek, önceden bilmek, ziraatin ve ekonominin temelini oluşturuyordu. **Strabon** (M.Ö. 64/M.S. 24) *Coğrafya* adlı eserinde, **Bîlâk**'ta da (şimdiki **Bîlâ** şehri) tıpkı **Memfis**'te olduğu gibi, bir *mikyâs* bulunduğundan ve bununla ekim-dikim zamanlarını belirlemekte yararlanıldığını kaydeder, Antôn Zikrî, **en-Nîl fi Ahd el-Firâ'net ve el-'Arab**, Mısır, 1926, s. 80. ; M. Ö. 25. yy.da yazıldığı tahmin edilen ve **Eski Mısır**'a dâir mühim bilgiler ihtiva eden *Palermo Taş*'ında da **Memfis** şehrinde Nil'in suyunu ölçmek, hesaplamak ve seviyesini diğer eyaletlere duyurmakla görevli memurlar bulunduğu kaydolunmaktadır. Bu memurların verdiği bilgilere göre ekim-dikim-hasat işleri yapılmakta ve ürün üzerinden tahsil olunacak vergilerin kıymet ve oranları tayin edilmekteydi, Alexandre Moret, **The Nile and Egyptian Civilization**, s. 31, London and New York, 1996; Rushdi Said, **The River Nile Geology, Hydrology and Utilization**, G. Britain, 1993, s. 26.

⁴²⁵ Kolun dirsekten orta parmak ucuna kadar olan kısmı ile ifade edilen bir ölçü birimidir. Ülkeden ülkeye yahut kullanım amacına göre farklılık gösterir. 1 Mısır *zirâ*'ı yaklaşık 58 cm. tekabül eder, Serdar Mutçalı, **Arapça-Türkçe Sözlük**, s. 293; Nil'in su seviyesini ölçmek için kullanılan *zirâ-el mikyâs* birimi ise 53,9 yahut 54 cm. tekabül ediyordu, W. Popper, **Egypt And Syria**, C. 2, s. 35.

⁴²⁶ es-Suyûtî, el-Hâfız Celâl ed-Dîn Abd er-Rahman, **Husn el-Muhâdara**, C. 2, s. 375; el-Makrîzî, **-Hitat**, C. 1, s. 172,173.

⁴²⁷ el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 1, s. 163-164. **Mısır**'ın arazi yüksekliği pek çok yerde birbirinden farklılık gösterir. **es-Saîd** bölgesi ise diğer bölgelerin hepsinden daha yüksektir. Suyun **es-Saîd**'de dahil olmak üzere farklı bölgelerde verimli olarak sulamada kullanılabilmesinin ön koşulu en az on altı *zirâ* olmasıydı. Zira su kanallar vasıtasıyla ana nehirden kollar ve kanallar vasıtasıyla tarlalara ulaştırılıyordu.

zirâ' olursa ziraati mümkün tüm topraklar suya doyar, bolluk olurdu.⁴²⁸ Eğer ki suyun seviyesi on seki *zirâ'* ve üzeri olursa ekinler çürür, hastalıklar görülmeye başladılar.⁴²⁹ 1149 senesinde Nil'in yüksekliği on dokuz *zirâ'* dört *isba'*⁴³⁰ yüksekliğe ulaşınca, **Kâhire**'nin dış mahâllelerini, **Bâb el-Cedîd** mıntikasını su basmış, insanlar içerilere doğru kaçışmışlardır.⁴³¹ 1016 senesinde ise su seviyesinin yirmi bir *zirâ'* ve üç *isba'* seviyesine çıkarak *mikyâsı*⁴³² dahi sular altında bırakması **Kâhire** için bir felakete sebep olmuştu. Köyler, ekinler ve bostanlar sular altında kalmış, fiyatlar yükselmişti. Sular **Berket el-Habeş**⁴³³ mıntikasına kadar gelip buradaki hurma ağaçlarının yarı seviyesine yükselmişti. **Kâhire**'ye ana caddeler ve çöl haricinde ulaşım yolu kalmamıştı.⁴³⁴ 1383 senesinde su seviyesinin yirmi *zirâ'* üç *isba'* seviyesine çıkması tufan olarak nitelendirilmiş ve yiyecek kıtlığı yaşanmıştı. Su seviyesi yeterli seviyeye ulaşmadığı zamanlarda ise, *sultan dört büyük mezhep baş kadısını*, halkın itibar ettiği dinî liderleri, *ulemâyı*, *emîrleri* **er-Ravza Adası**'nda bulunan *mikyâsa* gönderir, burada su seviyesinin artması için Kurân-ı Kerîm okutturur, dualar ettirirdi. Munâdîler de **Kâhire** sokaklarında dolanarak halka üç gün boyunca oruç tutulacağına dâir *sultanın* emrini duyurur ve daha sonra da *Amr b. el-Âs* yahut *Ezher* Camilerinde yahut da çöl de *sultan* dahil toplumun her kesiminden insanların katılımıyla, topluca yağmur duasına çıkılırdı.⁴³⁵ İlk önce *kadı* tarafından En'am suresi okunur ve arkasından katılanların üzerinde basit ve temiz elbiseler

⁴²⁸ Suyun yüksekliğindeki bir *zirâ'*lık artış, Mısır'ın haracında yüz bin *dinarlık* artışa tekabül ederdi, el-Makrîzî, **el-Hıtat**, C. 1, s. 176; İbn Mamâtî, **Kitâb Kavânin ed-Devâvîn**, s. 76.

⁴²⁹ en-Nuveyrî el-İskenderânî, **Kitâb el-İlmâm** C.3, s. 266; el-Makrîzî, **el-Hıtat**, C. 1, s. 175.

⁴³⁰ *Parmak* manasına gelen uzunluk birimidir. 1 **Mısır** *isba'* 3.125 cm. tekâbül eder, Serdar Mutçalı, **Arapça-Türkçe Sözlük**, s. 468; Nil'in su seviyesini ölçmek için kullanılan *isba'* birimi ise yaklaşık olarak 1.92 cm. tekâbül ediyordu, W. Popper, **Egypt And Syria**, C. 2, s. 36.

⁴³¹ el-Makrîzî, **el-Hıtat**, C. 1, s. 176; el-Kalkaşandî, **Subh el-Aşâ**, C. 3, s. 300.

⁴³² *Mikyâs*: *Arapça "kâse"* (ölçmek, kıyaslamak) kökünden türetilmiş ism-i alet. Kelime anlamı olarak "ölçü cihazı, nehirlerin derinliğinin ölçümünde kullanılan alet" manasına gelir, Serdar Mutçalı, **Arapça-Türkçe Sözlük**, s. 742.

⁴³³ **Kâhire** şehrinin Nil nehri ve **el-Cebel** arasına düşen kısmı .

⁴³⁴ el-Makrîzî, **İttiâz el-Hunefâ bi-Ahbâr el-Eimmet el-Fâtîmîyyîn el-Hulefâ**, el-mektebe eş-Şâmîle (http://www.islamport.com/isp_eBooks/tkh/), C. 1, s. 129.

⁴³⁵ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 4, s. 362-363, C. 4, s. 156.

olduğu halde bayram namazına benzer şekilde iki rekât namaz kılınır, dualar edilirdi.⁴³⁶

Kıptî takviminin⁴³⁷ *Bûne* ayından itibaren Nil nehrinin suyu düzenli olarak ölçülmeye ve halka ilân edilmeye başlanırdı.⁴³⁸ Nil'in yıl içindeki artışı da tedricî olurdu ve yaklaşık üç ay sürerdi. Artış, *Yengeç Burcu*'nun ilk gününden başlar, *Başak Burcu*'nun sonuna kadar devam ederdi.⁴³⁹ *Sâhib el- mikyâs* her gün ikinci vakti suyun derinliğini ölçer, artış miktarını hesaplar ve ertesi günün sabahında bunu ilân ederdi. Bundan sonra munâdîler şehrin sokaklarında nehrin artış miktarını insanlara *isba'* hesabıyla açıklarlardı.⁴⁴⁰ *Zirâ*'nın söylenmemesinin sebebi, suyun artışının az olduğu zamanlarda halk arasında bundan kaynaklı bir huzursuzluğun önüne geçmek içindi. Bundan korkulduğu için *isba'* hesabıyla söylenirdi. 15. yüzyılda **Mısır**'ı ziyaret etmiş olan seyyahlardan olan **Beylunî el-Keritî** bu olayı şöyle tarif ediyor: “*Her sabah omuzlarının üstünde bayraklar taşıyan birkaç süvâri mikyâsa giderek suyun yüksekliğini ve artış miktarını öğrenir, Kâhire sokaklarında bağırarak ilerler, “nehir bu kadar arttı” derlerdi.*⁴⁴¹ Bu ilân işini yapan atlı munâdîlere *Arapça* kaynaklarda *munâdî el-bahr* adı verilirdi.⁴⁴²

Sâhib el-mikyâs her gün devlet erkânından *kalem ve kılıç sâhiplerine*, *ümerâdan vazife sâhiplerine*, *dört mezhebin baş kadısına*, *kâtib es-sırâ*, *nâzır el-hâssa*, *nâzırul-ceyşe*, *muhtesibe* Nil'in o günkü artış miktarını *Arap* ve *Kıptî* aylarınca yazar ve artış miktarının değerlendirmesini yapardı. Bu yazılan notlarda

⁴³⁶ İbn Tagrîberdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, C. 13, s. 245.

⁴³⁷ Roma dinine muhâlefet eden *Hristiyan Mısırlıları* cezalandırmak üzere bizatihi ordularının başında **Mısır'a** giden **Roma İmparatoru Dioklatianus** tarafından hazırlatılan ve onun tahta çıkış tarihi olan 29 Ağustos 284 tarihini *milat/başlangıç* olarak kabul eden takvimdir. *Kıptî* takvimi olarak da bilinen bu takvim **Mısır'da** kurulmuş yahut Mısır'a hâkim olmuş tüm devletler tarafından (*Memlûkler* ve *Osmanlılar* da dahil olmak üzere) *idârî*, *mâlî* ve *içtimâî* hususlarda kullanılmışlardı. *Şemsî* hesaba göre düzenlenen bu takvimin aylarının isimleri ise *Tût (Eylül)*, *Bâbe (Ekim)*, *Hatur (Kasım)*, *Keyhek (Aralık)*, *Tûbe (Ocak)*, *İmşir (Şubat)*, *Bermuhât (Mart)*, *Bermude (Nisan)*, *Peştes (Mayıs)*, *Bûne (Haziran)*, *Ebîb (Temmuz)*, *Mısırî'dir (Ağustos)*, W. POPPER, *Egypt And Syria*, C. 2, s. 29-30; Özen TOK, “*Osmanlılarda Kıptî Takviminin İdarî ve Malî Alanda Kullanımı*”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2006, S. 21, s. 368-369.

⁴³⁸ el-Kalkaşandî, *Subhul-‘Aşâ*, C. 3, s. 293.

⁴³⁹ el-Makrîzî, *el-Hitat*, C. 1, s. 163.

⁴⁴⁰ el-Kalkaşandî, *Subh el-‘Aşâ*, C. 3, s. 297.

⁴⁴¹ Kâsım ‘Abdu Kâsım, *en-Nîl ve el-Muctema’ el-Mısırî fî Asr Selâtîn el-Memâlîk*, Kâhire, 1978, s. 39.

⁴⁴² İbn İyâs, *Bedâi’u’z-Zuhûr*, C.5 s. 56.

Nil'in su miktarı *zirâ'* ve *isba'* hesabıyla tam olarak verilir, ancak bu nottan halkın haberinin olmamasına özen gösterilirdi. Çünkü nehir suyundaki eksikliği öğrenmeleri hâlinde huzursuzluk olabilirdi. Ancak nehrin yüksekliği on altı *zirâ'*a geldiği vakit yükseklik miktarı munâdîler tarafından yani *munâdî el-bahr* tarafından *zirâ'* ve *isba'* hesabıyla halka ilân edilmeye başlanırdı. On altı *zirâ'* yükseklik demek aynı zamanda vefâ en-Nîl' in de habercisiydi. Halk kutlamanın yapılacağı günü halifeye ait olan bayrak yahut özel bir örtünün **Dar el-Mikyâs**'ın büyük penceresine asılması yahut örtülmesi ile bildirirdi.

1. VEFÂ en-NÎL

Taşkın zamanında suyun yüksekliği on altı *zirâ'*ı bulduğu zaman, munâdîler bağırarak artışı ilân ederlerdi.⁴⁴³ Bu münasebetle **er-Ravza**'da bulunan *dâr el-mikyâs*'ın büyük penceresine **Ebû er-Redâd el-Muallim** tarafından⁴⁴⁴ sarı⁴⁴⁵ bir örtü asılarak Nil nehrine vefa gösterisi yapılır ve bu hadise vefa *en-Nîl* bayramı olarak kutlanırdı. Bu gün ve gecesi **Mısır**'ın kutlu ve hayırlı gecelerinden birisi olarak kabul edilir ve kutlanılırdı. Bu gecede halk mumlar ve kandiller yakarlar, yüksek ücretler ödeyerek gemiler kiralarlar⁴⁴⁶, *emîrler harrâkaları* süsler⁴⁴⁷, *tablhâneler* de kutlamalar yapıldı. *Mikyâsın fıskiyesinin*⁴⁴⁸ önünde, *Mikyâs* camisinde ve **Kâhire** camilerinde Kuran-ı Kerîm

⁴⁴³ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 5, s. 150; el-Kalkaşandî, **Subh el-'Aşâ**, C. 3, s. 516.

⁴⁴⁴ el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 2, s. 805.

⁴⁴⁵ Bu örtünün renginin daim olmayıp zaman göre değişiklik gösterebilir. el-Makrîzî bu örtünün rengini *Fâtımîler* dönemindeki kutlamaları anlatırken siyah olarak kaydetmiştir, **el-Hitat**, C. 2, s. 805

⁴⁴⁶ 1418/1419 senesindeki kutlamalar esnasında bir geminin batmasıyla içindekiler boğulmuştur, el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 6, s. 471.

⁴⁴⁷ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 7, s. 155.

⁴⁴⁸ Suyu kanallara ileten mekanizma.

okunurdu. Özellikle de En'am suresi kırk defa okunurdu.⁴⁴⁹ Sofralar kurulur sabaha kadar yemekler yenirdi.⁴⁵⁰

Sultan el-Ğavri'nin saltanatı esnasında 26 Ağustos 1512 tarihinde kutlanılan *Vefâ en-Nîl* bayramı, o tarihe kadar kutlanılanlar arasında en debdebeli ve şaşalılarından biri olmuştu. **Sultan** o gün **Kale**'den bir *ğurâba* binerek ayrılmış ve *mikyâsın* hemen yanında yaptırdığı kasra inmişti. Buraya *mukaddemûn*, *tablhânât*, *'aşrâvat emîrlerini* davet ettirerek onlarla toplanmak istemişti. *Emîrlerin* icabetinden sonra **Kâtib es-Sırr Mahmûd b. Ecâ** davetlilere çeşitli meyve, tatlı, yiyecek ve içecekten oluşan mükkemmel bir sofraya donatmış ve hep beraber yemek yenilmişti. Yemekten sonra **Sultan** yemeğe katılanlara samur ve kırmızı kadife kumaştan yapılmış elbiseler hediye etmişti. Yemeğin ve hediyelerin toplam maliyeti yedi yüz *dinarı* bulmuştu. Arkasından **Sultan**'ın huzuruna *dört mezhebin baş kadısı*, şehrin ileri gelenleri, *vâizler* ve *hâfızlar* çıkmıştı. Bundan sonra *mikyâsın* kandillerinin **Sultan** tarafından yakılması ile şehirdeki diğer kandiller de yakılmış ve böylelikle tören başlamıştı. Törenin başlamasıyla birlikte yaklaşık yirmi bin *dinara* mâl olan *kalyon* cinsi bir gemi Nil'e girmiş ve *mikyâsın* karşısında demir atmıştı. Bu gece *mikyâsta* beş yüz kantar yağ ve on bin kandil yakılmıştı ki bunların toplam değeri de yaklaşık yüz yetmiş *dinarı* bulmuştu. Bundan başka **Kale**'nin önünde kumla hazırlanmış olan yanıcı bir madde **Kale**'nin önünden büyük bir törenle sahile doğru yola çıkartılmıştı. Geçtiği yerlerde davullara vurularak, nefesli çalgılar üflenerek bir kortej oluşturulmuştu. Bu korteji, üzerlerinde neft yakılan elli tane tekerli *kule*, bu *kulelerin* sayısı altmış olan minarelerinden ezan okuyan müezzinler, on küp, kırk testi ve kırk meşale neft yakılarak, üç yüz havâî fişek fırlatılarak, iki bin asker düzen içinde yürüyerek, on ağaç süslenerek, yirmi tandırda ekmek pişirilerek, kutlamıştı. Bu gemiler *mikyâsın* karşısına davul, zurna, kös sesleri içinde bir düzen alarak sıralanmışlardı. **Sultan** ve diğer emîrler de kendi *harrâkaları* içinde olanları seyretmekteydiler. Akşam namazını müteakib **Sultan** ve *ümerâ*, **Sultan**'ın *mikyâsın* yanında yaptırdığı köşkün önüne çıkmışlar ve bu esnada neft yüklenmiş

⁴⁴⁹ İbn Şâhin ez-Zâhirî, **Neyl el-Emel**, C. 4, s. 219.

⁴⁵⁰ el-Kalkaşandî, **Subh el-'Aşâ**, C. 3, s. 516.

olan gemiler **Sultan**'ın ve on dört *mukaddem elfin* kösleri vurulurken neftlerini yakarak gösteriye başlamışlardı. **Mısır**'da halkın bu tür gösterilere katılmak için kullandığı gemilerin o geceki kirası elli *dinar* geçmişti. Bu gemiler halkın kalabalık olarak bulunduğu bölgelere demir atmışlar, binmek isteyen herkesten adam başı kırk beş *dinar* almışlardı. Böyle bir gece ve böyle bir gösteri şimdiye kadar hiçbir *Memlûk sultanının* zamanında görülmemiştir ve duyulmamıştır. Gece de vuku bulan olumsuz birkaç husûs ise, *Memlûk* askerlerinden bazılarının eğlence maksadıyla insanların sarıklarını çalmaları, yine bir askerin atıyla bir kadının başını yanlışlıkla ezmesi ve bir geminin batarak içindekilerin boğulması şeklinde özetlenebilir.⁴⁵¹

2. KESR el-HALÎC (SEDDİN YIKILMASI)

Gecenin sabahında kızartma, tatlı ve meyvelerden oluşan bir tören sofrası kurulur, *sultan* ve *ümerânın* iştirakiyle bayram yemeği yenirdi. Bu sofralar çeşitli yerlerde kurulurlar, bütün halk davet olunur, kimsenin katılımı men edilmezdi. Sadece **Sultan Kalavun** zamanında bu sofraların *devlet hazinesi* (*beytu'l-mal*) tarafından hazırlanması, tasarruf tedbirleri amacıyla kaldırılmıştı.⁴⁵² Yemeğin ardından kutlama başlardı. Kutlama iki merhaleden oluşurdu, birincisi *vefâ en-Nîl* (*tahlîk el-mikyâs*), ikincisi ise *kesr el-halîc* idi. Birinci ve ikinci merhale arasında *Fâtımîler* zamanında iki üç gün kadar ara oluyorduydu da *Memlûkler* zamanında hemen ertesi gün kutlama yapılırdı. Bayram *sultan* ve *ümerânın* **Kale**'den bayraklar, sancaklar ve sâir süslerle tezyîn edilmiş *harrâkalarla* *mikyâsa* inmesiyle başlardı.⁴⁵³ Burada gümüş bir kabın içerisine konulmuş safran, gülsuyu içerisinde eritilir, bu kap önce *sultan* tarafından **İbn Ebû er-Redâd**'a teslim edilirdi. Bundan sonra *sultan*, üzerinde elbiseleri olduğu hâlde

⁴⁵¹ İbn İyâs, *Bedâiu'z-Zuhûr*, C.4 s. 275-277.

⁴⁵² Kâsım Abdu Kâsım, *en-Nîl*, s. 44.

⁴⁵³ el-Makrîzî, *el-Hitat*, C. 1, s. 177.

suya atlar, içinde *safran* olan kabı *sâhib el-mikyâstan* alır ve bu safran karışımıyla *mikyâsın* direğini boyardı. Sonra sudan çıkar, *dâr el-mikyâsa* gider, burada üzerinde örtü olan büyük pencerenin arkasında oturur ve kabullere başlardı. *Harrâkaların reîslerine* ve *ümerâsına* hil'atlar ve hediyeler tevzi ederdi. Bundan sonra *sultan*, pencerenin önüne demirlemiş olan *harrâkasına* binerdi. Önde *sultanın harrâkası*, arkada *emîrler* ve onların arkasında da halkın kiraladığı gemiler yahut kayıklar olduğu **Halîc**'e doğru ilerlerdi. Gemilerin çokluğundan nehrin suyu gözükmeydi. Gemiler **Halîc**'e girdikten sonra gösterilerine başlarlar, toplar atılırdı. Gemiler bu şekilde *sedd el-halîc*'e kadar gelirlerdi. Burada *nâib es-saltanat*⁴⁵⁴ yahut *hâcib el-huccâb*, yanında emîrler olduğu halde, *kantarat*⁴⁵⁵ *es-seddin* üzerinde *sultanı* beklerdi. *Sultan* gemiden indikten sonra, özel olarak hazırlanmış atına biner, *seddin* olduğu yere yani nehrin ağzına doğru ilerlerdi. Sonra atından inip topraktan yapılmış *seddin* başında durur, saf altından yapılmış çekiçe *sedde* üç sefer vurarak kırardı. Bundan sonra, çevrede bulunan halk, *seddin* geri kalan kısmını yıkarak/kazarak, suyun kanallara ulaşmasını sağlardı. *Sultan* da tekrar gemisine binerek kaleye dönerdi.⁴⁵⁶ *Memlûk* sultanlarının tamamı Nil kutlamalarına bizzat katılmamışlardı.⁴⁵⁷ Buna rağmen **Mısır**'ın en önemli millî kutlamalarının başında gelen Nil'e vefa kutlamaları, *Memlûkler Devleti*'nin sonuna kadar kutlanmaya devam etmiştir 1500 senesinde **Sultan Tumanbay** *seddi* kırmaya gitmiş, toplanan kalabalığa iki yüz yük tatlı ve iki yüz sepet meyve dağıtılmıştı.⁴⁵⁸ *Memlûk Devleti*'nde Nil'e vefa kutlamalarının son kutlanması, 1517 senesinde Osmanlı ile savaşa rağmen yapılmıştı.

Kesr el-Halîc günü **Kâhire** ve **Mısır**'da kutlanılan önemli günlerden biriydi. Özellikle **er-Ravza Adası**'nda toplanılır ve *mikyâs* ziyaret edilirdi. Bugün de **Kâhire** ve **Mısır**'daki tüm çarşı ve dükkanlar kapalı olur, insanlar eğlenirlerdi.

⁴⁵⁴ *Nâib saltanat*: *nâib el-kâfil* ve *kâfil el-memâlîk es-islâmiyye* olarakta anılırdı. *Sultanın* vekili demek olup *sultana* vekâlet ederdi ve bir nev'i *sultan* gibi onun tüm yetkilerini kullanabilirdi. *Memlûklerde* vezâret makamına ait yetkiler alınarak **Aybek** zamanında yerine bu vazîfe ihdâs olunmuştu, el-Kalkaşandî, **Subh el-'Aşâ**, C. 4, s. 16-17; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Medhal**, s. 350.

⁴⁵⁵ *Kantarat*: Asma köprü..

⁴⁵⁶ Kâsım Abdu Kâsım, **en-Nîl**, s. 44.

⁴⁵⁷ es-Suyûtî, **Husn el-Muhâdara**, C. 1, s. 307.

⁴⁵⁸ İbn İyâs, **Bedâi ez-Zuhûr**, Bulak, H. 1313, C. 2, s. 374.

Erkenden Nil nehrine gidilir, gemiler kiralanır, müzik eşliğinde şarkılar söylenirdi. İnsanlar bir günlüğüne de olsa gündelik işlerinden ve devlet vazifelerinden sıyrılıp neşeli bir gün geçirirlerdi.

3. 'İYD eş-ŞEHÎD (ŞEHÎD BAYRAMI)

Nil nehri ile doğrudan alâkalı ve bağlantılı yapılan bir diğer kutlama ise *Şehîd Bayramı*'dır (*'İyd eş-Şehîd*). *Şehîd Bayramı*, *Hristiyan Mısırlılar* (*Kıptîler*) için millî ve dinî⁴⁵⁹ bir bayram olarak kutlanılırdı. *Kıptî* takviminin *Şins* ayının 8. gününde *Kıbtîler* tarafından kutlanılan bir bayramdı. *Kıptî* inanışlarına göre, Nil'in sularının artması ve yükselmesi için, suyun içine keresteden mamûl bir tabut bırakırlardı. Bu tabutun içine ölmüş olan büyüklerinden / şehîdlerinden birinin parmağını koyarlardı. Bu tabut ve parmak **Şubrâ**'da⁴⁶⁰ bulunan bir kilisede muhafaza edilirdi. *Kıbtîler* bu özel günde **Mısır**'ın her yerinden törenin yapılacağı **Şubra**'ya gelirler, Nil nehrinin iki yakasına ve adacıklara doluşurlar, buralarda çok sayıda çadır kurarlardı. Yer çadırlarla Nil nehri ise içi insan dolu gemilerle dolar taşardı. Süvariler atlarının üzerinde oldukları halde *zumûrr* (nefesli bir çalgı) ve davul üzerinde oynarlardı. Bu günde **Mısır**'ın her yerinden şarkıcılar, eşcinseller, fahişeler, fasıklar, katiller, ahlaksızlar toplanıp içkiler içerek bayram ederlerdi. Öyle ki bu günde satılan içkinin değeri yüz bin *dirheme* ulaşmıştı. Hatta bir sene,

⁴⁵⁹ *Hristiyanlığın* ortaya çıktığı dönemlerde *Roma İmparatorluğu*'nun hâkimiyeti altında olan **Mısır**'da bu yeni dinin yerli ahali tarafından 40'lı yıllardan itibaren kabul edilmeye başlandığı yaygın iddialardan biridir. Bu yeni inaniş **Roma İmparatorları** tarafından ilk andan itibaren müsâmağa gösterilmemiş, mensupları sürekli olarak takip edilerek tazyîke maruz kalmışlardı. **İmparator Severus** (202) ve **Decius** (250) zamanında yapılan baskılar **Diocletian** (284-303) zamanında zirveye çıkmıştı. Bu dönemde çok büyük katliamlar olmuş, kaçanların bir kısmı çöle sığınmış bir kısmı da boya fabrikalarında ve maden ocaklarında çile doldurmuşlardı. **Roma İmparatoru Dioklatianus** tarafından hazırlatılan ve onun tahta çıkış tarihi olan 29 Ağustos 284 tarihini *milat* kabul eden takvimin yürürlüğe girdiği seneyi *Kıptîler* "*Şehitler Yılı*" olarak isimlendirmişlerdir, Mustafa Erdem, "*Kıptî Kilisesi Üzerine Bir Araştırma*" **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 36, Ankara, 1997, s. 148-149.

⁴⁶⁰ Memlûkler zamanında *Kıbtîlerin* kesif olarak yaşadığı, her Pazar günü büyük bir hayvan pazarının kurulduğu büyükbaş hayvan ticaretinin merkezi konumunda olan mahalleydi. **Şubrâ** semti günümüzde de *Hristiyan* nüfusun çoğunlukta olduğu bir semt olarak varlığını muhâfaza etmekteydi.

Kıbtî bir satıcı iki yüz yirmi bin *dirhemlik* içki satmıştı. **Şubrâ** halkı ödeyecekleri haracın parasını sadece bu bayram günlerinde sattıkları içkiden çıkarabiliyorlardı. Tabii olarak bu niteliğe sâhip bir kalabalığın olduğu yerde de gösteriler, isyanlar, öldürmeler, yaralamalar, suçlar eksik olmazdı. Bayramın süresi ise genelde iki yahut üç gün kadar sürerdi. 1302 senesinde **Baybars el-Çâşnigîr**, *Şehîd* bayramında *Kıbtîlerin* çıkardığı gösterileri ve yapılan ahlaksızlıkları ileri sürerek, bu bayramın kutlanmasını yasakladı. *Tabutun* suya indirilmesi hariç tüm etkinlikler ve insanların **Şubra**'da toplanmasını da yasakladı. Kıptîler **Baybars**'ın kâtibi **et-Tâc İbn Saîd ed-Devle**'ye topluca müracaat ettiler. Onun vasıtasıyla **Baybars**'a büyük miktarda mal verecekleri vaadinde bulundular. Bundan netice alamayınca, Nil'in suyunun artmayacağını dolayısıyla toplanan verginin azalacağını söyleyerek korkuttular. *Kıptîler* uzun süre yasaklanan bayramlarını geri alabilmek için uğraşırlarsa da bunda muvaffak olamadılar.⁴⁶¹

1338 senesinde **Sultân en-Nâsır Muhammed b. Kalâvun** bu bayramın kutlanmasına tekrar izin verdi. **Emîr Yelboğa el-Yahyâvî** ve **Emîr Tanboğa el-Mârdînî**'nin bu bayramı kutlamak istemesi ve **Sultan**'ın da bu iki *emîrini* çok sevmesi, onları kıramaması bayrama izin verilmesindeki esas sebepti.⁴⁶² 1338 senesindeki bayrama önceki senelerden farklı olarak *emîrler* de iştirâk etmişler, *harrâka* ve *şâhtûr* gemileriyle Nil'de gezinmişler, kıyıda toplanan kalabalığa gemilerinden tatlılar ve içecekler atmışlardı. Otuz altı yıl aradan sonra kutlanılan bu bayrama, **Mısır**'ın her yerinden şarkıcılar, eğlence severler ve ahlâksızlar katılmışlar, eskiden olduğu gibi Nil kenarında toplanarak üç gün boyunca her türlü ahlâksızlık, düşkünlük ve rezilliği sergilemişlerdi.⁴⁶³

Kıbtîler yaklaşık on yedi sene boyunca daha aynı şekilde kutladıktan sonra 1355 senesinde bayramları bir kez daha ve kalıcı surette yasaklanmıştı. Bunun sebebi, taşkınlık, ahlâksızlık vs.den ziyade, *Müslüman* halkın *Yahudî* ve *Hristiyanlara* karşı genel tutumunun değişmesine bağlıydı.

⁴⁶¹ el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 1, s. 199-201; es-Sulûk, C. 2, s. 362-363; İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûmu'z-Zâhire**, C. 8, s. 161; es-Suyûtî, **Husnu'l-Muhadâra**, C. 2, s. 299.

⁴⁶² el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 2, s. 519.

⁴⁶³ el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 1, s. 199-201; es-Sulûk, C. 3, s. 245.

Kâhire vâlisi Emîr Alâ' ed-Dîn Alî b. el-Kûrânî, Şubrâ'yı basarak buradaki kiliseyi tahrip etmiş, tabut ve parmağı alarak **Melik es-Sâlih'e** göndermiştir. Tabut ve parmak meydanda halkın gözleri önünde yakıldıktan sonra külleri Nil nehrine serpilmişti.⁴⁶⁴

⁴⁶⁴ el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 1, s. 202.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEMLÜKLER DEVRİNDE NİL NEHRİNDE DENİZCİLİK FAALİYETLERİ

A. NİL NEHRİ

Nil nehrinin en eski devirlerden beri **Mısır** için hayati derece de ehemmiyet arz eden, iktisâdi, siyâsî ve beşerî hayatın her safhasında belirleyici rol oynayan bir unsur olarak karşımıza çıktığını görürüz. Nil ismi *Yunanca*'da “*nehir yatağı*” anlamına gelen *Neilos* sözcüğünden gelmektedir. *Arapça*'da *en-Nîl* olarak yazılır ve telaffuz edilir. 6.650 km. ile dünyanın en uzun nehri sıfatına haiz olan Nil nehri, sadece **Mısır** için değil, **Afrika** kıtasının onda birini kapsadığı havzası ile içinden geçtiği tüm ülkeler için, **Uganda, Sudan, Nubya (Etiyopya), Ruanda, Kenya, Tanzanya, Brundi**, büyük bir önem arz eder. Güneyden kuzeye doğru akan *Beyaz Nil*, *Mavi Nil* ve *Atbera Nil*'i olarak isimlendirilmiş üç ana kola sâhiptir. Nehrin en uzaktaki kaynağı **Burundi**'deki **Doğu Afrika Göller Bölgesi**'ndeki *Kagera* nehri olarak doğar ve **Tanzanya, Uganda ve Ruanda**'yı geçtikten sonra **Victoria** gölüne dökülür. Asıl Nil nehri bu gölden *Victoria Nili* olarak çıkar. *Kyoga* ve *Albert* göllerinden geçtikten sonra *Albert Nili* olarak yoluna devam eder. **Nimule**'de **Sudan**'a giren nehrin ana kolu, **Melekal** yakınında *Bahrü'l Ğazal* ve *Sobat* nehirleriyle birleştikleri yere kadar *Bahrü'l Cebel*, *Mavi Nil* nehri ile birleştiği yere kadar da *Beyaz Nil* nehri olarak anılır. *Mavi Nil* **Etiyopya**'nın orta kesiminde doğar ve *Beyaz Nil*'e **Hartum**'da doğu kıyısından katılır. **Mısır**'daki taşkınlara yol açan suyu ve bereketli çamuru *Mavi Nil* getirir. Asıl Nil son büyük kolu olan *Atbera* nehrini **Hartum**'un kuzeydoğusunda ve doğu kıyısından alır. Daha sonra kuzeybatıya doğru geniş bir S çizer. Bu arada üç çağlayanı aşarak *Nâsır* gölüne katılır. Bu gölü oluşturan *Assuan Barajı*'nın aşağısında **Mısır** içlerinde kuzeye doğru akar ve **Kâhire** yakınlarında Nil deltasını oluşturmaya başlar ve **İskenderiye** ile **Dimyât** arasındaki geniş sahilden **Akdeniz**'e dökülür.

Tarihçi **Herodot** “**Mısır** *Nîl’in hediyesidir*” cümlesiyle Nil nehrinin **Mısır** için önemini açıkça ortaya koymuştur. Gerçekten de Nil olmasaydı **Mısır** denen coğrafya kendisini saran kum çölünden ibaret olurdu ki bu takdirde nâsa, hayvanât ve nebatâta dâir bir faâliyetten bahsedilemezdi. Zira hayatın devamı için zarûrî ihtiyaçlardan olan suyun **Mısır** için esas tedarikçisi Nil nehridir. Her ne kadar **Mısır**’a kışın bir miktar yağmur yağsa da bunun hayatî ihtiyaçlar için ehemmiyeti yok denecek kadar azdır.⁴⁶⁵ Nil nehri iktisâdî olduğu kadar siyâsî ve askerî açılardan da **Mısır**’ın kaderi üzerinde rol oynayan âmil etkenlerin başında gelir. Üzerinde gemiler vasıtasıyla nakliyyeye izin veren oldukça geniş ve derin bir yatak doğrultusunda **Mısır**ı güneyden kuzeye ikiye ayırır ki hemen bütün büyük şehirler nimetlerinden faydalanmak üzere Nil yatağı üzerinde kurulmuştur. Nil nehrinin yatağının nakliyyeye izin verecek kadar geniş olması onun vasıtasıyla **Mısır**’ın en iç kesimlerine kadar zahmetsiz bir şekilde ulaşımı da mümkün kılmıştır. Bu sebeple çağlar boyunca hem **Mısır**’ın hâkimleri hem de **Mısır**’ı kuzeyden istilâ etmeyi amaçlamış mustevliler Nil nehrini askerî ve siyâsî amaçlar doğrultusunda kullanmışlardır. Özellikle Nil nehrinin **Akdeniz**’e döküldüğü ağız kısmı, **İskenderiye** ve **Dimyât** arasında kalan saha üç yüz km. uzunluğunda büyüklü küçüklü yüzlerce kola ayrılmıştır ve bu kollardan pek çoğu gemilerin yüzdürülmesine imkan verecek genişliktedir. Üstelik Nil nehri vasıtasıyla, **Mısır**’da kurulmuş olan tüm devletlerin başkentliğini yapmış olan **Kâhire**’ye ulaşım son derece kolay ve emniyetlidir.

Mısır’da yaşayan halk ve siyâsî iktidarlar için Nil nehrinin taşıdığı su hayati öneme sâhip olduğundan mütevellid Nil nehrinin eski zamanlardan beri taşıdığı su miktarı düzenli olarak ölçülmüş ve düzenli olarak kayıtları tutulmuştur. Bu su miktarına bağlı olarak Nil nehri önünde tarımda kullanılmak üzere inşa olunan sedler belirli ölçüler dahilinde açılmak suretiyle kanallara su bırakılır böylelikle tarım faâliyetlerinin devamı sağlanırdı ki daha önce de belirtildiği üzere **Mısır**’da hayatın devamı tamamen buna bağlıydı. Bu önemli hadise Nil’in taşması (*feyedân en-Nîl*) olarak isimlendirilirdi. Nil nehrinin sularının çok olduğu

⁴⁶⁵ Kâsım ‘Abdu Kâsım, **en-Nîl**, s. 13.

senelerde tüm **Mısır**'da bolluk ve bereket yaşarken az olduğu senelerde kuraklık ve kıtlık hüküm sürer buna bağlı olarakta siyâsî ve sosyal patlamalar yaşanır. **Mısır**'a hayat veren bu taşma zamanlarının sene içinde tüm Mısırlılar ve **Mısır** hâkimleri tarafından önceden bilinmesi yahut tahmin edilebilmesi de gayet doğaldı. Zamanı ve miktarı önceden bilinen bu taşkınlar gerektiği ve imkanların el verdiği zamanlarda **Mısır**'ı istilâ için gelen ve coğrafyanın yabancısı olan müstevlilere karşı bir silah olarak da kullanılmış, on binlerce kişilik donanımlı ordular vasıtasıyla gösterilebilecek direniş Nil nehrinin sularıyla yapılmıştı. Nil hakkındaki bu umûmî malumattan sonra siyâsî ve askerî olarak Nîl nehrinden ne surette faydalanıldığı açıklanacaktır.

B. HAÇLI SEFERLERİ VE MISIR

Hristiyanlar tarafından kutsal olarak addedilen toprakların başında gelen *Kudüs*, *İslâmın* 2. Halifesi **Hz. Ömer**'in 638 yılında şehri teslim almasından sonra aralıksız olarak 457 yıldan beri *Müslümanların* hâkimiyetindeydi. Bu süre içinde *Hristiyan Bizans* dünyası sadece bir defa, 10. yy.da askerî bakımdan güçlendiği *Makedonya* hanedanı zamanında – **İmparator Ioannes Çimiskes** döneminde (969-976) – **Kudüs**'ü geri almak teşebbüsünde bulunmuş, daha doğrusu bu konudaki niyet ve arzusunu belirtmişse de, bu teşebbüs sonuçsuz kalmış ve *İmparatorluk* 7. yy.dan beri devam eden bölgedeki *İslâm* hâkimiyetini kabullenmişti. **Avrupa**'da *ortaçağlar* boyunca gittikçe artan bir şekilde siyâsî ve iktisadî hayat içinde etkisini arttıran kilise ve onun ruhanî liderleri, yıllardan beri süregelen açlık, yoksulluk ve topraksızlık sıkıntılarının doğurduğu kargaşaya dikkatleri başka yöne çekerek geçici de olsa bir çözüm bulmak, yeni yeni uygulanmaya başlamış olan ücretli askerlere iş bulmak ve kolanizatör hareketleri yönlendirecek bir yer bulmak için çalışıyorlardı. 10. yy. sonlarında **Karolenj Devleti**'nin merkezî gücü parçalanmış, krallar otoritelerini kaybetmiş ve her bir

eyalet güçlü kişilerin eline geçmişti. Ayrıca savaşa şartlandırılan toplumun artık fonksiyonu kalmadığından, bu saldırganlık içe dönmüş ve bir çok eyalet daha da küçük parçalara bölünmüştü. *Şövalyeler* etrafı teröre boğmaktaydılar. Kontrol altına alınamayan bu şiddet 11. yy. ilk yarısında doruk noktasına ulaşmıştı. Kilise, dinî motiflerin toplum üzerindeki etkisinden istifade etmek suretiyle yukarıda zikredilen kargaşayı önlemek, bu gücü ve enerjiyi kilise menfaatleri için kullanarak Doğu'ya hâkim olmak maksadıyla “*kutsal mekanların Müslümanların işgalinden kurtarılması*” sloganını ortaya atmıştı. **Papa 3. Urbanus**, *Clermont Konsili* (18-28 Kasım 1095) sırasında 27 Kasım'da düzenlenen açık hava toplantısında din adamlarından ve halktan oluşan büyük bir kalabalığa hitap ederek *Haçlı Seferi* çağrısını yaptı. Bu çağrıda *Batı Hristiyanlarına Doğu'daki* din kardeşlerini *Türklerin* baskı ve zulmünden kurtaracak bir savaşa katılmanın, dinî açıdan ne kadar şerefli bir görev olduğunun mesajını verdi. *Papa'nın* bu konuşması ve çağrısı ile *Haçlı* hareketi fiilî olarak başlamış oldu. Sefere katılmaya karar verenlerin *Haçlı* yemini etmeleri ve üzerlerinde Haç işareti taşımaları öngörüldü. *Papanın* çağrısı *kont, dük, kral, şövalye* gibi ünvanlara sâhip asiller arasında ve halktan büyük rağbet gördü. Çeşitli sınıflara mensup insanlar birbirlerinin peşi sıra bu kutsal davet ve göreve icabet edeceklerine dâir yemin ettiler. Bu uzun sefere çıkmadan önce gerekli hazırlıkların yapılabilmesi maksadıyla da hareket günü 15 Ağustos 1096, **Meryem'in göğe yükseliş günü**, olarak belirlendi.⁴⁶⁶

Papa'nın Haçlı çağrısını duyurmak üzere **Fransa, Almanya, İtalya** ve diğer ülkelerde *piskoposlar, papazlar* ve köy köy dolaşan *vâizler* tarafından tekrarlanan *Clermont Konsili* konuşması halk üzerinde büyük bir heyecan uyandırdı. Özellikle **Pierre l'Ermite** adında gezgin bir keşişin yaptığı ateşli konuşmalar en etkili ve coşkulu olanlarıydı. Kendisine bağlı diğer vaizlerle birlikte yaptığı etkili konuşmalar neticesinde **Köln** şehrinde çoğunluğunu köylülerin oluşturduğu aralarında katil, eşkiya, hırsızlarında bulunduğu yirmi bin kişilik büyük bir kalabalık çevresinde toplandı. Kutsal yerlere herkesten önce gitmek ve

⁴⁶⁶ Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, İstanbul 2004, s. 1-9.

buraların nimetlerinden nasiplenmek amacıyla 20 Mayıs 1096 tarihinde **Köln**'den yola çıkan bu büyük ve düzensiz kalabalık 21 Ekim 1096 tarihinde, *Türkiye Selçuklularının* başkenti olan **İznik**'i ele geçirmek maksadıyla düzenledikleri ileri yürüyüş esnasında, **Yalova** ve **İznik** arasında *Türkiye Selçuklularının* düzenli birlikleri tarafından neredeyse imha edilircesine büyük bir mağlubiyete uğradılar.

1. BİRİNCİ HAÇLI SEFERİ (1096-1099)

Pierre l'Ermite'in *Haçlıları*ndan sonra, asillerin kumandasında *Haçlı Seferi*'ne çıkan büyük ordular, 1096 sonbaharından itibaren birbiri ardınca toplanma merkezleri olan **İstanbul**'a gelmeye başladılar. Düzenli birlikler ve profesyonel askerlerden oluşan çeşitli milletlerden askerlerin bir araya gelmesiyle oluşan bu büyük ordu altı haftalık bir kuşatmanın ardından 18 Haziran 1097 tarihinde **İznik**'i ele geçirdi. **Anadolu** içlerine doğru hareket eden *Haçlı* ordusu 1 Temmuz 1097 tarihinde **Eskişehir** yakınlarında (**Dorilaion**) vuku bulan savaşta **Sultan Kılıç Arslan**'ın komutası altındaki *Türkiye Selçuklularını* mağlup ederek yoluna devam etti. 6 Şubat 1098'de **Urfa**'ya varan bir *Haçlı* kolu 10 Mart tarihinde de burada ilk *Haçlı* devletini kurdular. Ana ordu ise 20 Ekim 1097'de **Antakya** önlerine geldi ve şehri kuşatmaya başladı. Uzun bir kuşatmanın ardından 3 Haziran 1098 tarihinde şehri ele geçirmeye muvaffak oldular. **Antakya**'nın ele geçirilişinden sonra bir süre burada dinlenen *Haçlı* ordusu, 1099 senesinin Ocak ayında nihaî hedefleri olan **Kudüs**'e doğru ileri yürüyüşe devam etti. 7 Haziran 1099 tarihinde de **Kudüs**'ün surları önüne vararak ordugahlarını kurdular ve fiilî olarak kuşatmaya başladılar. 15 Temmuz'da *hücum kuleleri* vasıtasıyla yapılan son saldırı başarılı oldu ve şehir düştü. *Haçlılar* şehre girdikten sonra Kutsal mekanlarda dahil olmak üzere her yeri yağmaladılar. Buldukları her *Müslüman*'ı ve *Yahudi*'yi katlettiler. Hatta yerli *Hristiyanları* dahi öldürdüler. Bir kaç gün içinde şehirde öldürülenlerin sayısı yetmiş bini bulmuştu ki, bu tarihin tanıklık ettiği en

büyük katliamlardan birisi idi. *Haçlılar Kudüs*'ü ele geçirdikten sonra burada bir krallık kurdular ve özellikle **1. Baudouin** (1100-1118) zamanında **Venedik** ve **Cenova** filolarından alınan yardımlarla **Filistin** kıyı şehirlerini zaptetmek suretiyle hâkimiyet alanlarını genişlettiler. **Arsuf**, **Kaysâriye**, **Yafa**, **Hayfa**, **Akkâ** ve **Beyrût** kaleleri ve civarındaki köyler ve küçük kaleler ele geçirildi. Bundan sonraki gayeleri ele geçirdikleri yerlerde hâkimiyetlerini sağlamlaştırmak ve imkan bulabilirlerse de topraklarını daha da genişletmek cihetinde olacaktı.⁴⁶⁷

2. HAÇLILARIN MISIR'I İLK İŞGAL DENEMESİ

Haçlılar işgal ettikleri yerlerde kalıcı olabilmeleri için gerekli olan şeyin **Mısır**'ı ele geçirmek olduğunu farkettiler.⁴⁶⁸ Zira 1148 senesinde **Dimaşk** hâkimiyeti için girdikleri mücâdeleyi kaybetmişler⁴⁶⁹ ve artık bu yönde ilerleme ihtimalleri kalmamıştı. Eğer zengin ve geniş **Mısır** toprakları üzerinde hâkimiyet sağlayabilirlerse bölgedeki en büyük tehdit olan **Nûr ed-Dîn Zengi**'ye karşı stratejik bir üstünlük sağlayacaklar ve arkalarını emniyete alabileceklerdi. Eğer **Mısır**'da idâre **Nûr ed-Dîn** taraftarlarının eline geçerse iki ateş arasında kalacaklardı. Hal-i hazırda mevcut şartlar da buna uygulamak için müsaitti. Zira **Mısır** ve oraya hâkim olan *Fâtîmîler* 1153'de **Askalan**'ın kaybından sonra kendilerini toparlayamamış, *hilâfet* bir çöküş sürecine girmişti.⁴⁷⁰ Direnecek gücü yok gibi gözüküyordu. **Mısır**'daki iktidar kavgaları ve siyâsî durumda Haçlılara

⁴⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Anna Komnena, **Alexiad**, (Çev. Bilge Umar), İstanbul-1996; Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul-1988; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Ankara 1992; Amin Maalouf, **Arapların Gözünden Haçlı Seferleri**, (Çev. Ali Berktaş), İstanbul 2010; P. M. Holt, **Haçlılar Çağı**, (Çev. Özden Arıkan), İstanbul 2003.

⁴⁶⁸ İbn Vâsıl, **Muferric el-Kurûb**, C. 3, s. 258.

⁴⁶⁹ Ebû Şâme, **Kitâb er-Ravzateyn fî Ahbâr ed-Devleteyn**, (Tah. Muhammed Hilmî Muhammed Ahmed), Kâhire 1998, C. 1, K. 1, s. 133 (Bundan sonra eser **Kitâb er-Ravzateyn** olarak kısaltılacaktır).

⁴⁷⁰ Ebû Şâme, **Kitâb er-Ravzateyn**, C. 1, K. 1, s. 223.

karşı oluşturulacak cepheyi, birlik ve bütünlüğü tehdit ediyordu.⁴⁷¹ Üstelik **Mısır** ile **Haçlılar** arasında bir engelde kalmamıştı. **Suriye**'nin mutlak hâkimi olan **Nûr ed-Dîn**'e karşı da **Mısır**'ın tutumu müsbet değildi.⁴⁷² **Amaury**, **Kudûs** tahtına çıktıktan bir yıl sonra 1163 senesinin Eylül ayında **Mısır**'a saldırdı. **Süveys Boğazı**'nı geçtikten sonra **Bülbeys** şehrini kuşattı. Nil nehrinin taşma zamanı olduğundan **Vezir Dirgâm**, Nil'in bentlerinden birkaçını açarak **Amaury**'i geri çekilmeye zorladı.⁴⁷³ **Dırgâm** tarafından mevkiinden uzaklaştırılan eski *Fâtımî* veziri **Şâver**, **Nûr ed-Dîn**'in sarayına kadar gelerek hem **Haçlılara** karşı hem de makamına tekrar nâil olabilmek için yardım istemesi üzerine, **Nûr ed-Dîn**, **Esed ed-Dîn Şîrkûh b. Şâzî** idâresinde **Mısır**'a yardım gönderdi. **Şîrkûh** 1164 senesinin Mayıs ayından **Mısır**'a girdi. **Şâver**'i tekrar başa getirdi. Ancak **Şâver**'in kendisine yardım eden **Şîrkûh**'a karşı olumsuz bir tavır alması ve hatta ona karşı **Haçlılara** müracaat etmesi **Mısır**'a giren **Nûr ed-Dîn**'in ordusunu zor durumda bıraktı. Neticede, **Nûr ed-Dîn**, **Amaury**'nin **Mısır**'dan çekilmesi sağlamak için **Antakya** yakınındaki **Hârim** kalesini kuşatması ve burada **Antakya prinkepsi 3. Bohemund**, **Trablus kontu Raymond**, **Konstantinos Koloman**, **Ermeni Thoros** ve **Huge de Lusignan** gibi **Haçlı** liderlerini esir alması **Amaury**'nin gözünü korkuttu ve **Şîrkûh**'la anlaşma yaptı. İki ordu da **Mısır**'dan çekildiler. 1167 senesinde **Şîrkûh**'un yeniden **Mısır**'a sefere hazırlandığı haberi yayılınca vezir **Şâver** tekrar **Amaury**'den yardım istedi. 18 Mart 1167'de **Babeyn**'de **Şîrkûh**, *Mısır-Frank* müttefik ordusunu büyük bir yenilgiye uğrattı. **Kral Amaury** ve **Şâver** kurtulabilen adamlarıyla **Kâhire**'ye kaçtılar. **Şîrkûh** bu sefer, **İskenderiye**'ye yürüdü ve burayı ele geçirdi.⁴⁷⁴ Ancak şehir hemen *Mısır-Frank* ordusu tarafından kuşatıldı. Netice de şehir 4 Ağustos 1167 tarihinde müttefiklere

⁴⁷¹ 1163 senesinde **Mısır**'da iktidar üç sefer el değiştirmiştir. Sırasıyla **el-Âdil b. Ruzzîk**, **Şâver** ve **Dirgâm** birbirlerini devirerek vezir olmuşlardır, İbn el-Esîr, **el-Kâmil**, C. 9, s. 460; Ebû Şâme, **Kitâb er-Ravzateyn**, C. 1, K. 2, s. 331-332.

⁴⁷² Ramazan Şeşen, **Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet**, s. 41.

⁴⁷³ Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. 2, s. 306.

⁴⁷⁴ İbn Vâsıl, **Muferric el-Kurûb**, C. 1, s. 143, 149, 151.

teslim edildi. **Şirkûh** ve şehri aldıktan sonra savunmasını teslim ettiği **Salahu'd-Dîn** Eylül ayında **Dimaşk**'a döndüler. **Kral Amaury**'de **Kudüs**'e döndü.⁴⁷⁵

3. BEŞİNCİ HAÇLI SEFERİ (1218-1221)

Avrupa'da bu zamanlarda meydana gelen hadiseler yeni bir *Haçlı* ruhunun ortaya çıkmasına sebep oldu. 8 Ocak 1198 tarihinde **3. Innocentius** ünvanıyla *Papa* seçilen **Giovanni Lotario** *Haçlı Seferlerini Papalığın* tarihi bir misyonu olarak görüyor ve 1213'ten beri bunu teşvik edici faaliyetlerde bulunuyordu. 1216 tarihinde **Innocentius**'un ölümünden sonra *Papa* seçilen **3. Honorius**'ta selefi ile aynı gayreti sarfetti ve bunun neticesinde de *Müslümanlarla* savaşmak için yeni ordular toplanıp **Akka**'ya doğru yelken açtılar.⁴⁷⁶ Bu sıralarda ne **Akka**'da bulunan *Franklar* ne de **Melik el-Âdil** yeni bir *Haçlı* ordusu beklemiyorlardı. 20 yıldan beri *Franklar* ve *Müslümanlar* arasında devam eden sulh her iki tarafa da refah getirmiş, **Akka Akdeniz**'in en büyük ticaret limanı haline gelmişti. 1208 senesinde *Venedik* ile **Mısır nâibi el-Kâmil** arasında bir ticaret anlaşması yapılmış, **Mısır**'da ticaret yapan *Avrupalı* tâcir sayısı üç bini geçmişti. 1218 senesinin Nisan ayında **Akka**'da toplanan 5. *Haçlı Seferi* orduları **Mısır**'ın **Dimyât** şehrini kendilerine hedef olarak seçtiler.⁴⁷⁷ Bunun esas sebebi de sahibi oldukları kuvvetli donanma idi.

Mayıs ayı sonunda *Haçlılar* Nil nehrinin doğu kıyısına, **Dimyât** şehrinin tam karşısına çıkarak buraya karargâhlarını kurdular.⁴⁷⁸ Ancak şehre yaklaşmak kolay değildi. Şehrin önünde ve Nil nehrinin içinde, düşman

⁴⁷⁵ İbn Şeddâd, **en-Nevadir es-Sultânîyye**, s. 75-80; İbn Vâsıl, **Muferric el-Kurûb**, C. 1, s. 151-152; İbn el-Esîr, **el-Kâmil**, C. 9, s. 465-467; Ebû Şâme, **Kitâb er-Ravzateyn**, C. 1, K. 2, s. 331-339; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. 2, s. 307-315; Ramazan Şeşen, **Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet**, s. 42-44.

⁴⁷⁶ P. M. Holt, **Haçlılar Çağı**, s. 64.

⁴⁷⁷ Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. 3, s. 133; el-Makrîzî, **el-Hitat**, c. 1, s. 602; İbn Vâsıl, **Muferric el-Kurûb**, C. 3, s. 258.

⁴⁷⁸ İbn Vâsıl, **Muferric el-Kurûb**, C. 3, s. 258; İbn Kesîr, **el-Bidâyet**, C. 17, s. 70.

gemilerinin girmesine mâni olmak ve Nil boyunca ilerleyerek **Mısır**'ın içlerine ulaşmasına engel olmak için demirden mamûl kalın bir zincir vardı. Zincir doğu kıyısından batı kıyısına yakın bir adacık üzerinde bulunan bir *kuleye* çekilmişti. Zincirin hemen arkasında da gemilerden oluşan bir köprü vardı.⁴⁷⁹ Şehrin arka tarafı ise **Menzile** gölü tarafından korunduğundan karadan kuşatma da gayet zordu. **Dimyât** şehri de sağlam burçları ve surları olan gayet müstahkem bir şehirdi.

el-Melik el-Kâmil, Muhammed b. Ebû Bekr b. Eyyûb (1218-1238)

Haçlılar'ın **Dimyât**'ın tam karşısına ulaştıklarını öğrendiği zaman, ordusunu topladı ve Nil'in batı kıyısını izleyerek **Dimyât**'ın güneyine gitti **el-Âdiliye**'de karargah kurdu. Böylece hem şehirle irtibat halinde olacak hem de *Haçlı* kuvvetleri ile arasına Nil nehrini alarak doğal bir set oluşturacaktı. Nil nehri üzerinde zincirin geçtiği *kuleyi* tahkim etmeye yetecek kadar gücü vardıysa da *Haçlılara* saldıracak kadar kuvvetli değildi. Üstelik yeterli miktarda gemisi de yoktu. *Haçlılar kuleye* ilk saldırıları başarısız olduktan sonra, yeni bir harp aleti tasarladılar. Birbirine bağlanmış iki gemi üzerine inşa edilen, hücum merdivenleri taşıyan bir savaş *kulesiydi*. Bu sayede hem nehirden hem de karadan taaruz etme imkanı buldular. Ağustos ayının sonlarında gerçekleştirdikleri büyük bir taarruz neticesinde *kuleyi* ele geçirip zinciri kırdılar, gemilerden oluşan köprüyü de yaktilar. Bundan sonra **el-Âdil Haçlı** gemilerinin geçişlerini bir süre dahi olsa engelleyebilmek için elindeki büyük gemilerden birkaç tanesini batırarak zaman kazanmaya çalışmış ve bir nebze de olsa başarılı olmuştur. Gecikmeyle de olsa Haçlı gemileri **Dimyât** surlarının önüne kadar gelme imkanı buldu. *Kulenin* düştüğü haberi Dimaşk'ta hasta yatağında olan **el-Âdil**'e ulaştığında bu habere dayanamadı ve 31 Ağustos'ta vefat etti.⁴⁸⁰

⁴⁷⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâyet*, C. 17, s. 70; İbn el-Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 375,376; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 1, s. 309; İbn Aybek, *Kenz ed-Durer ve Câmi el-Ğurer*, (Tah. Bîrend Râtka), Kâhire 1982, C. 7, s. 196-197 (Bundan sonra eser *Kenz ed-Durer* olarak kısaltılacaktır).; İbn Vâsıl, *Muferric el-Kurûb*, C. 3, s. 259-260, C. 4, s. 15-16.

⁴⁸⁰ İbn el-Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 375-376; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 1, s. 309-310; el-Makrîzî, *el-Hitat*, C. 1, s. 602-603.

Haçlı kuvvetleri *kuleyi* düşürdükten sonra **Dimyât**'a taarruz etmediler ve takviye kuvvetlerin ulaşmasını beklediler. Eğer saldırısalardı **Dimyât**'ı düşürmeleri muhtemeldi. *Haçlıların* saldırmadan bu şekilde beklemeleri, **el-Melik el-Kâmil**'e kuvvetlerini düzenleme ve takviye imkanı verdi. Bu müddet zarfında yeterli miktarda gemi inşa ettirerek bir nehir donanmasına da sâhip olmuştu. Ekim ayında donanması ile saldırıya geçtiyse de başarılı olamadı. Bunun üzerine şehrin yukarısında yetmiş bin *dinar* harcayarak Nil üzerinde bir köprü inşa ettirdi.⁴⁸¹ Zira *Haçlılarla* göğüs göğüse çarpışabilmek için onların bulunduğu yakaya geçmek gerekecekti. Köprünün yapılışının ardından *Müslüman* kuvvetleri bunu kullanmak yerine nehirden saldırmayı tercih ettiler. Bunun sebebi düşmana beklemediği bir anda ve beklemediği yerden baskın yapmak olarak açıklanabilir. Ancak bu saldırı da başarısız oldu. Pek çok muhârip Nil nehrinde boğuldu.⁴⁸²

Fransız ve **İngiliz** askerlerinden oluşan takviye kuvvetler geldikten sonra da *Haçlılar* hemen bir umumî taaruza girişmediler. Bunun yerine bulundukları yerde tahkimat oluşturdular. *Müslümanların* **Dimyât**'ın az yukarısında yaptıkları köprüden daha da ilerde, denizden nehre doğru bir kanal kazmışlar ancak bunu suyla dolduramamışlardı. Bir gece ansızın çıkan kuvvetli bir rüzgar, deniz sularını *Haçlı* karargahına doğru yöneltmiş, tüm çadırlar sular altında kalmış, malzemeler tahrip olmuş, hayvanlar boğulmuştu.⁴⁸³ Tekrar bunun gibi bir felaketle karşılaşmamak için deniz tarafına **Pelagius**'un emriyle bir set oluşturulmuş, fırtınada harap olan her türlü eşya hatta parçalanmış yelkenler ve beygir leşleri dahi kullanılmıştır. Su baskınının yegane iyi sonucu daha önce doldurulamamış olan kanalın da artık suyla dolması ve kullanılabilir hale gelmesiydi.⁴⁸⁴

1219 yılının Şubat ayında *Haçlılar*, **İbn el-Meştûb**'un **Mısır** içinde çıkardığı kargaşadan da faydalananarak, ansızın nehrin karşı yakasına yani

⁴⁸¹ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 313; el-Makrîzî, **el-Hıtat**, C. 1, s. 603.

⁴⁸² Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. 3, s. 135-136.

⁴⁸³ Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 313; el-Makrîzî, **el-Hıtat**, C. 1, s. 604.

⁴⁸⁴ İbn Aybek *Haçlıların* hendek kazmada ve sed yapmada mahir olduklarını kaydederek bunu destekler, **Kenz ed-Durer**, C. 7, s. 214-215; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. 3, s. 136-137.

batisına geçerek, **el-‘Adiliye**’de savunmasız kalan ordugahı hiçbir direnişle karşılaşmadan yağmaladılar. Böylelikle **Dimyât** artık dört taraftan da kuşatılmıştı. **İbn el-Meştûb**’un çıkardığı karmaşa, **Dimaşk meliki el-Melik el-Muazzam İsa**’nın büyük bir orduyla yardıma gelmesiyle sona erdi.⁴⁸⁵ Bu gelen yardım kuvvetiyle birlikte *Müslümanların* kuvveti kırk bin atlı kadar olmuştu.⁴⁸⁶ Ancak önemli bir stratejik nokta olan **el-‘Adiliye** kaybedilmişti. Önlem olarak **Dimyât**’ın yaklaşık 10 km. kadar güneyinde **Farskûr** yakınlarında **el-Mansûra**’da yeni bir ordugah kuruldu. Böylece *Haçlılar* **Dimyât**’a saldırarak olurlarsa, *Müslümanlar*’da onlara arkadan saldıracaklardı. *Haçlılar* aylar boyunca umûmî bir taarruz yapmaksızın mevkillerini muhafaza ettiler. Nihayet **Pelagius**’un göndermiş olduğu bir keşif kolu, **Dimyât**’ın dış surunun bomboş olduğu haberini getirince, *Haçlılar* vakit geçirmeksizin saldırıya geçtiler ve 5 Kasım 1219 tarihinde on altı ay yirmi iki gün süren uzun bir kuşatmanın neticesinde ciddi bir direnişle karşılaşmadan şehri ele geçirdiler. Salgın hastalık sebebiyle şehrin içinde ölüleri gömmeye yetecek kadar takati olmayan üç bin kişi ancak vardı. Yiyecek maddesi ve para bol olmasına rağmen hastalık bütün şehri neredeyse yok etmişti.⁴⁸⁷ *Haçlılar* hemen şehrin tamamını işgal ettiler ve arkasından da civardaki yerleşim bölgelerine saldırdılar, bir kaç km. ilerdeki **Tinnîs** şehrini de ele geçirdiler.⁴⁸⁸

el-Melik el-Kâmil bu son gelişmeler üzerine ordugahını Nîl üzerinde **et-Tikâ** yakınında **Bahr es-Sağîr** adı verilen mıntıkaya taşıdı (**Talha**’nın karşısında **Uşmûm Tanâh** denizinin yanında bir mıntika). **Dimyât** el değiştirdikten sonra da her iki taraf ufak tefek mevzi savaşları dışında uzun bir süre hareketsiz kaldı. Bu zaman zarfında **el-Kâmil**, bir aralık içine düştüğü ümitsizlikten kurtulmuş, ordusunu tanzîm ve takviye etmiş, özellikle donanmasını

⁴⁸⁵ İbn el-Esîr, **el-Kâmil**, C. 10, s. 376-377; Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 314-315; İbn Aybek, **Kenz ed-Durer**, C. 7, s. 198-200; İbn Vâsıl, **Muferric el-Kurûb**, C. 4, s. 15-18, 28-29.

⁴⁸⁶ Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 321; İbrâhîm Hasan Saîd, **el-Bahriyye**, s. 81.

⁴⁸⁷ el-Makrîzî ise kuşatmanın neticesinde şehirde kıtlık ve açlığın hüküm sürdüğünü, salgın nedeniyle hayvanların telef olduğunu, tavuk yumurtasının dahi çok pahalı olduğunu belirtir, **es-Sulûk**, C. 1, s. 319.

⁴⁸⁸ Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. 3, s. 138-142; el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 319; İbn el-Esîr şehrin hücumla ele geçirilmediğini, sayıları gittikçe azalan *Müslümanların* şehri anlaşılmayla teslim ettiklerini ve bunun karşılığında da emniyetle şehri terk ettiklerini kaydeder, **el-Kâmil**, C. 10, s. 377-378; el-Makrîzî şehir düştükten sonra *Müslüman* esirlerin deniz yolu ile **Akka**’ya gönderildiklerini kaydeder, **el-Hitat**, C. 1, s. 607.

geliştirmişti.⁴⁸⁹ 1220 yazında Nil'in **Uşmûm** kolundan güneye gönderdiği gemiler istihbârî bir haber üzerine **Kıbrıs**'ın **Limasol** limanına yönelmişler ve burada demirlemiş olan **Haçlı** filosuna saldırarak gemilerinin çoğunu ele geçirmişler kalanını da batırmışlardı. Bu baskınla binlerce esir de ele geçirilmişti.⁴⁹⁰ Yine 1221 yılının Ocak ayında vuku bulan deniz savaşında üç **Hristiyan** gemisi teslim alınmıştı.⁴⁹¹ Nihayetinde daha fazla takviye ve yardımdan umudunu kesen **Pelagius**, **Dimyât**'ta büyük bir garnizon bıraktıktan başka, daha fazla beklemeyi nafil görerek altı yüz otuz gemi, beş bin şövalye, dört bin okçu, kırk bin yaya ve çok sayıda **Hristiyan** hacıdan mürekkep devasa bir orduyla **Kâhire** maksadlı ileri yürüyüşe başladı. **el-Kamil** orduyu karşılamak için **Şarımşah**'ın az ilerisine kadar yürüdüyse de **Haçlı** ordusunun büyüklüğünü görünce tekrar nehrin her iki yakasında hazırladığı mevzilere geri dönmüştü. **Haçlılar** 20 Temmuz'da **Şarımşah**'ı işgal ettiler ve devam ederek **Bahr es-Sağîr**'de **Müslümanlar** ile karşı karşıya geldiler.⁴⁹²

Temmuz-Ağustos ayları Nil'in yükselme ve taşma mevsimleriydi. Bölgeyi çok iyi bilen **el-Melik el-Kâmil** ve komuta kademesi, **Haçlıların** yürüyüşleri esnasında önemsiz olarak gördükleri ve bu sebeple de muhâfazasını ihmal ettikleri **Menzile** gölü yakınındaki bir kanalın hemen yanına, sular tamamıyla yükselmeden bir kuvvet gönderdiler ve buraya sâhip oldular. Sular yükseldikten sonra da **Melik Kamil** donanmasını bu kanala sokarak **Haçlı** donanmasının **Dimyât**'a geri dönüş yolunu kapattı. Ağustos ayının ortalarında **Haçlı** kuvvetlerinin durumu oldukça kötüydü. Sayı bakımından **Müslümanlardan** az olduğu gibi **Dimyât**'ın kolları, **Menzile** gölü, **Uşmum** denizi ve **Müslümanlar**

⁴⁸⁹ **Haçlıların Dimyât**'ı ele geçirmesi tüm **İslâm** alemi ve **Mısır**'da büyük bir infiâl husûle getirmiş, tüm **Mısır**'ın işgal edileceği korkusuyla bütün **melikler** ve **emirler** ellerindeki kuvvetleri yardım için göndermişlerdir, el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 321; İbn Vâsıl, **Muferric el-Kurûb**, C. 4, s. 94-95; el-Makrîzî **Müslümanların** elinde **şînî** ve **harrâka** sınıfından yüz kadar gemi bulunduğunu, bunların idâresinin de **el-Emîr Bedr ed-Dîn b. Hassûn**'da olduğunu belirtir, **el-Hitat**, C. 1, s. 607-608.

⁴⁹⁰ Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. 3, s. 145; el-Makrîzî 1221 yılının yazında (Temmuz/Ağustos) mahal belirtmeksizin **Müslüman** ve **Frenk** gemileri arasında bir mücâdele olduğunu ve bunun neticesinde de **Müslümanlar** tarafından **Frenklerin** altı tane **şînî**, **batsa** ve **cellâse** nevinden gemilerinin ele geçirildiğini, bunların içinde bulunan takribî iki bin iki yüz kişinin de esir alındığını kaydederken bu hadiseye işaret ediyor olabilir, **es-Sulûk**, C. 1, s. 321.

⁴⁹¹ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 327.

⁴⁹² el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 1, s. 608; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. 3, s. 143-147

tarafından tamamıyla kuşatılmış bir halde en fazla yirmi günlük erzakla çaresizlik içinde kalmışlardı. Kendi aralarında durumlarını münâzara ve münâkaşa ettikten sonra derhal geri çekilmenin en uygun olacağı görüşüne vardılar. Geri çekilme hareketi 26 Ağustos gecesini başladı. Fakat kötü organize edilmişti. *Haçlı* askerlerinden pek çoğu beraberlerinde getirdikleri şarabı mevzide bırakmak yerine içmeyi tercih etmişlerdi. Üstelik *Alman* askerleri de yanlarına almadıkları erzakı *Müslümanlara* terk etmek yerine yakmayı tercih etmek gibi bir yanılaşa düşerek çekildiklerini *Müslümanlara* belli etmişlerdi. Gittikçe yükselmekte olan sel sularının içinde geri çekilmek bir yana yürüyemeyecek kadar sarhoş binlerce asker bulunmaktaydı. Tam da bu esnada **el-Melik el-Kâmil** Nil nehrinin sularını tutan bendleri açtırınca, *Haçlı* askerleri dizlerine kadar suyun içinde hareketsiz vaziyette kaldılar.⁴⁹³ *Müslümanların* durumdan istifâde etmek için yaptıkları taarruz güçlkle savuşturulmuş ancak bu esnada binlerce asker ve yardıma gelen *hacı* da telef olmuştu. *Haçlı* ordusunun kumandanı **Pelagius** bu kargaşa esnasında, gemisiyle yükselen sulardan istifâde ederek *Müslümanların* donanmasının yakınından hızlıca geçerek kendini kurtardı. Ancak onun kendini kurtarması arkada kalanları iyice müşkül bir duruma sokmuştu. Zira ordunun erzakının önemli bir kısmı ve ilaçlar da onunla bereber gitmişti. Bir kaç gemi de aynı yolu izleyerek kurtulabildiyse de *Haçlı* donanmasına ait gemilerin bir çoğu *Müslümanlar* tarafından ele geçirildiler.⁴⁹⁴ Zamanın gemilerine göre çok büyük olan ve *Haçlılara* ait silah ve diğer emtiayı taşımakla mesul *merme* sınıfından yük gemisinin *Müslümanlara* ait *şînîler* tarafından içindeki tüm eşya ile zaptedilmesi ve onu koruyan *harrâka* sınıfından gemilerin de ele geçirilmesi bütün *Haçlı* ordusunda büyük bir infiâl ortaya çıkarmış ve korkuya sebebiyet vermişti.⁴⁹⁵

28 Ağustos günü **Pelagius**, içine düştüğü bu çıkmazdan kurtulmanın tek çaresi olarak, sulh talebi ile **el-Melik el-Kâmil**'e müracaat

⁴⁹³ İbn el-Esîr, **el-Kâmil**, C. 10, s. 379; el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 327; İbn Aybek, **Kenzu ed-Durer**, C. 7, s. 210; el-Makrîzî, **el-Hıtat**, C. 1, s. 609; İbn Vâsıl, **Muferric el-Kurûb**, C. 4, s. 96-97.

⁴⁹⁴ Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. 3, s. 147-148.

⁴⁹⁵ İbn Vâsıl, **Muferric el-Kurûb**, C. 4, s. 96; İbn el-Esîr, **el-Kâmil**, C. 10, s. 379; İbn Aybek, **Kenz ed-Durer**, C. 7, s. 210; el-Makrîzî aynı olayı naklederken geminin ismini sehven *merke* olarak yazmıştır, **es-Sulûk**, C. 1, s. 328; İbn Vâsıl, **Muferric el-Kurûb**, C. 4, s. 96.

ederek, çıkmalarına izin verildiği takdirde **Dimyât**'ı boşaltacaklarını ve memleketlerine geri döneceklerini bildirdi. **el-Melik el-Kâmil** her iki kardeşinin de itirazına rağmen bu teklifi kabul etmekte tereddüt etmedi.⁴⁹⁶ Kardeşlerinin planı ellerine geçen bu müsait durumdan faydalanarak *Haçlıların* tamamını imha etmek ve memleketlerini sonsuza kadar bu beladan kurtarmaktı. Muhtemelen **el-Melik el-Kâmil**, bu hareketin neticesinde yeni bir *Haçlı* seferi düzenleneceğini hesap ederek daha ihtiyatlı yaklaşmış ve kabul etmemişti.⁴⁹⁷ İlâve olarak **Dimyât** hala *Haçlı* kuvvetlerinin elindeydi ve kuvvetli olarak tahkim edilmiş bir garnizon tarafından savunuluyordu. Üstelik **İmparator Fredrich** tarafından **Malta kontu** ve **Sicilya vâlisi** komutalarında gönderilen kuvvetli bir filo da **Dimyât**'a yaklaşıyordu. **el-Melik el-Kâmil**'in, anlaşmanın sağlanabilmesi için *Haçlıların* ileri gelenlerinin, **Dimyât**'ın kendilerine teslimi gerçekleşene kadar, yanında rehin kalması ön koşulunun da kabul edilmesiyle sulh sağlandı. Eylül ayı içinde de *Haçlılar* şehri teslim ederek, gemileriyle **Dimyât**'tan ayrıldılar. 5. *Haçlı Seferi*'de bu şekilde başarısızlığa uğradı.⁴⁹⁸

4. YEDİNCİ HAÇLI SEFERİ (1249-1250)

Mısır üzerine gerçekleştirilen bir sonraki *Haçlı Seferi*, *Haçlı Seferleri* tarihi arasında 7. sefer olarak isimlendirilir. 1244 senesinde hayatını tehdit edecek kadar şiddetli bir sıtmaya tutulan **Fransa Kralı 9. Louis**⁴⁹⁹, eğer bu hastalıktan şifa bulursa bir *haçlı* seferi yapacağına dâir adakta bulunmuştu. Hastalıktan kurtulur kurtulmazda 1245 senesinde kararını verdi ve seferin

⁴⁹⁶ İbn Vâsıl, **Muferric el-Kurûb**, C. 4, s. 97; el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 328; İbn Aybek, **Kenz ed-Durer**, C. 7, s. 210-211.

⁴⁹⁷ İbn Vâsıl, **Muferric el-Kurûb**, C. 4, s. 97; İbn Aybek, **Kenz ed-Durer**, C. 7, s. 211.

⁴⁹⁸ İbn Vâsıl, **Muferric el-Kurûb**, C. 4, s. 98-100; İbn Aybek, **Kenz ed-Durer**, C. 7, s. 211-212; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. 3, s. 148.

⁴⁹⁹ Dönemin *Arapça* kaynaklarında, *Fransızca*'da "*Fransa Kralı*" anlamına gelen "*Roi de France*" tamlamasının *Arapça*'ya uyarlanmış hali olan "*Melik Efrens*", "*Reydâ Frensîs*" yahut "*Ferensîs*" isimleriyle zikrolunur.

hazırlıklarına başlandı. Zamanına göre düzgün ahlakı ile öne çıkan **Louis**'den başka din adamları ve soylularda sefere büyük destek verdiler. Dört yıl boyunca süren hazırlıkların bitmesinin ardından **Kral**'ı ve pek çok *İngiliz asilzâde* ve lordunu taşıyan gemiler 1248 senesinde **Fransa**'nın **Marsilya** limanından demir alan aldı ve 17 Eylül günü **Kıbrıs**'a ulaştı. dokuz ay boyunca burada sefer hazırlıklarına devam edildi. 1249 senesinin 21 Mayıs günü, yüz yirmi büyük nakliye gemisi ve çok sayıda daha küçük gemiden ibaret bin sekiz yüz gemiden oluşan büyük bir donanma **Limasol** limanından hareket ederek **Mısır**'a doğru yelken açmıştı.⁵⁰⁰

el-Melik es-Sâlih Necm ed-Dîn, Eyyûb b. Muhammed b. Ebû Bekr b. Eyyûb (1240-1249), bu hazırlıklardan haberi olur olmaz⁵⁰¹, **Kâhire**'deki *nâibi el-Emîr Husam ed-Dîn b. Ebî Alî*'ye, **Mısır** tersânesinde *şînî, ğurâb, tarîde* ve *harrâkalardan* oluşan bir donanma hazırlamasını emretti. **Vezir Fahr ed-Dîn**'i **Dimyât**'ı korumakla mükellef ordunun komutasıyla görevlendirdi ve şehre yolladı. Kendisi de Nil'in anakolunun doğusunda **Uşmûm Tannah** mevkiinde ordugahını kurdu ve *Haçlı* kuvvetlerini beklemeye başladı⁵⁰²

5 Haziran 1249 tarihinde *Haçlı* donanması **Dimyât** kıyılarına vardı. Yapılan tüm hazırlıklara ve mücâdeleye rağmen düzenli *Haçlı* birlikleri karşısında tutunamayan *Müslümanlar* gemilerden yapılmış köprüyü kullanarak şehre geri çekildiler. Şehri korumakla mükellef **el-Emîr Fahr ed-Dîn** şehirde büyük bir paniğin olduğunu görünce, bu halde savunma yapılamayacağını düşünüp, erzakın ve gemi köprünün tahrip edilmesini emretti ve şehri boşalttı. Tahrip işini üstlenecek olan *Benû Kinâne* kabilesinin üyeleri pazarları ateşe verdi. Ancak köprüyü tahrip etmeyi ihmal ederek geri çekildi. Şehirdeki askerî hareketsizliği ilk önce hile olarak yorumlayan ve harekete geçmeyen *Haçlılar*, **Dimyât**'ta meskun *Hristiyan* ahaliden şehrin boşaltıldığını öğrendikten sonra, hiç bir direnişle

⁵⁰⁰ Jean De Joinville, **Bir Haçlının Hatıraları**, (Çev. Cüneyt Kanat), Mayıs 2002, s. 74-85; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. 3, s. 218-223.

⁵⁰¹ 2. **Frederic** dostu olan **Sultan es-Sâlih**'i bu saldırı hakkında bilgilendirmiş ve ikaz etmiştir, İbn Aybek, **Kenz ed-Durer**, C. 7, s. 365-366; el-Makrîzî, **el-Hıtat**, C. 1, s. 611.

⁵⁰² el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 437; İbn Aybek, **Kenz ed-Durer**, C. 7, s. 366; el-Makrîzî, **el-Hıtat**, C. 1, s. 611.

karşılaşmadan şehre girdi.⁵⁰³ **Dimyât**'ın bu şekilde kaybı **el-Melik es-Sâlih**'i hem üzmüş hem de öfkeden çılgına çevirmişti. Bir saat içinde şehrin kaybindan mes'ul kumandanlar ve elliden fazla *Benû Kinâne* emîri idam olundular.⁵⁰⁴ *Memlûk* komutanlar tepki olarak ihtilal hazırlıklarına başladılarsa da **el-Emîr Fahr ed-Dîn** tarafından ikna ile engellendiler.⁵⁰⁵ *Haçlılara* karşı askerî tedbîr olarak, 5. *Haçlı Seferi* ordularına karşı muzaffer bir galibiyetin elde edildiği yer de kurulmuş olan **el-Mansûra** şehrine takviye birlikler ve gemiler gönderildi. **Mısır**'ın muhtelif bölgelerinden insanlar, özellikle çok sayıda *Arap*, *Haçlılara* karşı cihad etmek amacıyla gönüllü olarak **el-Mansûra**'ya geldiler, *Haçlılara* karşı savaşan asker sayısı yirmi bini buldu. **Sultan** ağır hasta olduğu halde, nehir yoluyla ile kendini oraya taşıttırarak hazırlıkları bizzât denetledi.⁵⁰⁶ *Haçlılara* göz açtırılmadı. **Dimyât** surlarının dışına çıkan her asker, hemen oracıkta öldürüldü yahut esir alındı.⁵⁰⁷ Öyle ki *Müslümanlara* karşı müdafaa için surun dışına hendek kazmak ve sed inşa etmek zorunda kaldılar. Mevsim itibarıyla Nil taşkınları başlamak üzereydi. *Haçlılar* 5. *Sefer*'de düşülen hata ile tekrar yüzleşmemek için suların çekilmesini beklediler ve bu süre içinde kuvvetlerini tanzîm ettiler. Nil'in suları Ekim ayı sonlarına doğru çekilmeye başladıktan sonra *Haçlı* karargahında hareketlilikte artmıştı.

Kral 9. Louis'in 2. kardeşi **Puvatye Kontu Alfonso**'da yardım ve takviye için **Fransa**'dan toparladığı birliklerle **Dimyât**'a geldi. *Haçlı* kumandanları kendi aralarında meşveret ederek, bundan sonraki adımın **İskenderiye**'ye olmasına karar verdiler. Amaçları öncelikle sahilleri ele geçirerek **Mısır**'ı dış

⁵⁰³ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 438-439; İbn Aybek, **Kenzu ed-Durer**, C. 7, s. 369; el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 1, s. 612-613; İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. 1, K.1 s. 278; Jean De Joinville, **Bir Haçlının Hatıraları**, s. 89-90.

⁵⁰⁴ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 439; en-Nuveyrî, **Nihayet el-Ereb**, C. 29, s. 217; İbn Aybek, **Kenz ed-Durer**, C. 7, s. 369; İbn Dokmâk, **el-Cevher es-Semîn fi Siyer el-Hulefâ ve el-Mulûk ve es-Selâtîn**, (Tah. Saîd 'Abd el-Fettâh 'Âşûr), Suudi Arabistan 1982, s. 245 (Bundan sonra eser **el-Cevher es-Semîn** olarak kısaltılacaktır).; İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. 1, K.1, s. 278.

⁵⁰⁵ İbn Dokmâk, **el-Cevher es-Semîn**, s. 245; el-Makrîzî, **el-Hitat**, C. 1, s. 613.

⁵⁰⁶ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 439; İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. 1, K. 1, s. 278.

⁵⁰⁷ Uygulanan katı kuşatma semeresini vermiş, Ağustos ayının sonunda 36, Temmuz ayının 18. günü 37, 20. günü 12, 29. günü 54, Ağustos ayının 29. günü 50 asker, *Araplar* tarafından surların dışına yapılan ani baskınlarla kaçırılarak **Kâhire**'ye gönderilmiştir, el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 440 (Bu baskınlar daha sonraki zamanlarda da artarak devam etmiş ve ele geçirilen esirler de **Kâhire**'ye gönderilmiştir.) Jean De Joinville bu ani baskınların yahut esir almaların sebebini, **Sultan** tarafından getirilen her bir düşman askeri kellesi için mükafaat verilmesi olarak açıklar, **Bir Haçlının Hatıraları**, s. 93.

dünyayla bağlantılarını koparmak ve sonrasında da **Kâhire**'yi ele geçirmekti. Ancak **Kral**'ın diğer kardeşi **Artois Kontu Robert** aynı fikirde değildi. Ona göre direkt olarak **Kâhire**'ye yürünmeli ve bir an önce bu iş bitirilmeliydi. **Kral**'ın da buna ikna edilmesiyle 6 Aralık 1249 tarihinde **Haçlı** ordusunun **Kâhire**'ye doğru hareketine karar verildi.⁵⁰⁸ Tam bu esnada da 23 Kasım tarihinde de **el-Melik es-Sâlih**, **el-Mansûra**'da vefat etti.⁵⁰⁹ **Sultan**'ın eşi **Şecer ed-Dürr** ordudaki muhtemel kargaşayı önlemek için ilk önceleri **Sultan**'ın ölümünü gizledi. O hayattaymış gibi çadırına her gün yemek gitmeye devam etti. Hasta olduğu söylenerek de yanına insanların girmesine ve **Sultan**'ın öldüğünün farkedilmesine mâni oldu. Yazısını **Sultan**'ın yazısına benzeterek sahte bir belge düzenledi, **Fahr ed-Dîn**'i *başkumandan* ve *nâib es-saltanat*, **Sultan**'ın **Hısn-ı Keyfa**'da bulunan ve **Mısır**'a doğru hemen yola çıkmış olan oğlu **Turanşah**'ı (**Turanşah b. Eyyûb b. Muhammed b. Ebû Bekr . Eyyûb**) veliahd ilan etti.⁵¹⁰

Haçlılar **el-Melik es-Sâlih**'in vefat haberini öğrendikten sonra **Dimyât**'ı terk ederek karadan ve Nil'den yürüyüşe geçtiler ve nihayetinde **Bahr el-Uşmûm** ve **Dimyât**'ın ayrıldığı noktada **Bahr es-Sağır**'in güneyinde **Fârskûr** mevkiinde, kuzeyde ordugahını kurmuş olan *Eyyûbî* ordusunun tam karşısına kendi ordugahlarını kurdular. İki orduyu birbirinden sadece deniz ve Nil'in kanalları ayırıyordu. *Haçlılar* bulundukları noktadan kanal kazarak çeşitli nev'iden gemilerini Nil nehrine, *Müslüman* gemilerinin tam karşısına çıkarttılar. Böylece iki taraf arasında karada ve denizde savaş başlamış oldu. *Haçlılar* ihtiyâtı elden bırakmadan cephe hareketi ile yavaş yavaş ilerleyerek 21 Aralık'ta **el-Mansûra**'nın karşısına kadar geldiler. Altı hafta boyunca taraflar birbirlerine karada ve nehirde üstün gelmeye çalıştılar.⁵¹¹

Haçlı kuvvetleri olanca güçleri ile **el-Mansûra**'yı zorluyorlardı. Eğer burayı düşürebilirlerse **Kâhire**'ye kadar rahatça ilerleyebilirlerdi. İki tarafın

⁵⁰⁸ Jean De Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, s. 95.

⁵⁰⁹ el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 1, s. 441; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. 29, s. 218.

⁵¹⁰ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. 29, s. 218; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 1, s. 444-445; İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s. 246; İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. 1, K.1, s. 279.

⁵¹¹ el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 1, s. 446; İbn Aybek, *Kenz ed-Durer*, C. 7, s. 375; Jean De Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, s. 98-104.

donanmaları arasında vuku bulan mücâdeleler esnasında, *Müslümanlar Haçlılara* ait bazı gemileri ele geçirmeyi başardılar. 12 Ocak 1250 tarihinde *Haçlılara* ait *şînî*lerden biri, içindeki yüz muhârip ve geminin kumandanı konumundaki kontla birlikte ele geçirildi.⁵¹² Yine *Müslümanlar* bazı gemileri de yakmaya muvaffak oldular. Örneğin, 28 Ocak'ta meydana gelen mücâdele de *Haçlılara* ait *merme* nev'inden bir gemi yakılmıştı.⁵¹³

Müslümanlar mücâdeleleri esnasında Nîl nehrinden ve coğrafyayı tanımlarının getirdiği üstünlükten ziyâdesiyle faydalanmışlardı. Nil nehrini yüzerek geçip *Haçlı* ordugahına ani baskınlar yapmışlar ve fark edildikleri anda da yine aynı şekilde geri dönmüşlerdir. Ayrıca bu savaş esnasında kullanılan ilginç hilelerden biri de, karpuzun içinin boşaltılarak başa takılması ve Nil nehrine girilmesi, bunun suda yüzen bir karpuz olduğu izleniminin verilerek, almak için eğilen düşman askerinin öldürülmesiydi.⁵¹⁴ Savaş esnasında *Müslümanlar Haçlıların* karşıya geçmek için inşa etmek istedikleri köprüye *Rum ateşini* etkili bir şekilde kullanarak izin vermemişler ve bu çaba akamete uğramıştı.

Haçlı ordusu tamamen karşıya geçerek savaşamadığı için kesin bir netice alamıyor, zaman geçiyor ve zaten vatanlarından uzakta savaşan askerlerin maneviyatı kötüye gidiyordu. 9 Şubat 1250 tarihinde Salamun'lu bir Kiptî'nin⁵¹⁵ beş yüz *Bizans* altını karşılığında verdiği bilgi karşılığında **Fransa Kral'**ı kumandanlarını topladı ve kumandanlarına, **Bahr el-Uşmûm** bölgesinde bulunan **Mehada**'ya giderek oradan karşıya geçmenin daha mantıklı ve kolay olduğunu, bu mıntıkada Nil'in sığ geçitleri bulunduğunu beyan etti. **Mehada** yolunda ilerlenirken, **Kral'**ın kardeşi **Kont Artois** komutası altındaki *İngiliz* öncü kolu ve *Templier Süvarilerine* dahil bir süvari birliği önden giderek sabahın erken saatlerinde gizlice **Bahr el-Uşmûm** mıntıkasına geçti. *Müslümanların* karargahında hayat daha yeni başlıyordu. Pek çok silahsız, yarı giyinik oldukları halde kılıçtan geçirildiler. Saldırı başladığında henüz banyodan çıkmış olan **Fahr**

⁵¹² el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 447.

⁵¹³ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 447.

⁵¹⁴ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 447.

⁵¹⁵ el-Makrîzî'ye göre *İslâm* ehlinde olan münâfıklar, **es-Sulûk**, C. 1, s. 447.

ed-Dîn, zırhını kuşanmadan süratle *Haçlı* birliğine saldırdı. O da diğer askerler gibi öldürüldü.⁵¹⁶ Askerlerden kurtulanlar **Baybars el-Bundukdârî**'nin komutayı eline almasıyla tekrar tanzîm olup **el-Mansûra**'ya çekildiler. Kendilerini takip eden *Haçlı* birliğini imha etmek maksadıyla şehrin kapılarını açık bırakıp şehrin cadde ve sokaklarına dağıldılar. *Haçlı* birliği iç kale önlerine ulaşır ulaşmaz ara sokaklardan fırlayan askerler, dar sokaklarda atlarıyla sıkışıp kalan süvarileri neredeyse tamamıyla imha ettiler. **Kral**'ın kardeşi **Artios**'da dahil olmak üzere pek çok *kont* öldürüldü. Bundan sonra hızla **Bahr es-Sağîr**'i nerdeyse tamamen geçmiş olan asıl *Haçlı* ordusuna taarruz ettiyseler de *Haçlılar* tarafından püskürtüldüler.⁵¹⁷ Bundan sonra taraflar uzun bir süre hareketsiz kaldılar. *Haçlılara* karşı kazanılan bu başarı **Kâhire**'de büyük bir sevinç yarattı. Şehir süslendi ve *Kalet el-Cebel*'de zaferin müjdesi olarak davullara vuruldu.⁵¹⁸

el-Melik es-Sâlih'in oğlu Tûran Şâh 28 Şubat 1250'de ordugaha geldi. Onun gelişi ile birlikte savaşın stratejisi ve gidişatı da değişti. Eğer Nîl nehrinin **Dimyât** tarafından muhafazası sağlanırsa iç kısımlara girebilen *Haçlıların* ikmâl ve yardım lojistiği kesilebilecek böylelikle etkisiz hale getirilebilmeleri daha kolay olacaktı. Bunun temini için **Turanşah harrâka** gemilerinden inşa ettirdi ve bu gemileri deve sırtında **el-Mansûra**'ya getirtip tekrar monte ettirerek suya indirtti.⁵¹⁹ Bu gemiler hem *Haçlı* gemilerini gözlem amacıyla kullanılmışlar hem de **Dimyât**'tan *Haçlılara* yiyecek ve ilaç taşıyan gemileri avlamaya başladılar. Bu şekilde elli ikiden fazla *Haçlı* gemisi ele geçirildi. Bu gemilerde bulunan askerlerden bin kadarı öldürüldü ve ele geçirildi. Bu esnada **Bahr el-Mahall** mevkiinde yedi tane *harrâka* gemisi kaybedildiyse de gemilerdeki askerler kurtulmaya muvaffak olmuşlardı.⁵²⁰ Kısa süre içinde, elden çıkan gemilerin *şînî* sınıfından ve sayıca daha fazla olmak üzere yerlerine yenileri inşa edilmişti.

⁵¹⁶ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 447; İbn Aybek, **Kenz ed-Durer**, C. 7, s. 376; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. 3, s. 227.

⁵¹⁷ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 447-448; Jean De Joinville, **Bir Haçlının Hatıraları**, s. 104-105.

⁵¹⁸ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 448; İbn Aybek, **Kenz ed-Durer**, C. 7, s. 376-377.

⁵¹⁹ İbn Aybek, **Kenz ed-Durer**, C. 7, s. 377.

⁵²⁰ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 450; İbn Aybek, **Kenz ed-Durer**, C. 7, s. 378.

Haçlıların Nîl nehrinde uğradıkları bu hezimet, **el-Mansûra**'nın kuzeyine yedi kilometre mesafedeki **Mescid en-Nasr** mevkinde uğradıkları ikinci ve daha büyük bir hezimet takip etmiştir. 1250 senesinin Mart ayında **Dimyât**'tan gelen erzak yüklü 25-30 gemilik bir *Haçlı* kafilesi ve onları korumakla mükellef yedi *şînî* gemisi, Nil nehrindeki *Eyyûbî* gemilerinin ablukasını yarıp kuzeyde bulunan *Haçlı* karargahına yardım götürmek üzere Nil nehrine giriş yaptı.⁵²¹ İki donanma arasındaki muhârebe neticesinde, tüm *Haçlı* gemileri esir alındılar. Arda arda uğranılan bu mağlubiyetler *Haçlıları* oldukça zayıflattığı gibi ikmal malzemelerinden de yoksun bırakmıştı. Karargahta açlık ve dizanteri, tifüs ve sair hastalıklar kol geziyordu. Nisan ayı başlarında **Kral Louis**, içinde bulunduğu bu zor durumdan kurtulmak ve hiç olmazsa **Dimyât**'a çekilebilmek maksadıyla **Dimyât**'a karşılık **Beyt el-Makdes**'in ve bazı sahil ülkelerinin iadesi koşuluyla barış teklifinde bulundu, lakin teklifi **el-Emîr Zeyn ed-Dîn emîr candâr**⁵²² ve *kâdi el-kudât* **Bedr ed-Dîn es-Sincârî** tarafından reddedildi.⁵²³

5 Nisan 1250 tarihinde *Haçlılar* gece yarısından itibaren **Dimyât**'a doğru çekilmeye başladılar. Çekilme başlamadan evvel ellerinde bulunan ahşap malzemeyi, yürüyemeyecek kadar hasarlı gemileri ve evlerini yakarak tahrip ettiler.⁵²⁴ Hasta, yaralı ve yürüyemeyecek halde olan askerleri de gemiler ile kara ordusuyla aynı hizayı takip ederek Nil üzerinden naklediyorlardı. **Mısır** donanması da onları takip ediyordu. Gemilerin çekilme işlemi sırasında gece vakti ters taraftan esen rüzgar, *Haçlı* gemilerinin hızını düşürdü ve hatta ilerleyemediler. Bir süre sonra da kendilerini **Mescid en-Nasr** mıntıkasında, savaş için hazır *Müslüman* gemilerinin önünde buluverdiler. *Eyyûbî* donanmasına kıyıda da atlılar, okçular, nişancılar, koç başları taşıyanlar ve *Rum* ateşiyle donatılmış askerler refakat ediyordu. Yaralıları ve hastaları taşıyan gemileri

⁵²¹ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 451; İbn Aybek, **Kenz ed-Durer**, C. 7, s. 378.

⁵²² *Candâr*: Muhâfız demektir. *Emîr candâr* saray muhâfızlarının komutanı olup *sultanın* huzuruna çıkacaklara refakat eder, *sultanın* emri ile tevkîfleri gerçekleştirir, sefer zamanı maiyyeti ile *sultanın* çevresinde bulunarak onu korurdu, *ümerâ el-mî'*nden seçilirdi, el-Kalkaşandî, **Subh el-'Aşâ**, C. 4, s. 16-17; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Medhal**, s. 358.

⁵²³ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 451; İbn Aybek, **Kenz ed-Durer**, C. 7, s. 378; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. 3, s. 229; Jean De Joinville, **Bir Haçlının Hatıraları**, s. 129-130.

⁵²⁴ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 451; el-Makrîzî, **el-Hıtat**, C. 1, s. 618.

korumakla mükellef *Haçlı* muharip gemileri, nehrin kuzeyine ulaşip kurtulabilme umuduyla, görevlerini terk ederek kaçmaya koyuldular. Korumasız kalan *Haçlı* gemileri ile **Mısır** deniz ve kara kuvvetleri arasında meydana gelen mücâdeleyi *Eyyûbî* kuvvetleri kolaylıkla kazandılar ve gemilerin tamamı esir alındı.⁵²⁵

Kara birliklerinin çekilmesi ise denize nazaran daha büyük bir fiyaskoyla neticelendi. Ordunun tamamı **Bahr es-Sağır** üzerinde inşa edilmiş olan köprüyü geçtikten sonra, kendilerini takip eden *Eyyûbî* kuvvetlerinin ilerlemesini yavaşlatmak ve mesafeyi açmak için istihkâm kuvvetleri tarafından imha edilmesi gerekiyordu. Lakin kargaşa esnasında bu iş unutulmuştu. *Eyyûbî* kuvvetleri’de aynı köprüyü kullanarak *Haçlıları* takibe devam ettiler. *Müslümanların* bitmek bilmeyen saldırıları devam ederken, muhtemelen parayla satın alınan **Marcel** adlı bir savaşçının **Kral**’ın kayıtsız şartsız teslim olduğunu bildirmesi üzerine, tüm kumandanlar **Kral**’ın haberdar olmadığı bu emre uyarak silahlarını indirdi. Böylece tüm *Haçlı* ordusu teslim alınmış oldu.⁵²⁶ *Eyyûbîler* ilk önce bu kadar esir karşısında zor durumda kaldılar. Hasta ve yürüyemeyecek durumda olanlar hemen idam edildiler.⁵²⁷ Esir tutuldukları her gecede yaklaşık üç yüz⁵²⁸ dört yüz tanesi idam olunarak suya atıldılar.⁵²⁹ **Kral Louis** ve diğer

⁵²⁵ Jean De Joinville, **Bir Haçlının Hatıraları**, s. 132-134; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. 3, s.

230.

⁵²⁶ Jean De Joinville, **Bir Haçlının Hatıraları**, s. 130-132; el-Makrîzî’ye göre ise **Fârskûr**’da *Haçlı* ordusu ile onları tamamen kuşatmış olan *Müslümanlar* arasında çok büyük bir savaş meydana gelmiş, mücâdele esnasında yüz kadar *Müslüman* şehîd olurken öldürülen *Hristiyan* sayısı on bin ile otuz bin kişiyi bulmuştu. Ordunun geri kalanının tamamı esir alınmıştı. *Haçlı* ordusunun sayısı ise yüz bin kadardı. Öldürülen askerlerin binekleri, eşyaları ganimet olarak *Müslümanlar* tarafından alınmıştı ki bunların miktarı hesap edilemeyecek kadar çoktu, Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 455; el-Makrîzî el-Hitât adlı eserinde ise öldürülen *Hristiyan* sayısını on binden fazla olarak yazarken esir alınanların sayısının yüz binden fazla olduğunu belirtir, **el-Hitât**, C. 1, s. 618; İbn Aybek ise öldürülen *Hristiyan* sayısının yüz binden fazla olduğunu nakleder, 380-381 **Kenz ed-Durer**, C. 7, s. 369; el-‘Aynî ise mücâdele esnasında çok az esir alındığını ve öldürülen *Hristiyan* askerlerinin sayısının otuz bini bulunduğunu yazar, el-‘Aynî, **İkd el-Cumân fî Tarih ehl-ez-Zaman**, (www.islamport.com/isp_eBooks/tkh/), s. 1, C. 14 (Bundan sonra eser **İkd el-Cumân** olarak kısaltılacaktır).; en-Nuveyrî *Haçlı* ordusunun sayısının yüz bine baliğ olduğunu, on bin askerden fazlasının savaş esnasında öldürüldüğünü yazar, **Nihâyet el-Ereb**, C. 29, s. 230; İbn el-İbrî, *Müslümanların Haçlılarla savaşmak için hemen harekete geçmeyip sabırla Bahr el-Uşmûm* mıntikasına gelmelerini beklediklerini, nihayetinde bu dar alanda sıkıştırıp *Haçlı* kuvvetlerini bozguna uğrattıklarını, pek çoğunu esir aldıklarını kaydeder, **Tarih Muhtasar ed-Duvel**, Beyrut 1890, s. 452; İbn Dokmâk büyük bir savaş meydana geldiğini ve yüz bin *Haçlı* askerinin öldüğünü yazar, **el-Cevher es-Semîn**, s. 248; İbn İyâs meydana gelen mücâdelede on iki bin *Haçlı* askerinin öldürüldüğünü yazar, İbn İyâs, **Bedâi’ ez-Zuhûr**, C. 1, K.1, s. 280.

⁵²⁷ Jean De Joinville, **Bir Haçlının Hatıraları**, s. 137.

⁵²⁸ en-Nuveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. 29, s. 230.

kumandanlar zincire vurulmuş bir şekilde, *şînî*, *ğurâb* ve *harrâkaların* refakatiyle, davullar ve kösler vurularak **el-Mansûra**'ya kadar getirildiler. Zafer büyük bir coşkuyla kutlandı. **Kral 9. Louis, Kadı Fahr ed-Dîn İbrâhîm b. Lokman**'ın evine hapsedildi.⁵³⁰ Kurtuluş akçesi olarak **Kral**'dan kendisi ve ordusu için **Dimyât** ve bir milyon *dinar* istendi ki eldeki esirlerin karşılığı olarak bu gayet makul bir rakamdı.⁵³¹ Ancak uzun süren pazarlıklar, istenen meblağın temin edilememesi, o esnada **Turanşah**'ın bizzat **Baybars** tarafından öldürülmesi gibi sebeplerle dört yüz bin *dinar* karşılığında mesele halledildi ve 6 Mayıs Cuma günü **Kral** ve askerleri **Dimyâtı** terketteler. Ayrıca yapılan anlaşma gereği **Sultan el-Âdil, Sultan el-Kâmil** ve **Sultan es-Sâlih** zamanlarında esir alınmış olan on iki bin *Haçlı* esiri de serbest bırakıldı.⁵³² *Haçlıların* bütün **Mısır**'ı işgal etmek amacıyla başladıkları bu sefer kendileri için tam bir fiyaskoyle neticelendi.

C. NUBYA SEFERLERİ

Müslümanların **Mısır**'a hâkim oldukları zamanlardan itibaren, *Müslüman Mısır* ve *Hristiyan Nubya* arasındaki siyâsî ilişkiler düzenli olmamıştır. Özellikle **Mısır**'daki idâre bozulmaya yüz tuttuğu zamanlarda yahut iktidar değişiklikleri esnasında (*İhşîdî, Fâtîmî* ve *Eyyûbî* iktidarlarının değişimleri) *Nubyalılar* sınırlarda huzursuzluk çıkartarak yahut saldırılarda bulunarak tehdit oluşturmuşlardır. *Memlûk sultanları*, bölge üzerinden gelebilecek saldırılara karşı önleyici mahiyette, yahut **Nubya**'dan fiili bir tehdit ya da hamle geldiği zaman te'dîb etmek maksadıyla üzerlerine askerî seferler yapmışlardır. İcra edilen bu seferler gerek gönderilen askerî birlikler gerekse devlet için meşakkatli ve masraflı oluyordu. Ayrıca *Nubyalıların* içerdeki kabilelerle ittifaklar yapmaları

⁵²⁹ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 455.

⁵³⁰ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 455; en-Nuveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. 29, s. 230.

⁵³¹ İbn el-İbrî, **Tarih Muhtasar ed-Duvel**, s. 453.

⁵³² el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 458, 460; İbn İyâs **Kral**'dan kurtuluş fidyesi olarak iki yüz bin *dinar* alındığını yazar, İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. 1, K.1, s. 281.

Memlûklerin işini daha da zorlaştırıyordu. Güneyden de **Mısır** topraklarına saldırı da bulunuyorlardı.⁵³³ **Nubya Meliki Dâvud, ez-Zâhir Baybars**'ın *Moğollarla, Haçlılarla ve Ermenilerle* uğraşmasını fırsat bilerek 1272 senesinde **Asvan**'a saldırmış ve pek çok sayıda insanı esir alıp gitmişti.⁵³⁴ Ayrıca **Mısır**'ın **Kızıldeniz**'deki en büyük limanı olan **Ayzâb**'a da saldırmıştı.⁵³⁵ Bir sonraki sene de **Kasîr** ve **Asvân**'a tekrar saldırdılar.⁵³⁶

1275 senesinde **Sultan Baybars**'ın, **Nubya**'dan intikam almak için beklediği fırsat ayağına geldi. **Melik Dâvud**'un amcasının oğlu olan eski **Nubya Meliki Şekende**⁵³⁷, **Davud**'un zulmünden şikayetle *Memlûklere* sığınmıştı. **Baybars** hemen kara ordusunun ve donanmanın hazırlanmasını emretti. Bu cümleden olarak, üç yüz süvari⁵³⁸ ve okçu, mızraklı, denizci (*ricâlu'l-harârîk*) ve sâir askerlerden mürekkep bir birlik teşkil etti. Bu birliğe **Şems ed-Dîn Aksungur el-Fârkânî** ve **İzz ed-Dîn Aybek el-Efrem** kumandan tayin edildiler. **Mısır** kara birliği, **Nubya** kara birliğini kolayca yendi. Pek çok esir alındı. Donanma ise, **Mikâil Adası** üzerinden giderek **Nubya**'ya ulaştı ve **Davud**'u buldu. Melîk ve askerleri, **Mısır** donanmasına direnemeyeceklerini anlayarak kendilerini Nîl nehrine atarak kaçtılar. Ancak **Melik Davud**'un kardeşi **Şenkû**, kız kardeşi ve annesi esir edildiler. **Davud**'a ait tüm eşya ve esirler **Kâhire**'ye **Sultan Baybars**'a getirildi. Savaşta elde edilen esirler köle olarak üç *dirhemden* satıldılar.⁵³⁹ **Şekende** tac giydirilerek **Dâvud**'un yerine **Nubya** meliki ve **Baybars**'ın da *nâibi* yapıldı. **Sultan Baybars**'a isyan etmeyeceğine ve tabi olacağına dâir tüm **Nubya ümerâsı** ile birlikte yemin ettiler. **Nubya** halkından her erkek için yılda bir *dinar cizye* vergisi kararlaştırıldı.⁵⁴⁰ Ayrıca **Şekende** her yıl için üç fil, üç zürafa, beş pars, yüz at ve dört yüz sığırı hediye olarak **Kâhire**'ye gönderecekti. Böylelikle **Nubya Memlûklere** bağlanmış oldu. Hatta **Kâhire**'de **Sultan Baybars**'ın emri ile,

⁵³³ Saîd 'Abd el-Fettâh 'Âşûr, *el-Asr el-Memâlîkî fî Mısır ve eş-Şâm*, Kâhire 1976, s. 78-79.

⁵³⁴ el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 2, s. 83; Saîd 'Abd el-Fettâh 'Âşûr, *el-Asr el-Memâlîkî*, s. 80; İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s. 280.

⁵³⁵ İbn Aybek, *Kenz ed-Durer*, (Tah. Ulrich Harman), Kâhire, 1971, C. 8, s. 183.

⁵³⁶ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. 30, s. 135, 136; İbrahîm Hasan Saîd, *el-Bahriyye*, s. 94.

⁵³⁷ Bu isim el-Makrîzî'de "*Meşkede*" şeklinde yazılmıştır, *es-Sulûk*, C. 2, s. 94.

⁵³⁸ İbn Aybek, *Kenz ed-Durer*, C. 8, s. 183.

⁵³⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâyet*, C. 17, s. 520; el-'Aynî, *İkd el-Cumân*, C. 2, s. 144.

⁵⁴⁰ el-'Aynî, *İkd el-Cumân*, C. 2, s. 144.

Baha ed-Dîn b. Hanâ'nin başkanlığını yaptığı ve **Nubya**'nın yıllık *cizyesini* tanzîm ve takip edildiği bir *divân* teşkîl edildi. Bu *divân*'ın tesis edilmesinin amacı ise seferden önce **Sultan Baybars**'ın **Şekende** ile yaptığı anlaşmaya irtibat edilebilir. Zira **Dâvud**'a ait yerlerin dörtte üçünün **Şekende**'ye kalan dörtte birinin ise *Memlûk Devleti*'ne pay edileceği seferden önce kararlaştırılmıştı. Böylelikle **Nubya** ve **Mısır** arasındaki ilişkilerde de yeni bir dönem başladı.⁵⁴¹

Mısır ve **Nubya** arasındaki ilişkiler dostane bir şekilde **Sultan Kalavun** zamanına kadar devam etmişti. Ancak **Nubya Meliki Semâmûn**'un **Sultan Baybars** ve **Şekende** arasında yapılan anlaşmanın şartlarına ve edilen yemine muhâlif olup senevî olarak tayîn edilen *cizyeyi* ödemekten imtina etmesi üzerine, **Sultan Kalavun**, **Nubya**'yı tekrar itaat altına almak için hazırlıklara başladı.⁵⁴² *Ecnâd el-vilâyât bi el-vech el-kıbelî* askerleri⁵⁴³, *karâgulâmîyye*⁵⁴⁴, *ecnâd el-Kûs*⁵⁴⁵, *urbân el-iklîm*⁵⁴⁶ olarak isimlendirilmiş Arap kabilelerinden *Evlâd Ebî Bekr*, *Evlâd Ömer*, *Evlâd Şeybân*, *Evlâd el-Kenzûbenî Hallâl*⁵⁴⁷ ve sâir askerlerden müteşekkil bir ordu hazırlandı ve hazırlıklar bittikten sonra yola çıkıldı.⁵⁴⁸ *Memlûk* ordusu **Nubya**'nın kuzey sınırlarına geldiği vakit iki kola ayrıldı. Birinci kol **el-Hayyât** olarak marûf **Kâhire vâlisi el-Emîr 'Alem ed-Dîn Sancar el-Mesrûrî** komutası altında Nil nehrinin batı kıyısı boyunca ilerlemeye devam etti.

⁵⁴¹ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 2, s. 94, 95; İbn Aybek, **Kenz ed-Durer**, C. 8, s. 183-184; Ramazan Şeşen, **Sultan Baybars ve Devri**, İstanbul 2009, s. 95-96.

⁵⁴² Saîd 'Abd el-Fettâh 'Âşûr, **el-Asr el-Memâlîkî**, s. 85-86; İbrahim Hasan Saîd, **el-Bahriyye**, s. 96.

⁵⁴³ *Memlûkler* askerî teşkilatındaki en önemli kuvvetlerden biri *ecnâd el-Arab* idi. **Suriye** bölgesinde koruma, güvenliği sağlama ve isyanları bastırmaktan sorumlu muti *Arap* kabileleri *el-mudrikûn/erbâb el-edrâk* ismini alıyorlardı. Bunların **Suriye** bölgesinde bulunanları *urbân el-bilâd eş-Şâmîyye* adını alırlardı. **Mısır**'da ise *el-vech el-kıbelî* ve *el-vech el-bahrî* Arapları bulunurdu. *el-vech el-kıbelî* içinde *ecnâd el-vilâyât* olarak geçen askerler bulunurdu, Altan Çetin, **Memlûk Devletinde Askeri Teşkilat**, s. 123.

⁵⁴⁴ *Sultanın, el-memâlik es-sultânîyye*'nin at, deve, fil ve diğer hayvanları kaledeki *istabl es-sultânî*'de bulunur idi. **Sultan Mansur Kalavun** devrinde *nazar el-istablât* es-sultânîyye kurulmuş idi. Burası atların bakımları, yemleri, deve ahırları gibi yerler ve işlerden mesuldü. Burada isimleri vazifelerine göre değişen pek çok görevli sınıf bulunup bu görevli sınıflardan birinin adı da *karâgulâmîyye* idi. *Istabl es-sultânî*den sorumlu görevliye *emîr ahûr* adı verilirdi. *Emîr mie* arasından seçilirdi, el-Kalkaşandî, **Subh el-'Aşâ**, C. 4, s. 18-19; Altan Çetin, **Memlûk Devletinde Askeri Teşkilat**, s. 247-248.

⁵⁴⁵ *Ecnâd el-halka* içerisinde gerektiğinde orduya asker veren (ve kavmî olarak isimlendirilen) *ecnâ e'l-'Arab*, *ecnâd et-Türkmân*, *ecnâd el-Ekrâd* gibi mahalli iktâlî kuvvetler bulunmaktaydı, Altan Çetin, **Memlûk Devletinde Askeri Teşkilat**, s. 123. Bu mahalli iktâlî birlikleri meskûn oldukları bölgeye nisbetle de isimlendirilmişlerdir.

⁵⁴⁶ *Ecnâd el-'Arab* dahilinde olup **Nubya** mıntıkasında yaşayan *Arap* kabilelerinin umûmîsine verilen isim.

⁵⁴⁷ Altan Çetin, **Memlûk Devletinde Askeri Teşkilat**, s. 124.

⁵⁴⁸ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 2, s. 199.

İkinci kol ise **Kûs** valisi *silâhdâr*⁵⁴⁹ **Emîr ‘İzz ed-Dîn Eydemir es-Seyfî**’nin komutası altında nehrin doğu kıyısı boyunca ilerledi. **es-Sayfî**’nin komutası altındaki birlikler, Nil’in doğu kıyısına düşen şehirlerinde savaşarak ilerlediler.⁵⁵⁰

Semâmûn doğrudan savaşmak yerine, önce *Memlûk* ordusunu yormak ve daha sonra bundan istifade ederek saldırmak üzerine bir plan yaptı. **Nubya**’ya komşu bir vilâyet olan ve **Sâhib el-Cebel** adıyla marûf bulunan **Cureys**’e elçi göndererek *Memlûk* ordusunu **Nubya**’nın iç kesimlerine doğru çekmesi hususunda ittifak önerdi. Bundan sonra **Cureys**, *Memlûkleri Nubya*’nın iç kesimlerine, başkent **Dankala**’ya doğru çekmeye başladı. İki ordu **Dankala**’da karşılaştılar ve vuku bulan mücâdele de **Semâmûn**’un birlikleri mağlup oldu, askerlerinden pek çoğu öldürüldü. Mücâdele esnasında pek çok **Mısır**’lı asker de şehîd oldu. **Semâmûn** güneye kaçarak kendini kurtarabildi. **Kûs Hâkimi Eydemir**, **Dankala**’dan beş günlük mesafeye kadar takip ettiyse de **Semâmûn**’u ele geçiremedi. Ancak teyzesinin oğlunu ve **Cureys**’i (**Sahibu’l-Cebel**) tutukladı. **Eydemir Dankala**’ya döndüğü vakit **Semâmûn**’un teyzesinin oğlunu **Nubya Melîki** olarak tayin ettiği gibi **Cureys**’i de serbest bırakarak **Semâmûn**’un teyzesinin oğlunun *nâibliğine* getirdi. Her ikisinin yanına da bir miktar asker bıraktı ve ayrıca ödemeleri gereken *cizyeyi* de karara bağladı.⁵⁵¹ Ordu yine iki kol halinde ganimetlerle (pek çok esir, at, deve, sığır ve altın) geri döndü.⁵⁵²

Sultan Kalavun, **Nubya**’nın itaat altına alınması esnasında gösterdiği gayret ve çaba sebebiyle **Nubya**’yı de **Kûs**’un yanı sıra **Eydemir es-Seyfî**’nin idâresine vererek onu ödüllendirdi (1288).⁵⁵³ **Semâmûn** ise kolayca yenilgiyi kabul etmeye razı değildi. Büyük bir ordu toplayarak **Dankala**’ya geri döndü. **Nubya**’nın yeni melikini ve onun *nâibi* olan **Cureys**’i ülkeden kovarak tahtı yeniden ele geçirdi. **Cureys** ve devrik melik **Kâhire**’ye kaçmak zorunda

⁵⁴⁹ *Silâhdâr*: Merâsim günlerinde *sultan*’ın silahını taşıyan, *zerehdânen* de sorumlu olup *ümerâ el-mi’n* arasından seçilirdi. Maiyyetinde *silâhdâriyye* denilen ve *sultana* mahsus silah takımlarının muhâfızlığını yapan *memlûkler* bulunurdu, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Medhal**, s. 336.

⁵⁵⁰ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 2, s. 199; en-Nuveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. 28, s. 78

⁵⁵¹ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 2, s. 199; Saîd ‘Abd el-Fettâh ‘Âşûr, **el-Asr el-Memâlikî**, s. 87.

⁵⁵² en-Nuveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. 31, s.29.

⁵⁵³ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 2, s. 205-206.

kaldılar.⁵⁵⁴ **Sultan Kalavun** durumdan haberdar olduğu vakit, **Nubya** meselesini kâmil halletmek için ikinci bir seferin hazırlıklara başladı. Umerânın ve onlara bağlı *memlûklerin*, *ecnâd el-vilâyât bi el-vech el-kıbelî*, *urban el-vech el-kıbelî* ve *urban el-vech el-bahrî* ve *ecnâd nuvvâb el-vulât*⁵⁵⁵ askerleri ve diğer askerlerin katılımıyla takrîbî kırk bin asker, içinde *harrâka* nev'inden gemilerinde olduğu küçüklü büyüklü beş yüz kadar gemi hazırlandı. Ordunun silah ve ağırlığı bu gemiler vasıtasıyla nakledildi. Seferin kumandanı olarak *emîr-i candâr* **'İzz ed-Dîn Aybek el-Efrem** tayin edildi. **Kıpçak el-Mansûrî**, **Bektemur el-Çevgandâr**, **Aydemir es-Seyfî**'de yardımcı kumandanlar olarak tayin edildiler. Seferin planı bir önceki ile benzerdi. 1289 senesinin Kasım ayında harekete geçen ordu iki kola ayrıldı. *Türk* ve *Arap* askerlerin bulunduğu birinci kol **'İzz ed-Dîn Aybek el-Efrem** ve **Kıpçak el-Mansûrî**'nin komutasında Nil nehrinin doğusunda, ikinci kol ise **Bektemur el-Çevgandâr**, **Eydemir es-Seyfî**'nin komutasında nehrin batı sahili boyunca **Dankala**⁵⁵⁶ istikametinde ilerliyordu. *Memlûk* ordusu her hangi mukâvemetle karşılaşmaksızın **Dankala**'ya yaklaşmış, bundan sonra yakarak, yıkarak, öldürerek yoluna devam etmişti. Şehir halkı *Memlûk* ordusundan korktuğu için şehri terketmişti. **Semâmûn Mısır** ordusunun üzerine geldiğini haber alır almaz, kaçarak Nil nehri üzerinde bulunan **Dankala**'ya on beş gün uzaklığındaki bir adaya sığınmıştı. **Emîr Aydemir** komutası altında bazı harp gemileri **Semâmûn**'u yakalamak için adaya doğru yola çıktılarsa da bu bölgede nehrin çok fazla kayalık olması sebebiyle muvaffak olamadan geri döndüler.⁵⁵⁷ **Semâmûn** ise *Memlûk* donanmasının korkusundan adayı terk etti.⁵⁵⁸

Mısır kara ve deniz birlikleri **Nubya**'da büyük bir zafer kazandılar. **Nubya**'nın tüm *ümerâsı* ve din adamları *Memlûk* kumandanlarının huzuruna çıkarak bağlılıklarını bildirdiler. Tüm *Memlûk* ordusu başkent **Dankala**'da bu zaferi kutladı. Askerler her türlü silah ve techizatlarını kuşanmış ve harp gemileri de süslenmişti. Top atışları eşliğinde eğlenceler yapıldı. **Dankala**'da küçük bir

⁵⁵⁴ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 2, s. 206; en-Nuveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. 31, s. 29.

⁵⁵⁵ *Nâib el-vilâyet* tamlamasının çoğuludur.

⁵⁵⁶ **Nubya**'nın başkenti. Kaynaklarda **Damkala** şeklinde yazımı da mevcuttur.

⁵⁵⁷ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 2, s. 212-213; en-Nuveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. 31, s.29-31.

⁵⁵⁸ İbrahîm Hasan Saîd, **el-Bahriyye**, s. 97.

destek kuvveti bıraktıktan sonra *Memlûk* ordusu ele geçirdiği ganimetle tekrar **Kâhire**'ye geri döndü.⁵⁵⁹

Memlûk ordusu **Kâhire**'ye döner dönmez **Semâmûn** tekrar geri döndü, burada bulunan *Memlûk* birliğini kovdu ve **Nubya** melikini öldürdü. Ancak bu yaptığının yanına kalmayacağını ve üzerine yeni bir *Memlûk* ordusunun gönderileceğini ve tekrar kaçmak zorunda kalacağını artık öğrenmişti. Bu sebeple, ılımlı ve uzlaşmacı bir politika izlemeye karar verdi. **Kâhire**'ye, affedilmesi talebiyle hediyeler ve elçiler yolladı. Ayrıca daha önceden senevî olarak ödediği vergiyi de tekrar ödeyecekti. **Semamun**'un bu talebi **Sultan** tarafından kabul edildi ve ilişkiler yine eski haline döndü.⁵⁶⁰

⁵⁵⁹ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 2, s. 216-217 en-Nuveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. 31, s. 31.

⁵⁶⁰ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 2, s. 216; en-Nuveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. 31, s. 32.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEMLÜKLERİN AKDENİZ'DEKİ DENİZCİLİK FAALİYETLERİ

A. AKDENİZ

Memlûklerin kuzey hududunu oluşturan **Akdeniz** *Arapça* kaynaklarda **bahr er-Rûm**, **bahr el-ebyad**, **bahr el-mutavassıt** olarak anılmıştır. **Akdeniz** Orta çağlarda dünya siyasetine yön veren hadiselerin yaşandığı bir sahadır. Muhteris devletlerin ticârî kaygılarını ön plana alarak yaptıkları büyük deniz savaşlarının pek çoğu **Akdeniz** sahasında vuku bulmuştur.⁵⁶¹ *Memlûklerin* de deniz mücâdelelerinin pek çoğu burada gerçekleşmiştir.

Eyyûbîler ve *Memlûkler* kuruldukları andan itibaren, doğu ve batı arasındaki ticaret yollarını kontrol eden güçlü devletler olarak karşımıza çıkarlar. İzledikleri siyâsî politika ise *Avrupalı* devletler ve **Orta Doğu**'daki *Haçlı* devletleri ile, tehdide maruz kalmadıkları sürece, ticarî ve buna bağlı olarak siyâsî barış politikasıdır. Bunun müşahhas örneklerinden birisi, *Eyyûbî* sülalesi ile *Sicilya* arasındaki diplomatik münâsebetlerdir. **İmparator 2. Frederic** ile *Eyyûbî sultanı Necm ed-Din Eyyûb el-Kâmil* arasındaki dostluk ilişkisidir. Bu ilişki karşılıklı hediyeleşmeler ve iki taraf arasında gidip gelen elçilerle sağlanıyordu. İlişkinin güveninin delili ve işareti ise **İmparator 2. Frederic**, **Sultan Necm ed-Din Eyyûb**'u **Fransa Kralı 9. Louis**'in (1214-1270) yönetimi altındaki *Haçlı* ordusunun **Dimyât**'a 1248/1249 senesinde yapacağı saldırıyı uyarmasına kadar gidiyordu.⁵⁶²

Eyyûbî Devleti'nin çöküşünden sonar da bu durum ve ilişkiler değişmedi. **Mısır sultanları Sicilya** ile olan iyi münasebetleri korumak için gayret sarf ettiler. **Zâhir Baybars** ile *Sicilya Kralı Manfred* arasındaki hediyeleşme

⁵⁶¹ Bkz. Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, İstanbul, 1990.

⁵⁶² Saîd 'Abd el-Fettâh 'Âşûr, *el-Asr el-Memâlîkî*, s. 279.

bunun kanıtıdır. Hatta **Baybars**, 1261 yılında **Cemal ed-Din b. Vâsıl**'ı temsilci olarak **Sicilya**'ya göndermiştir. Bu elçi güzel hediyelerin yanı sıra, **Ayn-ı Câlût** savaşında esir edilmiş olan *Moğol* askerlerinden bir grubu da **Kral**'a takdîm etmişti. **Kral** da buna mukâbele olarak **Baybars**'a kendi elçisini hediyelerle yollamıştı.⁵⁶³ *Sicilya Krallığı* ve *Memlûk Devleti* arasındaki dostane ilişkiler, **Manfred**'in *krallık* döneminden sonra **1. Charles** (1226-1285) zamanında da devam etti. **1. Charles**, **Zâhir Baybars**'a hediyeler taşıyan bir elçi göndermişti.⁵⁶⁴

Siyâsî ilişkiler, büyük *Avrupa* devletleri ile, özellikle **Nâsır Muhammed b. Kalâvun** zamanında da varlığını arttırarak muhafaza etmiş, bu devletler elçilerini yollamak suretiyle *Memlûk Devleti* ile dostluklarının devamını sağlamaya çalışmışlardı. Bu elçiler yanlarında getirdikleri kıymetli hediyelerle, ülkelerinin dostluğunu ve sadakatini ispatlamak istemişlerdi. Bu çabaların arkasındaki amaç ise, **Mısır**'da yerleşik olan *Hristiyan* ahaliye karşı iyi davranılmasını sağlamaya çalışmaktan başka bir şey değil idi. **Papa 22. Yahoanna**, 1326/1327 yılında **Nâsır Muhammed**'e bir elçi heyeti ile birlikte *Doğu Hristiyanlarına* iyi ve adaletli davranılmasını talep eden bir mektup yollamıştır. Bunun karşılığında *Hristiyanların* da kendi ülkelerinde bulunan *Müslümanlara* iyi davranacağı vaadinde bulunulmuştu. **Nâsır Muhammed**'de bu mektuba aynı şekilde karşılık vermişti.⁵⁶⁵

Nâsır Muhammed'in oğulları ve torunları zamanında ise, *Avrupalılar*'ın *Memlûklerle* olan siyâsî ilişkilerini güçlendirmek istediğine dâir her hangi bir işaret yoktur. Zira bu dönem *Memlûklerin* kendi iç işleri ile uğraştıkları, kuvvetten uzak ve bu sebeple de *Avrupalılar* tarafından önemsenmedikleri bir dönemdi.

Şüphesiz *Memlûk Devleti*, **Akdeniz**'de müessir bir devletti. *Eyyûbî Devleti*'nin **Mısır** ve **Suriye**'deki vârisleri olmuşlar ve onların siyâsî hedef ve

⁵⁶³ Saîd 'Abd el-Fettâh 'Âşûr, *el-Asr el-Memâlîkî*, s. 279; Fayd Hammâd Muhammed 'Âşûr, *el-Cihâd el-İslâmî Didd el-Salîbiyyîn ve el-Moğol fi el-Asr el-Memlûkî*, Trâblus 1995, s. 137.

⁵⁶⁴ el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 2, s. 9-10; Saîd 'Abd el-Fettâh 'Âşûr, *el-Asr el-Memâlîkî*, s. 279-280.

⁵⁶⁵ el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 3, s. 100; Saîd 'Abd el-Fettâh 'Âşûr, *el-Asr el-Memâlîkî*, s. 281.

politikalarını devam ettirmişlerdi. *Haçlılara* karşı cihat öncelikli amaçları olmuş, **Suriye, Sûr, Akka, Tarabulus** ve **Antakya**'daki *Haçlı Prenslüklerini* itaat ve kontrol altına almayı hedeflemişlerdir.

B. BAYBARS'IN KIBRIS SEFERİ

Baybars, 1270 yılında **Kıbrıs Adası**'na doğru sefer için niyetlenmiştir. **Kıbrıs**'a sefer için bu kadar istekli davranmasının başlıca sebepleri ise şunlardır; adanın hâkimi **3. Hugh (Hughes de Lusignan)**, *Müslümanlara* karşı düşmanlığı ile nâm salmış, *Haçlılarla* sürekli muâvenet halinde ve *İslâm'a* karşı her türlü faaliyete destek vermekten çekinmeyen ve hatta 1269 yılında **Sûr** şehrinde **Beyt el-Makdes**'in de *kralı* olarak taç giymiş, çalışkan, gayretli bir yöneticiydi.⁵⁶⁶ **Suriye** ve **Cezire**'deki *Haçlı* bakiyelerini *Müslümanlara* karşı toplamış, bir araya getirmişti. Ayrıca **Kıbrıs**, jeopolitik konumu itibarıyla da **Akdeniz** sahilindeki *Müslümanlara* saldırmak için bir uğrak yeri mevkiindeydi ve kuruluşundan beri **Kıbrıs**, *Müslümanlara* karşı düşmanca bir tavır sergiliyordu. İlave olarak, **Kıbrıs Kralı 3. Hugh**'un **Baybars**'ın *Türkiye Selçuklu Sultanı*'na gönderdiği elçilerin tutuklanmasını emretmesi bardağı taşıran damlalardan biri olmuştu ki daha önce bu tür elçilik faaliyetlerinin yürütülmesine karşılıklı olarak izin veriliyordu.⁵⁶⁷ Yine 1269 yılında, *Kıbrıs Krallığı*'na ait gemiler, **İskenderiye** limanına saldırıp iki gemiyi rehin aldılar⁵⁶⁸, kısa bir süre sonra on iki gemiyle tekrar gelip limanı işgal ettiler. **Baybars**'ın ilk tepkisi **Suriye**'deki *Haçlı* liderlerinden bazılarını huzuruna davet edip sert bir şekilde azarlaması şeklinde oldu. Onları bu saldırılardan sorumlu tuttu ve bu saldırıların durması için gerekli girişimlerde bulunmalarını, aksi halde kendilerini sorumlu tutacağını beyan

⁵⁶⁶ Saîd 'Abd el-Fettâh 'Âşûr, **el-Asr el-Memâlîkî**, s. 72-73.

⁵⁶⁷ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 552; Fayd Hammâd Muhammed 'Âşûr, **el-Cihâd el-İslâmî**, Beyrût 1995, s. 165.

⁵⁶⁸ el-'Aynî, **İkd el-Cumân**, C. 1, s. 125.

ederek açıkça tehdit etti.⁵⁶⁹ **Kıbrıs Kralı** ise sulh için **Sultan**'a müracaat ederken bunun bedeli olarak **Ba'labek** ve **Nablus**'u istediğini söylemiş, karşılık olarak ise *"Kral'ın akli başında mı? Ben kalelerinizi birer birer alırken nasıl olurda benden toprak ister?"* cevabını almıştı.⁵⁷⁰

Lakin **Baybars** sadece bu tehdit ve uyarılarla yetinmedi, işini **Suriye**'deki **Haçlı** liderlerine tahvîl ederek çözmeyi yeterli görmedi, **Kıbrıs**'a düzenlenecek seferin hazırlıklarına başladı. Bu amaçla ada ile ilgili istihbârî bilgilerin toplanmasını emretti. Memleketin her yerinden denizcilik bilgi ve becerisi üst düzeyde olan adamları getirterek onları kereste teminine ve gemi yapımına memur etti.⁵⁷¹ **Hirac** kerestesini koruma altına aldırdı, gerekli malzemenin tertîb ve tedârîki ile bizzat ilgilendi. Kısa bir süre içerisinde sadece *şînî* gemilerinin sayısı kırk parçadan fazla bir filo oluşturuldu ki bu sayıya *harrâka* ve *tarîde* sınıfından olan gemiler dahil değildir. Hazırlıklar sadece gemi inşasıyla sınırlı kalmadı, sahillerin özellikle de **Dimyât** ve **İskenderiye** limanlarının güvenlikleri artırıldı. Nil nehrinin **Dimyât** ağzı, **Haçlı** gemilerinin girişine mâni olmak amacıyla büyük kayalar atılarak dolduruldu. **Reşîd** şehri sahiline gemileri gözetlemek için *kuleler* inşa edildi. **İskenderiye** şehrinin surları tamir edildi ve güçlendirildi.⁵⁷² Ayrıca şehrin müdafaası için surlara yüz tane mancınık yerleştirildi.⁵⁷³

Hazırlıklar tamamlandıktan sonra, **Baybars** sefer için fırsat beklemeye başladı ve beklediği fırsatı da buldu. İstihbarî bilgilerin neticesinde, **Kıbrıs Kralı 3. Hugh**'un ordusuyla birlikte **Akka**'ya yardım için gittiği malûmâtını edindi ve bu durumu değerlendirmek istedi.⁵⁷⁴ Yaklaşık on yedi parçalık *Memlûk* filosu yola çıktı. Seferin idârecileri olarak da **Cemâl ed-Dîn Mekkî b. Hassûn** umûmî kumandan, **el-Fustât** tersânesinin reîsi **Nâsır ed-Din Ömer b. Mansûr**,

⁵⁶⁹ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 551-553; el-'Aynî, **'İkd el-Cumân**, C. 1, s. 125; Fayd Hammâd Muhammed 'Âşûr, **el-Cihâd el-İslâmî**, s. 165; Eşref Buharalı, *"Kıbrıs'ta ilk Türkler"*, s. 83.

⁵⁷⁰ İbn Aybek, **Kenz ed-Durer**, C. 8, s. 161-162; Altan Çetin, *"Memlûklerin Kıbrıs ile ilişkileri"*, **Adalya**, No. XIV / 2011, s. 328-329.

⁵⁷¹ Bu maksadla Nil nehri kıyısında bulunan *Cumeyz* ağaçları kesilerek gemi yapımında kullanılmıştır, es-Suyûtî, **Husn el-Muhâdara**, C. 2, s. 381.

⁵⁷² el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 1, s. 526.

⁵⁷³ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 2, s. 83.

⁵⁷⁴ İbn Kesîr, **el-Bidâyet**, C. 17, s. 493.

İskenderiye tersânesinin reîsi **Şehâb ed-Dîn Muhammed b. İbrâhîm b. ‘Abd es-Selâm** ve **Dimyât** tersânesinin reîsi **Şeref ed-Dîn ‘Ulvî b. Ebû el-Mecid b. ‘Ulvî el-Askalânî**’de **İbn Hassûn**’a yardımcı tayin edildiler.⁵⁷⁵

Sefer için yola çıkmadan önce **İbn Hassûn**’un aklına gelen fikir uyarınca *şînî*lere siyah *Haçlı* bayrağı çekildi ve gemiler *Frenk* gemilerine benzesinler diye siyaha boyandı. Böylece adaya doğru yol alırken her hangi bir tehlide marûz kalmayacaklardı.⁵⁷⁶ Lakin gece yarısına doğru **Limasol** limanına yaklaşıldığında beklenmedik bir hadise zuhur etti ve büyük bir fırtına patlak verdi. Fırtınanın şiddetinden on bir⁵⁷⁷ tane *şînî* çarpışarak yahut karaya vurarak battı ve içlerindeki askerlerden de kurtulup kıyıya çıkabilenler ki sayıları yaklaşık bin sekiz yüz kişi kadardı, **Kıbrıslılar**’a esir düştüler.⁵⁷⁸ Gemilerin kalan kısmı ağır hasar aldı. **İbn Hassûn**’un idâresinde **Mısır**’a sağ salım bir şekilde ulaşabilen gemi sayısı sadece altı tane idi.⁵⁷⁹ Büyük hazırlıklar ve umutlarla başlanılan sefer karaya ayak basamadan, bir tane dahi olsa düşman gemisiyle karşılaşılıp mücâdeleye girmeden, başarısızlıkla neticelendi. Ama bu durum **Baybars**’ın azmini ve hevesini kırmadığı gibi daha da kamçıladı ve hemen yeni bir donanma teşkiline başlandı.⁵⁸⁰ Çeşitli meslek erbâbından bin sekiz yüz elli kişiyi bir meydanda kalabalık bir grup içinden seçerek emirlerin denetiminde gemi yapımıyla görevlendirdi. Her türlü imkan ve fırsatı emirlerine amâde etti.⁵⁸¹ Yaklaşık bir sene içinde **Kıbrıs** seferi esnasında batan gemilerden daha fazla sayıda gemi inşa edilerek tekrar sefere hazır hale getirildi.⁵⁸² **Kralı 3. Hugh,**

⁵⁷⁵ Fayd Hammâd Muhammed ‘Âşûr, **el-Cihâd el-İslâmî**, s. 165.

⁵⁷⁶ en-Nuveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, c. 30, s. 115; el-‘Aynî, **‘İkd el-Cumân**, C. 1, s. 128; Ancak bu şekilde bir hileye müracaât edilmesi, *Müslüman* gemisine *Haçlı* bayrağı çekilmesi hoş gitmedi, Makrîzî, **el-Hitat**, C. 3, s. 18; İbn ‘Abd ez-Zâhir seferin başarısızlıkla neticelenmesinin sebebini, *şînî*lerin *Haçlı* gemilerine benzetilmesine bağlar. Güya bu uygulama Allah’ın gazabına sebep olmuştu, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 387.

⁵⁷⁷ İbn Kesîr batan gemi sayısının on dört olduğunu yazar, **el-Bidâyet**, C. 17, s. 494.

⁵⁷⁸ el-‘Aynî, **‘İkd el-Cumân**, C. 1, s. 127; Esir düşen bu askerler arasında olan kumandanlar ve gemilerin reîslerinden altısı (**Dimyât** ve **İskenderiye** reîsleri, **Ebû Abbâs el-Mağribî** ve diğerleri), esir alındıktan sonra gönderildikleri **Akka**’dan, 1274/1275 senesinde bizzat *sultanın* emri ile gerçekleştirilen bir müdâhele ile kurtarılmışlardı, el-‘Aynî, **‘İkd el-Cumân**, C. 1, s. 141; en-Nuveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, c. 30, s. 115; İbn ‘Abd ez-Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 430.

⁵⁷⁹ el-‘Aynî, **‘İkd el-Cumân**, C. 1, s. 128; el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 2, s. 71.

⁵⁸⁰ en-Nuveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, c. 30, s. 115.

⁵⁸¹ en-Nuveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, c. 30, s. 116.

⁵⁸² Fayd Hammâd Muhammed ‘Âşûr, **el-Cihâd el-İslâmî**, s. 167.

Mısır donanmasının **Kıbrıs Adası** sahillerinde uğradığı başarısızlık ve donanmasının parçalanması sebebiyle **Baybars**'a alay dolu bir mektup yollamıştı. Mektup kendisine ulaştığında **Baybars Dimaşk'ta Karîn** kalesini ele geçirmiş bulunmaktaydı. **Kral**'ın mektubuna aynı üslupla cevap verdi ve **Mısır** donanmasının **Kıbrıs** açıklarında parçalanması sebebiyle Karîn kalesini ele geçirmesi arasında bir bağlantı kurdu ve şöyle dedi: “ **Huge de Lusignan** Hazretlerine – Allahu Teala onu hakkı kendisine verilenlerden kılsın, kazandığı zaferle övünmesin, bu zaferden önce veya sonra daha başarılı veya benzer bir galibiyeti varsa onunla övünsün – mektup yazarak: “Allahu Teala'nın bir kişiyi sevindirmek istediği zaman az sadaka ile çok belayı def ettiğini, takdir-i ilâhiye karşı iyi tedbirler alınmasını sağladığını bilirsin. Rüzgarın bir kaç gemimi parçaladığını bildirmişsin, ve bununla seviniyorsun; biz ise şimdi size **Karîn** kalesini feth ettiğimizi bildiriyoruz. **Karîn** kalesinin fethi nerede, Allah'ın bizi kem gözlerden korumak için gemilerimizi parçalandığı haberi nerede? Ahşap ve demir ele geçirdim diye övünmek mi gerekir? Övünülecek şey muhkem kaleleri ele geçirmektir. Sen sözünü söyledin biz de söyledik. Allah biliyor ki doğru olan bizim sözümüzdür. Tevekkül eylediysen biz de eyledik. Allah'a ve kılıcına güvenenle rüzgara bel bağlayan bir olur mu? Uygun rüzgarla zafer olmaz, kılıçla kazanılan zafer gerçek zaferdir.⁵⁸³ Biz bir günde gemiler inşa ederiz. Siz ise bir kalenin bir parçasını bile inşa edemezsiniz. Biz istersek yüz kale donatırız ama siz yüz senede bir kale donatamazsınız. Eline kürek verilen herkes onu çeker, fakat eline kılıç verilen herkes en iyi şekilde onu vuramaz ve vurmaya bilemez. Bizim bir kaç savaş gemimiz yok olduysa, binlercesi geride duruyor. Denizin bağına kürek batıranlarla, mızrakları sıra sıra askerlerin bağına saplayanlar bir olur mu? Sizin atlarınız gemilerdir, bizim gemilerimiz ise atlardır. Deniz üzerinde atlarla gidenlerle bataklıkta debelenenler bir olur mu? Cins Arap atları üzerinde şahinlerle avlananlarla karga⁵⁸⁴ ile avlanıp övünenler bir olur mu? Sen bizim yıkık bir köyümüzü aldıysan biz senin pek çok mamûr köylerini aldık. Sen bizim bir kaç adamımızı ele geçirdiysen bizi sizin nice şehirlerinizi insansız hale getirdik. Senin

⁵⁸³ Uygun rüzgar için kullanılan “*melîh* (مَلِيح)” sıfatı ile kılıçla kazanılan zaferin sıfatı olan “*melih*” le tevriye yapılmaktadır.

⁵⁸⁴ Buradaki “*ğurâb* (غُرَاب)” kelimesi hem karga hem de gemi anlamına gelmektedir.

*kazandığın ortada bizimki de, Acaba hangimiz daha kârlıyız? Söz gümüşse sükût altındır. Artık sus konuşma.”*⁵⁸⁵ Yine **Kıbrıs Kralı’na** gönderdiği bir mektupta bu yenilgiyi “*Beni tahta yükselttiğinden bu yana orduma mağlubiyet yüzü göstermeyen, hatta bayraklarımdan bir bayrağın dahi şerefini düşürmeyen Allah’a hamd olsun. Uzun zamandır ken gözden korktum ve onun varlığından hiç şüphe yok. Allah’a şükürler olsun ki bu bana başka şeyden değil kem gözden geldi. Allah’a hamd olsun ki ordum, köylülerin ve halkın feda olmasıyla kurtuldu*”, sözleriyle yorumlamıştır.⁵⁸⁶

Kısa bir süre sonra **Baybars**’ın cevabı açıklığa kavuştu. Bu saldırıya katılan ordunun büyük çoğunluğu ayak takımından ve köylülerden oluşuyordu. Harp tekniği ve bilgisi bakımından bir mahâretleri olmadığı gibi **Kıbrıs Adası**’na saldırıyla ilgili olarak her hangi bir tatbikatta yapılmış değildi. Bu sebeple gemiler kayalıklara sürüklenmişler ve parçalanmışlardı. Ve şüphe yok ki, *Memlûk* süvarileri gemilerde olmayı tercih etmiyorlardı.

Baybars yeni **Kıbrıs** seferi için hazırlıklarını yaparken beliren daha büyük bir tehlike karşısında bir süre beklemek zorunda kaldı. Üstelik bu tehlike *Haçlı* tehdit ve tehlikesinden de daha büyüktü, *Moğollar*. **Abaka Han**’ın, huzuruna gelen *Memlûk* elçilerini kovmasıyla gerilen ilişkiler⁵⁸⁷, *Moğolların Anadolu vâlisi Samagar Noyan*’ın *el-Bîre*’yi (bugünkü **Birecik**) kuşatmasıyla çatışma başladı. **Baybars** hemen harekete geçti ve 1272 yılında yani aynı sene, *Moğollarla* karşılaşmak üzere *Bîre*’yi geçti. **Fırat** üzerinde kullanacağı tekneleri sökerek develerin üzerinde beraberinde götürmüş ve oraya vardığında bunları

⁵⁸⁵ İbn ‘Abd ez-Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 387-388 ; el-Aynî, **İkd el-Cumân**, s. 128; **Baybars** el-Mansûrî, **Muhtâr el-Ahbâr**, (Tah. ‘Abd el-Hamîd Sâlih Hemedân), Lübnan, 1993 s. 46-47.

⁵⁸⁶ David Ayalon, “Memlûkler Deniz Kuvvetleri”, **İ.Ü.E.F.D.**, İstanbul 1971, s. 43; İbn Aybek, **Kenz ed-Durer**, C. 8, s.; el-Makrîzî, **el-Hıtat**, C. 3, s. 18; İbn ‘Abd ez-Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, (Tah. ‘Abdu’l-Azîz el-Huveytî), Riyad 1976, s. 387. *الحمد لله، منذ ملكني الله تعالى ما خذل لي عسكر، ولا دلت لي راية، وما زلت أخشى العين، فالحمد لله تعالى، بهذا ولا بغيره*

⁵⁸⁷ İlişkilerin gerilmesindeki asıl sebep 1265 yılında ölen **Hülagü Han**’ın yerine geçen **Abaka Han**’ın, tahta çıktığı sırada ülkesinin iç ve dış durumunun *Müslümanlar* ile düşmanlığı devam ettirmesine pek müsait olmamasından mütevellid, aynı sene içinde **Baybars**’a bir elçilik heyetini göndererek barış istemesi ancak bu teklifin **Baybars** tarafından reddedilmesine dayanır, Kâzım Yaşar Koprıman, “*Mısır Memlûkleri*”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, İstanbul 1987, C. 6, (Makaleler), s. 613-614.

terkîb ederek yeniden yapma zahmetinden kurtulmuştu. *İlhanlı* birlikleriyle yapılan savaşta galip geldi ve hatta **Irak** topraklarına kadar kovaladı.⁵⁸⁸ Akabinde tekrar **Kıbrıs** seferinin hazırlıklarına devam etti. 1277 yılında da vefat etti.

Bütün bu süreçte *Memlûk* donanması hala gelişme safhasındaydı ve devletin temel ordusu kara ordularına dayanmaktaydı. *Moğollarla* işbirliği içinde olan⁵⁸⁹ **Suriye**'deki *Haçlı* kalıntılarını temizlemek özellikle de en önemli sığınağı konumunda ki **Antakya** ve diğerlerini (**Tarabulus**, **Akka**, **Sûr**, **Sayda**, **Beyrût**, **Aslis**) ele geçirebilmek için güçlü bir deniz ordusuna da ihtiyaç vardı. Çünkü bu şehirlerin tamamı denize kıyısı olan liman şehirleri konumundaydılar ve fethedilebilmeleri için deniz cihetinden de kuşatılmaları hiç olmazsa yardıma gelecek olan takviye *Frank* kuvvetlerinin önlenmesi gerekiyordu.

C. SURIYE'DEKİ HAÇLI BAKİYELERİNİN TASFİYESİ

Baybars Antakya üzerine sefer düzenledi ve birliklerini üçe ayırdı. Birinci birliğin başında **el-Emîr Bedr ed-Dîn el-Hâznedâr**⁵⁹⁰ vardı. O **Antakya** ve deniz arasındaki ilişkiyi kesebilmek için **es-Suveydiyye** limanına yöneldi. İkinci birliğin başında **el-Emîr 'İzz ed-Dîn Aygan** vardı. Onun maksadı **Kilikya** ve **Suriye** arasında bir set oluşturarak, **Küçük Ermenistan**'dan yardım gelmesini mâni olmaktı. Bu esnada **Baybars**'ta asıl birliğin başında olduğu halde şehre yöneldi. **Baybars** burada bir hileye müracaat etti. Şöyle ki, **Antakya** donanmasını savaşın dışında tutabilmek için önce **Tarabulus**'a hücum edecekmiş gibi yapıp kuvvetlerini buraya nakletti. 7. **Bohemond** yardım için donanmasıyla **Tarabulus**'a yönelince de, atların gemiler karşısındaki süratinden yararlanıp

⁵⁸⁸ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 2, s. 82.

⁵⁸⁹ Ahmed Muhtar el-Abbâdî, **Tarih el-Bahriyye el-İslâmiyye**, s. 297.

⁵⁹⁰ *Haznedâr*: Sultanın kendisine ait kumaş, mücevher ve her türlü nakit paranın muhafazasına memur olan görevli idi, *ümerâ el-mi'*nden seçilirdi, el-Kalkaşandî, **Subh el-'Aşâ**, C. 4, s. 21; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Medhal**, s. 340.

Tarabulus önlerinden ayrıldı ve gelip **Antakya**'yı fethetti.⁵⁹¹ 1268 yılında **Antakya**'nın *Müslümanların* eline geçmesi fevkalâde mühim bir hadisedir. Çünkü **Antakya**, **Urfa**'dan sonra *Haçlılar*'ın *Doğu*'da kurdukları (1097) ikinci *prenslik* olup buranın ele geçirilmesi *Haçlılar*'ın 11. yüzyılın sonlarına doğru **Suriye**'de kurdukları büyük binanın çökmeye başladığının delîli idi.⁵⁹²

Baybars 1271 yılında *Tarabulus Prensiği* üzerine yöneldi. **Safitâ**, **Hısn el-Ekrâd** ve **Hısn Akkâr** kalelerini ele geçirdi⁵⁹³ lakin **Tarabulus** şehrini alamadı ve buranın yöneticisi ile on yıl geçerlilik süresi olan bir anlaşma yaptı.⁵⁹⁴ **el-Melik el-Mansur Seyfeddîn Kalavun el-Elfî** (1279-1290) de *Haçlılara* karşı selefi **Baybars**'ın politikasını devam ettirdi. 1285 senesinde *Hospitallars Şövalyelerinin* meskûn olduğu **el-Markab** kalesini ele geçirdi.⁵⁹⁵ 1287 senesinde ise *Antakya Haçlı Prensiği*'nin son bakiyesi olan **Lâzkiye** şehri **Emîr Hüsâm ed-Dîn Toruntay** tarafından ele geçirildi. *Tarabulus Haçlı Prensiğinin* **Baybars** zamanında yapılan anlaşmanın şartlarına riâyet etmemesi ve söz vermelerine rağmen tüccarlara saldırdımları **Sultan Kalavun**'u öfkелendirdi ve **Sultan** barışı bozdu. Ayrıca **Tarabulus** içindeki bazı hizipler de **Sultan**'dan yardım istemişlerdi. 1289 senesinde kırk bin süvari ve yüz bin yayadan mürekkep bir orduyla şehrin üzerine yürüdü. Büyük bir savaşın ardından *Memlûk* birlikleri limana ve surlara hâkim olabildiler ve tekrar şehrin içinde toplandılar. Sert bir direnişle karşılaşmalarına rağmen yaklaşık bir ay sonra şehrin iç kalesi de düştü ve 24 Şubat'ta başlayan kuşatma Nisan ayı sonlarında şehrin fethiyle sona erdi.⁵⁹⁶ Eski **Tarabulus** şehrinin yıkılmasından sonra **Kalavun**, *Haçlı* donanması tehdidinden emin olmak için sahil şeridinden daha içerde yeni bir şehir bina etti.

Tarabulus'ta düşünce **Sûr**, **Aslîs**, **Beyrût** ve **Akka** haricinde **Yakın Doğu**'da *Haçlıların* hâkim olduğu şehir kalmadı. **Kalavun Akka**'yı da almak istedi çünkü burası şehirleri ve kaleleri düşen *Haçlılar* için bir sığınak haline gelmişti,

⁵⁹¹ el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 2, s. 49-51; Saîd 'Abd el-Fettâh 'Âşûr, *el-Asr el-Memâlikî*, s. 72.

⁵⁹² Kâzım Yaşar Koprıman, "*Mısır Memlûkleri*", s. 613-614.

⁵⁹³ el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 2, s. 69-70.

⁵⁹⁴ el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 2, s. 70.

⁵⁹⁵ el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 2, s. 189.

⁵⁹⁶ el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 2, s. 211; Kâzım Yaşar Koprıman, "*Mısır Memlûkleri*", s. 623-624.

sağlam ve müstahkem kaleleri ile *Haçlıları* koruyordu. **Sultan Kalavun Akka** şehri halkının *Müslüman* tüccarlara kötü davranmasını⁵⁹⁷ bahane ederek, şehri ele geçirmek için yürüyüşe geçmek üzere iken vefat etti (10 Kasım 1290).⁵⁹⁸

Kalavun'dan sonra oğlu **Halîl, el-Melik Eşref** ünvanıyla *sultan* oldu ve babasının başladığı işi aynen devam ettirdi. *Haçlılarla* mücâdele etmek ve **Akka**'yı fethetmek en büyük amacı oldu. Af dilemek için gelen **Akka** elçisinin özürünü kabul etmeyerek de bu niyetini açığa vurdu.⁵⁹⁹ **Akka**'yı ele geçirmek gayesiyle hazırlıklara başladı. **Suriye**'deki şehirlere emirler yolladı ve onlardan lojistik destek talep etti. Mancınıklar halk tarafından çekildi. **Dimaşk nâibi el-Emîr Hüsa ed-Dîn Lâçîn** ordu hazırladı. **Dimaşk**'tan **Akka**'ya doğru yola çıkıldı. **Hamah melîki el-Melîk Muzaffer** ve **Tarabulus nâibi Seyf ed-Dîn Balabân et-Tabbâhî** ve sâir sahildeki kalelerin kumandanları da kendi şehirlerinden **Akka**'ya doğru emirlerindeki kuvvetlerle yola çıktılar. **Sultan Eşref Halîl**'de ordusuyla yola çıktı ve nihayetinde bütün birlikler 1291 yılında aynı yaz **Akka** kalesinin önünde bir araya geldiler ve kuşatma başladı. **Kıbrıs**'tan, **Suriye**'deki diğer *Haçlı* şehirlerinden ve denizden de *İtalyanlar*'dan yardım gelmesine ve kale savunucuları canları pahasına kaleyi müdafaa etmelerine rağmen, sayısı iki yüz kırk bine⁶⁰⁰ baliğ olan ve büyük mancınıklarla desteklenen *Memlûk* ordusunun kırk dört günlük kuşatmasının ardından 18 Mayıs 1291 tarihinde kale *Memlûk* orduları tarafından ele geçirildi. Karada ve denizde *Frenkler* mağlup edildiler. Şehir yaklaşık yüz yıllık *Haçlı* esâretinden kurtarıldı, *Müslümanların* eline geçti.⁶⁰¹

Eşref Halîl, Akka'ya hücumu esnasında ordusunun bir kısmını yolları korumak ve **Sûr** şehrine baskı uygulamak maksadıyla **el-Emîr 'Alem ed-Dîn Sencer es-Şucâ'î** komutasında tefrîk etmişti. **el-Emîr 'Alem ed-Dîn** mühim bir iş yaptı ve **Sûr** şehri müdafileri **Akka**'ya yardım etmek için gemilerine binmeye dahi fırsat bulamadıkları gibi, canlarını, mallarını ve şehri teslim ederek aman dilemeye mecbur kaldılar. **Sûr** şehrinin bu kadar kolay ve zahmetsiz bir şekilde

⁵⁹⁷ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 2, s. 216.

⁵⁹⁸ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 2, s. 217.

⁵⁹⁹ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 2, s. 278.

⁶⁰⁰ Her ne kadar kaynaklar böyle diyorsa da bu rakam hayli abartılıdır.

⁶⁰¹ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 2, s. 223 – 224; Kâzım Yaşar Koprman, "*Mısır Memlûkleri*", s. 653-655.

ele geçmesi, **Eşref Halîl**'i diğer *Haçlı* şehirlerini de ele geçirmek için umutlandırdı. **Dımaşk nâibi el-Emîr 'Alem ed-Dîn Sencer eş-Şucâ'î**'yi **Sayda** şehrinin fethiyle memur etti. **Sayda**'da bulunan *Latinlerin* kaçmasıyla şehir kolaylıkla ele geçirildi ve akabinde de **Beyrût, Aslîs** ve **Antartûs** şehirlerinin fetihleri birer birer gerçekleştirildi.

Beyrût'un feth olunmasını müteâkip, *Frenkler* 1298 senesinde içlerinde yirmi bir bin askerin taşındığı otuz *batsa* ve onları korumakla görevli çok sayıda hücum gemisiyle **Beyrût** açıklarına geldiler. Asker sayısından da anlaşılacağı üzere amaçları burayı ve sâir limanları geri almaktı. Gemileri gören **Beyrût** halkı da savaş için sahile toplandı. Ancak ansızın ortaya çıkan kuvvetli bir rüzgar gemilerin bir kısmının sahile vurarak batmasına bir kısmının da zarar görmesine sebep olmuş, geri dönmek zorunda kalmışlardı. Batan gemilerden sağ olarak kurtulan seksen kişi esir alındı.⁶⁰²

1. ARVÂD ADASININ FETHİ

Akka ve diğer sahil şehirlerinin ele geçirilmesi ile birlikte **Suriye**'de bulunan *Haçlı* siyâsî varlığı sona erdi, bu şehirlerden kaçan *Haçlılar* **Arvâd Adası**'na sığındılar. Bu ada dış saldırılara karşı korunaklı sağlam surlara sâhipti.⁶⁰³ Buradan **Mısır** sahillerine saldırılar düzenleyerek zarar vermeye başlamışlardı.⁶⁰⁴ 1302 senesinde **Sultan Muhammed, Tarabulus nâibi el-Emîr Esendemir**'in "*Frenkler burada güçleniyorlar*" uyarısıyla adayı fethetmek için hazırlıklara başladı.⁶⁰⁵ Tüm emîrlere bir askeri techîz etmeleri ve bu askerin tüm

⁶⁰² en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, c. 31, s. 237; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 2, s. 312.

⁶⁰³ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, c. 32, s. 10.

⁶⁰⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâyet*, C. 18, s. 16.

⁶⁰⁵ el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, C.4, s. 186.

ihtiyacını karşılamaları için emir gönderildi⁶⁰⁶ Techîz edilen askerler ve gemiler⁶⁰⁷ tarafından **Sultan**, *ümerâ* ve halk için büyük bir gösteri yapıldı. Tıpkı savaştaymış gibi ateşli silahlar ve diğer harp aletlerini kullandılar. **Bulak**'tan tersânenin olduğu yere kadar tüm sahil insanlarla doldu, adım atacak yer kalmadı. Hatta öyle ki, insanlar gösteriyi izlemek için kayıklar kiraladılar ve on kişi taşıma kapasitesine sâhip bir teknenin günlük kirası yüz *dirheme* kadar ulaştı.⁶⁰⁸ sonra **el-Emîr Seyfu ed-Dîn Gühertaş ez-Zerrak el-Mansûrî**'nin komutasında yola çıktı.⁶⁰⁹ Önce **Tarabulus**'a uğranıldı ve burada yapılan hazırlıklar tekrar gözden geçirildi.⁶¹⁰ Gece yarısı **Tarabulus**'tan yola çıkıldı ve sabahın ilk ışıklarıyla ada kuşatıldı ve sahile çıkartma yapıldı.⁶¹¹ Meydana gelen mücâdelede *Memlûk* ordusu galip geldi. Müdâfilerin bin kadarı öldürüldü ve iki yüz seksen⁶¹² veya beş yüz⁶¹³ kadarı da esir olarak alındı. Esirlerin bir kısmı **Tarabulus** emîrlerinden **el-İbrâhîmî** nezaretinde **Sultan** için hazırlandı bazıları da gemilerde kürekçi olarak kullanılmak üzere **Dimaşk**'a gönderildiler.⁶¹⁴ Haber **Kâhire**'ye ulaştığında zaferin müjdesi olarak davullar vuruldu.⁶¹⁵

⁶⁰⁶ Emirlerden **Cemal ed-Dîn Akkuş el-'Alâî** kendisinin techîz etmesi gereken askerin hazırlıkları ile ilgilenmekten imtina etmişti. Bunun üzerine asker **Akkuş**'u *sultan*'ın *nâibi* olan **el-Emîr Seyf ed-Dîn Salâr**'a şikâyet etti. **Salâr**, **Akkuş**'a bir kumandan göndererek askeri techîz etmesi hususunda uyarıda bulundu. Ancak **Akkuş**'un tavrı değişmediği gibi askere hakaret ederek onu hırpaladı. Askerin geri dönüp şikâyet ederek durumu haber vermesi üzerine **Salâr** çok sinirlendi ve **Akkuş**'u o askerin yerine tayin etti ve *şînî*lerden birinde görevlendirdi. Gemilerin gösterisi esnasında **Akkuş**'un gemisi ters bir rüzgar sebebiyle alabora oldu ve boğularak öldü. Geminin devrilişi ilk önce halk tarafından "*bu gemiler ile hiç bir yer feth olunamaz*" şeklinde tefsîr olunduysa da, içinde **Akkuş**'un bulunduğu ve boğulduğu haber alındıktan sonra "*Akkuş'un boğulması ilk fetihtir*" denilerek bu olay hayra yoruldu. Zira O zulmü ve mustebitliği sebebiyle halk arasında sevilmeyen biriydi. Akabinde gemi onarıldı ve tekrar sefer için hazır hale getirildi, en-Nuveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, c. 32, s. 10

⁶⁰⁷ Bu sefer için hazırlanan gemi sayısı dört olmakla birlikte bir tanesi devrildiği için üçe düşmüştü. İbn Tagrîbirdî batan geminin tamirinden bahsetmez, **en-Nucûm**, C. 8, s. 123.

⁶⁰⁸ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 2, s. 353.

⁶⁰⁹ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 2, s. 353; en-Nuveyrî seferin kumandanı olarak *nâib es-saltanat el-Emîr Seyfu'd-Dîn Esendemir el-Gürcî*'yi kaydeder, **Nihâyet el-Ereb**, c. 32, s. 10.

⁶¹⁰ en-Nuveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, c. 32, s. 10, el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 2, s. 354.

⁶¹¹ el-'Aynî, **'İkd el-Cumân**, C.4, s. 186.

⁶¹² İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 8, s. 124; el-Makrîzî ise ele geçirilen ganimet ve esirlerin beşte birinin *sultan*ın payı olarak tefrîk olunmasından sonra iki yüz seksen esir kaldığını yazar, **es-Sulûk**, C. 2, s. 354.

⁶¹³ İbn Kesîr, **el-Bidâyet**, C. 18, s. 16; en-Nuveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, c. 32, s. 10.

⁶¹⁴ en-Nuveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, c. 32, s. 10.

⁶¹⁵ İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 8, s. 124; el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 2, s. 354.

Netice de *Memlûkler* **Yakın Doğu**'daki *Haçlı* siyâsî varlığını sona erdirdiler. Şüphesiz bu faaliyetler de donanmanın rolü, kudret ve inâyeti küçümsenecek düzeyde değildi. Bu fetihler için özel olarak *şînî* gemileri inşa edilmişti.⁶¹⁶ *Haçlıların* nihâi olarak **Suriye** sahillerinden kovulmaları tehdidin tamamen ortadan kalktığı anlamına gelmiyordu. Zira **Kıbrıs Adası**, yeni şer yuvası haline gelmişti.⁶¹⁷

D. FRENKLERİN İSKENDERİYE SALDIRISI

Haçlı Seferleri *Haçlıların* siyasi varlığının **Suriye**'den nihâi olarak çıkarılmaları ile bitmemiş, bu harplerin uzantıları *Doğu-Batı*, *Müslüman-Hristiyan* mücâdelesi şeklinde 15. Yüzyıla kadar fâsılalar halinde bir müddet daha devam etmiştir. *Haçlı Seferleri*'nin bu son devirlerinde *Memlûk Devleti* bir taraftan **Yakın-Doğu**'daki *İslâm* ülkelerini *Haçlı* darbelerine karşı korurken, diğer taraftan da bunları yapanlardan öç alarak onları cezalandırma görevini tam olarak yerine getirmiştir.⁶¹⁸

Haçlıların **Suriye**'den çıkarılmaları **Avrupa**'da büyük bir tesir yaratmış, bu toprakların geri alınabilmesinin tek yolunun *Memlûklerin* zaafa uğratılmasından geçtiği hususunda hemfikir olunmuştu. Bu amaca ulaşmak için, *Memlûk Devleti*'ni en büyük gelir kaynağı olan *Doğu-Batı* ticareti arasındaki aracı rolüne darbe indirmek suretiyle iktisâdî bakımdan zayıflatmayı prensip olarak kabul etmişlerdi. Böylece *Avrupalıların* gemileri *Memlûk* hâkimiyeti altındaki limanlara yanaşmayacaklar, devlet iktisâdî açıdan darboğaza girecek ve bu tesir şüphesiz ordusuna da yansıyacaktı. Bu maksatla *Papalık*, *Avrupalı* tüccarların gemileriyle *Memlûk Devleti* sahillerine gidip *Müslüman* tüccarlarla ticâret

⁶¹⁶ Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 2, s. 353.

⁶¹⁷ Petro İDYORİ, *Kıbrıs ve el-Hurûb es-Salîbiyye*, Beyrût 1997, s. 29.

⁶¹⁸ Kâzım Yaşar Koprıman, "*Mısır Memlûkleri*", s. 711.

yapmasını yasaklayan müteaddit emirler yayınladı.⁶¹⁹ Fakat özellikle *İtalyan* tüccarlardan çoğu kendi iktisâdî çıkarları için *Papalığın* emirlerini yerine getirmediler. Bu yüzden *Papalık* için, **Akdeniz**'in doğusunda buna manî olacak bir deniz polisi teşkil etmekten başka çıkar yol kalmadı. Bu deniz polisi *Papalığın* emrini dinlemeyen *Avrupalı* tüccarların *Memlûkler* ile ticaret yaparak onları beslemesini önleyecekti.⁶²⁰

Akdeniz'in doğusunda, bir taraftan **Suriye** ve **Mısır**'daki *İslâm* kıyılarını kontrol altında bulundurmak ve diğer taraftan Müslüman limanlarına hücum etmek için *Avrupalıların* üs olarak yerleşebilecekleri en emin yer **Kıbrıs Adası** idi.⁶²¹ **Kıbrıs Adası**, *III. Haçlı Seferi* esnasında **Aslan Yürekli Richard**'ın XII. yüzyıl sonunda bu adaya girmesi ile *Haçlı Seferleri*'ne karışmıştı.⁶²² O andan itibaren **Lusignan** ailesinin hükmü altında bulunan **Kıbrıs**, **Akdeniz**'in doğusundaki *Haçlı* faaliyetlerinde açık bir rol üstlenmişti. 13. yüzyılın sonlarında *Haçlıların* **Suriye**'den tamamen kovulmasından sonra **Kıbrıs**'ın üstlendiği bu rol daha da ehemmiyet kazandı ve bu andan itibaren **Kıbrıs**, **Akdeniz**'in doğusundaki en büyük *Haçlı* üssü oldu.

Kıbrıs'ın, **Lusignan** ailesinden olan hâkimleri *Memlûk Devletini* boğmayı hedef alan *Haçlı* projelerine katılmakla yetinmediler. **Kıbrıs Adası**'nın **Akdeniz**'in doğusundaki müstesna yerinden istifade ile bu yörede dolaşan *Müslüman* tüccarları vuran ve fırsat buldukça **Suriye** ve **Mısır** sahillerine hücum eden Hristiyan korsanları bu adada barındırdıkları yetmezmiş gibi, şimdi de

⁶¹⁹ **Venedik** temsilcisi **Marino Sanuto**, **Venedik** ve *Papalık* makamına gönderdiği rapor ve tavsiyelerle *Memlûk Devleti*'ne niçin ambargo konulması gerektiğini, ambargonun ardından *Memlûklerin* nasıl zaafiyete düşeceğini ve bunun akabinde **Kâhire**'nin nasıl ele geçirileceğini tafsilatlı bir şekilde izah etmiştir, **Marino Sanuto**, *Kitâb el-Esrâr*, Ürdün 1991, s. 147-153.

⁶²⁰ Kâzım Yaşar Koprıman, "*Mısır Memlûkleri*", s. 713

⁶²¹ **Marino Sanuto**, *Kitâb el-Esrâr*, s. 142

⁶²² 12 Temmuz 1191 tarihinde **Akka** şehri, neredeyse iki yılı aşkın bir kuşatmanın ardından *Haçlıların* eline geçmişti. Şehir düştükten sonra kralın kim olacağı meselesinin hal'i için bir seçim yapılmasına karar verildi. Tüm *şövalyelerin* ve ileri gelenlerin katıldığı seçim neticesinde **Konrad de Montferrat**, **Guy de Lusignan**'a karşı ezici bir üstünlük sağlayarak **Akka**'nın kralı olarak seçildi. *Krallık* yarışında **Guy de Lusignan**'ı destekleyen ve 3. *Haçlı Seferi*'nin büyük kumandanlarından olan 1. **Richard (Aslan Yürekli)**, teselli mükafatı olarak **Guy**'ın **Kıbrıs** adasını satın almasını sağladı. 1192 senesinin Mayıs ayında **Guy** sınırsız yetkilerle adayı istediği gibi yönetmek üzere **Kıbrıs**'a gitti ve **Kıbrıs Adası**'nda **Lusignan** dönemi başladı, *Şışın Demirkent*, *Haçlı Seferleri*, s. 160.

Avrupa gemilerinin **Suriye** ve **Mısır** limanlarına ulaşmasına manî olmak için, adayı bir gözetleme istasyonu haline getirmişlerdi. **Kıbrıs** hâkimleri bütün bunlarla da yetinmeyerek bizzat kendileri nerede, buldularsa orada *Müslümanlara* hücum etmeye başladılar. Böylece, Ortaçağların sonlarına doğru *Haçlı Seferleri* tarihinde yeni bir safha başlamış oluyordu.⁶²³

İşte böyle bir durumda **Kıbrıslıların** ve *Haçlıların* *Memlûklere* düzenledikleri saldırıların en büyüklerinden birisi **Kıbrıs Kralı 1. Pierre de Lusignan**'ın 1365 yılında **İskenderiye**'ye düzenlemiş olduğu saldırı olmuştu. *Haçlılar* ve bayraktarlığını yapan *Kıbrıslılar* hazırlıkları ve planlaması yılları bulan bu saldırı ile kendilerini **Suriye**'den kovan *Memlûkle*'rden intikam almışlardı.⁶²⁴

en-Nâsir Muhammed'in torunu **Sultan el-Eşref Şa'bân**'ın küçük yaşta **Sultan** olması ve bu sebepten ülkede bir fetret devri yaşanması, **Kıbrıs Kralı**'na büyük bir fırsat sunmuştur. 10 Ekim 1365 Cuma günü⁶²⁵ *Müslümanlar* Cuma namazını kıldıkları esnada **İskenderiye**'ye saldırmıştır.⁶²⁶ Seferden önce **Kıbrıs Kralı** şehre casuslarını göndererek şehir hakkında bilgi edinmiş, kalelerin ve hisarların durumu hakkında malumat sahibi olmuştur.⁶²⁷ Her ne kadar

⁶²³ Kâzım Yaşar Koprıman, "Mısır Memlûkleri", s. 714-715.

⁶²⁴ **1. Pierre de Lusignan**, Papanın Doğu elçisi **Pierre Thomas**'ın elinden **Kudüs Kralı** tacını giymiş koyu bir *Hristiyan*di. Kendisine destek bulabilmek için seferden önce *Avrupa* başkentlerini dolaşmış, siyâsî ve iktisâdî ilişkilerine zarar gelmemesi maksadıyla "**İskenderiye** ve *Türklerle* saldırılmaması koşuluyla" **Venedik**'ten destek temin edebilmişti. 1365 Haziranı'nda binlerce asker ve yüzlerce at taşıyan gemiler **Venedik**'ten ayrıldıkları esnada seferin yönünün **İskenderiye** olduğunu bilmiyorlardı. Öğrendikten sonra ise **Venedik** kuvvetlerinin kumandanları **Guillaume de Turenne** ve **Philippe de Mezieres** itiraz etmişler ancak Kral'ın nazırı **Perceval de Cologne** şehrin ticaret sebebiyle çok zengin olduğunu ve yağmalanacak çok şey bulunduğunu, ödelek halkının daha ilk silah şakırtısında keçiler gibi kaçacağını anlatarak onları ikna etmişti, Kenneth M. Setton, **The Papacy and The Levant (1204-1571)**, Philadelphia, 1976, C. 1, s. 258-263; Andre CLOT, **Kölelerin İmparatorluğu (Memlûklerin Mısır'ı)**, (Çev. Turhan ILGAZ), İstanbul 2005, s. 94.

⁶²⁵ Özellikler Cuma günü saldırılmasının sebebi *Müslümanlar* arasında dolaşan bir kehanete göre kent o gün yıkılacaktı, A. CLOT, **Kölelerin İmparatorluğu**, s. 94.

⁶²⁶ *Kıbrıslıların* **İskenderiye** açıklarında demir attıkları tarih 8 Ekim'di. Gelir gelmez saldırmak yerine bilinmeyen bir sebepten saldırmak için Cuma'yı beklemişlerdi, İbn Kesîr, **el-Bidâyet**, C. 18, s. 704.

⁶²⁷ *Kıbrıslıların* gerçekleştirecekleri saldırı ile ilgili istihbari faaliyetleri saldırı tarihinden yaklaşık on yıl öncesine kadar gider. Bu zaman zarfında **İskenderiye** şehri ve *Memlûklerle* ilgili her türlü bilgiyi, nasıl yaşadıklarından ne yiye içtiklerine kadar herşeyi en ince detayına kadar öğrenmişlerdi. Bu istihbârâ faaliyetlerde *Kıbrıslılara*, **Mısır**'da yaşayan *Hristiyan* ve *Yahudiler* yardımcı olmuşlardır. *Gayr-i Müslim* tebanın *Kıbrıslılara* yardım etmesinin sebebi ise **Sultan Hasan**'ın ikinci döneminin (1354-1361) ilk yılında yaşanan hâdisedir. *Memlûk* ülkesinde yaşayan *gayr-i Müslimlerin* halkı rahatsız edecek derece de lüks içinde yaşamaları ve yönetimde etkili olmaları sebebiyle çıkartılan karar neticesinde, tüm *gayr-i müslim* tebanın o ana kadar sâhip oldukları hakları kısıtlanmıştı. Yeni ibadet yerleri yapmalarına ve eskilerin

dönemin kaynaklarının hemen tamamı *Kıbrıslıların* ani bir saldırısından bahsetse de fi'l-hakika saldırının tamamıyla bir sürpriz olmadığı da aşîkardır.⁶²⁸

On bin asker ve bin dört yüz elli at taşıyan yüz elli gemiden mürekkep filo⁶²⁹ şehrin açıklarına demirlediklerinde **İskenderiye** halkı ilk başta bunların ticâret gemileri olduklarını zannetmişti.⁶³⁰ Sonradan niyetlerini anlamışlar acele bir savunma hattı oluşturmuşlardı. Ancak ilginç bir şekilde *Kıbrıslılar* bir gün ve bir gece boyunca şehre saldırmamışlar, kıyıda açıkta gemilerde beklemişlerdir. Saldırı ancak Cuma günü başlamıştır.⁶³¹ Hristiyan tekneleri kıyıya bir ok ve neft yağına bulanmış bir ateş yağmuru altında çıkmışlar⁶³², uzun bir muharebenin sonrasında şehrin *divân* kapısı⁶³³ adıyla da marûf Reşîd kapısını yakmaya muvaffak olarak içeri girebilmişlerdir.⁶³⁴ Üstelik bu esnada şehrin *nâibi el-Emîr Halîl Salah ed-Dîn b. Arâm*'da şehirde değildi, Hac

onarılmasına müsaade edilmemiş, kiliselerde dileyen müslümanların üç gün misafir edilme şartı getirilmiş, çocuklarına *Kuran* öğretmeleri yasaklanmış ancak diledikleri taktirde de İslâmiyeti seçmelerine izin verilmesi şartı getirilmiş, elbiselerinin *Müslüman* elbiselerine benzememesi, binek hayvanlarından sadece süsü olmayan ucuz eşeğe eğersiz olarak binmeleri, silah taşımamaları, kiliselerinde büyük çan çalmamaları, yolun ortasından yürümemeleri, binalarının *Müslümanların* binalarından yüksek olmaması gibi şartlar getirilmişti. Ayrıca miras haklarında da yeni düzenlemelere gidilmişti. Devletin idâre mekanizmasındaki varlıkları da sona erdirilerek hukukî bakımdan *Memlûk* ülkesinde *gayr-i Müslim* unsur yokmuş gibi hareket edilmişti. Devletin bu tavrı tabii olarak halkı da etkilemiş, *Hristiyan* ve *Yahudilere* çok kötü davranılmış, gördükleri yerde darp edilmişler, saklanarak yaşamak zorunda kalmışlardı. Bu dönemde sokaklarda tek bir *Hristiyan* rastlamak imkansız hale gelmiş, pek çoğu ülkeyi terketmişti. *Gayr-i Müslimlerin* ibadethaneleri *Memlûk* ülkesinde yağmalanarak, tahrip edilmiştir. Yaşadıkları bu sıkıntıcı verici hadiselerin neticesinde *Memlûk* ülkesinde yaşayan *gayr-i Müslim* unsurun tamamı *İslâm*'dan ve *Müslümanlardan* nefret eder hale geldiklerinden mütevellid, *Kıbrıslılara* yani dindaşlarına can-ı gönülden yardım etmişler, her türlü bilgiyi paylaşmışlardı, el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 4, s. 201-205; en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kıtab el-İlmâm*, C. 2, s. 13, 792-96.

⁶²⁸ *Sultanın nâibi el-Emîr Ziyn ed-Dîn Kıbrıs Kralı*'nın *İskenderiye*'ye saldırmak maksadıyla *Avrupa*'yı dolaşarak yardım ve asker topladığından, gemiler inşa ettirdiğinden haberdardı. Savunma önlemlerini arttırmak ve sur inşa ettirmek amacıyla *Yelboğa*'ya müracaat ederek *Memlûk* ordusunun şehre takviyesini talep etmiş lakin *Yelboğa*'dan olumlu bir yanıt alamamıştır, en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kıtab el-İlmâm*, C.2, s. 110-111

⁶²⁹ İbn Tagrîbirdî saldırıya katılan gemi sayısını yetmiş parça, asker sayısını ise otuz bin olarak kaydetmiştir, *en-Nucûm ez-Zâhire*, C. 11, s. 24; İbn Şâhîn, Gemi sayısını yetmişten daha fazla olarak kaydeder, *Neyl el-Emel*, C.1, s. 374; Kenneth M. Setton, *The Papacy and The Levant (1204-1571)*, C. 1, s. 264-265.

⁶³⁰ en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kıtab el-İlmâm*, C. 2, s. 137.

⁶³¹ İbn Şâhîn, *Neyl el-Emel*, C.1, s. 374.

⁶³² en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kıtab el-İlmâm*, C. 2, s. 138.

⁶³³ Saîd 'Abd el-Fettâh 'Âşûr, *el-Asr el-Memâlîkî*, s. 313.

⁶³⁴ İbn Şâhîn, *Neyl el-Emel*, C.1, s. 374; en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kıtab el-İlmâm*, C. 2, s. 157; Sehîr Muhammed Naina, *el-Hurûb es-Salîbiyyet el-Muteahhiret*, İskenderiye 2002, s. 167.

farizasını ifa etmek üzere **Mekke**'ye gitmişti.⁶³⁵ **Kıbrıs** kuvvetleri ansızın şehrin caddelerine yayıldılar, camileri yaktılar, evleri ve konak yerlerini yaktılar, kadın, çocuk ve yaşlıları katlettiler, buldukları her şeyi yağma ettiler.⁶³⁶ Halk şehirden kaçabilmek için şehrin ana kapılarına hücum etti ve buralarda çıkan kargaşa ve galeyanda yüzlerce kişi öldü.⁶³⁷ Canlarını kurtarabilmek için çevredeki ekin tarlalarına ve yakın köylere dağıldılar. Yiyecek ve içecek sıkıntısı baş gösterdi. Bu felaket gerçekleştiği esnada **Mısır**'da Nil'in taşma mevsimi idi ve saldırının tarihi de özellikle bu zamana denk getirilmişti.⁶³⁸ Bundan dolayı **Kâhire** ile **İskenderiye** arasındaki yollar taşkınlar sebebiyle sular altındaydı.⁶³⁹ Ayrıca **İskenderiye**'yi Nil'e bağlayan büyük kanal üzerindeki köprü de yardım gelmesine mâni olmak için tahrip edilmişti.⁶⁴⁰ Bu sebeple haber ulaşır ulaşmaz **Kâhire**'den yola çıkan birliklerin gelmesi gecikmiş, sel sularından dolayı yürüyemedikleri için çölü dolaşmak zorunda kalmışlardı.⁶⁴¹

⁶³⁵ en-Nuveyrî el-İskenderânî, **Kıtab el-İlmâm**, C. 2, s. 130-131; İbn Kadî Şuhbe, **Tarih İbn Kadî Şuhbe**, (Tah. Adnan Dervîş), Dimaşk, 1994, C. 3, s. 271.

⁶³⁶ en-Nuveyrî el-İskenderânî, **Kıtab el-İlmâm**, C. 2, s. 1364; Saîd 'Abd el-Fettâh 'Âşûr, **el-Asr el-Memâlikî**, s. 138.

⁶³⁷ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 4, s. 284; en-Nuveyrî el-İskenderânî, **Kıtab el-İlmâm**, C. 2, s. 148.

⁶³⁸ **Kıbrıs**'tan **Mısır**'a yapılabilecek herhangi bir hücum için Nil'in taşma mevsimi en uygun zamandı. **Kıbrıs Kralı 2. Henry**'nin (1285-1324) altmış parçalık bir donanma hazırlamak üzere Avrupalılar ile anlaştığı ve **Dimyât**'a saldıracağı haberi ulaştığında, **Sultan Baybars el-Çaşnigir** hemen **ümerâsı** ile toplanmış ve Nil'in taşma günlerinde vuku bulacak bir saldırıdan korkularak **Kâhire**'den **Dimyât**'a kadar uzanan yüksekçe bir yol inşasına karar verilmişti. Çünkü taşkın zamanlarında sular yolları kapatarak **Dimyât**'a ulaşma mâni oluyordu. **Emîr Cemâl ed-Dîn Akkuş er-Rûmî el-Husâmî** bu işle görevlendirilmiş, tüm **ümerâya** ve **vâililere** bu konuda ellerinden gelen yardımı yapmalarını, adamlarını ve öküzlerini bu işle görevlendirmeleri için emirler gönderilmişti. Yolun inşasında üç yüz tapan (cerrâfe), altı yüz öküz, otuz bin adam görev almıştı. İş öylesine sıkı tutulmuştu ki tüm emirler **nâiblerini** getirtmişlerdi. İşçileri gayretli olmaları hususunda teşvik ediyorlardı. Yolun yapımı esnasında bazı günler adamları ile birlikte ortadan kaybolarak kaytaran **el-Emîr Bedr ed-Dîn el-Fettâh** beş yüz değnek vurularak cezalandırılmıştı. Yine çalışırken yeterli gayreti göstermeyen bazı **Arap** aşiretlerinin önde gelenlerinin de kulakları ve burunları kesilmişti. Bir aydan daha az bir zamanda **Kalyub**'tan (**Kalûb**) **Dimyât**'a uzanan , bir atının iki günde gidebileceği, en alt kısmının altı kasaba ve en üst kısmının da dört kasaba genişliğinde olduğu bir yol yapılmıştı. Bu yolda altı atlı yan yana yürüyebiliyordu. Yine aynı sebepten **İskenderiye**'ye de bir diğer yol yapımına karar verilmiş, bu iş için de **el-Emîr Seyf ed-Dîn el-Cermekî** tayin edilmişti. Bu meyanda **Remle**'nin sonunda, **el-Hermeyn**'in altında bulunan ve yıkılmış olan **el-Cîze** köprüsü de onarılmıştı, el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 2, s. 426-427; Altan Çetin, **"Memlûklerin Kıbrıs ile İlişkileri"**, s. 330

⁶³⁹ Sehîr Muhammed Naina, **el-Hurûb es-Salîbiyyet el-Muteahhîret**, s. 158.

⁶⁴⁰ A. CLOT, **Kölelerin İmparatorluğu**, s. 95.

⁶⁴¹ **Memlûk** birliklerinin gecikmesinin bir nedeninin de, **Yelboğa**'nın bu saldırıyı "kendisini şehrin dışına çıkartmak ve yokluğunda iktidarını gasp etmek" planında dayanan bir aldatmaca olduğu kanaatine varması olarak da açıklanabilir, Eşref Buharalı, "Kıbrıs'ta ilk Türkler", s. 85; A. CLOT, **Kölelerin İmparatorluğu**, s. 96

Haçlılar İskenderiye'de üç gün kaldılar ki bunlar *İskenderiye*'nin tarihindeki en karanlık günlerdir ve *Memlûk* ordusunun *İskenderiye*'yi kurtarmak üzere yaklaştığını haber alana kadar şehirden ayrılmadılar. Ayrırlarken de yanlarında kadın ve erkeklerden oluşan ve din ayrımı gözetilmeksizin *Müslüman*, *Hristiyan* ve *Yahudî*lerden esir edilmiş beş bin kişiyi beraberlerinde götürdüler.⁶⁴² Öldürdüklerinin sayısı ise yaklaşık dört bin kişiydi.⁶⁴³ Yaptıkları yağma ve çapul o kadar çok oldu ki gemilerini tıka basa doldurdular ve hatta bu çalıntı malların yaptığı ağırlık sebebiyle gemilerin seyri tehlikeye girip batma tehlikesi yaşadıkları için yolda bir kısmını denize atmak zorunda kaldılar.⁶⁴⁴

Sonunda *Memlûk* kuvvetleri **Yelboğa el-Hâsekî** komutasında *İskenderiye*'ye girdiklerinde feci bir manzara ile karşılaştılar. Her taraf yanmış yakılmıştı ve yollar cesetlerle doluydu.⁶⁴⁵ Ölülerin gömülmesini ve harap olan binaların derhal onarılmasını emretti.⁶⁴⁶ Ayrıca muhtemel saldırılara karşı şehri koruyan hendekler genişletildi, saldırı da zarar gören surlar onarıldı.⁶⁴⁷ Her ne kadar *Kıbrıslılar* istedikleri zararı vermişlerse de bu saldırıyla kalıcı olamamışlar, *İskenderiye*'ye hırsız gibi gelip hırsız olarak çıkmışlardı.⁶⁴⁸

Sultan Şa'bân bu saldırıya mukâbelede bulunmak üzere ülkedeki tüm *gayrı-i Müslimleri* tutuklatmış, *Hristiyanların* tüm ticarî imtiyazlarını kaldırmış ve **Kudüs**'te bulunan **Kıyâmet (Kumâme) Kilisesi**'ni kapattırmıştır. 1365 yılının Kasım / Aralık ayında *Hristiyanların* patriğini esir olarak ele geçirilip **Kıbrıs**'a

⁶⁴² el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 4, s. 284; en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kıtab el-İlmâm*, C. 2, s. 169; Saîd 'Abd el-Fettâh 'Âşûr, *el-Asr el-Memâlîkî*, s. 138; İbn Kesîr *Haçlıların İskenderiye*'de beş gün kaldıklarını ve dört bin kişiyi esir olarak götürdüklerini kaydeder, *el-Bidâyet*, C. 18, s. 705; Kenneth M. Setton Haçlı ordusunun yaklaşık bir hafta kalıp beraberinde beş bin kişiyi götürdüklerini kaydeder, *The Papacy and The Levant (1204-1571)*, C. 1, s. 272.

⁶⁴³ İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, C. 11, s. 24.

⁶⁴⁴ en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kıtab el-İlmâm*, C. 2, s. 174.

⁶⁴⁵ İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, C. 11, s. 25; en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kıtab el-İlmâm*, C. 3, s. 212; **Gaillaume Machaut** kentteki kıyımı tarif ederken "**Firavunun** zamanından beri böylesi bir katliam görülmemiştir" demektedir, A. CLOT, *Kölelerin İmparatorluğu*, s. 95.

⁶⁴⁶ İbn Şâhîn, *Neyl el-Emel*, C.1, s. 375; en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kıtab el-İlmâm*, C. 3, s. 212.

⁶⁴⁷ en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kıtab el-İlmâm*, C. 3, s. 212-213; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, C. 11, s. 25; İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. 1, K. 2, s. 24.

⁶⁴⁸ en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kıtab el-İlmâm*, C. 3, s. 65; Saîd 'Abd el-Fettâh 'Âşûr, *el-Asr el-Memâlîkî*, s. 139.

götürülen *Müslümanların* durumlarını görüşmek üzere **Kıbrıs**'a göndermiştir.⁶⁴⁹ Devletin *Hristiyanlara* karşı uyguladığı fizikî, dinî ve iktisadî kısıtlamalar kısa süre içinde semeresini vermiş, 1366 yılı içerisinde çeşitli **Avrupa** devletlerinden tüccar grupları ve elçiler hediyelerle **Kâhire**'ye gelerek bu saldırıya katıldıklarından dolayı üzüntü ve özürlerini sunmuşlar, kendi paylarına düşen esirleri iade etmek suretiyle tutuklu vatandaşlarını, maruz kaldıkları ekonomik ve dinî ambargoyu hafifletmeye çalışmışlardır.⁶⁵⁰

Memlûkler 1365 yılında uğradıkları hain saldırıyı hiçbir zaman unutmadılar ve bu saldırının intikamını almak için uygun bir fırsat beklemeye başladılar. Bu süre içinde de hazırlık yaptılar. **Yelboğa el-Hâsekî**'nin emri ile gemiler inşa edildi.⁶⁵¹ *Vezirlerden* **İbn Karavine** gemilerin inşası ve gerekli malzemenin teminine memur tayin edildi.⁶⁵² **Dimaşk** ve **Halep** taraflarına emir yolladı ve eli testere tutan, alet kullanmayı bilen, gemi inşasında bilgi ve maharet sahibi herkesin değerlendirilmesini emretti.⁶⁵³ Gemi inşasına elverişli kerestenin mebzûl olduğu **Antakya**'dan, **Tarabulus**'tan ve **Arva Adası**'ndan⁶⁵⁴ gemilerler vasıtasıyla **Mısır**'a kereste çekildi.⁶⁵⁵ Kısa süre içerisinde ham madde yokluğuna rağmen, deniz üzerinde savaşma kabiliyetine sâhip ve de asker, at ve erzak taşıyabilecek olan çeşitli gemilerden yüz parçalık bir donanma inşa edildi.⁶⁵⁶ **Mısır**'daki tersânelerde inşa edilen bu gemilerden başka, **Yelboğa el-Hâsekî**'nin

⁶⁴⁹ İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. 1, K. 2, s. 25.

⁶⁵⁰ İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. 1, K. 2, s. 35-36, 40; 1366 yılının Nisan/Mayıs ayında Ceneviz elçisi **Sultan** ve **Yelboğa** için hediyelerle birlikte altmıştan fazla esiri beraberinde getirerek özür diledi. Aynı yılın Ekim/Kasım ayında **Kıbrıs Kralı** elli esiri iade etti ve barış yapıldığı takdirde elindeki diğer esirleri de bırakacağını bildirdi.; İbn Kadı Şuhbe, *Tarih İbn Kadı Şuhbe*, C. 3, s. 277, 291.

⁶⁵¹ Gemilerin inşası için ek kaynağa ihtiyaç olduğundan, çıkartılan bir fermanla ülkedeki tüm *Hristiyanların* tutuklanması ve mallarının dörtte birine el konulması emredilmişti. *Hristiyanların* tutuklanmasının bir sebebi de *Kıbrıslıların* beraberlerinde götürdükleri Müslüman esirleri kurtarmak maksadıyla mübâdelede kullanılacak olmalarıydı, İbn Kesîr, *el-Bidâyet*, C. 18, s. 706; İbn Şâhîn, *Neyl el-Emel*, C.1, s. 375; İbn İyâs ise **Yelboğa**'nın emri ile *Memlûk* ülkesinde bulunan tüm *gayr-i müslimlerin* tutuklanıp mallarının yarısına el konulduğunu ve **Kıbrıs**'ta esir tutulan *Müslümanların* salıverilmeleri için buraya gönderildiklerini kaydeder, İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. 1, K. 2, s. 23.

⁶⁵² İbn Şâhîn, *Neyl el-Emel*, C.1, s. 378; "*Eşref Buharalı, Kıbrıs'ta ilk Türkler*", s. 86.

⁶⁵³ İbn Şâhîn, *Neyl el-Emel*, C.1, s. 378; Sehîr Muhammed Naina, *el-Hurûb es-Salîbiyyet el-Muteahhiret*, s. 201.

⁶⁵⁴ Nil üzerinde bulunan ve **Kalet el-Cebel**'e yakın adacıklardan bir tanesi.

⁶⁵⁵ İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, C. 11, s. 25-26; İbn Şâhîn, *Neyl el-Emel*, C.1, s. 378.

⁶⁵⁶ İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, C. 11, s. 30.

emri doğrultusunda **el-Emîr Beydemir el-Hârezmî**, eş zamanlı olarak ikinci bir donanmanın inşası için, bir bölük asker ve usta ile birlikte **Beyrût**'a gönderildi. **Beyrût**'taki tersânede de *şînî* ve *hammâle* gemilerinin inşasına yönelik hummalı bir faaliyet başladı. Bir taraftan gemiler inşa edilirken diğer taraftan da güvenlik tedbiri olarak muhtemel bir *Kıbrıslıların* baskının da düşman askerlerinin gemilere ulaşmadan engellenebilmeleri için deniz ve gemiler arasına askerler yerleştirildi. Ancak bu tersânedeki inşa faaliyetlerinin beklenenden yavaş olduğunu görmekteyiz. Zira **Mısır**'daki tersânelerde yüz geminin inşa edilebildiği dönemde **Beyrût** tersânesinde isimleri *Sungur* ve *Karâcâ* olan tam olarak bitmemiş iki tane gemi suya indirilebilmişti. Zamanlaması da **Yelboğa**'nın ölüm tarihine denk gelir. **Yelboğa**'nın ölümü **Beyrût**'taki tersânenin bütün işleyişini bozmuş, inşası devam eden gemiler yarıda bırakılarak kaderlerine terkedilmişlerdir. Çok büyük zahmet ve para karşılığı tedarik edilen ham madde zaman içerisinde **Beyrût**'un yerli halkı tarafından yağma ve talan edilmişti.⁶⁵⁷ Bu saldırı ile *Memlûk* sınırlarının korunabilmesi için sadece kara gücünün yeterli olmadığı açıkça anlaşılmış, denizcilik faaliyetleri de ön plana çıkmıştır.⁶⁵⁸ **İskenderiye** saldırısı *Memlûk* denizciliği için bir milad olmuştu. Uzun zamandır ihmal edilmiş olan talimler yeniden başlamış, ordu ve donanmaya yeniden düzen verilmişti.⁶⁵⁹

İskenderiye şehrinin maruz kaldığı bu melun saldırı çabucak *İslâm* memleketlerinde duyulmuş ve *Müslüman* halkın *Hristiyanlara* karşı öfke ve nefreti daha da şiddetli bir hal almıştı.⁶⁶⁰ **Anadolu**'da mevcut devletlerden biri olan **Osmanlı Devleti Sultanı 1. Murâd**, *Memlûklere* bir elçi göndererek, iki yüz tane *ğurâb*⁶⁶¹ cinsi gemiyi hazırladığını ve her ne zaman istenirse **Kıbrıs** üzerine

⁶⁵⁷ Sâlih bin Yahyâ, **Tarih Beyrût**, s. 30

⁶⁵⁸ en-Nuveyrî'nin tabiri ile iki tane ordu olmuştur, kara ve deniz. Donanma askerleri de aynı kara askerleri gibi techîz edilmişler, ağır silahlarla donatılmışlardır. Nasıl ki karada savaşan askerler kılıç kullanmak, ata binmek, ok atmak üzerine talimler yapıyorlarsa, gemi üzerinde savaşacak askerlerde kürek çekmek, neft atmak ve dahi rüzgarları tanımak üzerine talimler almaya başlamışlardır. Bir yıl içinde güçlü bir donanma inşa edilmiş ve **Katalan** elçisi, bizzat **Yelboğa**'nın emri ile davet edilerek yapılan muhtelif gemiler, Nil üzerinde de halkın görmesi için bir tören yapılmıştır, **Kıtab el-İlmâm**, C. 3, s. 231-235.

⁶⁵⁹ David Ayalon, **Gunpowder And Fire Arms in the Mamluk Kingdom**, Londra 1956, s. 55; A. CLOT, **Kölelerin İmparatorluğu**, s. 96.

⁶⁶⁰ İbn Kesîr, **el-Bidâyet**, C. 18, s. 706.

⁶⁶¹ **Osmanlı Beyliği** 1347/1348 senesinde *Batı Anadolu beyliklerinden* olan *Karasioğullarının* topraklarını ilhak ettiğinde onlardan bir miktar deniz vasıtası ve bunları kullanmakta mahir reîs ve bahriye askeri

düzenlenecek sefer için yollayabileceğini ifade etmişti.⁶⁶² **Yelboğa**’nın maksadı ve hazırlıkları **Kıbrıs**’a bir sefer düzenlemektir. Gemilerin inşası ve hazırlıklar bittikten sonra **Kâhire**’de munâdiler **Kıbrıs**’a sefer yapılacağını halka ilan etmişlerdir. **Yelboğa**’nın evinin önünde denizcilere, savaşçı *gâzilere* ve askerlere *nafakaları* ödenmişti.⁶⁶³ Gemilere her türlü savaş aleti, erzak ve silah yüklenmiş, *reîsler* tayin edilmiş, sancaklar çekilmişti.⁶⁶⁴ 1367 senesinin Şubat ayında adet olduğu üzere de sefere çıkılmadan önce donanma bir gösteri icra etmiş, **Sultan**’da bu gösteriyi *zehebiyye* sınıfından bir gemiden takip etmişti. **Arva Adası** önlerinde gemiler çeşitli deniz hamleleri icra etmişler, harp oyunları oynamışlar, çeşitli manevralarla birbirlerine ateş etmişler, harp aletlerini denemişlerdir. Bu aletlerin başta gelenleri ise petrol boruları ve oklardı. Bu tatbikat sırasında gemilerde ve sahilde bulunan *mehter* (davullar ve nefesli çalgılar)

devralmış olduğu muhakkaktır. Hatta bunlar *Osmanlı* bahriyesinin de temelini teşkil etmişlerdi. Ancak *ğurablardan* mürekkep iki yüz gemilik bir filoyle üstelikte yardım amacıyla **Mısır**’a kadar gönderilebilmesi ihtiyatla yaklaşılması gereken bir bilgidir. Zira *ğurâblar* imalı çokta kolay olmayan orta sınıfta gemilerdir ve bunlardan iki yüz tanesinin *Karesioğulları* yahut *Osmanoğulları* tarafından inşası dönemin şartları gereği mümkün değildir. Üstelik Ege denizinde faaliyet gösteren *Batı Anadolu Beylikleri*’nin donamalarında bu nev’iden, nisbî olarak büyük denilebilecek gemilere pek fazla yer verilmemiş, daha ziyade hareket kabiliyeti yüksek, hücumla elverişli büyükçe kayıklar istihdam edilmişti. Bu kayıkların sayıları *beyliklerin* kudretli zamanlarında üç yüz hatta dört yüzü rakamlara dahi baliğ olmuşlardı. Bu sebeple “iki yüz *ğurâb*” bilgisi değerlendirilir iken, ya gönderilmesi teklif edilen gemilerin türlerinde yahut bu gemilerin sayılarında mübalağa edilmiş olması ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır, bkz. Enverî, **Düstûrnâme-i Enverî**; Burak Gani Erol, **Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beylikleri Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri**, (Basılmamış Y. Lisans Tezi), Ankara 2005.

⁶⁶² Muverrihlerin kayıtlarında *Osmanlı* elçisi vasıtasıyla gönderilen bu yardım teklifi ile ilgili olarak “ *Rum (Anadolu) Meliki Orhan b. Osman’ın elçisi geldi ...*” şeklinde bir kayıt yer alır. Kaydın tarihi ise H. 767 senesidir ki bu sene Milâdî olarak 1365’e yani **İskenderiye** saldırısı ile aynı tarihe denk düşer. Burada ki sıkıntı, elçinin geldiği tarihte **Orhan Bey**’in ölmüş olmasıdır. Zira **Orhan Bey** 1362 senesinde ölmüş yerine **Murad Bey** tahta geçmişti ve bu *Memlûk* müverrihleri tarafından da bilinmekteydi. Metin içinde hadiselerin akışı kronolojik olarak incelendiğinde haberin doğruluğuyla ilgili herhangi bir şüphe yoktur. Buradan hareketle mezkûr yardım teklifini ileten elçinin **Murad Bey** tarafından gönderildiğini, ancak müverrihler tarafından sehven **Osman Bey**’e ithaf edildiğini kabul etmek daha doğru gözükmektedir. Zayıf olmakla birlikte bir diğer ihtimal ise **Orhan Bey** olarak bahsi geçen kişinin *Menteşeoğulları Beyliği*’nden **Şucaeddin Orhan Bey** olabileceğidir. Ancak **Şucaeddin Orhan Bey** ile ilgili son kaydın da 1344 tarihli olması bu ihtimali oldukça zayıflatmaktadır. Nihâi olarak, müverrihlerin eserlerini kaleme alırken bazı olayları birbirlerinden aynen kopyalamaları, birinin yanlış ve hatasını diğerlerinde de görmemize sebep olmaktadır. Mevzuu bahiste de doğum tarihleri İbn Şâhîn’den daha geç olan el-Makrîzî ve İbn İyâs’ın, İbn Şâhîn’in cümlelerini ve üslubunu aynen kullanmaları da değerlendirme esnasında göz ardı edilmemelidir, İbn Şâhîn, **Neyl el-Emel**, C.1, s. 378; el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 4, s. 293; Altan Çetin, “*Memlûklerin Kıbrıs ile ilişkileri*”, s. 334; Besim Darkot, “*Kıbrıs*”, **İslam Ansiklopedisi**, C. 7, s. 673.

⁶⁶³ İbn İyâs, **Bedâi‘ ez-Zuhûr**, C. 1, K.2 s. 27-28.

⁶⁶⁴ İbn İyâs, **Bedâi‘ ez-Zuhûr**, C. 1, K. 2, s. 44.

tempo tutmuşlar, *gâzileri* ve izleyicileri şevke getirmişlerdi.⁶⁶⁵ Tatbikat neşe ve gurur içerisinde sona ermişti. Ancak tam sefere çıkılacağı günlerde meydana gelen ve **Yelboğa**'nın ölümü ile neticelenen iç karışıklık sebebiyle yapılan tüm hazırlıklar neticesiz kalmış, sefer icra edilememiştir.

E. FRENKLERLE MÜCÂDELELER

Kıbrıs üzerine düzenlenecek olan sefer her ne kadar iç karışıklık sebebiyle iptal edilmişse de dönemin şartlarına göre oldukça büyük ve yeni olan, her an sefere çıkmaya hazır *Memlûk* donanması hala *Kıbrıslılar* için bir tehdit olarak varlığını muhafaza etmekteydi. Üstelik *Memlûk Devleti* bir iç karışıklığın içindeydi. *Kıbrıslılar* bu durumdan istifade etmek için harekete geçtiler. 1365 yılındaki saldırı da kullanılan gemiler hala iş görür vaziyetteydi. Askerler ise hem tecrübe kazanmışlar hem de bir önceki saldırının moral ve şevki hala üstlerindeydi. Hedef olarak seçilen **Tarabulus**'un şartları da **İskenderiye** ile benzerlik göstermekteydi. Üstelik **Tarabulus nâibi** de tıpkı **İskenderiye nâibi** gibi o esna da şehirde değildi. 1367 yılının Ekim ayında **Kıbrıs Kralı** ve **Rodos Şövalyeleri şînî, karkûre, tarîde, şahtûr, ğurâb** ve sair gemilerden mürekkep yüz otuz gemilik bir donanmayla **Tarabulus**'a bir baskın yaptılar. Askerler kıyıya çıktıktan sonra *Tarabuluslular* ile *Frenkler* arasında şiddetli çatışmalar vuku buldu. Şehirdeki *Memlûk* birliği ve halk *Frenk* askerlerine beklemedikleri bir mukâvemette bulunmuş bunun neticesinde *Frenkler* doğrudan çarşıya yönelip dükkanlara saldırarak kumaş ve sair kıymetli eşyayı yağmaladıktan sonra şehri terketmek zorunda kalmışlardı.⁶⁶⁶ Saldırının sonunda kırk Müslümana karşılık binden fazla *Hristiyanın* öldüğü tespit edilmişti.⁶⁶⁷ Buradan şehirdeki *Memlûk*

⁶⁶⁵ İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. 1, K. 2, s. 44-46.

⁶⁶⁶ İbn Kadî Şuhbe, şehir halkı ile *Kıbrıslıların* günlerce çarpıştığını ve çıkan fırtınanın *Kıbrıslıların* düzenlerini bozduğunu ve çekilmek zorunda kaldıklarını kaydeder, İbn Kadî Şuhbe, *Tarih İbn Kadî Şuhbe*, C. 3, s. 293.

⁶⁶⁷ İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. 1, K. 2, s. 64-65; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 4, s. 311.

askerî müfrezesinin kalabalık olduğu kanaatine varabiliriz. **Tarablus**'tan umdukları zaferi elde edemeyen *Frenkler* yine o esnada *nâiblik* makamı boş olan **Ayas**'a yönelmişler ve buradaki *Müslümanları* mağlup ederek **Ayas** kalesini ele geçirmişlerdir. **Haleb nâibi el-Emîr Mengli Boğa eş-Şemsî**, *Frenklerin* kaleyi ele geçirdiklerini öğrenir öğrenmez askerleri ile birlikte **Ayas**'a at sürdü. *Frenkler* bunu duyar duymaz gece yarısı kaleyi boşaltarak kaçtılar. **Haleb nâibi** ve askerleri kaleyi ele geçirdiler. *Nâib* atanmasının ardından **Ayas**'ı terkederek saldırıya maruz kaldığı duyulan **Tarabulus**'a doğru at sürdüler. **Tarabulus**'ta **Haleb nâibi** ve **Şâm nâibi** bir araya gelerek bir durum değerlendirmesi yaptıktan sonra saldırı esnasında yerlerini terketmek zorunda kalanları tekrar iskan edip, zarar gören dükkanları ve evleri tamir ettirdiler. Akabinde her iki emîr de vilâyetlerine geri döndüler.⁶⁶⁸

Frenklerin bitmek tükenmek bilmeyen tacizleri karşısında *Memlûkler* de aynı şekilde karşılık vermişlerdir. 1368 yılının Nisan / Mayıs ayında, deniz kuvvetlerinden sorumlu kumandan **Muhammed et-Tâzî el-Ğarbî**, **Yelboğa** zamanında inşa edilmiş gemilerin silah, mühimmat ve asker ihtiyacını tekrar temin ettikten sonra civardaki *Frenk* şehirlerine baskınlar düzenlemiş, çok sayıda esir ve ganimet elde etmişti. **Mısır**'a döndüğü vakit halk ve emîrlere tarafından sevinçle karşılanmıştı. **Sultan**, baskınlar sırasında elde ettiği tüm ganimeti **Muhammed et-Tâzî el-Ğarbî** ve askerlerine mükafaat olarak bağışlamıştı.⁶⁶⁹

1370 yılının Ağustos ayının başlarında **Frenk Kralı**'nın elçileri **Mısır**'a gelerek **Sultan**'dan sulh talebinde bulundular. **Kral** gönderdiği mektupla barışı bozmayacağına, *Memlûklere* karşı muhâlif bir tutum takınmayacağına dâir yemin ediyordu. **Sultan**, gelen elçilere hüsn-ü muamelede bulunmuş, ileri gelenlerini rehin olarak **Kale**'de hapsedtikten sonra diğerlerinin ülkelerine geri dönmelerine izin vermiştir. Bu elçiler Kasım ayında yanlarında evvelden esir alınmış olan yüz *Müslüman* ile geri dönmüşlerdi. **Kral**'ın bu iyi niyet gösterisi ve

⁶⁶⁸ İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. 1, K. 2, s. 65; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 4, s. 311.

⁶⁶⁹ İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. 1, K. 2, s. 66-67; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 4, s. 317-318; İbn Kadî Şuhbe, *Tarih İbn Kadî Şuhbe*, C. 3, s. 212.

sözünü tutmasının karşılığında Aralık ayı içinde *Frenklerle Memlûkler* arasında sulh akdedilmiştir. Buna göre *Memlûkler İskenderiye* saldırısından beri kapalı olan **Kudûs**'teki **el-Kiyâmet Kilisesi**'ni tekrar ibadete açmışlardır. Kilisenin ibadete açılmasının hemen ardından da geri kalan *Müslüman* esirler serbest bırakılarak **Mısır**'a gönderilmişlerdi.⁶⁷⁰

1382 senesinin Ağustos ayında *Cenevizlilerin ve Kıbrıslıların* gemilerinden mürekkep büyük bir donanma once **Saydâ** şehrine saldırmış arkasından da **Beyrût**'a yönelmiştir. Haber **Dimaşk**'ta duyulur duyulmaz **Şâm (Suriye) nâibi el-Emîr Baydemir** hemen bir birlikle bölgeye intikal etmişse de düşman donanmasına yetişememişti. *Emîr Mie Mukaddem*⁶⁷¹ elf **Cemâl ed-Dîn Hedânî** komutasında bölgeyi iyi bilen bir grup askeri burada bırakarak geri dönmüştü. Mezkûr düşman donanması bir kaç gün sonar tekrar ortaya çıkmış, **Saydâ** limanına tekrar saldırarak burada bulunan on iki *ğurâb* sınıfından gemiyi ele geçirmiştir. Ayrıca limanda bulunan *Venediklilere* ait ve içinde on bin *dinar* değerinde baharat bulunan iki *karkûreye* da el koymuşlardı. Buradan **Ba'labek**'e⁶⁷² giderek karaya asker çıkartmışlar ve kalesine de bayraklarını dikmeye muvaffak olmuşlardı. Çıkartma anında kaçan *Müslümanlar* sonradan toparlanarak *Frenk* birliği üzerine hücum etmişler, pek çoğunu öldürdükleri gibi bazı gemileri de batırmışlardı. *Frenklerin* saldırıdığı haberi aynı günün gecesinde işaret *kuleleri* vasıtasıyla **Dimaşk nâibi Baydemir**'e ulaştırılmıştır. **Baydemir** askerleriyle bölgeye intikal ettiyse de *Frenk* gemilerini ancak karadan görebilmiştir.⁶⁷³

Frenkler 14 Mart 1384 tarihinde bir kere daha **Beyrût**'a saldırdılar. Gemiler görülür görülmez halk şehri terketti ve bir bölük asker ve gönüllüler haricinde şehirde kimse kalmadı. Şehrin doğu yakasından karaya çıkan *Frenk*

⁶⁷⁰ İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. 1, K. 2, s. 100-101; el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 4, s. 339-340.

⁶⁷¹ *Emîr Mie Mukaddem Elf/Ümerâ el-Mi'în Mukaddem Ulûf*; *Memlûk* Devleti'nde *erbâb-ı suyûfun* en yüksek rütbeli emirleri idi. Emirlerinde yüz *memlûk* bulunup savaş zamanı *ecnâd el-halkadan* bin kişiye komuta ederlerdi. el-Kalkaşandî bu *emirlerin* sayısının otuz olduğunu bildirmektedir, **Subh el-'Aşâ**, C. 4, s. 14; Altan Çetin, **Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât**, s. 145-146.

⁶⁷² Sahilden gidildiği vakit **Dimaşk**'a üç gün uzaklıkta bir sahil şehri, Yakut, **Mu'cem**, C. 1, s. 454.

⁶⁷³ Sâlih bin Yahyâ, **Tarih Beyrût**, s. 30-32, 34.

askerleri evleri, çarşıları yakmışlar, buldukları eşyalara el koymuşlardır. Kaçmaya fırsat bulamayan ve gönüllü olarak şehirde kalanlar katledilmişlerdi ki bunlar şehir nüfusunun üçte birini oluşturuyordu. Bölge *vâlisi* **Yûsuf et-Türkmânî el-Kisrevânî** yardıma yetiştiğinde de *Frenkler* şehri terketmişlerdi. *Frenkler* bir süre bölgede dolaşip sahil şehirlerini yoklamışlar ve **Saydâ** şehrinde karar kılıp karaya asker çıkartmışlardı. Şehir halkı bu sefer temkinli davranmış, yüksek yerlerden oklarla kendilerini müdafaa etmişlerdi. Kargaşa esnasında *Frenkler*le göğüs göğüse çarpışan *Memlûk* askerleri de atılan oklardan yaralanmışlar, ancak müdafaa başarılı olmuş ve *Frenkler* gemilerine dönmüşlerdi. *Frenk* askerleri otuz yedi tanesi çeşitli ebatlarda *şînî* ve dokuz tanesi de her birinde yedi yüz asker bulunan büyük gemiden oluşan toplam kırk altı gemilik bir donanma ile **İskenderiye**'ye doğru yola çıktılar. Ancak şehir halkı onların tekrar geleceği şüphesi ile hazırlık yapmışlar, şehirdeki evlerin kapılarını sökerek sahile barikat kurmuşlardı. *Frenkler* bilinmeyen bir sebepten **İskenderiye**'ye saldırmaktan vazgeçerek **Kıbrıs**'a geri dönmüşlerdi. Adada kendi aralarında küçük bir çatışma yaşanmış, *Venedikliler* iki sene önce *Cenevizliler* tarafından el konulan mallarına karşılık olarak intikam almışlar ve *Cenevizlilerin* mallarını yağmalamışlardı.⁶⁷⁴

Mütemâdiyen devam eden **Kıbrıslıların** ve *Katalan Şövalyelerinin* saldırıları özellikle **Sultan Ferec**'in son dönemlerinde artmıştı. **Sultan** bu saldırılara cevap olarak donanmayı 1410 ve 1411 senelerinde **Kıbrıs** üzerine yollamıştı.⁶⁷⁵ 1414 senesinde de *Kıbrıslılar* **Beyrût**'un güneyine saldırdılar. Dönemin *Memlûk* sultanı **Şeyh el-Mahmûdî** meseleyi kalıcı olarak halletmek maksadıyla **Kıbrıs**'ın fethine karar verdi. **Şeyh**'in bu kararı **Kıbrıs Kralı** tarafından öğrenilince, **Kral** derhal sulh taleb etmiş ve 14 Kasım 1414 tarihinde *Kıbrıslılar* ve *Memlûkler* arasında sulh akdedilmişti. Buna göre: **Kıbrıs** hâkimi memleketinin limanlarında korsanların bulunmasına müsaade etmeyecek; **Suriye** kıyılarına karşı yapılacak akınlara müsaade etmeyecek; korsanların **Kıbrıs** kıyılarına sığınması halinde ise onlara içecek ve yiyecek vermeyecek ve **Kıbrıs** ahalisinin, korsanların getirdiği malları satın almasına mâni olacaktı. Bu anlaşma

⁶⁷⁴ Sâlih bin Yahyâ, **Tarih Beyrût**, s. 32-34.

⁶⁷⁵ Kâzım Yaşar Koprıman, **Mısır Memlûkleri Tarihi**, s. 201; E. Buharalı, "*Kıbrıs'ta İlk Türkler*", s. 90.

ile o sırada **Kıbrıs**'ta esir bulunan üç yüz yirmi beş⁶⁷⁶ *Müslüman* esirin fidye karşılığında saliverilmesi de kararlaştırılmıştı. Esirleri almak için adaya gönderilen **Akboğa en-Nizâmî** burada üç yüz yirmi beş yerine beş yüz otuz beş *Müslüman* esir bulmuş, fidye olarak beraberinde götürdüğü on bin *dinar* ile dört yüz esiri kurtarmış, geri kalan yüz otuz beş esiri de kendi cebinden üç bin üç yüz yetmiş beş *dinar* ödeyerek kurtarmıştı.⁶⁷⁷ Yapılan bu anlaşmaya rağmen bir sene sonra *Kıbrıslılar* ve *Katalan Şövalyeleri* yeniden **Mısır** ve **Suriye** sahillerine baskınlar düzenlemişlerdi. *Memlûklerin* bu baskınlara karşı cevabı **Dimaşk** ve **İskenderiye**'deki bütün *Frenk* tüccar ve konsolosları tutuklamak, *Frenk* hacılara kötü muamele de bulunmak şeklinde olmuştu. **Venedik** hem ticarî menfaatlerini hem de *Hristiyan* hacıları korumak maksadıyla, korsanlık faaliyetleri ile bir alakası olmadığını ilan etmiş, elçiler ve hediyeler yollamıştı.⁶⁷⁸ Hatta 17 Eylül 1415 tarihinde *Memlûkler* ve *Venedik* arasında bu husûsları ihtiva eden bir anlaşma imzalanmıştı.⁶⁷⁹

İmzalanan anlaşma, alınan tüm önlemler yine de korsanlara dur demeye yetmemişti. 27 Mayıs 1416 tarihinde *Frenkler* **Nastarâve** limanına saldırmışlar ve burayı talan etmişlerdi.⁶⁸⁰ Aynı yılın Haziran ayında dört *ğurâb* ile **Yafa** limanına gelmişler ve elli kadar kadın ve çocuğu esir almışlardı.⁶⁸¹ *Müslümanlar* savaşarak bin civarında *Frenk* askerini öldürdümüş ancak esirleri ellerinden alamamışlardı. Her biri için on beş *dinar* vererek kurtulmalarını sağlamışlardı.⁶⁸² 11 Haziran 1416 tarihinde ise **İskenderiye**'ye yanaşan sekiz **Rodos** 'uşârî gemisi, barış görüşmelerini ve ticarî faaliyetleri bahane ederek sahile inmişler ve saldırıya geçmişti. Gece vakti hapiste olan konsoloslarını kaçırmış, limanda bulunan gemileri ateşe vermiş, mallarını yağmalamış, kendilerine mukâvemet edenlerden yirmi kişi kadarını öldürüp altmış yetmiş

⁶⁷⁶ İbn Şâhîn anlaşmadan bahsetmeksizin dört yüz esirin fidye karşılığı kurtarılabilmesi için **Kıbrıs Kralı** ile anlaşıldığını ancak **Akboğa en-Nizâmî**'nin adaya vardığında fazladan yüz elli kişiye daha tesâdüf ettiğini ve tüm esirlerin kurtuluşu için on beş bin *dinardan* fazla harcadığını yazar, **Neyl el-Emel**, C. 3, s. 279.

⁶⁷⁷ Kâzım Yaşar Koprıman, **Mısır Memlûkleri Tarihi**, s. 201; E. Buharalı, "Kıbrıs'ta İlk Türkler", s. 90.

⁶⁷⁸ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 6, s. 391.

⁶⁷⁹ Kâzım Yaşar Koprıman, **Mısır Memlûkleri Tarihi**, s. 200-201.

⁶⁸⁰ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 6, s. 410.

⁶⁸¹ İbn Şâhîn, **Neyl el-Emel**, C. 3, s. 306.

⁶⁸² el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 6, s. 413.

kadarını da esir almıştır. Haber **Kâhire**'ye ulaşınca İbn Tolun Camisi'nin hatibi **İbn en-Nakkâş** beraberinde birkaç emîr ve gönüllülerle **İskenderiye**'ye doğru yola çıkmış ancak *Rodosluların* ayrıldığını görünce geri dönmüştü. *Rodoslular* kaçarken yanlarında iki **Ceneviz**, bir **Venedik**, bir de Müslüman gemisini beraberlerinde götürmüşlerdi.⁶⁸³ 1417 yılının Nisan/Mayıs ayında *Rodosluların* **İskenderiye**'ye tekrar saldıracakları haberi halk arasında korkuya sebep olmuş, şehrin hendeği yenilenmiş ancak haberin aslı çıkmamıştır.⁶⁸⁴

F. KIBRIS SEFERLERİ VE KIBRIS'IN FETHİ

14. yüzyıl sonlarında ve 15. yüzyıl başlarında *Memlûk Devleti*'nin içinde bulunduğu durum nedeniyle, dönemin *sultanları* tüm isteklerine rağmen **Kıbrıs** üzerine bir te'dîb hareketinde bulunamamışlardır. Devletin istikrar süreci **Sultan el-Eşref Nâsır Barsbay** ile başlar. *Memlûk Devleti*'ne karşı izlediği düşmanlık politikası her süreçte ve her zeminde devam eden *Kıbrıslılara* karşı nihaî sonucu getirecek adımlar **Sultan Barsbay** zamanında atılmıştır.

Kıbrıs'tan gelen haberler *Memlûklerin* istedikleri intikamı almaları için uzun bir süre daha beklemlerine gerek olmadığını müjdecisi gibiydi. 1422 senesinde *Frenkler* **İskenderiye** limanına baskın yapıp içinde yüz bin *dinar* değerinde emtia bulunan bir tüccar gemisini ele geçirip alıkoymuşlardı.⁶⁸⁵ *Frenkler* 1423 senesinde *Müslümanlara* ait iki gemiye, **Dimyât** yakınlarında taşıdıkları emtia ve yüzden fazla insanla birlikte el koymuşlar ve **Kıbrıs**'a

⁶⁸³ İbn Şâhîn, **Neyl el-Emel**, C. 3, s. 308, 317; el-Makrîzî bu hadisenin tarihini 1 Temmuz 1417 olarak kaydeder, **es-Sulûk**, C. 6, s. 415; Kâzım Yaşar Koprıman, **Mısır Memlûkleri Tarihi**, s. 202.

⁶⁸⁴ İbn Şâhîn, **Neyl el-Emel**, C. 3, s. 322; el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 6, s. 430; Kâzım Yaşar Koprıman, **Mısır Memlûkleri Tarihi**, s. 203.

⁶⁸⁵ İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 14, s. 86.

gitmişlerdi.⁶⁸⁶ Aynı zamana denk gelecek şekilde **Kıbrıs Kralı Janius Lusignan**'da **Sultan Barsbay**'ın **Osmanlı Sultanı 2. Murad**'a yolladığı içi hediye dolu bir gemiye el koydu.⁶⁸⁷ Ard arda yaşanan bu gelişmeler üzerine **Sultan Barsbay**'ın kan beynine sıçradı. *Memlûk* limanlarındaki tüm *Frenklerin* mallarına el konulmasını emrettiği gibi ülkelerine dönmelerini de yasakladı.⁶⁸⁸ **Kıbrıs Kralı'nı** doğrudan korsanlık ve hırsızlıkla itham etti ki **Kral** bu hâdiselerden evvel bu nev'iden faâliyetle bulunmuyordu.⁶⁸⁹ **Kıbrıs** seferi için de hazırlıklar hızlandırıldı. Böylelikle **Barsbay**'ın 1424, 1425 ve 1426 yıllarında **Kıbrıs** üzerine düzenleyecek olduğu üç seferden oluşan süreç başlamış oldu. Bu seferler aynı zamanda *Memlûk* donanmasının da yeni bir dönem ve merhaleye girdiğinin açık bir kanıtıdır.

1. BİRİNCİ KIBRIS SEFERİ (1424)

Kıbrıs üzerine ilk sefer 7 Ağustos 1424 tarihinde gerçekleştirilmişti. Amacı ve muhtevası ve neticesi göz önüne alındığı vakit bu sefer bir saldırıdan ziyade bir keşif niteliğinde olmuştu.⁶⁹⁰ Bu sebeple gemi adedi ve katılan insan sayısı fazla olmamıştı. Denize açılan gemi sayısı **Dimyât** şehrinden üç, **Beyrût**'tan bir ve **Tarabulus**'tan bir olmak üzere toplam beş gemi idi hepsi *ğurâb*

⁶⁸⁶ Sâlih b. Yahyâ'nın anlatımına göre ise **Dimyât** tüccarlarından **Ahmed b. el-Hemîm**'e ait olan sabun ve muhtelif emtia yüklü büyük bir ticaret gemisi **Dimyât** açıklarına vardığında **Basque** (Fransa'nın güney doğusu ile İspanyanın kuzeyi arasında kalan bir liman kenti) *Frenklerine* ait bir gemi tarafından kaçırılarak **Kıbrıs**'a götürüldü. Zira **Kıbrıs Kralı** ile korsanlar iş birliği içindeydiler, Sâlih b. Yahyâ, **Tarih Beyrût**, s. 242.

⁶⁸⁷ Halîl b. Şâhin ez-Zâhirî, **Kitâb Zubdet Keşf el-Memâlik ve Beyân et-Turuk ve el-Mesâlik**, (Tah. Paul RAVAISSE), Paris 1892, s. 138 (Bundan sonra eser **Zubdet Keşf el-Memâlik** olarak kısaltılacaktır).

⁶⁸⁸ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 7, s. 99.

⁶⁸⁹ Sâlih b. Yahyâ, **Tarih Beyrût**, s. 242; Sahil bölgelerinde yaşayan halkın da **Sultan**'a müracaât edip **Kralı** şikayet etmeleri bardağı taşıran damla olmuştu, İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. 2, s. 87; İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 14, s. 91.

⁶⁹⁰ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 7, s. 100.

nev'indendi.⁶⁹¹ Bunlardan üç tanesi büyük olup her birinde yüz seksen tane kürek vardı, küçük olanlardaki kürek sayısı ise yirmiydi. Her bir gemide kumandan olarak gemilerin katıldığı bölgelerden bir emîr bulunmaktaydı⁶⁹² ve sefere katılan gâzi sayısı ise **Yeşbek el-Hârûn** ve **İyâs et-Tavîl** kumandasında *el-memâlik es-sultânîyyeden*⁶⁹³ yetmiş kişi ve *gönüllülerdi*.⁶⁹⁴ Gemiler **Kıbrıs**'a doğru yöneldiler ve **Limasol** limanı yakınlarında **Doğan Burnu** mevkiinde, adanın güneyinde, demir atmış bir ticaret gemisi buldular. Gemide bulunan tayfalar ve tüccarlar, *Memlûk* gemilerinin kendilerine doğru yaklaştığını görünce denize atlayarak gemilerini terk ettiler. *Memlûk* donanması saldırıyla gemiyi yakarak imha etti.⁶⁹⁵ Buradan **Magosa**'ya yöneldiler. **Magosa** hâkiminin kendilerine rağbet edip ikramda bulunması üzerine saldırmayıp yollarına devam ettiler.⁶⁹⁶ Akabinde saldırı **Limasol** limanına yöneldi ve burada demir atmış *Frenk* gemilerinden birkaç tanesi esir edildi. Bu gemilerden üçü *Müslüman* ülkelerine doğru saldırmak için techîz edilmiş halde bekliyorlardı. Gemiler yağmalanıp alınabilecek olan emtia alındıktan sonra ateşe verildiler.⁶⁹⁷ Sonrasında kısa bir süre **Limasol** limanı kuşatıldıysa da uzun sürmedi. Seferin başlangıcı üzerinden iki ay geçmiş olduktan sonra ele geçirilen ganimet ve on iki-on üç esirle⁶⁹⁸ geri dönüldü. **Sultan Barsbay**, seferin başarılı bir şekilde sona ermesinden memnun oldu. Ganimet

⁶⁹¹ Sâlih b. Yahyâ, **Tarih Beyrût**, s. 242; Halîl b. Şâhin gemi sayısını dört *ğurab* olarak kaydeder, s. 142; İbn Tagrîbirdî **Bulak**'tan iki gemi ve **Suriye**'den birkaç geminin katıldığını kaydeder, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 14, s. 105.

⁶⁹² Sâlih b. Yahyâ, **Tarih Beyrût**, s. 242.

⁶⁹³ *Sultanın* satın alarak terbiye ettiği ve hassasına dâhil ettiği *memlûk* grubuna verilen isimdi. *Memlûk* *sultanları* asabiyyelerinin kaynağı olarak bu askerî grubu gördüklerinden onlarla çok yakından alakadar olurlardı. *Tibâkta* eğitimini tamamlayan genç memlûk, *el-memâlik es-sultânîyye* ünvanıyla azad edilerek kendisine üniforma ve at verilir ve orduya katılırdı. *Erbâb es-suyûf* içinde şüphesiz en önemli sınıf bunlardı. Bunlar devlette değer olarak en önde ve *sultana* yakınlıkta ilk sırada idiler. *Sultan* tarafından kendilerine verilmiş iktaları vardı. *Memlûk* tarihi bir anlamda *el-memâlik es-sultânîyyenin* tarihidir. *Memlûk* *sultanlarının* iktidar ve güçleri kendisine bağlı insan gücüyle yani *el-memâlik es-sultânîyye* ile doğru orantılı olduğundan iktidardaki *sultan* tarafından sürekli olarak sayıları arttırılmaya çalışılırdı; el-Kalkaşandî, **Subh el-'Aşâ**, C. 4, s. 15-16; Altan Çetin, **Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât**, s. 99-100.

⁶⁹⁴ el-'Aynî, **'İkd el-Cumân**, Nuruosmaniye Kütüphanesi, Veliyüddin Kitaplığı, No: 2396, s. 572; İbn Tagrîbirdî bu sayıyı seksen olarak verir, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 14, s. 105.

⁶⁹⁵ Halîl b. Şâhin, **Zubdet Keşf el-Memâlik**, s. 138.

⁶⁹⁶ İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 14, s. 106.

⁶⁹⁷ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 7, s. 103; Halîl b. Şâhin, **Zubdet Keşf el-Memâlik**, s. 138.

⁶⁹⁸ el-'Aynî, **'İkd el-Cumân (Yazması)**, s. 572-573; İbn Tagrîbirdî esir sayısını yirmi üç olarak verir, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 14, s. 106; Sâlih b. Yahyâ esirlerin sayısını kadın, erkek ve çocuk olmak üzere yirmi beş olarak kaydeder, **Tarih Beyrût**, s. 242; Halîl b. Şâhin, **Zubdet Keşf el-Memâlik**, s. 142.

olarak getirilen çuha, pamuklu kumaşlar, ev eşyası gibi şeyler **Sultan**'a takdîm edildi ve O'da bunları şer'î adet üzerine dağıttı.⁶⁹⁹ Seferin neticesi olarak anlaşıldı ki **Kıbrıs**, *Memlûklere* karşı koyamayacak kadar zayıf ve kuvvetsizdi. Ve bu durum sonraki saldırılar için cesaretleri arttırmıştı. **Barsbay** hemen vakit geçirmeden tüm imkanların kullanılarak bir sonraki sefer için hazırlıkların başlaması emrini verdi ve yeni gemilerin de inşasına başlandı. Sahil şehirleri muhtemel saldırılara karşı tahkîm edildi.⁷⁰⁰ Yine bu esnada *Kıbrıslılara* ait dört geminin, **Mısır**'a gemi küreği getirmekte olan bir *Memlûk* gemisini **Lazkiye** yakınlarında yakması⁷⁰¹ ve **Kral**'ın intikam amacıyla gönderdiği *ğurâb* nev'inden iki gemiden birinin **Suriye** kıyılarındaki **Sûr** şehrini ötekinin de **Tarabulus** civarını talan etmesi⁷⁰² hazırlıkların daha da hızlanmasına vesile oldu.

2. İKİNCİ KIBRIS SEFERİ (1425)

Kıbrıs üzerine ikinci sefer 1425 senesinde yapılmıştır. **Sultan**, 31 Mayıs günü sefer için görevlendirdiği askerlere nafakalarını⁷⁰³ verdi. Bunlar *mukaddemînden* **Kâhire**'de *hacib el-huccâb* görevinde bulunan **Sermâş Kaşık**⁷⁰⁴ ve **Kara Murâd Hoca**, *tablhâne*⁷⁰⁵ ümerâsından⁷⁰⁶ **Emîr Yeşbek şâd**

⁶⁹⁹ -'Aynî, 'İkd el-Cumân (Yazması), s. 573.

⁷⁰⁰ Halîl b. Şâhin, *Zubdet Keşf el-Memâlik*, s. 139.

⁷⁰¹ Kâzım Yaşar Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 775-776.

⁷⁰² Halîl b. Şâhin, *Zubdet Keşf el-Memâlik*, s. 139; A. CLOT, *Kölelerin İmparatorluğu*, s. 112.

⁷⁰³ İbn Tagrıberdi **Sultan**'ın askerlere yirmişer *dinar nafaka* verdiğini kaydeder, en-Nucûm ez-Zâhire, C. 14, s. 112.

⁷⁰⁴ Seferin umûmî komutanı, Sâlih b. Yahyâ, *Tarihu Beyrût*, s. 243.

⁷⁰⁵ *Tablhâne*: Mehter yahut bando takımına benzeyen davul, kös, zurna, zil ve kamış düdüklerden oluşan, *sultanın* sarayının önünde belli zamanlarda bir nev'i konser veren bölüktü. Bu bölüğün var oluş sebebi, savaşta düşmanın kalbine korku salmaktır. Barış zamanlarında ise kutlama münâsebetiyle çalarlardı. Aynı zamanda *sultanın* hâkimiyet alametlerinden biriydi. *Emîr mielerin* ve *erba' inâtın* kapılarının önünde de *sultanın*kinden daha az olmak koşuluyla *tablhâne* bulunurdu, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal**, Ankara, 1984, s. 316.

⁷⁰⁶ *Ümerâ et-tablhâne /erba' inât*: Bunların emirlerinde kırk ile seksen arası *memlûk* bulunurdu. Kendilerine *tablhâne* emîri denmesinin sebebi kapılarında tabl (davul) vurulması hakkına sâhip olmaları sebebiyleydi. Sayıları on dört ila yirmi arasında değişirdi. İkinci dereceden emirlerdendi. Muhammed

*eş-şarâbhânât eş-şerîfe*⁷⁰⁷ ve **Emîr Kanısav**, *ümerâ 'ışrinât*⁷⁰⁸ ve *'aşerâtan*⁷⁰⁹ *r'es el-nevbet*⁷¹⁰ **Şeyh, Akboğa en-Nâsırî, Gümüşboğa el-Ahmedî, memâlik es-sultaniye**'den yaklaşık dört memlûk, her *mukaddem elften* on memlûk, her bir *tablhâne emîrinden* iki asker görevlendirmişti. **Sultan battâlundan**⁷¹¹ da çok sayıda askeri bu sefer için görevlendirmişti. Aynı şekilde *musakkafîn (okçular)*, *neffâtîn (yağcılar)*, *zerrâkîn (mızrakçılar)* diğerlerinden de pek çok asker görevlendirdi. Haziran ayının 14.günü olan Perşembe'nin sonuna kadar her gün askerler kabileler halinde **Kâhire**'den yola çıkmaya devam ettiler. Askerler 7 Temmuz Cumartesi günü **Dimyât**'tan gemilere bindiler ve 10 Temmuz Salı günü **Beyrût**'a vardılar. 21 Temmuz 1425 tarihinde *Memlûk* donanması **Dimyât** sahilinden ayrıldı. Aynı gün **Beyrût**'a varıldı⁷¹² ve burada inşa edilen gemiler de donanmaya katıldılar. beş *karkûre*, on dokuz *ğurâb*, *mahrût* gemileri, on iki *zevrâk*, altı küçük *benûk*, altı *hammâle* (atların ve askerlerin nakliyesi için) ve 13 yelkenliden mürekkep *Memlûk* donanmasına **'Ayn**'da bulunan askerler de dahil oldular.⁷¹³ *Mukaddemlerin* emrinde toplam asker sayısı on bine bâliğ olmuştu.⁷¹⁴

Ahmed Duhman, **Mu'cem el-Elfâz et-Tarihîyye**, s. 107; el-Kalkaşandî, **Subh el-'Aşâ**, C. 4, s. 15; Altan Çetin, **Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât**, s. 146-147.

⁷⁰⁷ *Şâd eş-şarâbhânât eş-şerîfe* Sultanın şarâbhâne denilen meşrubat kilerine giren ve çıkan reçel, şurub, şeker, itriyat, kar, meyva ve sâireye bakan memurların sorumlusu idi. Görevi itibarıyla güvenilir emîrlar arasından seçilirdi, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Medhal**, s. 341.

⁷⁰⁸ *Ümerâ 'ışrinât*: bunlar emirlerinde yirmi memlûku olan emirlerdi; Altan Çetin, **Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât**, s. 147.

⁷⁰⁹ *Ümerâ 'aşere/'aşerât/'aşrevât*: Hizmetleri altında on *memlûk* bulunan emirlerin rütbesidir. Sayıları dönem dönem değişmişti.el-Kalkaşandî bunların sayısının *ümerâ et-tablhâneye* müsâvi olduğunu belirtir, el-Kalkaşandî, **Subh el-'Aşâ**, C. 4, s. 15; Altan Çetin, **Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât**, s. 148.

⁷¹⁰ *Re's nevbet*: Sultanın memlûklerinin kumandanı olup, bu askerin eğitilmesi, yükselmeleri, aralarındaki anlaşmazlıkların halli, arzihallerinin *sultana* iletilmesi vb. meseleler sorumluluğu dâhilinde idi. Ayrıca, *sultanın* tevkif edilmesini emrettiği kişileri de tutuklardı. Rütbesi, birinci dereceden (*emîri mie*) olup, *tablhâne* ve *emîri aşereden* yardımcıları bulunurdu, Kâzım Yaşar Koprman, **Mısır Memlûkleri Tarihi**, s. 21.

⁷¹¹ *Memlûk* toplumunda *sultan*'ın gazabına marûz kalanlar, kovulma yahut sürgün neticesinde battâl denilen statüye geçerlerdi. Battâlûn denilen bu tâife dışlanırdı. Ancak gerek duyulduğu takdirde battâlûn tâifesi askerî bizzât *sultan*'ın emri ile seferlere de çağrılırlardı. Böyle hallerde *sultan* yahut emîrların hizmetine girerek orduya dâhil olurlardı, el-Kalkaşandî, **Subh el-'Aşâ**, C. 4, s. 18; Muhammed Ahmed Duhman, **Mu'cem el-Elfâz et-Tarihîyye**, s. 35; Altan Çetin, **Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât**, s. 151-152, Ayrıca bkz.,Muammer Gül, "Mısır Memlûklar'inde Bir Sürgün Sistemi Olan Battallık ve Kudüs", **Belleten**, C. LXVI, Ankara, 2002 , s. 2-4.

⁷¹² el-'Aynî, **'İkd el-Cumân (Yazması)**, s. 573.

⁷¹³ Halîl b. Şâhin, **Zubdet Keşf el-Memâlik**, s. 139-140; Sâlih b. Yahyâ, *ğurâb* sayısını on, *karkûre* sayısını beş olarak verir. Ayrıca on iki *kayık*, altı *benûk* ve iki büyük *mahrût* gemisinden bahseder, **Tarih Beyrût**, s. 244; İbn Tagrîbirdî **Bulak**'ta *tarîde* ve *ğurâb* cinsi gemilerden oluşan bir filonun varlığından bahsederek bu

Memlûk donanmasının gemileri sekiz gün müddetle sefere başlamaya hazır halde **Tarabulus** limanında, **Sermâş el-Kerîmî Kaşık**'ın **Kıbrıs Kralı Janius**'a adayı teslim etmesi ve *Memlûk Devleti*'ne itaat etmesi teklifini sunması için hediyeler ile gönderdiği elçinin dönmesini beklediler. Elçinin gelmesi gecikince, saldırı kararı alındı ve donanma **Kıbrıs**'a doğru yola çıktı (30 Temmuz 1425).⁷¹⁵ Donanma henüz denize açılmıştıki **Kıbrıs Kralı**'nın elçiye red cevabı verdiği haberi alındı.⁷¹⁶ *Memlûk* gemileri adanın kuzey-doğusunda **Karpas** limanına vardılar. Lakin yeteri kadar rüzgar olmadığından 5 Ağustos Pazar gecesine kadar karaya yani **Magosa**'ya ayak basamadılar. Sonunda yeterli rüzgara kavuştuktan ve **Magosa** hakkında gerekli malûmâtı edinip kendilerine direnecek gücü olmadığına kanaat getirdikten sonra şehri ele geçirmek için *Memlûk* kara birlikleri gemilerden gece olduğu halde indiler. Kısa zaman içerisinde az kayıp verip çok kişi öldürerek, esir alarak, yağmalayarak şehri ele geçirdiler⁷¹⁷ ve burçlarına bayraklarını diktiler.⁷¹⁸ Buradan **Larnaka**'ya (**Mellaha**) doğru hareket edildi. Lakin *Larnakalılar* daha tedbirliydi. Her iki taraf çeşitli harp hile ve tekniklerine müracaat ettiler. *Memlûk* ordusunun kara birliklerine ait dört yüz asker karadan sahile yakın bir şekilde ilerlemeye devam ediyor, denizden gemiler de onlara yakın koruma sağlayarak eşlik ediyordu.⁷¹⁹ Aynı şekilde de karada ki yaya birlikleri de gemilere göz kulak oluyor, her iki kuvvet muavenet ve dayanışma içerisinde ilerliyordu. Sabahleyin **Kıbrıs** donanması görüldü. On iki *ğurâb* (dört tanesi büyük ve sekiz tanesi küçük) ve bir büyük

filoda ki *ğurâb* sayısını sekiz olarak yazar. Sefere çıkan donanmada ki toplam gemi sayısının da kırkın üzerinde olduğunu kaydeder, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 14, s. 112-114.

⁷¹⁴ Altan Çetin, "**Memlûklerin Kıbrıs ile İlişkileri**", s. 337.

⁷¹⁵ Sâlih b. Yahyâ, **Tarih Beyrût**, 244.

⁷¹⁶ Sâlih b. Yahyâ, **Tarih Beyrût**, 244.

⁷¹⁷ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 7, s. 121; İbn Tagrîbirdî **Magosa Hâkimi**'nin elçiler vasıtasıyla itaatini arz ettiğini bildirerek şehrin savaştan ele geçirildiğini kaydeder, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 14, s. 114; el-'Aynî yedi atlı ve sultanın *memlûk*lerinden bir miktar yaya askerin keşfe çıktığını ve bu askerlerin üç yüz kadar atlıdan oluşan **Kıbrıs** askeriyle karşılaştıklarını, meydana gelen mücadelede on beşten fazla atlının öldürülüp elliden fazlasının da yaralandığını buna karşılık sadece iki *memlûk*un şehîd olduğunu kaydeder, el-'Aynî, **'İkd el-Cumân (Yazması)**, s. 583-584.

⁷¹⁸ Halîl b. Şâhin, **Zubdet Keşf el-Memâlik**, s. 140.

⁷¹⁹ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 7, s. 121.

gemiden oluşuyordu.⁷²⁰ *Memlûkler* ellerindeki tüm harp aletleri ile taarruz ettiler. **Kral Janius**'un amacı, *Memlûklerin* kara ve deniz kuvvetleri arasındaki irtibatı kesmek ve birbirinden uzaklaştırmak idi. Bunu temin için *Memlûk* kara birliklerinin karşısına kardeşi **Henri**'yi üç yüz kişilik bir süvari birliğiyle yolladı.⁷²¹ *Memlûk* komuta kademesi durumu farkedince, hemen gemilerdeki birliklerinden bin⁷²² kişilik bir yaya kuvvetini indirdi. Bunların yaya olmasındaki sebep ise, atlı birliklerin inmesinin daha zor ve uzun zaman alması idi. (*Memlûk* askerleri gemileri aceleyle yüzerek terketmişlerdi). Bu birlikler **Kıbrıs** atlı birliklerini yendiler (Kara savaşını ve taktiklerini iyi bilen *Memlûk* askerleri, kendileri yaya olduklarından dolayı düşmanın atlarına saldırarak *Kıbrıslıları* mağlup etmişlerdi).⁷²³ **Kıbrıs** *ğurâbları* da *Memlûk* gemilerini karadan uzaklaştırmaya muvaffak olamayınca geri çekildiler. (Bir saat kadar karşılıklı toplar atıldıysa da, *Memlûk* ateş gücü karşısında tutunamadılar, hafif olmaları sebebiyle hızlı olduklarından bir gemilerini *Memlûk* donanmasına esir bırakarak çekildiler.)⁷²⁴ *Memlûkler* **Kıbrıs** donanmasını takip etmek gibi bir gaflete düşmediler.⁷²⁵ Zira hem donanmalarının gücünün farkındaydılar hem de son derece uyum içinde hareket ettikleri kara birliklerini yalnız bırakmak istemiyorlardı. Planın birinci safhası başarıyla tatbîk edilerek ilk saldırı püskürtülmüş, adaya muhkem bir şekilde yerleşilmişti. Bundan sonra ikinci safhaya geçilmişti. Buna göre, emîr **Sermâş Kaşık**'ın emriyle, gemilerden süvari birlikleri karaya indirildi ve

⁷²⁰ Sâlih b. Yahyâ, **Tarih Beyrût**, s. 245; el-'Aynî **Kıbrıs** donanmasının sekiz *şînî*, bir büyük *karkûre* ve iki *sellûreden* oluştuğunu bilgisini verir, '**İkd el-Cumân (Yazması)**', s. 574; el-Makrîzî bu sayıyı on *ğurâb* ve *karkûre* olarak kaydeder, **es-Sulûk**, C. 7, s. 121; Halîl b. Şâhin dokuz *ğurâb* ve *karkûre* olarak yazar, **Zubdet Keşf el-Memâlik**, s. 140, İbn Tagrîbirdî on *ğurâb* ve bir büyük *karkûre* olarak kaydeder, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 14, s. 115.

⁷²¹ Halîl b. Şâhin bu sayıyı bin süvari ve üç bin yaya olmak üzere dört bin olarak kaydeder, **Zubdet Keşf el-Memâlik**, s. 140; Sâlih b. Yahyâ ise yedi yüz atlı ve iki bin piyade olmak üzere iki bin yedi yüz asker olduğunu yazar, **Tarih Beyrût**, s. 246.

⁷²² el-'Aynî karaya indirilip düşmanla savaşan asker sayısını otuz olarak verir, '**İkd el-Cumân (Yazması)**', s. 573.

⁷²³ Sâlih b. Yahyâ burada *Memlûk* askerleri ve **Kıbrıs** askerleri arasındaki mücadeleyi tafsilatlı bir şekilde nakletmiş, **Kıbrıs** askerlerinin ok ve yay ile savaşmayı bilmediklerini, *Memlûk* askerlerinin aceleyle gemilerden zirhsız şekilde indiklerinden silahsız olduklarını ve düşmana karşı taş atarak mukâvemet ettiklerini uzun uzun anlatmıştır, **Tarih Beyrût**, 245-246; el-'Aynî *Kıbrıslılardan* on beşinin öldürülüp yaklaşık altmış kadarının da yaralandığını kaydeder; '**İkd el-Cumân (Yazması)**', s. 574-575.

⁷²⁴ Halîl b. Şâhin, **Zubdet Keşf el-Memâlik**, s. 141; Sâlih b. Yahyâ, **Tarih Beyrût**, s. 246; el-'Aynî, '**İkd el-Cumân (Yazması)**', s. 574.

⁷²⁵ Sâlih b. Yahyâ, **Tarih Beyrût**, s. 246.

Larnaka'nın köylere akınlar başladı. *Memlûk* ordusu önlerine çıkan her şeyi, yakıp yıkarak, öldürerek ve yahut esir alarak ilerlemeye devam etti.⁷²⁶ '**Ayn el-Ğazâl** isimli önemli bir toprak sahibi öldürüldü ve buna ait olan büyük bir zahire ambarı da yağmalandı.⁷²⁷ *Memlûk* ordusunun ada içindeki yürüyüşü devam etti ve 13⁷²⁸ yahut 15 Ağustos 1425 tarihinde Limasol fethedildi.⁷²⁹ Burası **Kıbrıs Adası**'nın en büyük, en güçlü ve korunaklı kalesi olup ele geçirilmesi gayet önemliydi. Kale feth edildiğinde, orada bulunan **Kıbrıs Kralı**'ı kaçırmayı başardıysa da içinde bulunanlar esir alındılar. *Memlûk* askerleri buradan **Baf** şehrine yönelmek için gemilere bindilerse de esen ters bir rüzgar sebebiyle kendilerini **Mısır** sahillerinde buldular.⁷³⁰ 21 Ağustos Salı günü *Memlûk* donanması **Katya**

⁷²⁶ İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 14, s. 115; el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 7, s. 121; Buraya kadar alınan esir sayısı kadın ve çocuklar dahil olmak üzere 700 kadardı, Sâlih b. Yahyâ, **Tarih Beyrût**, s. 247; el-'Aynî ise ele geçirilen esir sayısının dört yüz doksan iki olduğunu yazar, '**İkd el-Cumân (Yazması)**', s. 575.

⁷²⁷ Halîl b. Şâhin, **Zubdet Keşf el-Memâlik**, s. 141.

⁷²⁸ el-'Aynî, '**İkd el-Cumân (Yazması)**', s. 575.

⁷²⁹ *Memlûk* askerleri ve *Kıbrıslılar* arasında kale alınmadan evvel büyük bir mücâdele yaşanmış, koordinasyon eksikliği sebebiyle *Kıbrıslılar* mağlup olmuşlardır. Şöyle ki; *Memlûk* askerleri kıyıyı takip ederek ileri yürüyüşlerine devam ederlerken **Kral**'ın kardeşi yedi yüzü atlı sekiz bini yaya büyük bir orduyla *Memlûkleri* karşıladı. *Memlûk* askerlerini sahilten koparmak, denizden temin ettikleri yardımdan mahrum bırakmak ve sayı üstünlüklerini kullanmak amacıyla şöyle bir plan yaptılar: Süvariler *Memlûk* askerlerine saldıracak ve sonra birden geri çekilecekler. Süvarileri takip eden *Memlûk* askerleri geride gizlenmiş olan yaya askerlerin arasına çekilerek imha edilecekler. Ancak planın tatbik safhasında meydana gelen yanlış anlama sebebiyle başarılı olamadılar. Önde süvarilerin arkada ise *Memlûk* askerlerinin üstlerine doğru geldiğini gören yaya **Kıbrıs** askerleri, süvarilerin gerçekten yenildiğini ve kaçtığını zannederek mevzilerini terk ettiler ve kaçmaya başladılar. Sağa sola dağıldılar. *Memlûk* askerleri doğru dürüst savaşmadan zafer kazandılar. Kaçan askerlerden ve civardan 700 kişiyi esir aldılar. Ayrıca denizdeki gemilere karşı kullanılmak üzere öküz arabaları tarafından çekilen üç top ele geçirildi, Sâlih b. Yahyâ, **Tarih Beyrût**, 246-247; el-'Aynî ise askerlerin **Limasol**'u geçtikten sonra **Kıbrıs Adası**'nın en muhkem *kulesine* rastlanıldığını ve bu kulenin kuşatmayla elde edildiğini ve tahrip edildiğini, kuşatma esnasında da altmış kadar süvarinin öldürülüp iki yüz kadarının da esir alındığını kaydeder. Ayrıca **Kıbrıs Hâkimi**'nin **Larnaka** halkına yardım maksadıyla *Çerkes* bir köle ile üç araba dolusu silah gönderdiğini ancak bunların ele geçirildiğini yazar, '**İkd el-Cumân (Yazması)**', s. 575.

⁷³⁰ Sâlih b. Yahyâ, **Tarih Beyrût**, 247; *Memlûk* kuvvetlerinin geriye dönme sebeplerinin tek sebebi rüzgar değildir. *Venediklilerin* adaya yardım için hazırlık yaptıkları haberinin ulaşması geri dönüşü hızlandıran sebeplerden biridir, el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 7, s. 121-122; İbn Tagrîbirdî'de *Memlûk emîrlerinin* aralarında meşveret ettiklerini ve **Kıbrıs Kralı**'nın büyük bir ordu hazırladığını öğrendikleri zaman dönmeye karar verdiklerini kaydeder, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 14, s. 116; el-'Aynî ordunun geri dönüş sebebini açıklamazken el-Makrîzî ve İbn Tagrîbirdî'nin geri dönüş sebebi olarak açıkladıkları **Venedik** yardımını: "*Müslümanlara, Müslüman* esirlerden beş tanesi geldi, **İskebene** denilen bir yerdelermiş. Bunlar on iki kişi olup *Hristiyanlar* tarafından esir edilip orada hapsedilmişlerdi. Bunlar anlaşıp kaçtılar. Allah'ın düşmanları kaçtıklarını öğrenip arkalarından gittiler ve onlara yetişip yedi tanesini ele geçirip yakaladılar, bağlayıp boyunduruğa vurdular ve dağa çıkardılar. Beş tanesi ise kaçıp kurtuldu. Allah onlara yardımcı oldu ve *Müslümanlara* kadar ulaştılar. Bunlar **İskebene**'nin *Venediklilerin* elinde olduğunu, orada *Müslüman* esirler bulunduğunu ve **Venedik**'ten *karkûre* cinsi bir geminin geldiğini, **İskebene**'ye geçtiğini, gemide şeker tüccarları olduğunu, bu tüccarların yanında silahlar da bulunduğunu, bu silahları **Venedik Hâkimi**'nin

yakınındaki **Tîne**'ye vardı. 25 Ağustos Cumartesi günü **Tîne**'ye vardıkları gündü. Bunun haberi **Katya vâlisi** tarafından **Sultan**'a bildirildi. O ayrıca **Re's Nevbet Emîr Canbâk**'ın yanında **Kıbrıs Adası**'ndan alınmış esirler olduğu halde **Tîne**'ye geldiğini bildirmişti. **Sultan ahır uşaklarından (uşâkiyye)** ve *deve binicileriden (heccân)* bir grubu onları karşılamak üzere gönderdi. **Sultan kâtib es-sırıra**⁷³¹ Eşrefiyye'ye camisine inmesini ve **Kıbrıs**'a gaza için giden birliğin komutanı olan *hâcib el-huccâb*⁷³² **Emîr Sermaş Kaşık**'tan gelen ve *Kıbrıslılarla* yapılan mücâdelenin anlatıldığı mektubu halka okumasını emretti. *Kâtib es-sırr* mektubu kadı **Nâsır ed-Dîn Kûsî**'ye okuttu. Mektup kadı tarafından dinlemeye gelen çok büyük bir kalabalığa minberden okundu. Bu sırada dinleyicilerden tekbirler, tehliller ve Peygamber'e salavatların getirildiği büyük bir gürültü koptu. Sevinçten ve mutluluktan tezahüratlar yapıldı. Müjde davulları vuruldu, çarşılar süslendi, herkes mutluydu. 9 Eylül Pazar günü sefere çıkan emîrler, askerler ve onlarla bulunan herkes **Dimyât**'tan geldiler.⁷³³

Bu seferin neticesinde yaklaşık bin esir ele geçirildi.⁷³⁴ Elde edilen ganimetlerin miktarı yüz yetmiş hamal, kırk katır ve on deve yükü tutu. Aralarında sandıklar, demir, harp aletleri, yünlü kumaşlar, çuha ve sâir kıymetli eşya vardı. Elde edilen ganimetlerin satışı *emîr ahûr el-kebîr Çakmak el-Alâî*'nin huzurunda yapılmış ve isteyen herkes katılarak dilediğini satın almıştı. **Sultan**'ın adına da **Aynal eş-Şişmânî** muhtelif günlerde **Bâb es-Silsile**'de **Harrâka**'ya geldi esirlerin satışını gerçekleştirdi. **Sultan**'ın emri üzerine esirler arasında baba-oğul ve birbiri ile akraba olan esirler ayrılmaksızın birlikte satıldılar. Esirlerin satışından yaklaşık

Kıbrıs Sâhibi'ne *Müslümanlara* karşı yardım için yolladığını anlattılar. Bu yardım yirmi beş sandık zırh, on beş sandık miğfer, üç sandık kılıç, yedi yüz ok, dört yağız at, altı eyer, yüz elli halat, dört sapan, Allah düşmanı *şevânîler* için on iki tane halattan oluşuyordu" şeklinde mufassal olarak anlatır, '**İkd el-Cumân (Yazması)**', s. 576.

⁷³¹ *Kâtib es-sırr*: Görevi *sultana* gelen mektup ve sâireyi okuyup onun onayıyla cevap yazmak, icap eden yerlere göndermek, *sultan darl el-'adl*de iken davalara ait evrakı okuyupdivân inşadan lazım gelen cevapları yazmaktı. *Sultana* yakınlığından dolayı güvenilir devlet adamlarından seçilirdi, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Medhal**, s. 366

⁷³² *Hâcib el-huccâb*: Memlûklerde **Baybars**'ın devrinden itibaren *sultan*'ın yahut *nâib es-saltanatın* emriyle askerlere ait tüm işlerden mes'ul ve müfettiş, ayrıca *ümerâ* arasındaki özellikle ıktalar konusunda çıkan anlaşmazlıkları hallermek için askerî hâkimlik yapan görevli idi. Ayrıca *dâr el-'adl*in mübâşirliğini de yapardı, *ümerâel-mi'n* arasından seçilirdi, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Medhal**, s. 354-355.

⁷³³ el-'Aynî, '**İkd el-Cumân (Yazması)**', s. 576-577.

⁷³⁴ İbn Tagrîbirdî ele geçirilen esir sayısını 1060 olarak verir, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 14, s. 116.

olarak on sekiz bin sekiz yüz *dinar* gelir elde edildi. Yine ele geçirilen ganimetler arasında olan bin *dirhem* ağırlığındaki bir gümüş eşya bin *dinara*, çeşitli enva'dan demir eşya beş yüz *dinara*, çuha, yünlü kumaş ile sâir kumaş iki bin *dinara* satılmıştı. Günlerce süren bu satıştan elde edilen gelirin neticesinde askerlere rütbelerine göre yedi buçuk yahut üç buçuk *dinar* tevzi' edilmişti.⁷³⁵

3. ÜÇÜNCÜ KIBRIS SEFERİ VE KIBRIS'IN FETHİ (1326)

Sultan Barsbay, gerçekleştirilen bu ilk iki saldırıyı yeterli bulmadı. Çünkü onun amacı yakmak, yıkmak, esir ve ganimet elde etmekten ziyâde, *Haçlıların* sığındığı bir kale ve korsan yuvası görünümünde olan adayı ele geçirerek *Memlûklerin* nüfûzunu burada kalıcı olarak tesis etmektir. Bu sebeple bir sene sonra üçüncü bir sefer için hazırlıklara başlandı. 5 Nisan 1426 tarihinde *Bizans*'tan **Kâhire**'ye gelen bir elçi hediyelerini takdim ettikten sonra **Kıbrıs**'a yapılacak seferden vaz geçilmesini rica etmiş ancak **Sultan** bu ricayı dikkate almamıştı.⁷³⁶ *Cenovalıların* da **Barsbay**'ı, düşmanları olan *Kıbrıslılara* karşı kıskırtması seferin mühim sebeplerden birisidir. Ayrıca, **Kıbrıs Kralı**'nın **Frenk Kralı**'ndan **İskenderiye**, **Dimyât**, **Beyrût**, **Tarabulus** ve diğer limanlara saldırmak için yardım istemesi⁷³⁷, *Alâiye Beyliği*'nin topraklarına saldırması ve *Alâiye Beyi*'nin yardım talepleri bardağı taşıran damlalar olmuştur. **Sultan Barsbay** özellikle *hammâle* ve *ğurâb* gemilerinin yapımının tüm sahillerde hızlandırılmasını emretti (Sayıca büyük kuvvetlerin nakli amacıyla kullanılan bu gemilerin inşası dahi adayı kalıcı olarak istila gayesinin emâresi olarak değerlendirilebilir). Öyle ki, hazırlıklar bittiğinde *Memlûk* donanmasının gemi

⁷³⁵ el-‘Aynî, *İkd el-Cumân (Yazması)*, s. 577; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, C. 14, s. 122; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 7, s. 122.

⁷³⁶ İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, C. 14, s. 115; İbn Şâhîn, *Neyl el-Emel*, C. 4, s. 194.

⁷³⁷ Halîl b. Şâhin, *Zubdet Keşf el-Memâlik*, s. 142; İbn Hacer, *İnbâ el-Ğumr bi-Ebnâ el-‘Umr*, el-Mektebe eş-Şâmile (www.islamport.com/isp_eBooks/trj/), C. 2, s. 40 (Bundan sonra eser *İnbâ el-Ğumr* olarak kısaltılacaktır).

sayısı yüz seksen parçaya ulaşmıştı.⁷³⁸ *Kıbrıslılar* tarafından gerçekleştirilen 1365 yılındaki **İskenderiye** saldırısının izlerinin hala zihinlerde olması, halkın cihad ateşini de körüklemişti. *Gönüllü* olarak savaşa katılmak için müracaat eden insan sayısı o kadar çok oldu ki büyük izdiham yaşandı ve nihayetinde **Sultan** pek çoğundan, gemilerin istibdâd hacimlerinin sınırlı olduğu gerekçesiyle herkesin kabul edilemeyeceğini beyan ederek özür dilemek zorunda kaldı.⁷³⁹ 13 Ocak 1426 Pazartesi günü **Sultan Kıbrıs** seferi için *mukaddem elf* emîrlerinden dört kişiyi tayin etti: Bunlar *emîr meclis*⁷⁴⁰ **Emîr Aynal Cekemî**, *re's nevbet kebîre* **Emîr Tagrı Berdî el-Mahmûdî**, **Emîr Kara Murâd Hoca**, *Kalet el-Cebel nâibi* **Emîr Tagrı Bermiş** idiler. Ayrıca *tablhâne* emîrlerinden *şâd eş-şarâbhâne eş-şerîf* **Emîr Yeşbek**, **Emîr Aynal el-Ecrûd (kel)**, *'aşerâttan* **Canıbek es-Seyfî** **Yelboğa en-Nâsırî**, **Emîr Tagrı Berdî el-Beklemişi**, **Emîr Ayıtmış es-Sôdûnî**, **Emîr Hatat el-Beklemişi**, **Emîr Akberdî el-Kaçmasî**, **Emîr Culbân el-Ömerî**, **Emîr Kazbay min Abd el-Kerîm**, **Emîr Canım el-Muhammedî**, *re' s nevbet* **Emîr Beyğût el-Cekemî**, *re' s nevbet* **Emîr Toh min 'Abd er-Rahman**, *re' s nevbet* **Emîr Kutlu Hoca İbrahîm**, **Emîr Altın Boğa min İskender**, **Emîr Yûnus en-Nevrûzî**, **Emîr Doğan min Gâzi**, *mukaddem el-berîdiyye (posta teşkilatı komutanı)* **Emîr Yelboğa** tayin edildiler.⁷⁴¹

Hazırlıkların tamamlanmasının ardından, 21 Nisan 1426 tarihinde sefere katılacak olan **Şâm**, **Safed**, **Tarâbulus**, **Haleb** askerleri ve gönüllüler **Kâhire**'deki **el-Meydan el-Kebîr**'de (**Büyük Meydan**) toplandılar ve 1 Mart 1426 tarihinde **Kalet el-Cebel**'de bizzat **Sultan Barsbay**'ın nezaretinde silah kuşandılar, sefer ücretlerini aldılar. **Sultan** bu tören esnasında sefere çıkacak olan gâzilere büyük miktarlarda para ve mal dağıtmışsa da gâziler seferin

⁷³⁸ Halîl b. Şâhin, **Zubdet Keşf el-Memâlik**, s. 142; el-'Aynî yüzden fazla gemi olduğunu yazar, **'İkd el-Cumân (Yazması)**, s. 578.

⁷³⁹ Sefere bu kadar çok rağbet olmasının bir sebebi de ilk iki sefer de elde edilen ganimetin çok olması ve bu ganimetten seferlere katılmış olan gönüllü ve askerlerin paylarına büyük miktarda para ve mal düşmesiyle de açıklanabilir.

⁷⁴⁰ *Sultana* mahsus meclislerin hazırlanması, nezâret ve idâresi bu emîre ait olup *hassa* yani hükümdâra ve saraya mensup tabiplerde onun emri altındaydı. Vazîfelerinden birisi de *sultanın* teşrifatçılığını yapmaktı. *ümerâ el-mi'n* arasından seçilirdi, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Medhal**, s. 336; Altan Çetin, **Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât**, s. 146.

⁷⁴¹ el-'Aynî, **'İkd el-Cumân (Yazması)**, s. 577-578.

coşkusu ve cihâd azminden buna iltifat etmemişlerdir.⁷⁴² 31 Mayıs, Cuma günü bütün askerler bir araya gelip toplandılar ve sefer için gerekli olan eşyayı, tatlı su, yiyecek, gerekli olan her şeyi gemilere yüklediler. Demir alıp gitmek hariç bir şey kalmadı. Hepsi yaklaşık beş bin kişiydi. *Ecnâd el-halkanın*⁷⁴³ sayıları iki binden fazlaydı. *Memâlik es-sultânîyyenin* sayısı bin idi. **Suriye**'den gelenlerle birlikte **Mısırlı** emîrlerin askerlerinin sayısı bin olup, **Mısır** ve **Suriye**'den gelen **gönüllülerin** dışında altı yüz tanesi de aşiretlerden idi.⁷⁴⁴

Sultan tarafından bu seferin kumandanı olarak **el-Emîr Tuğra Berdî el-Mahmûdî**'yi tayin etti ve kara ordusunun sorumluluğunu da ona verdi. Donanmanın kumandanı olarak ise **el-Emîr Aynal Cekemî** görevlendirdi. **el-Emîr Tuğra Bermiş** ve emîr **Murâd Hoca**'da yardımcı olarak tayin edilmişlerdir. Kara ve deniz kuvvetlerini yöneten iki kumandan arasındaki görev ve sorumluluklar bizzat **Sultan** tarafından her hangi bir yetki karmaşasına ve gaileye mahal vermemek sebebiyle tevzi edildi.⁷⁴⁵

Kıbrıs'a gerçekleştirilen bu son saldırı, planlama safhasında doğrudan **Kıbrıs**'a gidilecek şekilde gerçekleştirilmiş, **Suriye** sahillerine uğranılmamış, buralarda bulunan gemiler **Dimyât**'a gelmişlerdi. 1 Haziran Cumartesi günü bütün askerler **başkumandan Aynal el-Cekemî** dışında gemilere bindi ve açıldılar.⁷⁴⁶ Sefer **İskenderiye**'den⁷⁴⁷ başlamış, **Reşîd**'den geçerek

⁷⁴² İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, C. 14, s. 123; Sâlih b. Yahyâ, *Tarih Beyrût*, s. 250.

⁷⁴³ *Ecnâd el-halka/ricâl el-halka/halka el-mansûra/el-halka es-sultânîyye/ecnâd el-halka el-mansûra: Memlûk* ordusunu teşkil eden en önemli gruplardan birisidir. Bunlar profesyonel askerlerdi. İktâ sâhibiydiler. Halka askerleri bugünkü nizâmî askerlere benzemekteydi. Bunun sebebi *sultanın* değişmesine bağlı olarak değişmeyen sabit kuvvetler olmalarıydı. Savaşta ordunun kalp kısmını oluşturlardı. Önceleri ordu içinden seçilmiş belirli bir grubu temsil ederlerken daha sonraları mahallî kuvvetleri ve *evlâd en-nâsıda* içine alan bir yapıya bürünmüşlerdi; el-Kalkaşandî, *Subh el-'Aşâ*, C. 4, s. 16; Altan Çetin, *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât*, s. 118-120.

⁷⁴⁴ el-'Aynî, *'İkd el-Cumân (Yazması)*, s. 578.

⁷⁴⁵ el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 7, s. 136; İbn Hacer, *İnbâ el-Ğumr*, C. 2, s. 40.

⁷⁴⁶ Seferin başlangıcında ortaya çıkan bir aksilik can sıkıysa da çabucak telâfi edilebilmişti. Aynı bu olayı şöyle nakleder: "Küçük kü büyüklü yüzden fazla geminin kaptanı, "bugün rüzgar ters esiyor, denize açılmamak, yola çıkmamak gerekir" dedilerse de onların sözünü dinleyen olmadı. Bu esnada şiddetli rüzgar esti, her yer kararıp, gemiler birbirine çarptılar ve dört tanesi battı. Batan gemiler de insanlar kumaş, erzak ve atlar vardı. İnsanlar kurtarıldıysa da diğerleri kurtarılamadı. Batan gemiler **Re's Nevbet Emîr Tagrı Berdî, Emîr Kara Murâd Hoca**, şaraâhâne emîri **Emîr Yeşbek** ve **Tarabulus** askerlerinin gemisi idi. O gün misli görülmemiş can sıkıcı şeyler oldu. Ancak Allah o gün askerlere acıdı ve kurtulup erzaklarıyla birlikte karaya çıkabildiler. 6/7 Haziran, Perşembe günü **Emîr Hatat el-Beklemeşî** bir hecin devesi üzerinde

Temmuz ayı başlarında **Kıbrıs**'a varılmıştı.⁷⁴⁸ **Limasol**'un birkaç kilometre uzağındaki **Avidimo** sahiline çıkartma yapılmış⁷⁴⁹, kara kuvvetleri gemilerden inerek çadırlarını sahile kurmuşlardır. *Memlûk* ordusunun bir kısmı da gemilerde her hangi bir deniz saldırısına karşı mücehhez ve müteyakkız bir halde beklemişlerdi.⁷⁵⁰

Limasol kalesine yollanan birlik, **Kıbrıslıların** kaleyi tahkim etme ve çevresindeki hendeği genişletmeye çalıştıklarını görmüştü. Bu esnada *Müslümanlardan* bir kısmı kalenin surlarına tırmanmayı başarıp, bulundukları kısım da hâkimiyet tesis etmişler ve hatta buraya sancak dikmeye dahi muvaffak olmuşlardı. Akabinde de tüm kale fethedildi ve arkasından da yakıldı ve yıkıldı. Bu fetih **Kıbrıs** kuvvetlerinin özellikle de **Kral Janius**'un moral ve maneviyatını son derece bozmuştu.⁷⁵¹ Seferin bundan sonraki kısmını **el-'Aynî** mufassal

Sultan'ın huzuruna geldi ve olanları anlattı. Vaki olaylar sebebiyle başta **Sultan** olmak üzere herkes çok üzüldü. 7/8 Haziran, Cuma günü **Sultan, Hâcib el-Huccâb Sermâş Kaşık**'ı hazırladı ve onlara gitmekle görevlendirdi. Gemileri batan personele adaya sefere devam etmek yahut **Kâhire**'ye geri dönmek tercihlerinden birini seçmelerini bildirdi. Kalanlar ise devam edeceklerdi. Telef olanların telafi edilmesini emretti. Ayrıca beş yüz kantar peksimet, otuz bin ok, otuz zırh ve gidenlerin ihtiyaç duyulabilecek eşyayı da göndermişti. 20 Haziran Çarşamba günü sonunda, **Hâcib el-Huccâb Emîr Sermâş Kaşık Sultana** gelerek askerlerin durumunun emrettiği üzere düzeltildiğini bildirdi.", **'İkd el-Cumân (Yazması)**, s. 578-579; Sâlih b. Yahyâ ise bu olayın **Reşîd** limanında olduğunu ve **Reşîd** limanının ağzı dar olduğu için büyük ve ağır *hammâle* gemilerinden dört tanesi burada karaya oturduğunu ve tamir edilmek üzere geriye gönderildiğini nakleder, **Tarih Beyrût**, s. 250.

⁷⁴⁷ Gemilerin bir kısmı *İskenderiye* de kendilerine mâni olmak için yola çıkmış olan dört **Kıbrıs** gemisi ile karşılaşmış, birkaç gün boyunca karşılıklı ok atışları ile devam eden mücâdele diğer gemilerin yardıma gelmesiyle *Kıbrıslıların* kaçması şeklinde neticelenmiştir. Bu deniz savaşında on *Müslüman* askeri şehit olmuştur, İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 14, s. 125.

⁷⁴⁸ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 7, s. 137.

⁷⁴⁹ Sâlih b. Yahyâ, **Tarih Beyrût**, s. 250.

⁷⁵⁰ el-'Aynî, **'İkd el-Cumân (Yazması)**, s. 579.

⁷⁵¹ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 7, s. 136; İbn Hacer, **İnbâ el-Ğumr**, C. 2, s. 40; İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 14, s. 127; el-'Aynî **Limasol Kalesi**'nin fethini şöyle anlatır: "Bir grup ise gemilerde kalarak hazır vaziyette, *Frenk* gemilerini geldikleri zaman savaşmak ve karşılamak için beklediler. Sonra bir kısmı **Limasol** kalesine geldiler. Kaleyi, *Frenkler* tarafından bir önceki halinden daha güzel ve sağlam bir şekilde tamir edilmiş halde buldular ki bir önceki seferde kale *Müslümanlar* tarafından tahrip edilmişti. Etrafına da büyük bir hendek kazmışlardı. Süvariler oraya geldiler ve merdiven dayayıp tırmandılar. Diğer bir kısmı da surlara tırmandılar. Ancak merdivenlerin boyu bir zirâ'dan fazla kısa geldiğinden surun üstüne çıkamadılar. Ancak silahsız bir kimse surların tepesine tırmandı. Allah onu dininin bereketi ile korudu. Orada tam altmış muharip var idiyse de, Allah'ın sayesinde onlar bu şahsa bir şey yapamadılar. Bu kişinin surlara çıkıp orada tutunması üzerine diğerleri de surlara çıktılar ve orada çoğaldılar. Bunun üzerine *Frenkler* kaçtılar. *Müslümanlar* kaleyi aldılar ve **Sultan**'ın sancağını surların üzerine diktiler. Yüksek sesle tekbîrler, tehlîller ve **Peygamber**'e (a.s) salavatlar getirerek bunu etrafa da duyurdular. Kalenin içindeki askerlerin tamamını öldürdüler.", **'İkd el-Cumân (Yazması)**, s. 580.

olarak şöyle nakleder: “6 Temmuz Cumartesi günü Limasol limanına içi çeşitli harp aletleri ve savaşçılar ile dolu bir ğurâb geldi. Bunun üzerine hemen re’s nevbet **Emîr Tagrı Berdî** kendisinin de içinde bulunduğu bir ğurâbla kafirlerin ğurâbına doğru yöneldi. Bunu başka bir ğurâb daha takip etti. Kafirlerin ğurâbı bunlardan kaçıp yüz çevirdi. Aralarında **Arıkmas el-‘Alâî** ve **Ayas et-Tavîl**’in de olduğu Müslüman süvarilerinden bir grup, ağır silahlardan tecerrüd bir halde karada onu takiben at sürdü. Daha önce kaçıp giden düşman ğurâbının sahilde demirlemiş olduğunu ve ondan bir grub askerin silahlı olarak karaya çıktığını gördüler. Müslüman süvarileri atlarını o kafirlerin üzerlerine sürerek baskın yaptılar ve kılıçtan geçirdiler. Beşinin başlarını keserek başlarını Limasol kalesinin duvarlarına astılar. Bundan sonra askerler gemilerle Larnaka limanına gitmek istediler. re’s nevbet **Emîr Tagrı Berdî** bu isteğe muvafakat etmedi. Sonunda, **Emîr Tagrı Berdî** ve onun yanında görevlendirilen adamlarıyla birlikte karadan, **Emîr Aynal el-Cekemî** ise yanında görevlendirilenler birlikte denizden gitmeleri üzerinde anlaştılar ve bu şekilde Ramazan ayının ilk gününde 7 Temmuz, Pazar günü **Larnaka** limanında buluşmaya karar verdiler. Sonra hep birlikte tekbîrler, tehliller ve Peygamber’e (a.s.) salavatlarla karadan ve denizden yola çıktılar. **Emîr Tagrı Berdî** kısa bir müddet teahhür etmişti ki Frenklerin üç yüz atlıdan oluşan öncüleri ve keşif kuvvetleri ile pek çok yaya askeri birden ortaya çıktı. Müslümanlar süvarilerinden otuz kişilik bir birlik ve biraz yaya askeriyle bunlara doğru yöneldiler. Hep birden tekbir ve Peygamber’e (a.s.) salavatlar eşliğinde aziz ve celîl olan Allah’a tevekkül ederek onlara saldırdılar. Bunun üzerine kafirler yüz çevirip kaçtılar. Bunlar kaçtıktan çok kısa bir müddet sonra **Kıbrıs Sâhibi** yanında ordusu az önce kaçan gözcüler, **Kıbrıs** halkından pek çok insan, Katalanlardan ve Rodoslulardan birlikler, ayrıca parayla tuttuğu Türkmen askerlerinden⁷⁵² bir birlik olmak üzere on binden fazla askerle çıka geldi. İki taraf birbirine girdi. Harp vuku buldu. Büyük mücadele oldu. Gündüz saat dörtte savaş başladı. Aralıksız olarak kılıçlar kesmeye, mızraklar delmeye devam etti. Düşmanın çok olan sayıları az oldu, güçleri zayıfladı. Allah Müslümanlara yardım ederek zaferi onlara

⁷⁵² Kıbrıslıların safında savaşan Türkmenler Karamanoğlu Beyliği’nden **Ali Bey** fırkasına mensûb askerlerdi, (فاکثر المسلمون من القتل والأسر، وانهزم بقية الفرنج، ووجد معهم طائفة من التركمان، قد أمدهم بهم علي بك بن قرمان)، el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 7, s. 136; İbn Tagrıbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 14, s. 129; Kâzım Yaşar Koprıman, “İkdu’l-Cumân’da Karaman-Oğullarına Dâir Kayıtlar”, **Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı**, İzmir 1999, (Makaleler), s. 77; M.C. Şihâbeddin Tekindağ, “Karamanlılar”, **İslam Ansiklopedisi (M. E. B.)**, İstanbul, 1993, C. 6, s. 325; Altan Çetin, “Memlûklerin Kıbrıs ile İlişkileri”, s. 341.

bağışladı. Allah'ın düşmanları kaçtılar. Sayısız düşman askeri öldü, geri kalanı yaralandı. Ecellerinin tehir edilişinin ilmini Allah'tan başka kimsenin bilmediklerinden başka kurtulan olmadı.⁷⁵³ **Kıbrıs** Sâhibi Müslümanların eline geçti. Üç yerde yarası vardı. Ayrıca Katalan tâifesinin kumandanı da tutuklandı. Savaşta **Kıbrıs** Sâhibi'nin kardeşi de öldürülmüştü. Atlar Allah'a ortak koşan kafirlerin kanında yüzdüler. Bundan sonra Müslümanlar **Kıbrıs**'ın şehirlerine ve köylerine dağıldılar. Önlerine çıkan yerleri tahrip ettiler, yaktılar, esir aldılar, ganimet olarak ele geçirdiler. Pek çok kiliseyi de yıktılar. Yaktıkları cümlesinden olmak üzere en büyük haçlarının bulunduğu mekanda (**Stvarovuno/Cebel es-Salîb**)⁷⁵⁴ idi ki, pek çok insan uzak yerlerden ona tapınmak için gelirlerdi. Müslümanlar o günün akşamına öldürmeye, esir almaya, yıkmaya ve yakmaya devam ettiler. Sonra Larnaka limanında toplandılar, bu esnada limana Müslüman askerlerinin geri kalan kısmının olduğu gemilerde girdiler. 10 Temmuz Çarşamba günü **Kıbrıs** sâhibinin bir kardeşinin daha olduğuna dair birbiri peşi sıra haberler geldi. Onun **Kıbrıs**'ın baş şehri **Lefkoşe**'yi berkittiği ve **Kıbrıs** askerlerinin geri kalanı ile savaş için hazırlandığı öğrenildi. Bunun üzerine re's nevbet **Emîr Tagrı Berdî** askerleriyle **Lefkoşe**'yi almak için yola çıktı. Arkasından da **Emîr Tagrı Bermiş** kendi kuvvetleriyle yola çıktı. **Emîr Aynal el-Cekemî**'de deniz tarafından onları korumak maksadıyla gemilerdeydi. Aynal yedi karkûre ve sekiz gurâbın⁷⁵⁵, içlerinden biri daha önce **İskenderiye** limanına varmış olan muazzam büyüklükte bir karkûre idi, yaklaştığını kadar farketmedi. Savaşmaya başladılar. **Emîr Aynal**'da savaşmaya başladı. **Emîr Aynal**, re's nevbet **Emîr Tagrı Berdî**'ye elçi göndererek gelenleri haber verdi. Haberci **Emîr Tagrı Berdî**'ye yolda yetişti ve durumu bildirdi. Bunun üzerine mukaddem elf emîr **Emîr Tagrı Bermiş**, şâd eş-şarâbhâne **Emîr Yeşbek**, **Emîr Aynal el-Ecrûd** ve onlara bağlı askerler, geri kalan emîrlere ve onlara bağlı birliklere, bütün yaya askerler geri döndüler. Sadece **Emîr Tagrı Berdî** ve onunla birlikte olan altmış süvari geride kaldı. Denizde büyük bir savaş oldu ve savaş 11 Temmuz Perşembe günü sabahına kadar devam etti. **Emîr Aynal el-Cekemî** yanındakilerle birlikte gemilerde çok büyük gayret sarfederek savaştilar. Yağmur gibi ok yağmasına ve toplar atılmasına rağmen pek çok asker kendilerini düşman

⁷⁵³ Halîl b. Şâhin öldürülen Kıbrıs askeri sayısının altı bin kadar olduğunu belirtir, **Zubdetu Keşf el-Memâlik**, s. 142.

⁷⁵⁴ Besim Darkot, "Kıbrıs", **İslam Ansiklopedisi**, C. 7, s. 674.

⁷⁵⁵ el-Makrîzî, yedi gurâb ve yedi murabba'a olduğunu yazar, **es-Sulûk**, C. 7, s. 138.

gemilerine attılar. Allah Müslümanlara kafirlere karşı zaferi nasib etti, Allah'ın izniyle onları yendiler. Bir karkûreyi⁷⁵⁶ ele geçirdiler. Savaşın başından kazanılan vakte kadar onlardan yüz yetmiş bir kişiyi⁷⁵⁷ öldürdüler. Geri kalanları ise kaçtılar. Unutulmaz bir gün yaşandı. Re's nevbet **Emîr Tagrı Berdî**'ye gelince: O askerleriyle birlikte **Kıbrıs Hâkimi**'nin baş şehri Lefkoşa'ya doğru yöneldi. 11 Temmuz Perşembe günü sabahı burayı feth etti ve şehre girdi. **Kıbrıs Sâhibi**'nin sarayına kondu. Bundan sonra munâdiler **Kıbrıs** şehirlerinde emân duyurusu yapmaya başladılar. Lefkoşe'nin **Sultan Melik Eşref**'in -Allah onu yardımı ile güçlendirsin- şehirleri cümlesinden bir şehir olduğunu duyurdular. **Kıbrıs** halkının ileri gelenleri ve tüccarları kendi aralarında kendileri için verilen emân karşılığı para toplamaya karar verdiler. re's nevbet **Emîr Tagrı Berdî**'nin hizmetine gelip ona da bir miktar nesne takdim ettiler. **Sultan** için de para toplamayı üzerlerine aldılar. İş böylece kapandı. Sonra 12 Temmuz Cuma günü **Emîr Tanrı Bermiş** ve onunla birlikte bazı **Sultan** memlûkleri geldiler. Ancak onlar **Emîr Tagrı Berdî** tarafından verilen emânı duymamışlardı.⁷⁵⁸ Bu sebeple yağmalamaya, öldürmeye, esir almaya başladılar. Çok ürkütücü ve çılgınca şeyler yaşandı. **Kıbrıs** halkından ve şehirlerinden çok eşya ve çok esir aldılar. Bu yaptıkları büyük bir hataydı çünkü emân verildikten sonra bunların yapılması caiz değildi. Bu yapılan gaza şartlarına da uymuyordu. Bundan sonra **Kıbrıs Sâhibi**'nin sarayını yaktılar. **Emîr Tagrı Berdî** bu yangından güçlükle çıkabildi. Sonra hepsi birden denizdeki gemilere yöneldiler. Denizde gemilerde kalan askerlerle bir araya geldiler.⁷⁵⁹

Memlûk ordusu **Lefkoşe**'de iki gün bir gece kaldıktan sonra buradan ayrıldılar. **Larnaka**'ya doğru yöneldiler ve burada yedi gün kaldılar. Bu süre içerisinde ele geçirmiş oldukları esirlerin sayımını da yaptılar. Üç bin yedi yüz⁷⁶⁰ kadar kişiyi esir aldıklarını gördüler. Adada geçirdikleri süreyi ve elde ettikleri başarıları kâfi görmüş olacaklar ki dönüş hazırlıklarına başladılar.

⁷⁵⁶ el-Makrîzî ve İbn Tagrıbirdî ele geçirilen geminin *murabba'a* sınıfından olduğunu söylerler, **es-Sulûk**, C. 7, s. 138; **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 14, s. 130.

⁷⁵⁷ el-Makrîzî öldürülen Kıbrıslı asker sayısını bin beş yüz olarak verir, , **es-Sulûk**, C. 7, s. 138.

⁷⁵⁸ İbn Hacer, şehirde bulunan askerlerin **Kıbrıs Kralı**'nin sarayında Cuma namazını kıldıklarını yazar. Şehre **Emîr Tagrı Bermiş** ile giren askerler belki de tüm askerlerin Cuma namazında olması sebebiyle bu malûmatı öğrenememişlerdi, **İnbâ el-Ğumr**, C. 2, s. 41.

⁷⁵⁹ **'İkd el-Cumân (Yazması)**, s. 580-582.

⁷⁶⁰ Halîl b. Şâhin'e göre esir sayısı üç bin altı yüzdü, **Zubdet Keşf el-Memâlik**, s. 144.

Memlûk ordusunun savaşı kazandığı ve adayı fethettiği haberi bu esnada **Kâhire**'ye ulaşmıştı. **Sultan** zaferin müjdesini işittiği vakit sevinçten uçacakmış gibi olmuş, mutluluktan ağlayarak Allah'a şükretmişti.⁷⁶¹ Fethin habercisi ve müjdecisi olarak **Kalet el-Cebel**'de yedi gün müddetle davullara vuruldu. Ayrıca **Kıbrıs** ile ilgili fetihnâme **Kâhire**'nin büyük camilerin de halka okundu.⁷⁶² Bu esnada **Magosa (Fama Costa)** halkı da adadaki *Memlûk* ordusundan aman talebinde bulundu ve bu istekleri kabul edildi.⁷⁶³

8 Ağustos Çarşamba günü **Tîne**'den **Dimyât**'a çok sayıda gemi geldi. *Gâzileri* taşıyan bu gemiler, yükleri boşaltıldıktan sonra **Sultan**'ın emri ile görevlendirilen *memâlîk es-sultânîyye* tarafından koruma altına alınmak maksadıyla **İskenderiye**'ye götürüldüler.⁷⁶⁴ 13 Ağustos 1426 tarihinde Ramazan bayramının 1. günü askerler **Kâhire**'ye vardılar.⁷⁶⁵ Şehir *gâzileri* karşılamak üzere baştan ayağa süslenmişti. Birlikler gemilerden indiler ve yürüyüş düzeni aldılar. Savaşa katılmış süvariler önde, arkalarında piyade sınıfı ve gönüllüler kendilerini karşılamaya gelmiş olan mahşeri kalabalığı **Kâhire**'nin caddelerinden tekbirler ve tehliller arasında selamlayarak geçtiler. Arkalarında sayısı üç bini

⁷⁶¹ İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 14, s. 130-131; Eşref Buharalı, "Kıbrıs'ta İlk Türkler", s. 107

⁷⁶² İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 14, s. 131; el-'Aynî bu yaşananları şöyle zikreder: "*Re's Nevbet Emîr Canıbek'i bu büyük fethin müjdesini Sultan ve diğer Müslümanlara vermek üzere gönderdiler. 28 Temmuz 1426 Pazar günü Tîne Kâtıya'dan güvercin postası ile bir haber geldi. Postada Emîr Canıbek'in yanında askerlerle vâsıl olduğu yazıyordu. 29 Temmuz Pazartesi günü Emîr Canıbek yanında diğer emîrlerin zikrettiğimiz bütün bu olan biteni yazdıkları mektupları geldi. Onlar, yanlarında esir ve aşağılanmış Kıbrıs Sahibi olduğu halde yolda olduklarını söylüyorlardı. Askerler bu habere sevindiler ve birbirlerine müjdelediler. Müjde davulları çalındı, sokaklar ve ümerânın evlerinin kapıları süslendi. Sultan gelenlere at ve hecin devesi temin edilmesini, bol bol yiyecek verilmesini ve çadırlar kurulmasını da emretti. Sonra kâtib es-sırr Bedr ed-Dîn b. Muzhir'e gelen mektubu el-Eşrefiyye ve el-Mueyyediyye'de okunmasını emretti. Bedr ed-Dîn ve dört mezhebin baş kadısı Eşrefiyye'ye geldiler. Kadı Şeref ed-Dîn el-Halebî el-Eşrefiyye minberine çıktı ve mektubu okudu. Halk tekbirler, tehliller ve Peygamberimiz Hz. Muhammed'e (a.s.), salavatlar ile tezahüratta bulundular ve haberlere çok sevindiler. Sonra buradan kalkıp el-Mueyyediyye'ye gittiler. Kadı Şehâbed-Dîn b. et-Takî el-Mâlikî burada ayağa kalktı yola bakan bir pencereden mektubu okudu. Orada toplanmış olan halk tekbirler ve Peygamber'e (a.s.) selavatlarla büyük bir tezahüratta bulundular. Untulmaz bir gün yaşandı.*", **'İkd el-Cumân (Yazması)**, s. 584.

⁷⁶³ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 7, s. 136.

⁷⁶⁴ el-'Aynî'ni bununla ilgili olarak "**Sultan** dört yüz *memlûk*ün ve *tablhâne emîr*lerinden dört kişinin gelenleri karşılamak ve onlara refakat etmek için gitmesini emretti. Onlar gelenlerden gemileri alıp **Dimyât**'tan **İskenderiye**'ye göndereceklerdi" der, **'İkd el-Cumân (Yazması)**, s. 582;. Bu büyüklükte bir grubun gönderilmesinin asıl sebebi ise *Frenklerin* esir edilmiş olan **Kıbrıs Kralı**'nın yardımına gelmesinden korkulmasıydı, İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 14, s. 133-134.

⁷⁶⁵ Sâlih b. Yahyâ'ya göre Ramazan bayramından önce **Kâhire**'ye vardılar, **Tarih Beyrût**, s. 251.

bulan develer ve eşeklere yüklenmiş ganimet malları, onların arkasında elleri kelepçelenmiş ve başında tacı olduğu halde eşeğe bindirilmiş **Kıbrıs Kralı** ve onun da arkasında esirler kalabalığının arasından geçtiler. Bu esnada diğer askerler de *gâzilerin* geçtikleri yolun her iki yanına saf halinde dizilmişlerdi.⁷⁶⁶ *Gâziler* ve seferin kumandanları **Sultan** tarafından karşılanıp tebrik edilip, rütbeler, çeşitli hediyeler, giysiler ile ödüllendirildiler. **Kıbrıs Kralı Canus**'ta bir esir olarak **Sultan**'ın huzuruna çıkarıldı. **Sultan**'ın huzurunda yeri öperek onu karşıladı ve **Sultan**'ın oturduğu eyvana çıkana kadar merdivenin her basamağı öptürüldü (Bu esnada **Kralın Sultan**'ın haşmetinden dehşete düşerek birkaç kez bayıldığı, her seferinde de ayılıp törenin devamının sağlandığı kaydedilir).⁷⁶⁷ Bu son derece ihtişamlı ve görkemli törene tanıklık edenler sadece *Memlûk ümerâsı* olmamış, *Osmanlı Devleti*'nden **Sultan Murâd**'ın elçileri, *Türkmen* emîrlerinin elçileri, *Aden Sâhibi*'nin ve *Tunus Sâhibi*'nin elçileri, *İbn Naîr Araplarının* ve *Suriye*'den **Arap Emîri Azra**'nın elçileri ve **Mekke Şerîfi Berekât**'ta iştirak etmişlerdi. Sonra **Kral** kalenin burçlarından birine götürülerek hapsedildi.⁷⁶⁸

Sultan Barsbay ve **Kıbrıs Kralı** arasında serbest bırakılmasının şartlarını belirlemek üzere görüşmeler yapıldı ve *Frenk konsilinin* cizye ödeyeceğini ahdetmesi üzerine **Kıbrıs Kralı Janius** serbest bırakıldı, ve bir anlaşma imzalandı. Bu görüşmeler esnasında **Kral**, *fidye* karşılığı serbest kalacağını belirten **Sultan**'a her defasında esir olduğunu, tüm malının ruhu olduğu ve bir *dirheme* dahi sâhip olmadığını belirterek fidye ödemeye yanaşmamıştı. Anlaşma şartlarına göre, **Janius** için ödenmesi kararlaştırılan iki yüz bin bin *dinar*ın yüz bin *dinarlık* kısmı hemen ödenecek, geriye kalan yüz bin bin *dinar* da, **Kral'ın** memleketine sağ ve salimen dönüşünden sonra ödenecekti.⁷⁶⁹ İlave olarakta *Kâhire Sarayı* mensuplarına yetmiş bin *dinar*,

⁷⁶⁶ İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, C. 14, s. 134-136; Sâlih b. Yahyâ, *Tarih Beyrût*, s. 251.

⁷⁶⁷ Sâlih b. Yahyâ, *Tarih Beyrût*, s. 251; İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. 2, s. 108; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, C. 14, s. 135.

⁷⁶⁸ el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 7, s. 139-140; Sâlih b. Yahyâ, *Tarih Beyrût*, s. 251; İbn Hacer, *İnbâ el-Ğumr*, C. 2, s. 42; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, C. 14, s. 135-136.

⁷⁶⁹ el-'Aynî, *'İkd el-Cumân (Yazması)*, s. 585; Sâlih b. Yahyâ, *Tarih Beyrût*, s. 251; İlk başta **Kral**'dan talep edilen fidye bedeli beş yüz bin *dinar* iken bu daha sonra pazarlıkla iki yüz bine düşürülmüştür, İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, C. 14, s. 138.

Mekke ve **Medine** şehirleri için de beş bin *dinar* ödeyecekti.⁷⁷⁰ Ayrıca **Kıbrıs Krallığı** yirmi bin *dinar* vergiyi senevî olarak *Memlûk Devleti*'ne ödeyecek ve ilave olarak iki bin yün elbise, çuha ve kıymetli hediyeleri de yine senevî olarak takdim edecekti.⁷⁷¹ Bunların karşılığında da **Sultan** bundan sonra *nâibi* olacak **Kıbrıs Kralı**'nı *Venedikliler* ve *Katalanlara* karşı himaye edecekti. Şartlar yerine getirildikten sonra **Kıbrıs Kralı** 1427 Mart ayı içinde salıverildi.⁷⁷²

Barsbay Kıbrıs'ı feth ettikten sonra planının ikincisi safhası olan **Rodos Adası**'na meyletti. Zira **Akdeniz** sahillerine düşen *Memlûk* şehirlerini tamamen emniyet altına alabilmenin yolu bu adayı da ele geçirmekten geçiyordu. **Sultan**'ın bu planından haberdar olan **Rodos Hâkimi Antoine Flovian**, 1427 senesinin Ocak/Şubat ayında **Kâhire**'ye elçisini göndererek aman dilemiş, elçi beraberinde getirdiği altı yüz *dinar* değerindeki çeşitli hediyeleri **Sultan**'a sunduktan sonra kendilerinden ne istenirse vermeye hazır olduklarını ifade etmiştir.⁷⁷³

4. FETİHTEN SONRA KIBRIS'LA MÜNÂSEBETLER

1427 senesinin Ekim ayında **Kıbrıs Hâkimi** elli bin *Venedik dinarını* vergi olarak **Kâhire**'ye göndermişti. **Barsbay**, bu paranın *Eşrefiyye dinarına* tahvîl edilmesini emretti.⁷⁷⁴ 1432 senesinin Haziran/Temmuz ayında **Kıbrıs Kralı**

⁷⁷⁰ A. CLOT, *Kölelerin İmparatorluğu*, s. 115.

⁷⁷¹ Sâlih b. Yahyâ, *Tarih Beyrût*, s. 251; İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. 2, s. 108-109.

⁷⁷² İbn Şâhîn, *Neyl el-Emel*, C. 4, s. 210; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 7, s. 140; Halîl b. Şâhin, *Zubdet Keşf el-Memâlik*, s. 144, *Kral*'ın bu kadar uzun süre esir olarak kalmasının sebebi, özgürlüğü karşısında ödemesi gereken fidyeyi ancak tedarik edebilmesiydi.

⁷⁷³ İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. 2, s. 113; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, C. 14, s. 140-141; İbn Şâhîn, *Neyl el-Emel*, C. 4, s. 214.

⁷⁷⁴ İbn Şâhîn, *Neyl el-Emel*, C. 4, s. 226; İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. 2, s. 117; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, C. 14, s. 147.

Janius'un ölümü üzerine⁷⁷⁵, **Kral**'ın oğlu **Juvan**'ın babasının yerine **Sultan**'ın *nâibi* olarak tayin edilme törenini icra etmek üzere ayândan bir kişiyi kendisine vekil olarak seçmiş ve altmış kişilik bir *memlûk* grubunu da ona tabi kılmıştı. Bu grup 23 Ağustos 1432 tarihinde **Dimyât**'tan iki *şînî* gemisiyle **Kıbrıs**'a gitmişti. **Kıbrıs**'ta büyük saygıyla karşılanan *Memlûk* heyeti, **Barsbay**'ın **Juvan**'a yazdığı mektubu, sarayda **Juan**'a takdîm etmişlerdi. Daha sonra iki papazın önünde sadakat ve itaat yemini ettirdikten sonra, *hil'at* giydirmiş ve *nâib* olarak **Kıbrıs**'a tayin etmişlerdir. Bundan sonra da *Memlûk* grubu ve elçisi, **Kıbrıs** sokaklarında önlerrinde munâdiler olduğu halde dolaşarak **Juvan**'ın **Kıbrıs**'ın yeni *nâibi* olduğunu halka ilan etmiş, halka ona tabi olmalarını nasihat etmişti. **Juan** babasından kalan ve ödemesi gereken yirmi dört bin *dinar* vergi içinde **Sultan**'dan bazı kolaylıklar talep etmişti. Buna göre on bin *dinar*ın karşılığı yedi bin yün elbiseyi gelen gruba takdim etmiş, on bin *dinar* için bir sene mühlet istemiş, dört bin *dinardan* da muaf tutulmayı talep etmiştir. Ayrıca **Sultan**'a hediye olarakta kırk yün elbise vermişti. *Memlûk* elçisi 1432 senesinin Eylül/Ekim ayında altı günlük yolculuk ve on gün adadaki ikamet olmak üzere on altı günün ardından **Kıbrıs**'tan döndükten sonra **Sultan**'ın huzuruna çıkarak, **Juvan**'ın mektubunu takdim etmiş, adadaki müşâhedelerini zikretmişti. **Sultan** anlatılanlardan fazlasıyla memnun kalmıştı. Zira babası öldükten sonra **Juan**'ın isyan edeceğine ve *cizye* ödemeyeceğine dâir **Mısır**'da dolaşan fısıltıların hakikati yansıtmadığı anlaşılmıştı.⁷⁷⁶

25 Ağustos 1458 tarihinde, **Sultan Eşref Aynal**'ın saltanatı esnasında (1453-1461), **Kıbrıs Kralı Juvan** ölmüş⁷⁷⁷, yerine kızı geçirilmiştir. **Juvan**'ın çocuk yaştaki oğlu **2. Jacques**, bu durum karşısında **Kâhire**'ye gelerek babasının yerine tayinini **Sultan**'dan talep etmişti.⁷⁷⁸ **Sultan Eşref Aynal** bu talebe olumlu yaklaşmış, düzenlenen bir eğlence esnasında **2. Jacques**'e

⁷⁷⁵ İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. 2, s. 143; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, C. 14, s. 195; İbn Şâhîn, *Neyl el-Emel*, C. 4, s. 314.

⁷⁷⁶ İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. 2, s. 144; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, C. 14, s. 195, 197-198; Eşref Buharalı, "Kıbrıs'ta ilk Türkler" s. 113-114.

⁷⁷⁷ İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. 2, s. 349.

⁷⁷⁸ İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. 2, s. 354; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, C. 16, s. 108.

kendisini **Kıbrıs**'a atayacağını, memleketini kurtaracağına dâir söz bile vermişti.⁷⁷⁹ **Sultan** olaya müdâhil olmak üzere derhal donanmanın hazırlanmasını emretmiş, **Kırk Şebek** olarak marûf **ez-zeredkâş Sungur el-Eşrefî**'yi donanmanın tefrişi ve yeni gemilerin inşası için görevlendirilmiştir.⁷⁸⁰ Gemilerin inşa edilmesi maksadıyla lazım gelen kerestenin temini için de *emîr 'aşere* rütbesinde dört *emîr* gemilerle **el-Cûn**'a⁷⁸¹ kereste temini için gitmişlerdir. **el-Cûn**'a kereste temini için giden bu gemiler yolda tesâdüf ettikleri bir *Frenk* gemisinden yüz elli kişiyi esir almış olarak geri döndüler.⁷⁸² Bu esnada da *el-Hâsekî Tanrı Berdî et-Tayyârî*'yi adadaki durumu teftiş için görevlendirmişti.⁷⁸³ **Tanrı Berdî Kıbrıs**'tan hem prensin hem de prensesin tarafını tutan iki fırkaya bölünmüş adanın soyluları ve ileri gelenleri ile birlikte süratle döndü ve adadaki durumu **Sultan**'a nakletti.⁷⁸⁴ 26 Mayıs 1460 tarihinde **Kale**'de **Kıbrıslılarla** yapılan toplantıda **Sultan**, tercihinin *presesten* yana kullandı, *presese hil'at* ve *taklîd* takdîm edecek olan *museffir*⁷⁸⁵ olarakta **Tanrı Berdî et-Tayyârî**'yi görevlendirdi. Toplantı esnasında, protokolde *mukaddem el-ulûftan* daha aşağıda bir mevkide oturtulan *prens*, ağlayarak *krallık* makamının kendi hakkı olduğunu, kendisinin *sultâna* sığındığını ifâde etmişse de **Sultan** bu yakarışı kaale almamış, kendisine tahsîs olunmuş olan yere dönmesini emretmişti. Bunun üzerine *prens* salonu terkederek kaldığı yere dönmüştü. Toplantı bitip de taraflar dağılırken, **2. Jacques**'in taraftarları prensesi destekleyenlere saldırınca, **Sultan**'da kararını değiştirmiş, **2. Jacques**'i *kral* ilan ettiğini bildirmişti.⁷⁸⁶ 7 Haziran'da **Kıbrıs**'a gidecek ve prensi tahtına oturtacak olan askerler **Sultan** tarafından teftiş edilmiş,

⁷⁷⁹ İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 16, s. 108; İbn Şâhîn, **Neyl el-Emel**, C. 6, s. 63.

⁷⁸⁰ **Sungur el-Eşrefî** gemilerin inşası için halkın dikili ağaçlarını da zorla kestirmiş, direnen yahut karşı koyanlara da çeşitli fenalıklar yapmıştır. Bu sebeple yaşadığı dönem içinde **Kâhire**'nin en fazla nefret edilen simalarından biri haline gelmiştir, İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 16, s. 125-126, 135; İbn Şâhîn, **Neyl el-Emel**, C. 6, s. 65.

⁷⁸¹ en-Nuveyrî eserinin "*Denizler ve Adalar*" kısmında **Venedik** körfezini açıklarken burası için "**Cûn el-Benâdika**" ve "**el-Cûn**" isimlerini kullanır. Körfezin genişliği karşılıklı iki kıyısı arasında yetmiş mil idi. Bu körfezin etrafını *Frenklere* ait güzel şehirler çevirmişti, en-Nuveyrî, **Nihâyet el-Ereb**, C. 1, s. 222

⁷⁸² İbn Şâhîn, **Neyl el-Emel**, C. 6, s. 69-70.

⁷⁸³ İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 16, s. 109.

⁷⁸⁴ İbn Şâhîn, **Neyl el-Emel**, C. 6, s. 75; İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. 2, s. 359; İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 16, s. 119.

⁷⁸⁵ *Taklîd* ve *hilat* ile birlikte yeni tayin olunmuş kişiye, tayin olunduğu yere kadar refakat eden görevli.

⁷⁸⁶ İbn Şâhîn, **Neyl el-Emel**, C. 6, s. 84; İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 16, s. 123-124.

sefere katılacak olan askerler seçilmişlerdi.⁷⁸⁷ Seferin başlangıç noktası olarak **Dimyât** limanı seçildiğinden **İskenderiye**'deki ve diğer limanlardaki bütün gemiler buraya getirtilmişti.⁷⁸⁸ 22 Temmuz günü, sefere katılacak olan el-*memâlik es-sultânîyye* askerlerine on beşer *dinar nafaka* verilmişti. Gemileri **İskenderiye**'den **Dimyât**'a getirmeye giden askerlere de onar *dinar* verilmişti.⁷⁸⁹ **Sultan** 27 Temmuz günü donanmayı teftiş etmek üzere **Arva Adası**'na gitmiş, burada inşası biten gemileri incelemiş, bu gemilerden mes'ul **Emîr Sungur**'u ve gemi ustalarını mükafatlandırmıştı.⁷⁹⁰

5 Ağustos 1460 tarihinde **Kıbrıs**'a 2. **Jacques**'i tahta geçirmek üzere gidecek olan gönüllüler ve denizci tayfası hariç sayıları beş yüzden fazla el-*memâlik es-sultânîyye* askeri Nil nehri yoluyla yola çıktı. Seferin komutası kara ve deniz olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Kara birliklerinin kumandanı olarak **Sultan**'ın damadı ed-*devâdâr el-kebîr*⁷⁹¹ el-**Emîr Yunus el-Akbâî** tayin edilmiş, deniz kuvvetlerinin komutası ise el-**Emîr Kanım Hoca**'nın idâresine bırakılmıştı. *Hâcib el-huccâb el-Emîr Karâkâş Sudun el-Înâlî*'de bu birliğin içindeydi. Bu üç yüksek rütbeli kumandanın haricinde *ümerâ et-tablhânâttan* üç, *ümerâ el-âşerâttan* yedi emîr sefere iştirâk etmişti.⁷⁹² Askerler adaya çıktıktan sonra bir süre orada beklemişler⁷⁹³ ve el-**Emîr Canıbeg el-Ablak ez-Zâhirî** ve bir miktar askeri adada bırakarak tekrar **Mısır**'a doğru hareket etmişlerdi. **Mısır**'a dönen *gâzilerin* kumandanları ve **Yunus el-Akbâî**, **Sultan** tarafından *hil'at*lerle mükafatlandırılmışlardı. Ancak şu da bir gerçektir ki, geriye dönen bu birlik

⁷⁸⁷ İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. 2, s. 354-355; İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 16, s. 123-124.

⁷⁸⁸ İbn Şâhîn, **Neyl el-Emel**, C. 6, s. 87.

⁷⁸⁹ İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 16, s. 126.

⁷⁹⁰ İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. 2, s. 361, 362; İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 16, s. 126

⁷⁹¹ *Devâdâr*: Divit yani *hokka* tutucu demektir. *Sultan* tarafından başkalarına yazılacak mektup ve *menşûrları* yerlerine götürmek, dışardan gelenleri *sultana* sunmak, *sultanla* görüşeceklere protokolü öğretmek, hep onun görevleri arasındaydı. Sayılarının ona kadar çıktığı olmuştur. Birinci dereceden olanına *ed-devâdâr el-kebîr* denilirdi. 14. yy.'ın ikinci yarısından sonra *ümerâ el-mi'*nden seçilir olmuştur, el-Kalkaşandî, **Subh el-'Aşâ**, C. 4, s. 19; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Medhal**, s. 356-357.

⁷⁹² İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 16, s. 126-127.

⁷⁹³ Burada beklemelerinin sebebi, **Ada**'ya vardıkları anda karşılaştıkları sert fırtına olmalıdır. Fırtına sebebiyle gemiler birbirinden ayrıldıkları için, askerlerin hepsi aynı anda karaya çıkamamışlar, önce ayak basanlar diğerlerini beklemek zorunda kalmışlardı. Fırtına esnasında gemi kaybı olmamışsa *Hâcib el-Huccâb el-Emîr Karakaş*'ın öldüğü haberi gelmiştir, İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. 2, s. 363; İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 16, s. 129,130

Sultan'dan izinsiz ve de bir netice elde etmeye sebat etmeksizin geriye dönmüşlerdi. Üstelik bir de mükâfatlandırılmış olmaları askerler arasında şaşkınlığa sebep olmuştu.⁷⁹⁴

1461 yılında **Sultan Eşref Aynal** öldüğünü ve yerine oğlu **Şehab ed-Dîn Ahmed**'in (1461) geçtiğini görüyoruz. Bu yılda **Kıbrıs**'ta bulunan **Memlûk** birliğinin kumandanı **Canıbeg el-Ablak ez-Zâhirî**, **Sultan Eşref Aynal**'ın hala hayatta olduğunu zannederek ona faaliyetlerini içeren bir mektup gönderdi. Buna göre, **Memlûk** askerleri, 24 Aralık 1460 tarihinde **2. Jacques**'in adamlarının da yardımıyla **Girne**'ye hücum ederek şehrin kalesini kuşatmışlar, ilk çarpışmada sekiz kişiyi öldürerek bir grubu esir almışlar, ikinci çarpışma da ise **Girne** kalesinin muhafızını öldürmüşlerdi. Bir diğeri de kendisini surlardan aşağı atarak intihar etmişti. Beş kişiyi de esir almışlardır. **2. Jacques**'in kız kardeşinin **Rodoslulardan** muâvenet alarak direndiğini, yardıma gelen **Rodos** gemilerinden bazılarının ele geçirilip yüz kadar askerin esir alındığını da bildirmişti. Ayrıca büyük bir zorlukla **Baf** kalesinin bazı surlarının kuşatıldığını, **Magosa**'daki **Cenevizlilerin** prensesin yardımına gelmeden evvel takviye kuvvet gönderilmesinin talep edildiğini görüyoruz.⁷⁹⁵ **Canıbeg el-Ablak**'ın yardım ve takviye talebine **Sultan Hoşkadem** (1461) cevap vermiş, 17 Ağustos 1461 tarihinde adaya gitmek üzere bir birlik hazırlattıysa da birkaç gün sonra göndermekten vaz geçmişti.⁷⁹⁶ Aynı yılın Ekim ayında **Kıbrıs**'ta bulunan **Tarabulus nâibi el-Emîr İyâs et-Tavîl en-Nasırî**'nin izin almaksızın adadan ayrılarak **Dimyât**'a gelmiş ve orada **Müslüman** askerini yalnız bıraktığı gerekçesiyle **Sultan** tarafından **Dimyât**'a gönderilen **şâd eş-şarâbhanât**⁷⁹⁷ **Kâıytbây el-Mahmûdî** tarafından tutuklanarak **İskenderiye**'de hapse atılmıştı.⁷⁹⁸ 1462 senesinin Nisan ayında adadan, **Magosa Kalesi**'nin kuşatıldığı ve yardıma

⁷⁹⁴ İbn Şâhîn, **Neyl el-Emel**, C. 6, s. 95; İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. 2, s. 364; İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 16, s. 128-130.

⁷⁹⁵ İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. 2, s. 372; İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 16, s. 194.

⁷⁹⁶ İbn Şâhîn, **Neyl el-Emel**, C. 6, s. 124; İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 16, s. 230.

⁷⁹⁷ *Sultan'ın şaraphânesinin nâzırı* demek olup, *şaraphânede* bulunan şeker, içecekler, ilaç, meyve vs.,yi tedârik ve sarfetmekle görevli idi. Aynı zamanda burada korunan çini kap kacaktan da mes'ûl idi, Kâzım Yaşar Koprıman, **Mısır Memlûkleri Tarihi**, s. 122.

⁷⁹⁸ İbn Şâhîn, **Neyl el-Emel**, C. 6, s. 131; İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. 2, s. 389; İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 16, s. 232.

ihtiyaç olduğuna dâir haber gelmiştir. **Sultan** Mayıs ayında takviye gönderilmesini emretmişti.⁷⁹⁹

1463 senesinin Mart/Nisan ayında beş yüz fazla *el-memâlik es-sultânîyye* askerine ilaveten *gönüllüler*, gemi ustaları ve yardımcı kuvvetlerden ibâret bir birlik *hâcib el-huccâb el-Emîr Berdi Beg el-Başmakdâr* ve **el-Emîr Canıbeg Kılıksız el-Eşrefî**'nin idâresi altında adaya takviye için gönderilmişti. Ayrıca bu iki emîre yardımcı olmak üzere on iki emîr daha tayin olunmuştu. **el-Emîr Berdibeg**'e beş bin *dinar*, **el-Emîr Canıbeg**'e üç bin *dinar*, 'aşrevât emîrlere'ne iki yüzer *dinar*, *el-memâlik es-sultânîyyeden* her bir askere ise on beşer *dinar nafaka* verilmişti.⁸⁰⁰ Kuvvetler Nîl yoluyla **Dimyât**'a oradan da **Kıbrıs**'a gittiler. Ancak bu birlik 1463 senesinin Kasım ayında ansızın **Sultan**'ın izni olmaksızın **Mısır**'a geri dönmüştü. **Sultan** çok kızdıysa da elinden bir şey gelmediği için tepki gösterememiş hatta seferin iki kumandanına ve diğer emîrlere hediyeler vermişti.⁸⁰¹

1464 senesinin Mart ayında **2. Jacques**, habercisi **Ya'kûb** vasıtasıyla adada meydana gelen gelişmelerden **Sultan**'ı haberdar etmiştir. Gelen haberler, *Memlûk* emîrleri arasındaki çekişmenin adaya da yansıdığı yönünde idi. Şöyle ki, **Magosa** şehri ve kalesi *Cenevizlilerin* elinden alınıp **el-Emîr Cânıbeg**'e teslim edilmiştir. **Canıbeg** burada şehir ahalisine karşı menfî bir tutum takınıp güzel küçük çocuklara zorla el koymuş, şehir ahalisinin "*biz kenti size emân ile teslim ettik, siz de bize şehri teslim aldıktan sonra iyilikten başka bir şey yapmayacağınıza dâir and içtiniz, sizler Müslümansınız o halde bu yaptıklarınız nedir?*" şeklindeki sitemlerine de aldırış etmemişti. Bunun üzerine halk **Canıbeg**'i **Lefkoşe**'de bulunan **2. Jacques**'e şikayet edilmişti. **2. Jacques** bir adamını **Magosa**'ya göndererek **Canıbeg**'den bu tutumuna bir son vermesini istemiş, **Canıbeg**'in cevabı bu adamı dövmek suretiyle olmuştu. Aynı taleple gelen ikinci adamı ise okla vurmuştu. Nihayetinde **2. Jacques** meseleyi kendisi

⁷⁹⁹ İbn Şâhîn, **Neyl el-Emel**, C. 6, s. 142.

⁸⁰⁰ İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. 2, s. 403, 233; İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 16, s. 244; İbn Şâhîn, **Neyl el-Emel**, C. 6, s. 159.

⁸⁰¹ İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C. 2, s. 416; İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C. 16, s. 252; İbn Şâhîn, **Neyl el-Emel**, C. 6, s. 182.

halletmek üzere **Magosa**'ya gelmiş, **Canibeg**'e şehir halkının şikayetlerini iletmişti. **Canibeg**, **2. Jacques**'in sözlerine aldırış etmediği gibi kendisine hakaretle karşılık vermişti. **2. Jacques** aynı sebeplerle **Canibeg**'le tekrar görüşmesi ilkinden farksız olmuş, bu sefer **Canibeg** elindeki sert cisimle **2. Jacques**'e vurarak onu bayıltmıştı. Bu durum karşısında **2. Jacques**'in muhafızları saldırıya geçerek **Canibeg** ve *el-memâlik es-sultânîyyeden* yirmi beş askerini öldürmüşlerdi. Böylelikle **Magosa**'nın idâresi de **2. Jacques**'e geçmiştir. Bu hadiseyle ilgili değişik rivâyetler olması sebebiyle **Sultan**, olayın aydınlatılması maksadıyla **el-Emir Sudun el-Mansurî**'yi **Kıbrıs**'a tahkikat için göndermiştir.⁸⁰² 1473 senesinde de **Kıbrıs Kralı 2. Jacques** ölmüştü.⁸⁰³ **2. Jacques**'in ölümüyle *kral* ünvanını *Venedikli* karısından olan ve henüz birkaç aylık oğlu almış, bu bebeğin daha bir yaşındayken ölümü üzerine de ada tamamen **2. Jacques**'in *Venedikli* karısı **Caterina Cornaro**'nun denetimine geçmişti. **2. Jacques**'in son dönemlerinde ve özellikle de karısı **Caterina**'nın denetimi altında geçen sürede adanın, *Memlûk Devleti*'ne sadece vergi bağıyla şeklen bağlı olduğunu görüyoruz. Zira bu süreçte *Hristiyanlar* ile birlikte hareket etme cihetine gidilmiş, *Osmanlılara* karşı tesis edilen *Akkoyunlu-Karamanoğulları* ve *Hristiyan* ittifakına *Kıbrıslılar* da katılmış, bu ittifâkın gemileri *Osmanlı* sahillerine taaruzlarda bulunmuşlardı.⁸⁰⁴ *Memlûk Devleti* bu durum karşısında her hangi bir tedbîr yahut kısıtlama düşünmez iken, ödemeleri gereken vergiyi geciktirdikleri anda duruma müdâhil olmuşlardı. **Sultan Eşref Kayıtbay**, verginin aksaması üzerine **Hoca Muhammed b. Mahfuz el-Mağribî**'yi **Caterina**'ya göndererek onu uyarmış, diğer taraftan da askerî müdâhele seçeneklerini düşünmeye başlamıştı. Ancak verginin gelmesi üzerine askerî müdâhele gündemden düşmüştü.⁸⁰⁵ 1489 yılında ise **Caterina**, adadaki hâkimiyetini **Venedik**'e bırakmak zorunda kalmıştı. *Memlûk Devleti* cihetinden ise bu durum o an için her hangi bir sorun teşkil etmemişti. Yalnızca vergiyi ödeyecek olanın kimliği değişmişti. Bu durumun ortaya çıkardığı menfî tesir daha sonra

⁸⁰² İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. 2, s. 418; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, C. 16, s. 254-255.

⁸⁰³ İbn Şâhîn, *Neyl el-Emel*, C. 7, s. 74.

⁸⁰⁴ ; Besim Darkot, "Kıbrıs", C. 7, s. 674; Eşref Buharalı, "Kıbrıs'ta ilk Türkler" s. 119.

⁸⁰⁵ İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. 3, s. 150; İbn Şâhîn, *Neyl el-Emel*, C. 7, s. 222.

görülecekti. Ancak *Memlûk Devleti*'nin *Osmanlılar* tarafından yıkıldığı tarih olan 1517 senesine kadar **Kıbrıs**'ın vergisi düzenli olarak tahsîl edilmişti.

G. RODOS SEFERLERİ

Rodos Adası Doğu Akdeniz'in önemli adalarından biridir ve on iki ada içinde yüzölçümü bakımından en büyüğüdür. Stratejik konumu itibarıyla da üç karanın (**Asya**, **Avrupa** ve **Afrika** karaları) ortasında yer alır ve bu karaların su yollarını kontrol edebilecek konuma sâhiptir.

Özellikle *Hospitallers Şövalyeleri*'nin 1309 yılında burayı ele geçirip yerleşmelerinin ardından, **Doğu Akdeniz**'de *Haçlı* varlığını devam ettiren sağlam ve korunaklı kalelerden biri haline geldi. *Hospitallers Şövalyeleri*, **Rodos**'a gelmeden önce **Suriye** bölgesinde ve **Akka**'da meskûndular. Başlangıcında bir hayır kuruluşu olan bu tarikat 11. yy. sonlarına doğru **Amalfili İtalyan** tacirler tarafından *Müslümanlardan* alınan özel izinle **Kudüs**'te, şehre gelecek yoksul ve hasta hacı adaylarına yardım etmek maksadıyla kurulmuştu. **Hugues de Payns Templier Şövalyeleri** tarikatını kurarken **Raymon de Puy**'de *Hospitallers*'i şövalye tarikatına dönüştürmüş ve bu tarihten sonra *Saint Jean Şövalyeleri* (daha sonra *Rodos* ve *Malta Şövalyeleri*) adıyla anılır olmuşlardı. Devletin resmî siyâsetinden bağımsız hareket eden ve kendilerini sadece *papaya* karşı sorumlu sayan bu tarikata mensup şövalyelerin sayısı iki bin kadardı ve *Haçlıların* çekirdek gücünü teşkil ediyorlardı. Bu şövalyeler önceleri **Kudüs**'ü sahile bağlayan “**hacılaryolu**”nu korumakla işe başlamışlardı. Ancak daha sonra bütün *Haçlı Seferleri*'nin değişmez unsure haline gelmişlerdi.⁸⁰⁶ 1291 senesinde **Akka Memlûkler** tarafından fethedilince *Hospitalier Şövalyeleri* karargahlarını **Kıbrıs**'a

⁸⁰⁶ R. Stephen Humphreys, “XIII. Yüzyılda Eyyubîler, Memlûkler ve Latin Doğu”, (Çev. Mustafa Kılıç), **C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. X/1, Sivas, 2001, s. 366; Ayrıca bkz. Ebru Altan, “Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu”, **Belleten**, Ankara, 2002, C. LXVI, s. 87-93.

taşımışlardı. Diğer taraftan da yeni bir yurt arayışlarına devam ediyorlardı. 1306 senesinde *Venedikli* korsan **Vignoli**, **Kıbrıs**'a gelerek şövalyelerin lideri **Foulque de Villaret** ile görüştü ve ona on iki adayı birlikte ele geçirmeyi önerdi. Karşılığında da zabtedilen yerlerin üçte birini talep ediyordu. Plan hemen uygulamaya konuldu. Şövalyeler birkaç **Ceneviz kalyonu** vasıtasıyla ayak bastıkları adayı, yavaş yavaş ilerlemek suretiyle 1309 senesinde ele geçirdiler.⁸⁰⁷ Bu esnada **Rodos Adası**'nın büyük bir kısmının hâkimi *Menteşeoğulları Beyliği*'nden **Mes'ud Bey** idi. **Mes'ud Bey** 1300 yılında donanması vasıtasıyla adaya çıkartma yapmış ve hâkimiyetini tesis etmişti. **Mes'ud Bey Rodos**'u geri almak için var gücüyle gayret gösterdiyse de sonuç alamamıştı.⁸⁰⁸ Hatta *Şövalyelerden* zarar gören *Cenevizlilerle* de bir ittifâk tesis etmişti. Ancak bu ittifak **Papa V. Celement**'in 26 Kasım 1312'deki müdâhelesi ile akamete uğramıştır.⁸⁰⁹ **Mes'ud Bey**'in oğlu **Orhan Bey** 1320 ve 1321 tarihlerinde adayı almak için *Şövalyelerle* mücâdeleye girmiş ise de netice alamamıştır.⁸¹⁰

Rodos Adası'na yerleştikten sonra *St. Jean Şövalyeleri* adını alan *Hospitallars Şövalyeleri*, adanın jeopolitik konumlarından da faydalanarak, **Rodos** ve çevre adaları *Avrupa Hristiyanlığı*'nın doğudaki ileri karakolu haline getirmişler, kendilerini de *Hristiyan* İmparatorluğu'nun mücâhitleri olarak görmüşlerdi.⁸¹¹ **Rodos Adası** tersâneleri ve ziyâdesiyle müstahkem kalesi sebebiyle *Şövalyeler* tarafından kendisine tevdi edilen görevi layiki vechile ifâ etmiş, **Akdeniz**'de faaliyete girişen *Hristiyan* donanmalarının başlıca ikmâl ve uğrak yeri olmuştu. **Akka** düştükten sonra **Betros Lusignan**'da 1365 yılında **İskenderiye**'ye gerçekleştirdiği o meş'ûm saldırıyı **Rodos** üzerinden gerçekleştirmişti. **Sultan Barsbay Kıbrıs Adası**'nı fethederek gösterdiği başarının bir benzerini, **Rodos Adası** için de düşünmüş lakin içinde bulunduğu şartlar bunu gerçekleştirmesine müsaade etmemişti. Komşu ve yakın devletler ile

⁸⁰⁷ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. 3, s. 367, 368.

⁸⁰⁸ Cüneyt Kanat, "*Memlûk Sultanı Melik ez-Zâhir Seyfeddîn Çakmak'ın Rodos Seferleri (1440-1443-1444)*", Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı, İzmir 1999, s. 394.

⁸⁰⁹ P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, (Çev. O. Ş. Gökyay), Ankara 1944, s. 57.

⁸¹⁰ P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 57.

⁸¹¹ Kâzım Yaşar Koprıman, "*Mısır Memlûkleri*", s. 782.

olan siyâsî ilişkilerin bozulması, *Osmanlılar*, *Timur Devleti*, *Anadolu Beylikleri*, bu seferin gerçekleşmemesindeki âmil etkenlerdir. İlave olarak zaten çorak ve verimsiz olan *Memlûk* toprakları, bu dönemde kol gezen ve bütün dünyayı etkisi altına alan veba sebebi ile neredeyse hiç işlenemez hale gelmiş, açlık, fiyatların yükselmesi ve bunlara bağlı ortaya çıkan iç karışıklar böyle zahmetli ve masraflı bir seferin finansmanını da imkansız bir hale getirmişti. Bütün bu sebeplerden adaya karşı her hangi bir müdâhalede bulunulamamıştı. Ancak **Sultan**'ın böyle bir seferi düşündüğünü yüksek bir sesle ifade etmesi dahi, *St. Şövalyelerinin reîsi* olan *Antoine Flovian*'ı korkutmaya yetmiş, **Kıbrıs Kralı Janus**'un fidyeye ödemekten vazgeçtiğini açıkladığı zaman ortaya çıkan kaos ortamı sırasında geciktirdiği fidyeyi hemen ödediği gibi, değeri altı yüz *dinarı* bulan çeşitli hediyeleri de **Sultan**'a takdîm etmişti. Ayrıca *Katalan* korsanların himâye edilmemesi ve *Memlûk Devleti*'ne düzenli senevî vergi ödeyecekleri hususlarında söz vermişti.⁸¹²

Sultan Çakmak döneminde ise şartlar *Memlûk Devleti* lehine gelişmiş, adanın fethi için zamanın geldiği düşüncesi belirmiştir. Bunu meşru bir zemine oturtmak için de **Akdeniz**'deki korsanlık faaliyetlerinin mahrecinin **Rodos Adası** olduğu iddialı bir şekilde dile getirilmeye başlanmıştır.⁸¹³ Tam da bu vakitlerde *St. Jean Şövalyelerine* ait dört *şînî* 1439 senesinde **Reşîd** şehrine küçük bir saldırı düzenlemişler, tesâdüf ettikleri büyükbaş hayvanları ve bazı eşyayı gasp etmişlerdi. Lakin haber **Kâhire**'ye çabuk ulaşmış ve **Sultan Çakmak**'ın emriyle her ikisi de *ümerâ el-ulûftan* olan **Emîr Şâdi Beg ez-Zahiri Tatar** ve **Emîr Esenboğa et-Tayyâr** yanlarına ihtiyaçları için beş yüz *dinar* verilmiş olduğu halde bir grup askerle Nil üzerinden **Reşîd**'e giderek düşmanı tâkibe koyulmuşlardı. Vuku bulan muharebede **Emir Esenboğa**'nın gemisi atılan petroler sebebiyle yanmış, **Esenboğa** denize atlayarak kendini kurtarmıştı.⁸¹⁴

⁸¹² İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. 2, s. 113; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, C. 14, s. 140-141; İbn Şâhîn, *Neyl el-Emel*, C. 4, s. 214.

⁸¹³ Kâzım Yaşar Koprıman, "*Mısır Memlûkleri*", s. 783.

⁸¹⁴ el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 7, s. 435; Kâzım Yaşar Koprıman, "*Mısır Memlûkleri*", s. 521.

Aynı yıl içinde meydana gelen bir hâdisede de, **Dimyât**'tan üç gemiye binerek gaza için denize açılan *gönüllüler*, **Beyrût** sahili yakınlarında gizlice kendilerine yaklaşan *St. Jean Şövalyeleri*'nin saldırısına uğramış, denize atlayıp kurtulabilenler haricindekiler katledilmişti.⁸¹⁵ Ayrıca *Osmanlı Padişahı 2. Murad, Sultan Çakmak*'ı **Rodos**'a saldırmaya teşvik etmişti. Çünkü bu esnada *Osmanlı Devleti*, **Balkanlar** yönündeki fetihlerine devam ediyor, fethedilen yerlerdeki hâkimiyetini sağlamlaştırmak için gayret sarf ediyordu. Eğer **Sultan Çakmak, Rodos**'a taarruz ederse, *Hospitallers Şövalyeleri* kendi adalarının müdafaası ile meşgul olacaklarından, *Hristiyan* dindaşlarının **Balkanlardaki** durumunu ihmal edecekler ve böylece *Osmanlı* iki cephede savaşmamış olacaktı.⁸¹⁶

Sultan Barsbay zamanında inşa edilen ve **Kıbrıs**'ın fethini gerçekleştiren *Memlûk* donanmasının gücünü hala muhâfaza etmesi, **Kıbrıs**'ta elde edilen zafer ve başarının ruhunun hala üst düzeyde olması da **Çakmak**'ı **Rodos**'a sefer yapmak hususunda cesaretini pekiştiren sebeplerin başındaydı. Ve nihayet **Kıbrıs Adası** gibi, **Rodos**'a yakın bir adanın *Memlûk* hâkimiyetinde olması da çok büyük bir stratejik imkan tanıyordu. Zira buradan her türlü lojistik destek kolayca sağlanılabilir üs olarak faydalanılabildi. Eğer bu fetih gerçekleştirilebilirse, **Doğu Akdeniz**'in tamamı *Memlûk* hâkimiyetine girmiş olacaktı. *Hospitallers Şövalyelerinin* yeni reîsi **Bonapart de Lastic, Osmanlı Padişahı**'nın **Sultan Çakmak**'ı tahrik ve teşvik ettiğini, **Sultan Çakmak**'ın kendileri üzerine bir sefer düzenlemeye sıcak baktığını hatta hazırlıklara başladığını fark etti. *Memlûklerin* hazırlıkları hakkında bilgi ve malumat sahibi olmak gayesi ile de vekilini iki tane geminin kumandanı olarak tayin ederek **Mısır** sahillerine casusluk faaliyetlerinde bulunmak üzere gönderdi. Bu vekil *Memlûklerin* tüm hazırlıkları hakkında **Dimyât**'ta bulunan *Hristiyanlar* vasıtasıyla haberdâr oldu ve lideri olan **Lastic**'e *Memlûklerin* hazırlıkları, amaçları hakkında bilgi aktardı. Bunun üzerine tüm ada teyakkuz haline geçerek *Memlûk* saldırısına

⁸¹⁵ İbn Şâhîn, *Neyl el-Emel*, C. 5, s. 101; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 7, s. 439; Cüneyt Kanat, "Çakmak'ın Rodos Seferleri", s. 398.

⁸¹⁶ Kâzım Yaşar Koprıman, "Mısır Memlûkleri", s. 521; Saîd 'Abd el-Fettâh 'Âşûr, *el-Asr el-Memâlîkî*, s. 178

karşı hazırlıklara başladı. Kara ve deniz kuvvetleri takviye edildi ve istihkâmlar kuvvetlendirildi.⁸¹⁷

Çakmak içerdeki sorunları hallettikten sonra da seferin hazırlıklarına hız verdi ve planlamalarına koyuldu. **Rodos**'a karşı 1440, 1443 ve 1444 yıllarında toplam üç sefer yapıldı.

1. BİRİNCİ RODOS SEFERİ (1440)

Seferin hazırlıkları bittikten sonra *Memlûk* donanması **Rodos Adası**'na doğru 8 Ağustos 1440 tarihinde **Bulak** sahillerinden yelken açtı. Savaşa katılan gemi sayısı en iyi sınıftan tam teçhizatlı on beş tane *ğurâbtan* ibaret idi.⁸¹⁸ Bu gemilerdeki toplam muharip sayısı ise **Silâhdâr el-Emir Tanrı Bermiş, zeredkâş ve emîr-i âhur Yunus el-Mahmûdî**'nin idâresinde toplam bin kişiye baliğ olup, bunlardan iki yüz tanesi *Memlûk* ordusu askerlerinden, geri kalan sekiz yüz tanesi ise **Kâhire** ve **Dimyât** ahalisinin gönüllülerinden oluşmaktaydı.⁸¹⁹

Memlûk donanması **Bulak** sahilinden Nil vasıtasıyla **Dimyât**'a geldiler. Buradan da erzak takviyesi için **Kıbrıs**'a uğradılar.⁸²⁰ Sonra ise **Alâiye**'ye⁸²¹ uğranıldı ve burada iki *ğurâb*⁸²² ve bir miktar asker daha filoya katıldı.⁸²³

⁸¹⁷ Muhammed Sehîl Takkûş, *Târih el-Memâlîk fî Mısır ve Bilâd eş-Şâm*, Beyrût 1999, s. 520; Cüneyt Kanat, "Çakmak'ın Rodos Seferleri", s. 398-399; İbrâhîm Hasan Saîd, *el-Bahriyye*, s. 269.

⁸¹⁸ el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 7, s. 460; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, C.15, s. 103; İbn Şâhîn, *Neyl el-Emel*, C. 5, s. 120.

⁸¹⁹ el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 7, s. 460; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, C.15, s. 102-103.

⁸²⁰ İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, C.15, s. 104.

⁸²¹ İbn Şâhîn, *Neyl el-Emel*, C. 4, s. 167; Konuyla ilgili olarak, "Alâiye, Karaman b. Savcı Bey tarafından 1427 yılında beş bin altın karşılığında *Memlûk Sultanı Barsbay*'a satıldı. *Baybars*'ta buraya *memlûku Ayas*'ı *nâib* olarak tayin etti. Böylece *Alâiye Beyliği Memlûk Devleti*'nin hâkimiyeti altında, *Karamanoğlu Mahmud Bey*'in torunlarından bazı beylerin idâresine geçti. Nitekim bunlardan *Lutfi Bey Memlûk*

Memlûk donanması 20 Eylül tarihinde **Rodos**'a vardı ve adanın kuzey ucundaki sahilin başına demirledi. Tam bu sırada birdenbire beliren on tane **Rodos** gemisi *Memlûk* gemilerini uzaktan takibe başladı. Gecenin ilerleyen saatlerinde ise **Rodos** gemilerinin tazyîk ve tacizi ile *Memlûk* gemileri sahilden uzaklaşıp denize doğru açılmaya mecbur kaldılar.⁸²⁴ Sabah olduğu vakit, iki taraf **Anadolu** sahillerine yakın bir sahada tekrar mücâdeleye tutuştular. Bu mücâdele de on iki *Memlûk* denizcisi şehîd olduğu gibi pek çoğu da yaralandı. Aynı şekilde **Rodos** kuvvetlerinden de çok sayıda kayıp ve yaralı vardı. *Memlûkler* ancak dönüş yolunda adaya çıkmaya muvaffak oldular ve sahile yakın bir köyü yakarak halkını esir edip mallarını yağmaladılar.⁸²⁵

18 Ekim 1440 tarihinde **Dimyât** üzerinden **Kâhire**'ye geri döndüler.⁸²⁶ **Sultan Çakmak** bu saldırı ile hedefine ulaşmıştır. Şüphesiz ki onun amacı on yedi gemiden mürekkep bir donanma ile **Rodos**'u feth etmek değildi. Asıl amacı tıpkı **Barsbay**'ın **Kıbrıs**'a birinci seferinde yaptığı gibi keşif faaliyetlerinde bulunmak, 2. sefere hazırlık yapmak ve donanmasının durumunu görmektir. Zira sefer için tayin ettiği iki kumandanı *el-‘uşarât emîrlerinden* iki küçük emîr olması buna bir delil olarak yorumlanabilir. Bundan daha da önemlisi ise ordunun beşte dörtlük kısmını oluşturan gönüllülerin pek çoğunun suçlulardan ve

sultanının **Rodos** üzerine gönderdiği donanmaya iki *kadırga* ile katılmıştır" bilgisini kaynaklarda mevcuttur, Mükrimin Halil Yınanç, "*Alâiye*", **İslam Ansiklopedisi (M. E. B.)**, C. 1, İstanbul, 1978, s. 288; Erdoğan Merçil, "*Alâiye Beyliği*", **İslâm Ansiklopedisi (T. D. V.)**, C. 2, İstanbul 1989, s. 333,334. **Barsbay**'ın satın alma yahut kullanım hakkını kiralama yoluyla **Anadolu**'da bulunan bir toprak parçasını temellük etmesinin sebebi ise, **Doğu Akdeniz**'i bir *Memlûk* gölü haline getirmek istemesiyle açıklanabilir. **Kıbrıs Adası** zaten feth olunduğu için **Doğu Akdeniz** üzerinde bir hâkimiyet tesis edilmişti. **Alâiye** gibi jeopolitik bakımdan **Doğu Akdeniz**'i kontrol etmeye müsait ikinci bir noktanın da **Kıbrıs**'a ek olarak alınmasından sonra **Doğu Akdeniz**'e giriş-çıkışlar tamamıyla *Memlûk Devleti*'nin kontrolü altına girecek, bu iki stratejik nokta sahillerin korunması maksadıyla ileri bir savunma hattı vazifesi görecek. Böylece 1365 yılında **İskenderiye**'nin başına gelen gibi vukuu önlenmiş olacaktı.

⁸²² Besim Darkot **Alâiye**'den katılan gemi sayısının dört, çeşidini ise *kalyon* olarak verir; "*Rodos*", **İslam Ansiklopedisi (M. E. B.)**, İstanbul, 1964, C. 9, s. 754.

⁸²³ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 7, s. 463; İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C.15, s. 104; İbn Hacer, **İnbâ el-Ğumr**, C. 2, s. 177.

⁸²⁴ Cüneyt Kanat, "*Çakmak'ın Rodos Seferleri*", s. 400.

⁸²⁵ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 7, s. 463-464; İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C.15, s. 104.

⁸²⁶ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 7, s. 464.

düşkünlerden, diğer bir deyişle gözden çıkartılabilir kesimden oluşması⁸²⁷ ve sefere katılan askerlere hiç bir ödeme (*nafaka*) yapılmaması⁸²⁸ bu seferin yegane amacının 2. sefer için bir ön hazırlık mahiyetinde olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

2. İKİNCİ RODOS SEFERİ (1443)

Sultan Çakmak, ilk seferin başarısızlığının etkisiyle, vakit geçirmeden daha büyük bir hırsla ikinci seferin hazırlıklarına başladı. Tersânelerde gemi inşasında çalışan personel sayısı artırıldı. **Rodos Kralı**'nın da on tane *ğurâb* ile **Beyrût** sahillerine saldırması ve burada demirlemiş olan emtia yüklü bir gemiyi kaçırmaması ve kırk kişiyi de esir alıp götürmeleri hazırlıkları daha da hızlandırdı. Ayrıca **Dimyât**, **Reşîd** ve diğer liman kentlerindeki güvenlik önlemleri artırıldı. *Ecnâd el-halkadan* bir grup mezkûr şehirlere tayin edildi.⁸²⁹ Tayin işlemi yapılırken *devâdâr ecnâd el-halkanın* huzurunda ve denetiminde *iktaları* otuz bin *dirhem*in altında kaydedilmiş olanların gönderilmemesine dikkat edildiyse de sonradan bu uygulamadan vaz geçildi.⁸³⁰ Diğer taraftan **Kâhire**'ye gelen haberlerde **Rodos Kralı**'nın *Müslümanlardan* intikam almak amacıyla bazı **Avrupa** devletlerinden yardım istediği yönündeydi.⁸³¹ Lakin **Lastic**'in bu girişimine *Bizans İmparatoru Paleolog*'tan başka hiç kimseden olumlu cevap

⁸²⁷ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 7, s. 460, فانضم إليهم طوائف من أوغاد العامة، وأراذل المفسدين، ومن الزعر المجرمين، حتى بلغوا ألفاً أو يزيدون.

⁸²⁸ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 7, s. 460.

⁸²⁹ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 7, s. 475-476; Aslına bakılırsa *Rodosluların* böyle bir baskın yapacakları *Memlûkler* tarafından beklenmiyor değildi. Zira gelen haberler *Kastilyalıların* elli tane *beyuniyen* ve on tane *ğurâb* cinsi gemiyi hazırladıklarını ve kendilerine saldıran *Memlûklerden* intikam almak maksadıyla sahillere baskınlar yapacakları yönündeydi. Ancak bu haberler saldırı gerçekleşikten sonra *Memlûkler* tarafından dikkate alınarak güvenlik önlemleri arttırmıştır. Bu güvenlik önlemleri neticesinde 1441 senesinde **Reşîd** limanına baskına gelen bir *Frenk* grubu yakalanabilmiştir, İbn Şâhîn, **Neyl el-Emel**, C. 5, s. 137-138, 142.

⁸³⁰ İbn Şâhîn, **Neyl el-Emel**, C. 5, s. 138.

⁸³¹ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 7, s. 475.

gelmedi. Bu son gelişmelerden sonra **Sultan Çakmak** adaya sefer planlarını hazırlamaya başladı ve beş tane gemiyi de ada müdafilerinin son durumu ve ada tahkimatının değiştirilip değiştirilmediğini öğrenmek için keşfe yolladı.⁸³²

St. Jean Şövalyeleri'nin *reîsi* **Lastic**, **Sultan**'ın ada üzerine yapacağı sefere mâni olabilmek için elçiler göndermeye karar verdi. Sayıları yirmiyi bulan elçilik heyeti yanlarında hediyeler ve daha önceki muharebelerden ele geçirilen *Müslüman* esirler de bulunduğu halde 1442 senesinin son günlerinde **Kâhire**'ye geldiler. **Sultan Çakmak** elçilerin sulh teklifine olumlu bakmadığı gibi bir müddet beklettikten sonra da 1443 Mayıs'ında **Bab el-Futûh**'taki zindanlara hapsettirmişti.⁸³³

1443⁸³⁴ yılının Mayıs/Haziran⁸³⁵ ayında *Memlûk* donanması *ümerâ mukaddimundan* olan **ed-devâdâr el-kebîr**⁸³⁶ **el-Emîr Aynal el-Alâî en-Nâsirî el-Ecrûd** ve *re's nevbet el-kebîr* **el-Emîr Temurbay** komutasında yola çıktı.⁸³⁷ Adet olduğu üzere askerler kara ve deniz olmak üzere ikiye ayrılmış ve kara askerlerinin komutası **Aynal el-Alâî**'ye deniz kuvvetlerinin ki ise **Temurbây**'a verilmişti.⁸³⁸ **Rodos** üzerine düzenlenen bu ikinci sefere katılan gemi sayısı diğer bölgelerden⁸³⁹ katılan gemilerle birlikte seksen parçadan fazlaydı ve *ğurâb*, *hammâle*, *murabba'a*, *zevrak* ve *sellûre* sınıfından gemilerden meydana gelmekteydi. İlave olarak kayıklar da donanmayı arkadan takip etmekteydiler.⁸⁴⁰

⁸³² Cüneyt Kanat, *a.g.m.*, s. 401.

⁸³³ Cüneyt Kanat, *a.g.m.*, s. 401.

⁸³⁴ İbn Hacer bu seferin tarihini hicri 847 olarak verir, diğer kaynaklarda ise hicri 846 senesidir, **İnbâu'l-Ğumr**, C. 2, s. 197.

⁸³⁵ İbn Şâhîn, **Neyl el-Emel**, C. 5, s. 157.

⁸³⁶ *Divit tutan* demek olup, bu görevli, *sultan* veya *ümerânın* yazı yazması veya imza atması esnasında *diviti* tutar; onların mektuplarını başkalarına tebliğ eder, her konuda *sultana* bilgi verir, şikâyetlerini *sultana* takdim eder ve postayı *sultana* iletirdi. *Yüzler emirlerinden* olan bu görevlinin, *Tablhâne* emirlerinden bir *nâibi* olur ve emrinde çalışan diğer görevliler bulunurdu, Kâzım Yaşar Koprıman, **Mısır Memlûkleri Tarihi**, s. 24.

⁸³⁷ İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C.15, s. 110; es-Sehâvî, **et-Tibr el-Mesbûk fî Zeyl es-Sulûk**, Bulak 1896, s. 62-63. (Bundan sonra eser **et-Tibr el-Mesbûk** olarak kısaltılacaktır).

⁸³⁸ İbn Şâhîn, **Neyl el-Emel**, C. 5, s. 153.

⁸³⁹ **İskenderiye** ve **Dimyât** ahalisi de kendi imkanları ile birkaç gemi yapmaya muvaffak olmuşlar ve bu gemileri asker ile donatarak donanmanın emrine sunmuşlardır, İbn Şâhîn, **Neyl el-Emel**, C. 5, s. 174

⁸⁴⁰ es-Sehâvî, **et-Tibr el-Mesbûk**, s. 63.

Katılan muhârip kuvvet sayısı ise yaklaşık bin sekiz yüz kadardı.⁸⁴¹ Bunlardan bin tanesi **Sultan**'ın kendi *memlûk*lerinden olup içlerinde *mancınık* ve *mekâhil* gibi teknik silahları kullananlarda vardı.⁸⁴² Küçük emîrlerden de **Sudun Karakas**, **Ganem et-Tâcir**, **Bekar en-Nâsırî**, **Canibek en-Nevrûzî**, **Temraz**, **Yeşbek el-Fakih** ile din adamlarından **Nureddîn Ali ile Muhaddis Burhaneddin el-Bakâ**'i de donanmada görevlendirilmişlerdi.⁸⁴³ Gemiler evvela **Suriye** sahillerine uğradılar ve buradan da bir miktar katılım oldu. Bu esnada çıkan sert bir fırtına filonun düzenini bozdu ve bu sebeple gemilerin bir kısmı **Beyrût**'a bir kısmı **Tarabulus**'a sürüklendiler. Ancak Ağustos ayında tekrar **Limasol** yakınlarında toplanabildiler.⁸⁴⁴ *Kıbrıslılar Memlûk* kuvvetlerini karşılarında görünce, hazırlıklarından haberdar oldukları seferin kendi üstlerine düzenlendiği yanılgısına kapılarak kaçıştırlarsa da bir süre sonra hakikat ortaya çıktı.⁸⁴⁵ **Memlûk** donanması bir süre **Kıbrıs**'ta kaldı ve sefer için gerekli olan takviyeyi tedârik ettikten sonra yola çıktı. **Rodos**'a yönelmeden önce takviye yahut gövde gösterisi amacıyla **Alâiye**'ye ve **Antalya** ve **Finike** şehirlerine uğranıldı. Yolda karşılaşılan dört *Frenk* gemisiyle ilgili olarak *Finikeliler* uyarıldılar.⁸⁴⁶

7 Ekim 1443 tarihinde donanma **Rodos Adası**'na gayet yakın olan ve *St. Jean Şövalyeleri*'ne tabi **Meis Adası** (*Arapça* kaynaklarda **Kaştîl er-Rûc Adası** yahut **el-Hısn el-Eşheb** olarak geçen **Châteauroux** yahut **Castellorizo**)⁸⁴⁷ sahillerine ulaştı ve adaya çıkarak şiddetli bir şekilde **Rodos** kalesini ihâta eden surlara saldırmaya başladı. Yüksek surlarıyla meşhur **Meis Adası** surları önünde her iki tarafında çeşitli saldırı ve savunma silahlarını kullandıkları çok çetin mücâdeler neticesinde saldırı başarıya ulaştı ve müdâfilere teslim oldular ve 12 Eylül'de surların üzerine *Memlûk* sancağı çekildi. Mücâdele

⁸⁴¹ es-Sehâvî, **et-Tibr el-Mesbûk**, s. 63; İbn Hacer ve İbn Şâhîn sefere katılan sayısını bin beş yüz asker ve gönüllüler olarak kaydeder, **İnbâ el-Ğumr**, C. 2, s. 197; **Neyl el-Emel**, C. 5, s. 173 .

⁸⁴² es-Sehâvî, **et-Tibr el-Mesbûk**, s. 63.

⁸⁴³ es-Sehâvî, **et-Tibr el-Mesbûk**, s. 63.

⁸⁴⁴ İbn Hacer, **İnbâ el-Ğumr**, C. 2, s. 197; İbrahim Hasan Saîd, **el-Bahriyye**, s. 271-272; İbn Şâhîn, **Neyl el-Emel**, C. 5, s. 174.

⁸⁴⁵ İbn Hacer, **İnbâ el-Ğumr**, C. 2, s. 198; Cüneyt Kanat, *a.g.m.*, s. 403; es-Sehâvî, **et-Tibr el-Mesbûk**, s. 62

⁸⁴⁶ İbn Hacer, **İnbâ el-Ğumr**, C. 2, s. 198.

⁸⁴⁷ İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C.15, s. 110; es-Sehâvî, **et-Tibr el-Mesbûk**, s. 64; İbn Hacer, **İnbâ el-Ğumr**, C. 2, s. 198; Besim Darkot, "*Rodos*", İstanbul, 1964, C. 9, s. 754.

esnasında otuz *memlûk* şehid olmuş bir çoğu da yaralanmıştı. *Memlûk* kuvvetleri adayı yağmalayıp çoğu kadın ve yaşlı olmak üzere iki yüz kadar esir ve *ganimet* ele geçirdiler.⁸⁴⁸ Lakin sefer sonbahar mevsimine denk gelmişti ve bir deniz saldırısı için uygun bir mevsim değildi. **Rodos**'a bu koşullar altında yönelmek imkansız olduğu için kışı **Alanya**'da (**Mekri**) geçirip bir daha ki baharda seferi tekrarlamaya karar verildiyse de çıkan sert bir fırtına gemileri dağıtıp, filonun bütünlüğünü bozduğundan parça parça **Mısır** limanlarına dönmek zorunda kaldılar ve ancak 21 Aralık 1443 tarihinde **Bulak** sahilinde toplanabildiler.⁸⁴⁹ Yaklaşık 4,5 ay süren bu ikinci seferde de arzulanan amaca nâil olunamamış, ada ele geçirilememişti. Ancak kazanılan kısmî başarı sebebiyle sefere katılanlar yine de **Sultan** tarafından ödüllendirilerek taltîf edildiler.⁸⁵⁰

3. ÜÇÜNCÜ RODOS SEFERİ (1444)

Sultan Çakmak, **Rodos Adası**'nın fethini **Kıbrıs Adası**'nın fethiyle müsâvi tutmuş, kendisine de **Barsbay**'ı örnek almıştı. **Barsbay**'da **Kıbrıs**'ı 3. saldırıda ele geçirebilmişti. Bu sebeple 3. seferin hazırlıklarına vakit geçirilmeden başlandı. **el-Emir Yelhocâ min Mâmiş es-Sâkî en-Nâsirî** deniz kuvvetlerinin, **ed-Devâdâr el-Kebîr el-Emir Aynal el-Alâî**'yi de kara kuvvetlerinin kumandanı olarak tayin olundu. Yardımcısı olarak ise *mukaddem el-halka* kumandanlarından **Temurbay** görevlendirildi. Sefere katılan diğer komutanlar ise **Tagrı Bermiş el-Zeredkâş**, **Nâib el-Kalet Tagrı Bermiş**, **Re's Nevbe Sodûn el-Înâlî el-Mueyyedî Karakas**, **Temurboğa ez-Zâhirî Çakmak**, **Nokâr en-Nâsirî**, **Re's Nevbet Temrâz en-Nevrûzî** idiler.⁸⁵¹

⁸⁴⁸ es-Sehâvî, **et-Tibr el-Mesbûk**, s. 84; İbn Şâhîn, **Neyl el-Emel**, C. 5, s. 179.

⁸⁴⁹ İbn Hacer, **İnbâ el-Ğumr**, C. 2, s. 200-201; Kâzım Yaşar Koprıman, "*Mısır Memlûkleri*", s. 521.

⁸⁵⁰ es-Sehâvî, **et-Tibr el-Mesbûk**, s. 65.

⁸⁵¹ İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C.15, s. 117; es-Sehâvî, **et-Tibr el-Mesbûk**, s. 87-88.

Hazırlıklar tamamlanıp **Sultan Çakmak**'a da arz edildikten sonra 3 Temmuz 1444 tarihinde filo **Bulak** limanından yola çıkmak suretiyle sefer başladı. Yaklaşık bin tanesi *hâsekîyye*⁸⁵² ve *memâlik es-sultânîyye* askeri olmak üzere sefere katılan *Memlûk* kuvvetlerinin sayısı gönüllülerle birlikte bin sekiz yüz mücâhide baliğ oluyordu. *el-ümerâ et-tablhânât*, *el-‘aşerât* emîrlerinin de pek çoğu sefere dâhil oldukları gibi, bu kuvvetlerin içinde **Sultan Çakmak**'ın emriyle **Suriye nâibliklerinden** gelen askerlerde vardı.⁸⁵³ Yine **Sultan**'ın emri ile zamanın önemli *vâizleri* de konuşmalarıyla askerleri coşturup maneviyatlarını kuvvetlendirmek için sefere dahil oldular. Bunlardan ikisi **es-Seyyid Nur ed-Dîn Alî bin Mahmûd el-Gördî** ve **Burhân ed-Dîn el-Bukâî** idiler ki, bu ikisi bundan önceki **Rodos** seferlerine de iştirak etmişlerdi.⁸⁵⁴

Önce bütün birliklerin toplanma merkezi olan **İskenderiye**'ye uğranıldı.⁸⁵⁵ Buradan da **Dimyât**'a daha sonrada **Tarabulus**'a geçildi ve **Suriye** birliklerinden de takviye alındı.⁸⁵⁶ Akabinde **Rodos Adası**'na doğru yelken açıldı. Adanın sahiline varıldığında vakit geçirmeden askerler sahile indirildiler ve süratle kaleye yönelip uygun bir mesafe de, adanın en büyük ve en önemli kilisesi olan **Kiddis Anton Kilisesi** yakınlarında, kuşatma aletleri ve çadırlar kuruldu (1444 senesi Ağustos ayının ortaları).⁸⁵⁷ Bu esnada **Burgondia** ve **Catalania**'den gelen bir miktar gemi yardım amacıyla **Rodos** kuvvetlerine katıldı.⁸⁵⁸ Sonra *Memlûk* ordusu üç müfrezeyle ayrıldı. Bu müfrezelerden bir tanesi şehri kuşattı ve mancınıklarla şehrin surlarını dövmeye başladı.⁸⁵⁹ Amaçları hem şehre fiziki zarar vermek hem de şehir içindeki **Rodos** kuvvetlerini

⁸⁵² *Hâsekîyye/el-memâlik el-hâsekîyye/el-memâlik es-sultânîyye/el-hâsekîyye/el-ümerâ el-hâsekîyye/el-memâlik el-hâsekîyye*: *Memlûk* toplumunda büyük emîrlerden sonra en önemli sınıf *hâsekîyye*dir. *Hâsekîyye* sultanın özel işlerine bakan, seferde ve gezilerinde onu hazırlayan, yalnız ve çalışmadığı zamanlarda sultanın yanına girebilen, gece ve gündüz onunla beraber olan, bunun yanında devlette çeşitli görevler de icra eden kişilerdi. Bunlar sultanın emrindeki seçilmiş koruyucu adamları idi. *el-memâlik es-sultânîyye* arasından seçilirlerdi, Altan Çetin, **Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât**, s. 108-109.

⁸⁵³ es-Sehâvî, **et-Tibr el-Mesbûk**, s. 88 ; İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C.15, s. 118.

⁸⁵⁴ İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C.15, s. 118; es-Sehâvî, **et-Tibr el-Mesbûk**, s. 88.

⁸⁵⁵ İbn Şâhîn, **Neyl el-Emel**, C. 5, s. 184.

⁸⁵⁶ İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C.15, s. 118; es-Sehâvî, **et-Tibr el-Mesbûk**, s. 88; İbn Şâhîn, **Neyl el-Emel**, C. 5, s. 188.

⁸⁵⁷ İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C.15, s. 118.

⁸⁵⁸ Kâzım Yaşar Koprıman, *"Mısır Memlûkleri"*, s. 785

⁸⁵⁹ İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C.15, s. 118; İbn Şâhîn, **Neyl el-Emel**, C. 5, s. 188.

oyalayarak, dışarı çıkmalarına mâni olmaktı. Çünkü bu esnada diğer bir müfreze **Rodos**'un köylerine saldırıyor, önlerine çıkan her şeyi, bağ ve bahçeleri yağmalyordu.⁸⁶⁰ Üçüncü müfreze ise denizden, **el-Emir Yelhocâ en-Nâsirî**'nin komutasında, herhangi bir saldırıya yahut olumsuzluğa karşılık ihtiyâtî kuvvet olarak, kaleyi kuşatan ve köylere baskına giden müfrezelerin ardında onların güvenliğini sağlamakla mükellefti.⁸⁶¹ İlerleyen zaman da güvenliği sağlamakla mes'ul müfrezenin önemi ortaya çıktı. Zira *Rodosluların* yardımına gelen **Katalan** ve **Burgondia** gemileri, *Memlûk* donanmasının üzerine baskın şeklinde bir hücum düzenleyeceklerdi ki, **el-Emir Yelhoca**'nın durumu son anda fark etmesi ve karşı koyma manevraları ile bu baskından kurtuldular ve savaş durumuna geçtiler. Yapılan mücâdelede *Memlûk* donanmasına ait üç gemi hasar gördü.⁸⁶² Asıl büyük savaş ise karada gerçekleşti. 24 Ağustos tarihinde, yukarıda adı geçen kilisenin yakınlarında vuku bulan savaşta *Memlûk* ordusu bir anlık gafletin neticesinde (muhtemelen istirahat zamanında), sayıca da üstün olan *Rodoslulara* hazırlıksız yakalandı ve üç yüz savaşçısını kaybetti, beş yüz tanesi de yaralandı.⁸⁶³ Ordu geri çekilmeye mecbur kalıp, savaş düzenini kaybetti ve askerlerler kendilerini denize atarak gemilere kaçmaya başladılar. Bazı askerler ise canlarını kurtarmak için teslim oldular. Bu esnada daha önceden ele geçirmiş oldukları esirleri ve eşyaları da arkalarında bıraktılar.⁸⁶⁴

Rodos kuvvetlerinin tahmin edilenden daha güçlü ve kalabalık olduğuna dâir malûmat, *Memlûk* ordusu karaya ayak bastığı andan itibaren **Mısır**'a iletiliyor, ordunun zor durumda kalabileceğine dikkat çekiliyordu. **Sultan** adadaki kuvvetlere yardım için üç küçük emîr ile **Emîr Şâdib Beğ** komutasındaki beş yüz tane Memlûkü **Mısır**'dan takviye olarak gönderdi ise de bu kuvvet yola çıktığında *Memlûk* donanması, emîrlerin kendi aralarından meşveret ederek aldıkları karar gereğince, kışın yaklaşmasını bahane ederek, çoktan **Mısır**'a

⁸⁶⁰ İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C.15, s. 118.

⁸⁶¹ İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C.15, s. 118; İbn Şâhîn, **Neyl el-Emel**, C. 5, s. 190.

⁸⁶² Cüneyt Kanat, "*Çakmak'ın Rodos Seferleri*", s. 405; es-Sehâvî ise **Kale**'nin üzerinden yapılan atışlar neticesinde bu gemilerin zarar gördüğünü, daha sonra zarar gören gemilerin tamir edildiğini ancak yine de birinin battığını kaydeder, **et-Tibr el-Mesbûk**, s. 89.

⁸⁶³ es-Sehâvî, **et-Tibr el-Mesbûk**, s. 89.

⁸⁶⁴ İbn Tagrîbirdî, **en-Nucûm ez-Zâhire**, C.15, s. 119; es-Sehâvî, **et-Tibr el-Mesbûk**, 89.

doğru yola koyulmuştu.⁸⁶⁵ 24 Ekim 1444 tarihinde 3. Rodos seferine katılan kuvvetler **Kâhire**'ye döndüler.⁸⁶⁶

Rodos üzerine **Sultan Çakmak** tarafından tertîb edilen üç seferden umulan ve arzu edilen neticeler elde edilememiş, adanın fethi gerçekleştirilememiş, *Hospitallers Şövalyeleri Memlûk* kuvvetlerini başarısızlığa uğratmışlardır. Seferlerin tamamlanmasının ardından taraflar arasında **Sultan Çakmak**'ın çok güvendiği ve itimâd ettiği *Fransız* tüccar **Jacques Coorer**'in aracılığıyla, *Rodoslular* var olan harp haline son vermek için görüşmeler başlatmış ve nihâyetinde uzlaşmıştır. Buna göre, *Şövalyeler Müslüman* tüccarların gemilerine saldırmamayı garanti edip herhangi bir düşmanlık beslemeyeceklerine de dâir bir teminat verdikten sonra bir barış anlaşması imzalanmış ve bu anlaşma 1517 yılında **Mısır**'ın *Osmanlılar* tarafından fethine kadar da geçerliliğini muhafaza etmiştir.⁸⁶⁷

H. MEMLÛK - OSMANLI MÜNÂSEBETLERİ

Türkiye Selçuklu Devleti'nin inkırâzından sonra zuhur eden *Tavâif-i Mülûk*'un gerek toprak ve gerekse nüfus bakımından en küçüğü olan *Osmanlı Beyliği*, *Bizans Ucu*'nda gazâ ve cihâd ile meşgul olan bir "*Gâzi Devlet*" idi. *Osmanlı Beyliği*'nin zaman içinde yükselen gücüne karşı *Memlûklerin* alâkası *Memlûk* kaynaklarında açıkça görülür. *Memlûk* müellifleri "*Bursa Hâkimi*" diye nitelendirdikleri **Sultan Orhan**'ın *Bizanslılara* karşı giriştiği seferlerden haberdardı. Bununla birlikte *Memlûklerle* temas kuran ilk *Osmanlı Hükümdarı 1. Murad*'dir. İki devlet arasında başlayan münasebetler, ilk zamanlarda dostane bir şekilde seyrettiyse de başta *Karamanoğulları* ile olan münâsebetleri dolayısıyla

⁸⁶⁵ İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, C.15, s. 119; es-Sehâvî, *et-Tibr el-Mesbûk*, s. 89; Cüneyt Kanat, "*Çakmak'ın Rodos Seferleri*", s. 405.

⁸⁶⁶ İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, C.15, s. 120.

⁸⁶⁷ Kâzım Yaşar Koprıman, "*Mısır Memlûkleri*", s. 786; Cüneyt Kanat, *a.g.m.*, s. 405.

Dulkadiroğulları ve *Ramazanoğulları* da olmak üzere *Osmanlılar Memlûklerin* nüfuz sahasına müdâhale etmeye başlayınca iki devlet arasındaki münâsebetler gerilmeye başlamıştı.

Osmanlı Devleti'nde **2. Mehmet**'in ölümü devleti bir iç harbe sürüklemiş, devletin ileri gelenlerinin de desteğiyle **2. Bâyezid Osmanlı** tahtına cülûs eylemişti. **Bâyezid**'in küçük kardeşi **Cem** bu duruma isyan edince üzerine kuvvet gönderilmiş, yenilerek *Memlûk* hâkimiyetindeki **Çukurova**'ya kaçmıştı.⁸⁶⁸ *Memlûklerin Cem*'e destek vermeleri, *Osmanlı- Memlûk* münâsebetlerini yeni bir boyuta getirmişti. Aslında *Memlûklerin Osmanlı* hanedanını bölmek ve zayıflatmak amacıyla birbirleriyle mücâdeleye giren *Osmanlı şehzâdelerine* siyâsî sığınma ve destek sağlamaları öteden beri adetleri idi. Buna karşılık *Osmanlılar* da *Memlûklerden* kaçan *ulemâya* ve *ümerâyâ* ilticâ hakkı tanıyorlardı. **Şehzâde Cem, Karamanoğlu Kâsım Bey, Memlûk Sultanı Kayıtbay**'ın yardımları ve **Anadolu**'dan sağladığı destek ile tekrar **Anadolu**'ya girmişdi. Lakin tekrar yenilmekten kurtulamadı ve **Bâyezid**'in eline geçip esir muamelesi görmektense *Rodos Şövalyeleri*'ne sığınmayı tercih etti.⁸⁶⁹ **Cem**'in *Hristiyanların* eline geçmesi onun 1495 yılındaki ölümüne kadar **Bayezid**'in **Avrupa**'ya karşı takip edeceği siyâsetin yegane belirleyici unsuru oldu. **Bâyezid, Cem** sebebiyle marûz kalabileceği tehlikeyi büyük bedeller ödeyerek kendisinden uzak tuttu. Batıda bir sükunet politikası takip ederken, **Anadolu**'da durumunu kuvvetlendirecek tedbirleri almaktan geri kalmadı. *Osmanlıların Memlûklere* ait olan **Malatya**'yı kuşatan **'Alâ' ed-Devle Bey**'e yardım etmesi *Memlûklerle Osmanlıları* karşı karşıya getirdi. *Memlûkler* ağır bir yenilgi aldılar (1484 Şubat). Müttefik *Osmanlı-Dulkadirli* ordusu 21 Eylül 1484'de *Memlûk* ordusunu ikinci kez yendi. Bu zaferlerden güç alan **'Alâ' ed-Devle Malatya**'yı ele geçirmeye karar verdiyse de bu sefer, **Malatya** yakınlarında *Memlûkler* galip geldiler. **Çukurova** bölgesini *Osmanlı* hâkimiyetine almak ve *Ramazanoğullarını* doğrudan kendilerine bağlamak maksadıyla *Osmanlı* ordusu 1485 yılında **Gülek Boğazi**'ni geçerek

⁸⁶⁸ Hoca Sadettin Efendi, **Tac et-Tevarih**, (sadeleştiren: İsmet Parmaksızoğlu), İstanbul 1979, C. 3, s. 197-201.

⁸⁶⁹ Hoca Sadettin Efendi, **Tac et-Tevarih**, C. 3, s. 207-213.

Çukurova'ya girdi. Bölgedeki şehir ve kaleler *Osmanlılara* bağlılıklarını bildirdiler. **Bâyezid**, **Kayıtbay**'a bir elçilik heyeti göndererek **Çukurova**'daki *Osmanlı* varlığının kabulünü ve **Cem**'in annesi ve ailesinin iâdesini talep etti. **Kayıtbay** her iki teklifi de tereddütsüz reddetti. **Çukurova**'nın istilâsı üzerine **Kayıtbay**, *Üç-oklu Türkmenlerden* ve *Ramazan-oğullarından* da yardım alarak uzun bir hazırlık devresinden sonra, **Özbek** kumandasında karşı hücumla geçti. *Dulkadir-oğlu Alâ'ü'd-Devle Bey*, *Boz-Ok*'lu beylerin muhalefetine rağmen *Memlûklere* itâatini arz etti. Diğer taraftan da **Bâyezid** ile haberleşerek *Memlûklere* karşı birlikte hareket edeceğini bildirdi. İki arada kalan '**Alâ' ed-Devle** sonunda *Mısırlılar* tarafında yer aldı. *Memlûk* ordusu **Ayas** üzerinden **Çukurova**'ya girdi. **Adana** üzerinden **Misis**'e vardı. *Osmanlı ümerâsı* arasındaki rekabetin de tesiriyle *Osmanlı* ordusu **Seyhan** nehri kıyısında ağır bir yenilgi aldı (9 Şubat 1486) ve çok ağır kayıplar verdi. *Memlûk* ordusunun çekilmesi üzerine **Bâyezid** yeni bir sefer emretti. Bahar gelince *Osmanlı* ordusu harekete geçti ve **Gülek** üzerinden **Çukurova**'ya indi. Sonunda iki ordu **Adana** yakınında 15 Mart'ta karşı karşıya geldiler. *Osmanlı* ordusu utanç verici bir yenilgi aldı ve başkumandan **Hersek-zâde Ahmed** esir edildi. Kaynaklara göre **Karaman Beylerbeyi Karagöz Paşa**'nın ihaneti sebebiyle uğranılan bu felaketin bedeli çok ağır oldu. Muzaffer *Memlûk* ordusu, mızraklarının ucunda *Osmanlı* askerlerinin kafası, yere eğilmiş *Osmanlı* bayrakları ve zincirlere bağlı *Osmanlı* esirleriyle **Kâhire**'ye girdi.⁸⁷⁰

Karada bu faaliyetler olurken denizlerde de durum son derece gergindi. *Memlûk* karşısında üst üste uğranılan hezimetler **2. Bayezid**'i gemi inşasını hızlandırmak ve denizci temini konusunda harekete geçirmişti. Çünkü o, *Memlûklere* karşı girişilecek büyük çaplı bir savaşta donanmaya ihtiyacı olacağına emindi. *Osmanlı* donanmasındaki bu ani hareketlenme **Doğu Akdeniz**'deki güç dengelerini de bir anda alt üst etti. *Rodoslular* bu donanmanın kendileri için hazırlandığını düşünerek tedirgin oldular. *Avrupalılar* ise kendileri için hazırlandığını düşünerek **Papa 8. Innocentius**'un önderliğinde **Napoli**, **Milano**, **Floransa** ve diğer **İtalya** şehir devletlerinin desteği ve maddi katkısıyla

⁸⁷⁰ Kâzım Yaşar Koprıman, "*Osmanlı-Memlûk Münâsebetleri*", **Makaleler**, (Yay. Haz. E. Semih Yalçın-Altan Çetin), Ankara 2005, s. 189-194; Selâhattin Tansel, **Sultan II. Bâyezid'in Siyâsî Hayatı**, İstanbul 1966, s. 99-104.

Osmanlı'ya karşı büyük bir donanmanın hazırlığına girişti. *Memlûkler* ise seferin **Rodos** üzerine düzenlenmesi ihtimalinde dahi **Suriye** ve **Mısır** limanlarının bundan olumsuz etkileneceğini düşünerek tedbirler almaya başlamışlardı. Bu sebeplerle **İstanbul-Rodos** ve **Kâhire** gibi merkezler arasında kesif diplomatik faaliyetler yürütülmekte, elçiler gidip gelmekteydi.⁸⁷¹ **Venedik** ise ayrı bir cenahta yer alıyordu. 1486 senesi itibarıyla *Osmanlı Devleti* ile münâsebetleri dostane olup, *Memlûkler* ile de eskiden beri ticârî ilişkileri kuvvetliydi. Bu iki devletin girişeceği bir deniz savaşı en çok **Venedik**'in ticarî faaliyetlerine zarar verecek olduğundan olan biteni yakından takip etmekteydi. 6 Haziran 1486 senesinde güçlü bir *Osmanlı* donanmasının denize açıldığı haberi gelince, bu donanmanın **Kıbrıs**'a yaklaşması halinde dostça davranılması kararı alındı. *Memlûklerin Osmanlı Sefer Serdari Hersekzâde Ahmed Paşa*'yı savaş esnasında esir almaları üzerine, **2. Bâyezid** yeni bir kara seferi ve takviye olarak deniz kuvvetlerinin hazırlanmasını emretti. **Venedik**'e gönderilen *Osmanlı* elçisi, *Memlûklerle* yapılacak olan savaşta *Osmanlı* donanmasının **Magosa**'ya demirlemesine izin verilmesini istemekteydi. Böylece *Memlûk* tâbiyetinde bir ada olan ve her yıl *Memlûk Devleti*'ne düzenli olarak vergi gönderen **Kıbrıs**, *Osmanlıların Memlûk* ülkesine düzenleyeceği saldırılarda bir deniz üssü haline gelecekti. **Venedik**, bu teklifi hem *Memlûklerle* olan ticârî münâsebetlerinin onarılmayacak derece de bozulacağından, hem de *Osmanlı'nın* adayı işgal edebileceğinden endişe ederek reddetti.⁸⁷² **Venedik**'in red cevabı *Osmanlı'nın* denizden gerçekleştireceği hareketin planını değiştirmede. Buna göre, *Memlûkler* tarafından serbest bırakılan **Hersek-zâde Ahmed Paşa**, donanmayla hem **Bagras Geçidi**'ni tutacak hem de denizden *Memlûklerin* göndereceği desteğe mâni olacaktı. Böylelikle karadan **Vezir Hadım Paşa** komutasındaki birliklerin önü açılacaktı.⁸⁷³

⁸⁷¹ Selâhattin Tansel, *Sultan II. Bâyezit'in Siyasî Hayatı*, İstanbul 1966, s. 52-53.

⁸⁷² Shai Har-El, *Struggle for Domination in the Middle East the Ottoman-Mamluk War, 1485-91*, Leiden 1995, s. 161-162; 'Abd er-Rahman Mahmûd 'Abd et-Tevvâb, *Kâitbây el-Mahmûdî*, Mısır 1978, s. 170; ; Besim Darkot, "Kıbrıs", C. 7, s. 674.

⁸⁷³ Selâhattin Tansel, *Sultan II. Bâyezit'in Siyasî Hayatı*, s. 106; Ğayşâ Ahmed Nâfi, *el-Alâkât el-Usmâniyye el-Memlûkiyye*, Beyrût 2005, s. 121-122.

28 Mayıs 1418 tarihinde **Rodos** açıklarında sayısı altmış⁸⁷⁴ ila yüz⁸⁷⁵ arasında değişen toplarla donatılmış *Osmanlı* donanması görüldü. Gemiler ikmal için uğradıkları **Antalya**, **Alanya** ve **Anamur** sahillerinden ve **Kıbrıs** açıklarından geçtikten sonra **İskenderun Körfezi**'ne ulaştı ve **Ceyhan** nehri ağzında demirledi.⁸⁷⁶ Amaç **Adana**'da karargah kuran kara ordusuna denizden destek vermektir. Donanma ilk iş olarak *Memlûk* ordusunun bölgeye denizden sevk edilme kararı üzerine **Ayas** ve **Trablusşâm**'a hücum ederek bu bölgeye asker çıkartılmasına mâni oldu. On *kadırga* da **Suriye** sahillerini yağmalamak üzere görevlendirildi. Planın asıl maksadı, *Memlûkleri* her zamanki kara güzergahı üzerinden **Suriye Geçidi**'ni kullanmaya zorlamak ve orada engellemektir.⁸⁷⁷ **Ayas** ve **Trablusşâm** limanlarının tahrip edilme sebebi de bu idi. Donanma daha sonra **Bagras Dağları**'na yanaşarak *Memlûk* ordusunun tek geçiş yolu olan bu güzergahı denizden top ve tüfek atışıyla abluka altına aldı ve bu esnada gemilerden askerler karaya çıkartılarak bölge tahkimat altına alındı. Ancak Ağustos 1488 başlarında güneyden esen ve yirmi dört saat süre ile etkili olan sert rüzgar *Osmanlı* donanmasına ait bir kısım geminin batmasına bazılarının sahile sürüklenerek parçalanmasına sebep olunca plan akamete uğradı.⁸⁷⁸ Bu kargaşa da sayıları yirmi beş ila kırk arasında değişen *Osmanlı* gemisi de *Memlûkler* tarafından ele geçirildi.⁸⁷⁹ *Memlûk* ordusu durumu değerlendirerek süratle dağları aştı ve **Tarsus** ile **Adana** arasındaki **Ağa Çayırı** mevkiinde bulunan *Osmanlı* ordusunu hezimete uğrattı. Böylece **Çukurova** tekrar *Memlûk* hâkimiyetine girdi. *Osmanlı Devleti* için sadece bir hudut çatışması niteliğinde olan bu savaş *Memlûkler* için hayatî bir öneme hâizdi ve hazırlıkları bu ölçü de idi. Netice de her iki devleti de ilgilendiren hârici ve dâhili koşullar barış

⁸⁷⁴ İbn Ecâ, *Rihlet Emîr Yeşbek*, s. 190; İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. 3, s. 255; İbn Şâhîn, *Neyl el-Emel*, C. 8, s. 121.

⁸⁷⁵ İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân VIII. Defter*, (Haz. Ahmet Uğur), Ankara 1997, s. 108.

⁸⁷⁶ İdris Bostan, "II. Bayezid Döneminde Osmanlı Denizciliği", (*Türk Denizcilik Tarihi*), C. 1, s. 114-115.

⁸⁷⁷ İbn Şâhîn, *Neyl el-Emel*, C. 8, s. 118; Çayşâ Ahmed Nâfi, *el-Alâkât el-Usmâniyye el-Memlûkiyye*, s. 126.

⁸⁷⁸ İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân VIII. Defter*, s. 110; Hoca Sadettin Efendi, *Tac et-Tevarih*, C. 3, s. 225; İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. 3, s. 256; İbn Şâhîn, *Neyl el-Emel*, C. 8, s. 121; İbn Ecâ, *Rihlet Emîr Yeşbek*, s. 190.

⁸⁷⁹ Shai Har-El, *Struggle for Domination in the Middle East*, s. 182-183; İdris Bostan, "II. Bayezid Döneminde Osmanlı Denizciliği", C. 1, s. 115.

antlaşmasını mecburî kıldığından 1490 senesinde başlayan barış görüşmeleri 1491'de sona erdi ve on beş yıl sürecek yeni bir barış dönemine girildi.⁸⁸⁰

⁸⁸⁰ Kâzım Yaşar Koprıman, "*Osmanlı-Memlûk Münâsebetleri*", s. 195-197.

BEŞİNCİ BÖLÜM

MEMLÜKLERİN KIZILDENİZ'DEKİ DENİZCİLİK FAALİYETLERİ

A. KIZILDENİZ

Kızıldeniz, *Arapça* eserlerde **Bahr el-Ahmer**, **Bahr el-Kulzum**, **Bahr el-Yemen** isimleriyle zikredilir. **Afrika** ile **Arap Yarımadası** arasında yer alan, **Hind Okyanusu**'na açılan bir denizdir. Güney ucunda bugünkü **Cibuti** ve **Yemen** devletleri arasında yer alan ve bu cihetten en dar kısmını oluşturan **Bâb el-Mendeb** boğazı, kuzey ucunda ise **Sina** yarımadası ile ikiye ayrılan **Akabe** ve **Kulzum** şehirleri bulunur. Kaynaklarda genellikle kuzeydeki en uç noktası olan **Kulzum** şehrine nisbetle **Kulzum Denizi** olarak anılır.⁸⁸¹ Uzunluğu takrîbî olarak 2240 kilometre, en geniş yerinin genişliği ise takrîbî olarak 350 kilometredir.⁸⁸² Suyunun kimyevî tertîbi dolayısıyla mercan kayalıklarına sık tesâdüf edilmesinden mütevellid **Kızıldeniz** olarakta anılmıştır. Günümüzde batı sahili boyunca aşağıdan yukarıya doğru **Cibuti**, **Eritre**, **Sudan** ve **Mısır** bulurken doğu sahilinde ise aşağıdan yukarıya doğru **Yemen**, **Suudi Arabistan** ve **Ürdün** devletleri bulunur.

Kızıldeniz bölgedeki devletler için tarih boyunca iktisâdî açıdan doğu ve batı arasında faâl olarak işleyen bir ticaret yolu olarak hayati bir rol oynamıştır. Bu sebeple **Kızıldeniz** ve mıntikasının siyâsî ve askerî güvenliği, buradaki ticârî faaliyetlerin aksamaması *Memlûk Devleti* için önem verilen mevzulardan biri olmuştu. Aynı zamanda bu mıntikanın güvenliğine dinî gerekçelerle de önem gösterilmişti. Zira *Müslümanlar* Hac farızasını ifâ etmek maksadıyla **Mekke** ve **Medine**'ye hacı olmak için giderlerken bu su yolundan yararlanıyorlardı. *Memlûkler* **Kızıldeniz** ticaret yolunun güvenliğini sağlamak için, özellikle tüccarların sık sık ziyaret ettikleri şehirlerde ortaya çıkan karışıklık ve

⁸⁸¹ Yakut, **Mu'cem**, C. 1, s. 344.

⁸⁸² İbrâhîm Hasan Saîd, **el-Bahriyye**, s. 122.

anlaşmazlıkları çözümlmek için askerî ve siyâsî güç kullanmaktan geri kalmamışlardı. **Sevâkin**⁸⁸³ bu durumun örneklerinden birisidir. Diğer taraftan da **Kızıldeniz** adalarında hâkim bulunan ve ticaret gemilerine karşı korsanlık yapan mahallî yöneticileri de sık sık te'dib etme gereği duymuşlardı. **Sultan ez-Zâhir Baybars** 1264 yılında **Dehlek Adası**⁸⁸⁴ hâkimini korsanlık faaliyetleri ve tüccarlara kötü davranması sebebiyle ihtâr ve ikâz etmişti.⁸⁸⁵ Yine 1266 senesinde **Sevakin Hâkimi 'Alem ed-Dîn İsbeğânî** üzerine **Kûs Hâkimi** komutasında bir birliği uyarı için yollamış lakin **İsbeğânî**'nin aldırış etmeksizin tüccarlara saldırılarına devam etmesi üzerine **el-Emîr 'Alâ' ed-Dîn el-Hâznedâr** komutasında irili ufaklı kırk dört gemiden mürekkep bir filoyu te'dib edilmesi için **İsbeğânî**'nin üzerine yollamıştı. Gemiler önce **Ayzâb** ardından da **Sevâkin** sahillerine ulaşmışlardır. **Memlûk** donanmasına ait bir filonun sahile ulaştığı haberi gelir gelmez **İsbeğânî** karşı koyamayacağını anlayınca kaçmış, **Memlûk** kuvvetleri **Sevâkin**'e girerek burayı feth etmişlerdir. **İsbeğânî Memlûk Devleti**'nin hâkimiyetini kabul etmeye mecbur kalmıştı.⁸⁸⁶

Memlûkler Kızıldeniz'de daimi olarak önceleri beş gemiden daha sonra üç gemiden mürekkep bir filo bulundurmuşlardı. **Kûs**'un yöneticisi bu filonun da kumandanıydı. Bu filonun amacı **Kızıldeniz** sahillerinde devriye gezerek ticaret gemilerine refakat etmek ve korsanlık ve haydutluk faaliyetlerine karşı **Memlûk Devleti**'nin caydırıcı varlığını isbat etmektir.⁸⁸⁷

⁸⁸³ Yakut, **Mu'cem**, C. 3, s. 276, Bugünkü **Sudan**'ın kuzeydoğusunda, **Ayzâb** yakınlarında, **Kızıldeniz** kıyısında bir liman şehridir. **Cidde**'nin karşı yakasına düşer. el-Makrîzî bu şehrin ismini bazen "**Mevâkin**" olarak kaydetmiştir.

⁸⁸⁴ Yakut, **Mu'cem**, C. 2, s. 492, Bugünkü **Eritre**'nin **Massawa** şehri yakınlarında bulunan bir adadır. **Suudi Arabistan** ve **Yemen** sahillerinin karşı yakasına düşer. **Kızıldeniz**'de ticaret ile uğraşan bir grup olan **Kârimî tüccarların** faaliyet gösterdiği mıntikalardan birisi de bu adalardır. **Kârimî tüccarları** ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Doç. Dr. Altan ÇETİN, "**Memlûkler Devrinde Kârimî Tüccarları**", Ankara **Üniversitesi D.T.C.F. Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, 2004, C. 22, S. 2004.

⁸⁸⁵ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 2, s. 5.

⁸⁸⁶ İbn 'Abd ez-Zâhir, **er-Ravz ez-Zâhir**, s. 248; el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 2, s. 36.

⁸⁸⁷ İbrâhîm Hasan Saîd, **el-Bahriyye**, s. 166.

B. ABBÂSÎ HALİFELİĞİNİN MİSİR'DA İHYÂSÎ

Memlûkler'in **Kızıldeniz**'e önem vermelerinin ve burada bir filo bulundurmalarının sebebi sadece iktisâdî değildi. Dinî ve siyâsî sebepler de ziyadesi ile önemliydi. Bu durum *Abbâsî Halifeliği*'nin ihyası ile kendini gösterir. **Sultan Baybars** 1261 senesinde, 1258 yılında **Bağdad**'ta *Moğollar* tarafından bütün ailesi ile birlikte katledilen *Abbâsî Halifesi*'nin soyundan gelen **Ebû el-Kâsım Ahmed** adlı birisini **Kâhire**'ye getirterek tantanalı bir törenle karşıladı.⁸⁸⁸ Şeceresi dönemin ünlü kadıları ve âlimleri tarafından incelenerek doğruluğu tasdik edildikten sonra **Kâhire**'de **el-Muntasır Billah** unvanıyla, *Halife* olarak ilan edildi. **Baybars** ve tüm maiyyeti tarafından da *Halifeye* biat olundu.⁸⁸⁹ **Baybars**'ın *Halifelik* müessesesi ile alakadar olmasının en önemli sebebi, **Şecer ed-Dürr** ile evlenerek tahta geçen **Aybek**'in hem kendisine hem de *Memlûk Devleti*'ne meşruluk kazandırmak gayesi ile 1256 senesinde *Abbâsî Halifesi Mu'tasım Billah*'tan hilat ve menşûr talebinin yaklaşmakta olan *Moğol* tehdidi nedeniyle cevapsız kalması ve bu sebepten mütevellid *Memlûk Devleti*'nin halen bu manevî itibardan mahrum bulunması idi. **Baybars**, yeni **Halife** tarafından kılıç kuşandırılmış, menşûr verilmiş, **Mısır**, **Yemen**, **Suriye**, **Hicâz**, **G.D. Anadolu** ve yeni feth edilecek yerlerin hâkimi olarak ilan edilmişti.⁸⁹⁰ Selefî **Aybek**'in yarım kalan işini başaran **Baybars** bunu **Kâhire** büyük bulvarda büyük alay ile geçit resmi yapmış, hem kendinin hem de devletin meşruiyetini ispatlamıştı.⁸⁹¹

Abbâsî Halifeliği'ni himâyesi altına alan **Baybars**, bundan sonra gözünü **Hicâz** bölgesine çevirmiştir. Zira *Memlûkler* artık *halifelik* müessesesini de himâyelerine altına alarak *İslâm* dünyasının yeni koruyucusu ve hâmisî sıfatını üstlenmişler ve tüm *İslâm* aleminin gözünde sempati kazanmışlardı. *Müslümanların* mübarek kabul ettiği topraklar olan **Mekke** ve **Medine**'nin de *Memlûk* siyâsî hâkimiyetine alınmak istenmesi gayet tabî bir hareketti. İlâveten,

⁸⁸⁸ **Baybars** el-Mansûrî, *et-Tuhfet el-Mulûkîyye*, s. 35; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 1, s. 528-529.

⁸⁸⁹ el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 1, s. 530; **Baybars** el-Mansûrî, *et-Tuhfet el-Mulûkîyye*, s. 35.

⁸⁹⁰ el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 1, s. 531-532; Philip K. Hitti, *İslâm Tarihi*, C. 4, s. 1094.

⁸⁹¹ İbn 'Abd ez-Zâhir, *er-Ravz ez-Zâhir*, s. 110.

Memlûkler kendilerini dâima *Eyyûbîlerin* varisi olarak görmüşler, bir zamanlar *Eyyûbîlere* tâbi olan tüm toprakları kendi toprakları olarak benimsemişlerdi.⁸⁹²

Hicâz bölgesini *Şerifleri*, **Bağdad**'taki **Abbâsi Halifeliği**'nin güç kaybettiği dönemlerden itibâren, kendi topraklarında hükümdar gibi davranmaya başlamışlardı, **Kâhire**'de *hilâfet* tekrar tesis edildikten sonra da buradaki *halifeyi* tanımamışlardı. Hatta bölgeyi kendi aralarında taksîm etmişler, **Medine Şerifi** bölgenin kuzeyini, **Mekke Şerifi** ise bölgenin güneyini hükümleri altına almışlardı.⁸⁹³ Siyâsî boşluk sebebiyle de **Yemen**'de *Resuloğulları Devleti* ortaya çıkmış ve devletin kurucusu olan **Nûr ed-Dîn Ömer b. Ali b. Resûl** 1239 senesinde **Hicâz** bölgesine askerî bir yürüyüş gerçekleştirerek **Mekke**'yi denetimi altına almıştı.⁸⁹⁴ *Memlûkler* önce *Moğol* tehlikesini berteraf edip arkasından da meşruîyet meselesini hal ettikten sonra **Hicâz** bölgesindeki nüfûz mücâdelelerine dâhil olmaya başlamışlar ve burada *Resuloğulları Devleti* ile otorite savaşına girmişlerdi. İstila altındaki **Mekke** ümerâsı da buna fırsat hazırlamış, bir kısmı *Resuloğulları Devleti*'ne karşı *Memlûklere* meyl etmişlerdi.

1260 senesinde **Sultan ez-Zâhir Baybars**, Peygamberin kabrinin onarımı için **el-Emîr 'Alem ed-Dîn el-Yağmûrî**'yi **Medine**'ye göndermiş⁸⁹⁵ ve bu onarım işi 1263 yılında tamamlanmıştı.⁸⁹⁶ 1266 yılında ise *Memlûklerin* **Hicâz** bölgesindeki nüfûzları iyiden iyiye hissedilmiş, **Medine Şerifleri** arasındaki iktidar ve otorite kavgasına müdâhil olmuş, **eş-Şerîf Bedr ed-Dîn Mâlik b. Munîf ibn Şeyha** ve oğlu **eş-Şerîf Cemmâz** arasındaki yetki kavgasını şehrin idâresini ikisi arasında paylaştırarak meseleyi çözmüştü.⁸⁹⁷ Benzer bir vaka **Mekke**'de de yaşanmış, **eş-Şerîf Necm ed-Dîn Ebi Ümeyy** ve amcası **eş-Şerîf Baha ed-Dîn İdris b. Katâde** ile şehri birlikte idâre ederlerken aralarında çıkan anlaşmazlığa, kendisine şikâyet olunduğu için müdâhil olmuş ve meseleyi halletmişti. Buna göre

⁸⁹² Saîd 'Abd el-Fettâh 'Âşûr, *el-Asr el-Memâlîkî*, s. 238.

⁸⁹³ İbrâhîm Hasan Saîd, *el-Bahriyye*, s. 166-167.

⁸⁹⁴ Ebû el-Mehâsin, *el-Menhel es-Sâfî ve el-Mustevfî ba'd el-Vâfî*, (Tah. M. M. Emîn/Sâid 'Âşûr), C. 1, s. 245-246; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 1, s. 386-387.

⁸⁹⁵ el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 1, s. 526.

⁸⁹⁶ el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 1, s. 562.

⁸⁹⁷ İbn 'Abd ez-Zâhir, *er-Ravz ez-Zâhir*, s. 284; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 2, s. 44; Saîd 'Abd el-Fettâh 'Âşûr, *el-Asr el-Memâlîkî*, s. 238.

Memlûklerin Kızıldeniz'de ve ona sahili olan mıntıkada siyâsî, iktisâdî ve dinî olarak etkin ve nüfûz sahibi olabilmeleri için **Yemen** hayati bir önem taşıyordu. Jeopolitik olarak bakıldığı vakit de **Yemen** coğrafi olarak bölgenin kontrolü için zaruriydi.

Her şeyden önce **Kızıldeniz** orta çağlarda kuzey ve güneyi birbirine bağlayan en önemli deniz yolu konumundaydı ve onun hâkimi aynı zamanda dünya ticâretini de kontrol ediyordu. *Abbâsi Devleti*'nin güçlü olduğu zamanlarda doğal olarak **Kızıldeniz** üzerindeki limanların da önemi artmış, bu limanlarda inen emtia başta **Basra Körfezi** ve **Fırat** ve **Dicle** nehirleri yoluyla da iç bölgelere kadar sevk edilerek *Abbâsi Devleti*'ni ve başkent **Bağdad**'ı bir çekim merkezi haline getirmişti. Lakin *Abbâsi Devleti*'nin siyâsî olarak güçten düşmeye başlaması ve bölgedeki kontrolü kaybetmesiyle birlikte **Kızıldeniz** ticâret yolu da önemini kaybetmeye başlamıştı. Bunun neticesi olarak emniyet kaybolmuş, korsanlık ve haydutluk faaliyetleri artmış ve inkiraz daha da hızlanmıştı. Tam da bu esnalar da **Mısır**'ın yeni sâhipleri **Kızıldeniz**'in ticaretin ve donanmanın önemini fark etmişlerdi. *Fâtimîler* beş gemilik bir filoyu **Kızıldeniz** ve limanlarını koruması, korsanlara karşı tüccarın mal ve can güvenliğini koruması için görevlendirmiş, bu gemiler özellikle **Ayzâb** limanı civarında devriye gezmek suretiyle emniyeti sağlamışlardı.⁹⁰³

Aynı şekilde *Eyyûbîlerde* **Kızıldeniz**'de *Fâtimîler* zamanında kurulan otoriteyi devam ettirmişler, **Salâhu'd-Dîn el-Eyyûbî** buna uygun olarak 1174 senesinde **Yemen**'i ele geçirmiş ve yine kutsal toprakların himayesini üzerine almıştı.

Mısır'da *Memlûk Devleti*'nin kuruluşuyla birlikte bölge için yeni bir dönem de başlamıştır. *Memlûk* hükümdarları devletlerinin kuruluşuyla birlikte dâhilde ve hâriçte pek çok mesele ile uğraşmak zorunda kalmışlardı ki bunların başında Moğol tehdidi gelir. *Memlûkler Moğolları*, dâhili meselelerini bir kenara bırakarak, 1260 yılında vuku bulan *Ayn-ı Calût* savaşında kesin bir mağlubiyete

⁹⁰³ İbrâhîm Hasan Saîd, *el-Bahriyye*, s. 171-172; el-Kalkaşandî, *Subh el-'Aşâ*, C. 3, s. 524.

uğratarak⁹⁰⁴ hem kendilerini kurtarmışlar, hem *Moğolları* ilk defa mağlubiyete uğratan ordu sıfatına mazhar olmuşlar hem de *İslâm* aleminin yeni bayraktarı ve önderi olarak, köle oldukları gerçeğini zihinlerden silerek kurtarıcı sıfatıyla tarih sahnesine çıkmışlardı. **Baybars** tarafından 1261 yılında *Abbâsi Halifeliği*'ni tekrar ihyasıyla da birlikte *Memlûkler*'in yıldızı iyiden iyiye parlamış ve bölgenin tek hâkim gücü olarak kabul edilmişlerdi.⁹⁰⁵

Memlûkler'in **Kızıldeniz** ve **Hicâz** bölgesinde tam ve eksiksiz bir otorite kurabilmelerinin yolu **Yemen**'den geçmekteydi. Zira *Arap* yarımadasının güney batı ucunda **Kızıldeniz**'e giriş yolunu tutan ve **Hint Okyanusu**'nun en önemli limanı olarak kabul edilen **Aden** limanını da topraklarında barındıran bir konumdaydı ve tüm tüccarların uğrak yeri idi.

C. RESULOĞULLARI DEVLETİ İLE MÜNÂSEBETLER

Yemen'de kurulan olan *Resuloğulları Devleti*⁹⁰⁶ (1231-1454), *İslâm* geleneğine uygun olarak meşruiyet kazanmak amacıyla kurulduğu topraklarda hâkimiyetinin tanınmasını istemiş ve bunun gereği *Abbâsi Hilâfeti*'ne tâbi olmuştu. *Abbâsi Devleti*'nin *Moğollar* tarafından ortadan kaldırılıp ve akabinde de *hilâfet* makamı **Memlûk Sultanı Baybars**'ın himayesinde tekrar te'sis edilince,

⁹⁰⁴ el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 1, s. 516.

⁹⁰⁵ el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 2, s. 547-548.

⁹⁰⁶ Devletin kurucusu olan *Resulî* ailesi **Yemen**'e 1174 yılına doğru, *Eyyûbîlerin Yemen* şubesinin kurucusu ve **Salah ed-Dîn Eyyûbî**'nin kardeşi **Turanşah** ile birlikte gelmişlerdi. Devletin kuruluşu kısaca şöyle olmuştu: Ailesinin *Gassânîler* emirliğinden geldiğini iddia eden **Muhammed b. Harûn** adındaki bir *Türkmen*, aşireti ile birlikte **Bağdâd**'a gelip, *Abbâsî* halifelerinin hizmetine girdi. *Abbâsî* halifeleri bu *Türkmen*'i bir çok defalar **Mısır** ve **Suriye**'ye elçi (resûl) olarak gönderdiklerinden zaman içinde adı unutulup görevine nisbetle **Resûl** adıyla anılmaya başladı. Bağdâd'ta çıkan bir isyandan sonra **Mısır**'a yerleşti ve **Salah ed-Dîn Eyyûbî**'nin takdirini kazandı. **Salah ed-Dîn**, kardeşi **Turanşah**'ı **Yemen**'e gönderirken '**Ali b. Resûl** ve üç oğlunu **Turanşah**'ın yanına katıp kendilerine iyi davranılmasını tenbîh etti. Böylelikle **Yemen**'e gelen *Resuloğulları* burada eyâletlere nâil olup, *Eyyûbîler*'in hizmetinde çalıştılar. **Yemen Eyyûbîleri**'nin son hükümdârı olan **el-Mes'ud Salah ed-Dîn Yusuf** öldükten sonra onun atabegi ve **Yemen vâlisi Nûr ed-Dîn Ömer** istiklâlini ilan etti, Neş'et Çağatay, "*Resûlîler*", *İslam Ansiklopedisi* (M. E. B.), C. 9, 1964, İstanbul, s. 693-695

hilâfetin kurucusu ve koruyucusu sıfatıyla *halifenin* siyâsî rolünü üstüne alan **Baybars Resuloğulları Devleti**'ni doğrudan kendisine tâbi olarak kabul etmişti.⁹⁰⁷ Lakin bu hal, **Yemen**'de uzun bir mücâdeleden sonra istiklâlini kazanmış olan *Resuloğulları Devleti* nazarında kabul görmediği gibi nüfûz alanlarını da **Hicâz**'a doğru genişletmişlerdi.⁹⁰⁸

Buna rağmen Yemen ve **Mısır** arasındaki anlaşmazlık askerî güç kullanma safhasına geçmediği gibi gün geçtikçe gelişmişti. Zira bu zamanlar da *Memlûklerin* karşısında ki *Moğol* tehdidi ve orduların hemen tamamının bu mes'eleye karşı yönlendirilmiş olması sebebiyle *Resuloğulları Devleti*'ne karşı ılımlı bir yaklaşım sergilenmesine mecburiyet verdi. Bu ılımla tavrın sergilenmesinde *Resuloğulları Devleti*'nin *Memlûklere* karşı, güçlerinden çekinerek uzlaşmacı bir politika izlemesinin, hediyeler göndermesinin de rolü büyüktü.⁹⁰⁹

Yemen Sultanı Muzaffer Yusuf, **Baybars** ile ilişkileri geliştirmek ve muhtemel bir *Memlûk* tehdidine mâni olabilmek için girişimlerde bulunmuş ve kendisine de aynı şekilde mukâbelede de bulunulmuştu. Karşılıklı hediyeler ve elçiler gönderilmiş ve bunların neticesinde de **Baybars** 1268 senesinde **Muzaffer Yusuf**'a ülkesine karşı bir istila hareketinde bulunmayacağına dâir teminat

⁹⁰⁷ *Memlûklerin Resuloğullarını* kendilerine tâbi bir devlet olarak kabul etmelerinin sebebi sadece hilâfet makamından da kaynaklanmamaktaydı. Kendilerini *Eyyûbîlerin* mirasçısı olan *Memlûkler*, onların hâkimi oldukları her bölgeyi tabii denetim sahaları olarak görüyorlardı. Eyyûbîlerin **Yemen**'e yerleşmesi ve burada da bir şûbe tesis etmelerinin sebebi ise iki farklı şekilde izah edilmektedir. R. Şeşen Eyyûbîler'in **Yemen**'e yerleşmesini siyâsî, dinî sebeplere bağlar. Şöyle ki: **Yemen**'de *Hâricîlerden Abdünnebi* isimli biri kuvvet kazanmıştı. Ayrıca *Fâtımî* taraftarları da ülkede geniş faaliyet gösteriyorlardı. **Yemen** halkı bu durumdan rahatsız olup **Salâh ed-Dîn**'in müdâhele etmesini istemekteydiler. Bu sebeple **Turanşah Nubya** seferinin ardından bin beş yüz kişilik bir kuvvetle **Nûr ed-Dîn**'in bilgisi dâhilinde 1174 senesinde karadan ve denizden **Yemen** seferine çıktı. Önce **Hicâz**'ı kontrol altına aldı ve yoluna devam ederek **Abdunnebi**'yi muhâliflerinin de desteğiyle mağlup etti. Arkasından bazı dağlık bölgeler hâric tüm ülkeyi kontrol altına aldı. Kaynaklar **Turanşah**'ın beraberindeki askerlerin *Oğuz* menşeli olmasın sebebiyle bu seferi *Oğuz Seferi* olarak anarlar; R. Şeşen, **Salahâddîn Eyyubî ve Devlet**, s. 62; C. H. Becker ve Yaacov Lev ise **Yemen**'in ele geçirilmesinin sebebini **Salâh ed-Dîn** ve **Nur ed-Dîn** arasındaki mücâdeleye bağlar. **Salâh ed-Dîn Mısır**'da müstakil bir idâre kurmak gayesi ile **Nûr ed-Dîn**'e karşı tavrı alınca her ihtimale karşı, yenilmesi halinde sığınabileceği, kardeşi **Turanşah**'ı **Nubya** ve **Yemen**'e göndererek buraları işgal ettirdi, "*Eyyûbîler*", **İslam Ansiklopedisi (M. E. B.)**, C. 4, İstanbul 1963, s. 425; **Saladin in Egypt**, s. 97-101.

⁹⁰⁸ İbrâhîm Hasan Saîd, **el-Bahriyye**, s. 173.

⁹⁰⁹ Saîd 'Abd el-Fettâh 'Âşûr, **el-Asr el-Memâlîkî**, s. 240.

vermiş ve hatta sancak ve saltanat alametleri yollamıştı.⁹¹⁰ **Muzaffer Yusuf** şükran ve tabiyetini 1270 ve 1275 yıllarında gönderdiği iki heyetle de devam ettirmişti.⁹¹¹ **el-Melik Mansûr el-Kalavun** zamanında da ilişkiler aynı minvalde devam etmiş, 1281 senesinde **Muzaffer Yusuf**'un elçileri **Mecd ed-Dîn b. Ebû el-Kâsım** ve **Kadı Muhib ed-Dîn Yahyâ b. el-Baylakânî** kıymetli hediyeler ile **Sultan**'ın huzuruna çıkmış, **Sultan Baybars** zamanında verilen teminatın tekrarını talep etmiş ve bu talep **Sultan** tarafından kabul edilmiştir.⁹¹²

Her ne kadar **Yemen** camilerinin minberlerinde halen *Bağdat Halifesi* adına dua okunmaya devam edip **Kâhire**'de bulunan *Halife*'nin ismi zikredilmese de *Memlûkler* bunu bir siyâsî sorun olarak görmemişler, *Resuloğulları Devleti hâkimleri* de senelik olarak gönderdikleri hediyelerle dostluğun devamını sağlamışlar, hatta *Memlûk* sultanları bu hediyeleri iki devlet arasındaki dostluğun devamının şartı gibi kabul etmişlerdi.⁹¹³ **Muzaffer Yusuf**'un 1284 senesinde, **Sultan Kalavun**'a gönderdiği hediyeler arasında çeşitli ülkelerden tedarik edilmiş mücevherat, asil *Arap* atları, filler, gergedanlar, papağanlar, mızraklar, kılıçlar, çeşitli baharat ve kumaşlar bulunmaktaydı. **Kalavun** bu hediyelerden memnun olup elçiye hüsn-ü muamelede bulunduğu gibi mukâbilan **Yemen Hâkimi**'ne hediyeler göndermişti.⁹¹⁴

Sultan Kalavun'un vefatından sonra **Yemen** ve **Mısır** arasındaki dostane ilişki, **Yemen Hâkimi Muzaffer Yusuf**'un senevî olarak takdim ettiği hediyeleri göndermemesi üzerine bozulmuştu. Bu duruma çok sinirlenen **Sultan el-Eşref Halîl b. Kalâvun** 1293 senesinde çok sert bir üslupla yazılmış bir mektup yollamış ve mektubunda tehditkar bir ifade ile **Muzaffer**'den özür dilemesini ve hediyeleri yollamasını istemişti.⁹¹⁵

Kalavun'un oğlu **Muhammed**'in 2. saltanatı esnasında **Yemen** ile ilişkiler tekrar iyileşme sürecine girmiş özellikle 1302 senesinde *Moğollara* karşı

⁹¹⁰ Halîl b. Şâhîn, *Zubdet Keşf el-Memâlik*, s. 93-94.

⁹¹¹ Saîd 'Abd el-Fettâh 'Âşûr, *el-Asr el-Memâlikî*, s. 246.

⁹¹² el-Makrîzî, *es-Sulûk*, C. 2, s. 153-154.

⁹¹³ el-Kalkaşandî, *Subh el-'Aşâ*, C. 6, s. 421-422.

⁹¹⁴ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. 31, s. 85.

⁹¹⁵ İbrâhîm Hasan Saîd, *el-Bahriyye*, s. 176.

kazanılan *Merc es-Suffer* galibiyetinin ardından doruk noktasına ulaşmıştı. Zaferi müjdelemek için **Yemen Hâkimi Sultan Mueyyed Resûlî**'ye gönderilen elçi tüm *ümerânın* katıldığı bir törenle karşılanmış, *Memlûklerin* başarısını kutlamak için davullar vurulmuş, elçiye büyük ikramda bulunulmuş ve elçi **Sultan**'ın zaferini tebrik eden bir mektupla geri dönmüştü.⁹¹⁶ Lakin bu iyi niyet dönemi uzun sürmemiş, bir süre sonra **Mueyyid Resûlî Memlûk** hâkimiyetini tanımayı reddetmiş, yıllık miktarı yaklaşık altı bin *dinarı* bulan hediye de göndermemişti. **Mısır**'lı tüccarlara ülkesinde zorluklar çıkartmış ve onlara baskı uygulayarak **Yemen** ve **Mısır** arasındaki ticâreti durma noktasına getirmişti. Bununla da yetinmemiş **Mekke**'ye erzak göndermiş ve halkını *Memlûk Devleti*'ne karşı isyan etmeye teşvik etmiş, hutbede de kendi adına **Sultan**'ın adından önce okutmuştu.⁹¹⁷ **Halife Müstekfi Billah** 1307 senesinde **Yemen Sultanı**'na sert bir mektup yazarak onu uyarmış, ülkesinde hâkimiyetini devam ettirmesinin yegane yolunun senevî olarak yolladığı hediyelere ve de **Sultan**'a tabi olmaktan geçtiğini açıkça belirtmişti.

Sonunda **Sultan en-Nâsır**, **Yemen Sultanı**'nı te'dib etmek için kuvvet kullanmaya karar verdi ve **el-Emir İzzeddin Aybek eş-Şucaî el-Aşkar**'ı **Kûs**'a donanmayı hazırlamak ve **Yemen** üzerine sefere çıkmak üzere görevlendirdi.⁹¹⁸ Ayrıca **Sultan** bir *mersûm* neşr ederek tüm *mukaddem elflerin celbe ve felve* adıyla marûf gemilerden birini techîz etmesini emretti. Hazırlıklar bittikten sonra elliden fazla gemi develerin sırtında önce **Tur**'a ve **Süveys**'e götürülerek denize indirilmiş ve oradan da **Yemen**'e yönelmişlerdir. **Sultan Nâsır** bu seferi bizzat kendisi komuta ve idâre etmek istiyordu. Esas amacı ise **Kâhire**'den uzaklaşmaktı. Zira bu esnada **Kâhire**'de *emîrlere* arasında, özellikle de **Salâr** ve **Baybars el-Çâşnigîr** tarafından kendisine karşı büyük bir muhâlefet oluşmuştu.⁹¹⁹ *Kârimî tüccarları*'nın **Sultan**'a müracaat ederek **Yemen**'e yapılacak

⁹¹⁶ eş-Şeyh Alî b. el-Hasan el-Hazercî, **Kitâb el-Ukûd el-Lu'luyet fî Tarîh el-Devlet er-Resûliyye**, (Tah. Şeyh Muhammed Asel), Londra 1913, C. 1, s. 348 (Bundan sonra eser **Kitâb el-Ukûd el-Lu'luyet** olarak kısaltılacaktır).

⁹¹⁷ el-Hazercî, **Kitâb el-Ukûd el-Lu'luyet**, C. 1, s. 349-350; el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 2, s. 379, 413.

⁹¹⁸ el-Hazercî, **Kitâb el-Ukûd el-Lu'luyet**, C. 1, s. 347.

⁹¹⁹ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 2, s. 379, 413, 416.

saldırının ertelenmesi talepleri **Sultan** tarafından da kabul görmüş, hemen sonrasında da **Yemen Hâkimi Sultan el-Mueyyid er-Resulî**'nin **Mısır**'a yönelik düşmanca tutumundan vazgeçmesi ve elçiler göndermesi ile bu mesele çatışmaya dönüşmeden bertaraf olunmuş iki ülke arasındaki münâsebetler tekrar normale dönmüştü.⁹²⁰

D. COĞRAFÎ KEŞİFLER

Memlûk Devleti'nin hem **Kızıldeniz** hem de **Akdeniz**'de artan askerî faaliyetlerinin yanı sıra, *Osmanlı Devleti*'nin de **Akdeniz** havzasında etkinliğini gün geçtikçe arttırması, **Uzak Doğu** ile gerçekleştirdikleri ticârî faaliyetlerini büyük oranda deniz yoluyla icra eden *Batı Avrupa Devletleri*'ni yeni yollar aramaya itmişti. Zira dönemin ticarî teamül ve alışkanlıkları, siyâsî sebepler ve buna bağlı olarak ortaya çıkan güzergahların hemen tamamı *Memlûkler Devleti*'nin kontrolü altındaydı. **Hindistan** ve **Çin** civarından temin edilen ipek, karabiber⁹²¹ ve sâir baharat başta olmak üzere her türlü ticârî emtia, esir, yağ, şeker, çeşitli kokular, kereste, kumaş, değerli taşlar, fildişi, sînâmeki, turunçgiller, pamuk, madenler, çeşitli boya, uzun elyafli yün, Hindistan cevizi, gül suyu doğu ticaretinin çıkış kapısı olarak da nitelendirilebilecek olan ve *Memlûklerin* hâkimiyeti yahut denetimi altındaki **Ayzâb**, **Cidde**, **Aden**, **Sevâkin**, **Dehlek**, **Mombasa**, **Zengibar**, **Kuseyr**, **Yenbu'**, limanları vasıtasıyla **İskenderiye**, **Halep**, **Dımaşk**, **Beyrût** limanlarına, diğer bir ifadeyle **Kızıldeniz**'den **Akdeniz**'e ve

⁹²⁰ el-Makrîzî, **es-Sulûk**, C. 2, s. 413-414; el-Hazercî, **Kitâb el-Ukûd el-Lu'luyet**, C. 1, s. 373-374; İbrâhîm Hasan Saîd, **el-Bahriyye**, s. 168.

⁹²¹ Karabiber ticareti **Kızıldeniz** ticaretinin bel kemiğini oluşturan maddelerin başında gelir. Karabiber yemekleri lezzetlendirmek için kullanılan baharatların başında gelmekteydi. Bunun sebebi ise dönemin beslenme alışkanlığı ile alakalıydı. Şöyle ki; Orta çağların **Avrupa**'sında hayvan yemi sıkıntısı sebebiyle çok az hayvan yetiştirilebiliyordu. Kesilen hayvanların etleri ise ancak tuzlanarak saklanabiliyordu. Karabiber tuzlama esnasında kullanılan bol miktarda tuzun ortaya çıkardığı nahoş tadı önleyebilmek için kullanılan bir baharatı ve bu sebeple müşterisi çok fazlaydı, Daniel J. Boorstin, **Keşifler ve Buluşlar**, Ter., F. Dilber, Ankara 1996, s. 192.

buradan da *Avrupalı* tüccarlar yahut tüccar devletler vasıtasıyla dünyaya açılıyordu.⁹²² Şüphesiz bu durum, **Avrupa**’nın önde gelen liman şehirleri olan ve her biri ayrı bir cumhuriyet görünümündeki **Marsilya, Floransa, Venedik, Ceneviz, Pizza** gibi deniz taşımacılığı ve ticâreti vasıtasıyla zenginleşen⁹²³ şehir devletlerini ihya ettiği gibi *Memlûklerin* de büyük meblağlara bâliğ gümrük gelirine sâhip olması anlamına geliyordu. Bu deniz aşırı ticaret her iki taraf için de hayati bir önem arz etmekteydi. Doğu ticareti olmaksızın **Avrupa**’nın bâlâda mezkûr tüccar devletleri bekalarını muhafâza edemeyecekleri gibi tüm **Avrupa** kıtası da pek çok mühim emtiadan yoksun kalacaklardı. *Memlûkler* ise, devletlerinin yapısı gereği, istinâd ettikleri askerî yapıyı devam ettirebilmek, *sultan* ve *ümerâyâ*ya tabi *memlûklerin* maaşlarını ödeyebilmek⁹²⁴, yeni *memlûk* satın alabilmek ve hepsinden de öte tâbillerini askerî güçlerini muhafazaya ve savaşa müteyakkız orduların varlığına dayalı *Müslîm* ve *gayr-Müslîm* düşmanlarını kontrol altında

⁹²² Fârûk Osmân Abâza, *Eser Tahavvulu et-Ticâret el-Âlemiyye ilâ Re’s er-Recâ es-Sâlih alâ Mısır ve Âlem el-Bahr el-Mutavassıt Esnâ el-Karn es-Sâdis Aşer*, Kâhire, Tarihsiz, s. 5-12 (Bundan sonra eser **Eser Tahavvul et-Ticâret el-Âlemiyye** olarak kısaltılacaktır).; Cengiz Orhonlu, “XVI. Asrın İlk Yarısında Kızıldeniz Sahillerinde Osmanlılar”, *Tarih Dergisi*, Cilt 12. Sayı 16’dan ayrı basım, s. 2-3.

⁹²³ *Batı Roma İmparatorluğu*’nun V. Yüzyıl sonunda tarihe karışmasının ardından **Akdeniz**’de ticaret ve denizcilik faâliyetleri sarsıntı geçirmiş, fakat durmamıştır. Bundan bir müddet sonra ise **Arap Yarımadası**’nda *İslâmiyet*’in ortaya çıkması ve hızla yayılması ve bilâhare **Akdeniz**’e hâkim olması **Batı Avrupa**’yı ve *Bizans Devleti*’ni ticârî ve iktisâdî bir gerilemeye uğratmıştı. Bu dönemde, *Roma İmparatorluğu* vâsıtasıyla **Akdeniz**’de ticâret yaparak yaşayan **Batı Avrupa**, tamamı ile gücünü yitirmiş, içine kapanmış ve kendi kıt kaynaklarıyla ayakta kalmaya çalışmıştır. Bunun tabii sonucu olarak da ticâret zengini liman şehirleri olan **Marsilya, Floransa, Venedik, Pizza** ve **Ceneviz** gittikçe fakirleşmeye başlamıştı. Buna mukâbil **Akdeniz** limanları yavaş yavaş *Müslümanların* eline geçmişti. Ancak Abbâsiler’in ve Endülüs Emevileri’nin zaafa düşmesi ile X. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bizans Devleti tekrar Akdeniz’de üstünlüğü ele geçirmiştir. Bundan sonra Bizans Devleti, hem ticârî potansiyelini arttırmak hem de Roma İmparatorluğu’nu tekrar ihya etmek gayesi ile İtalya’daki **Venedik, Ceneviz, Piza** gibi şehir devletlerine kendi topraklarında ticaret yapma imtiyazı tanıdı. XI. Yüzyılın sonlarında başlayan Haçlı Seferleri, İtalyan şehir devletlerine Akdeniz ticâretinin ve hâkimiyetinin hemen hemen tamamını ele geçirme imkânı verdi. Zira bu seferler neticesinde Urfa, **Suriye**’nin Akdeniz’e kıyı bölgeleri ile Kudüs ve Antakya’da birer Latin Prensliği kurulmuş ve İtalyan şehir devletleri her prenslikte koloniler oluşturmuşlardı. Bu kolonilerde tam bir sömürge yönetimi kuran şehir devletleri, kısa zaman içinde zenginleşmişler, Doğu Akdeniz ile Batı Avrupa’nın ticârî münâsebetlerini temin eden yegâne unsur haline gelmişlerdi. Daha Ayrıntılı bilgi için bkz. Henri Pirenne, **Ortaçağ Kentleri**, (Ter. Şadan Karadeniz), İstanbul 1944; David Abulafia, **Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları**, Ter. Nurettin Elhüseyni, İstanbul 2005, s. 191-192.

⁹²⁴ Özellikle son dönemlerde meydana gelen iktisâdî çöküş, askerlerin maaşlarında yansımış, maaşlarını geç alan yahut alamayan *Memlûk* askerleri bir çok defa **Kâhire**’nin altını üstüne getirmişlerdi, İbn İyâs, **Bedâi’ ez-Zuhûr** (İstanbul), C.4 s. 235; Fârûk Osmân Abâza, **Eser Tahavvul et-Ticâret el-Âlemiyye**, s. 50.

tutabilmek maksadı ile *Batı* ile ticârete mecburdular.⁹²⁵ Bu sebeplerden mutevellid hem *Avrupalı* devletler hem de *Memlûkler* mümkün mertebe birbirleri ile münasebetlerini iyi tutmaya gayret sarfetmişler, çeşitli vesileler ile gidip-gelen elçilere hüsn-ü muamelede bulunmuşlardı.⁹²⁶

Avrupalılar ve *Memlûkler* her ne kadar ortak bir niyet amacıyla işbirliği içinde gözükseler de ortada inkarı ve ihmali mümkün olmayan bir mesele vardı ki bu da bir tarafın *Hristiyan* ve diğer tarafın da *Müslüman* olduğu hakikatıdır. Din mesnedli bu hakikat siyâsî hadiseler neticesinde ortaya çıktığı vakit her iki tarafında ticârî ilişkilerini menfî yönde etkilemekteydi. Hatt-ı zatında *Memlûklerin* gözünde *Hristiyanlar*, daha da özel bir tâbirle ifade olunmak istenirse *Frenkler*, *Haçlı Seferleri* neticesinde *İslâm* topraklarını işgal ve istila etmiş müstevliler olup yegane gayeleri, onları bu topraklardan söküp atmak ve bundan sonra da *İslâm* topraklarını *Hristiyanların* mütecâviz hareketlerine karşı müdafaa etmektir. Bu amaçla 1291 senesine kadar **Suriye** ve **Lübnan**'ın sahil bölgelerinde hâkim *Haçlılara* karşı amansız bir mücâdeleye girilmiş ve sonunda *Orta Doğu*'daki *Haçlı* siyâsî varlığı sona erdirilmişti. *Haçlıların* gözünde ise *Memlûkler*, yine aynı sebeplerden en büyük rakip idi. *Memlûklerin* **Suriye** ve **Lübnan**'daki *Haçlılar* üzerine düzenledikleri seferlere güçleri yettiğince muâvenetle karşı koymuşlar, imkanları nisbetince **Avrupa**'dan yardım almışlar ancak başarısız olarak hâkimiyetlerini kaybetmişlerdi. Bundan sonraki amaç ve gayeleri de kaybettikleri bu toprakları geri almak olmuştu. Ancak edindikleri tecrübeler neticesinde, *Memlûkler Devleti* bakiyesini ve mevcut gücünü muhâfaza ettiği müddetle bunun imkansız olduğunu anlamışlardı. Amaçlarına nâil olmak maksadıyla bundan sonra izleyecekleri yöntem ve usulü öncelikli olarak *Memlûkleri* iktisâdî bakımdan inkıraza uğratmak akabinde de eski

⁹²⁵ Gemiler vasıtasıyla gelen ve giden malın değerinin üzerinden %30 vergi alındığı göz önüne alınırsa ticârî gelirlerin *Memlûk Devleti* için ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılır, Subhî Lebîb, "Eyyûbîler ve *Memlûkler* Devrinde Mısır'ın Ticaret Politikası", Ter., Altan Çetin, **Nüşa**, Yıl: 2, Sayı: 4, Kış 2002, s. 154; *Memlûk Devleti*'nin ticâret gelirlerine bir örnek vermek gerekirse; 14. yy. da Avrupalı tüccarlar vasıtasıyla Mısır ve **Suriye** limanlarından ihraç edilen mallar arasında bulunan şekerden ortaya çıkan ticaretin hacmi yıllık 30.000 ila 50.000 *dinar* arası değişiyordu, Eliyahu Ashtor, **Technology, Industry and Trade**, Great Britain 1992, s. 236.

⁹²⁶ *Memlûk* kaynaklarının hemen tamamında Avrupalı devletlerden gelen elçilerden ve beraberlerinde getirdikleri hediyelerden müteaddiden bahsedilir.

topraklarına sâhip olmak olarak tayin etmişlerdi. Bunun için bir *Papa*’lık genelgesi yayınlanarak kafirlerle! ticaret ve iş birliği yasaklandıysa da⁹²⁷, tüccar devletlerin kâr ve para hırsları sebebiyle hiç bir zaman tam olarak uygulanamamış, gerek aleni gerek gizli anlaşmalar vasıtasıyla ticarî faaliyetler duraksamadan devam ettirilmişti.⁹²⁸

15. yy. Akdeniz ticaretinin *Memlûk* ve *Osmanlı Türkleri* tarafından hâkimiyet altına alındığı yıllardı. Yukarıda da değindiğimiz üzere özellikle *Memlûkler*, stratejik ve jeopolitik konumları itibarıyla **Akdeniz** ticaretine yön veren devlet konumundaydılar. Ancak gerek iktidar değişiklikleri esnasında ortaya çıkan kargaşa, gerek **Orta Doğu**’nun siyâsî istikrarsızlığı ve sürekli değişen güç dengeleri, gerek *Memlûk* limanlarında siyâsî ahvâle uygun olarak tüccarlara uygulanan keyfî tavırlar⁹²⁹ gerekse *Müslüman* bir devletle ticâret yapmanın temelde sebep olduğu memnuniyetsizlik, teknolojinin ve gemi yapım tekniklerinin gelişip açık denizlere açılmaya müsâit ve münâsip gereçler (pusula, boylam ölçmeye yarayan kronometre, enlem ölçmek için quadrant ve usturlab, geceleri zamanı ölçmek için nocturnal vb.) ve daha büyük bordolu, daha fazla direkli, daha dayanıklı gemilerin inşa edilmesiyle birleşince, *Avrupalı* devletlerin nezdinde ortaya yeni ticâret güzergahlarının araştırılmasına yönelik bir tavır çıkartmıştı.

Buna uygun olarak da **Avrupa**’da **Hindistan**’a, **Kızıldeniz** yolunu kullanmadan gidebilmeyi temin edecek yeni yollar keşfetme fikri doğdu. Böylece **Avrupa**’nın denizcilik geleneğine sâhip milletlerinden olan ve topraklarını siyâsî - askerî – demografik sebeplerden mütevellid kıta **Avrupası**nda genişletme ihtimâli olmayan *Portekizlilerin* öncülüğünde, *İngilizler*, *İspanyollar* arasında yeni ticaret yolları keşfetmeye dâir bir mücâdele ve yarış başlamış oldu. **Gemici** yahut

⁹²⁷ Subhî Lebîb, “**Eyyûbîler ve Memlûkler Devrinde**” s. 148.

⁹²⁸ *Memlûk Devleti*’nin *Venedik ve Floransa Cumhuriyetlerine* tanıdığı ticarî imtiyazlar ile alakalı daha kapsamlı bilgi için bkz., John Wansbrough, “*Venice and Florance in the Mamluk Commercial Privileges*”, **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, University of London, Vol. 28, Part 3, 1965.

⁹²⁹ *Memlûk Devleti* sınırları dahilinde marûz kalınan her hangi bir *Frenk* saldırısının neticesinde olayla ilgisi bulunup bulunmadığına bakılmaksızın tüm *Frenk* ahalininin ve tüccarların sorumlu tutulup cezalandırıldığına dâir dönemin kaynaklarının hemen tamamında pek çok malumat bulunabilir.

Denizci sıfatlarıyla marûf **Portekiz Prensi Henrique**'in (1394-1460) emri altındaki denizcilere devletinin tüm imkanlarını sunarak yeni yerler keşfetmeleri talimatını vermesiyle Dünya yeni bir merhaleye girmiş oldu. **Prens**'in bu desteği neticesinde *Portekizli* gemiciler kısa süre de doğu ve güney **Afrika** kıyılarına varıp buranın haritalarını çıkardılar ve ilerlemeye devam ettiler. 1455 senesinde **Dinis Dias Senegal Nehri**'nin ağzına ulaştı. 1483 senesinde **Henrique**'nin kaptanlarından **Diogo Cao, Kongo Nehri**'ni keşfetti. **Portekiz Kralı 2. John** zamanında ise dünya tarihini değiştirecek hadiselerden biri gerçekleşti. 1487 senesinde **Portekizli denizci Bartolemou Dias, Ümit Burnu**'nu aşarak **Hint Okyanusu**'na girdi. 1498 senesinde de yine bir *Portekizli* denizci olan **Vasco de Gama** üç gemi ile **Hindistan**'ın batı sahilindeki şehirlerden biri olan **Kalküta**'ya ulaştı.⁹³⁰ Artık **Uzak Doğu** ve **Hindistan**'ın **Avrupa**'da ziyâdesiyle rağbet gören baharatlarını, *Müslüman* devletlerin aracılığına lüzum kalmadan, yük hayvanlarının ve nehir gemilerinin kapasite sınırlarına bağımlılıktan kurtularak⁹³¹ gümrüksüz, daha emin ve ucuz bir şekilde temin etmenin yolu açılmıştı. Kısa süre içinde gemiler **Hindistan** sahillerinden **Avrupa**'ya konvoylar halinde emtia sevkine başladılar ve ilk parti baharat 1501 senesinde **Lizbon**'a ulaştı.⁹³² *Portekizlilerin* bundan sonraki politika ve hedefleri bu yeni ve karlı ticaret yolunun güvenli bir şekilde işletilmesini devam ettirmek olmuştu. **Kral 1. Manuel** (1495-1521) askerlerine toprak kazanmak için değil ticâreti geliştirecek kritik noktalara hâkim olmaları emrini vermişti.⁹³³

⁹³⁰ Şeyh Ziyn ed-Dîn el-Ma'barî, **Tuhfet el-Mucahidîn ba'd el-Ahbâr fî Burtakaliyyîn**, (Tah. Emîn Tevfik et-Tayyîbî) Trablus 1987, s. 24 (Bundan sonra eser **Tuhfet el-Mucahidîn** olarak kısaltılacaktır.); 'Abd el-Azîz Tarîh Şeref, **el-Mûcez fî Tarih el-Keşf el-Coğrafi**, İskenderiye 1992, s. 135-136; A. Mesud Küçükcalay, **Coğrafi Keşifler**, s. 133,-134, 176; Fârûk Osmân Abâza, **Eser Tahavvul et-Ticâret el-Âlemiyye**, s. 38-41.

⁹³¹ Salih Özbaran, "*Avrupa'nın Okyanuslarda Yayılması ve Akdeniz Dünyası*", **Türk Denizcilik Tarihi**, (Edt. İ. Bostan-S. Özbaran), İstanbul 2009, C. 1, s. 102.

⁹³² Portekizliler **Kalküta**'ya ilk geldiklerinde hemen ticârî faaliyetlere girişmemişler, yağmur mevsimini geçirip, coğrafyayı tanımaya çalışmışlar ve hemen sonra geri dönmüşlerdi. 1500 senesinde ise altı tane gemi ile gelip ticârî faaliyetlere girişmişler, bir sonraki sene dört gemi, 1503 senesinde yirmi bir gemi ile gelmişlerdi, Şeyh Ziyn ed-Dîn, **Tuhfet el-Mucahidîn**, s. 78-80; A. Mesud Küçükcalay, **Coğrafi Keşifler**, s. 210.

⁹³³ A. Mesud Küçükcalay, **Coğrafi Keşifler**, s. 212; Bu doğrultuda *Portekizliler* **Hindistan**'ın geniş topraklarında işgallere girişmek yerine gemilerindeki toplar vasıtasıyla sahillerde kritik noktaları ele geçirerek buralarda kontrol noktaları / kaleleri inşa etmişlerdi. Portekizliler 1500 yılında **Malibar**'da ilk

Kızıldeniz cephesinde *Portekizliler* her geçen gün etkinliklerini arttırırken onlara bu cephede karşı koyabilecek ve mâni olabilecek tek güç olan *Memlûkler* ise içinde bulundukları siyâsî ahval gereği duruma müdahâle edememişler, yahut konunun ciddiyetini anlamamışlardı. Devlet bütün bunlar olurken siyâsî bir istikrardan mahkûmdu. *Portekizlilerin Kızıldeniz'e* vardıkları andan ilk ciddi askerî çatışmalara kadar geçen süre içinde saltanat **en-Nâsir Nasr ed-Dîn Muhammed** (1496-1498), **ez-Zâhir Kansûh el-Eşrefî** (1498-1500), **Canbolat** (1500-1501), **el-Âdil Tumanbay** (1501) ve **Kansûh el-Ğavri** arasında sırayla el değiştirmişti.⁹³⁴ Malûm olduğu üzere *Memlûklerde* siyâsî istikrar, devletin teşkilatı, uygulamalar, iktidâra tâbi oldundan böylesi önem arz eden bir hususta gerekli olan önlemlerin bu derecede bir karışıklık ve dâhilî çekişmelerin hüküm sürdüğü bir ortamda alınamaması da normal kabul edilmelidir. Bu devrede karışıklık ve istikrarsızlığın büyüklüğünü gösteren en iyi delillerden birisi de sultanların hemen hepsinin öldürülmeleridir. Devlet tahta geçecek **Sultan**'ın dahi (**Kansûh el-Ğavri**) ölüm korkusu ile saltanatı reddettiği, ağlayarak sultanlığı kabul ettiği bir durumda idi.⁹³⁵

Portekizlilerin Kızıldeniz güzergahını baharat naklinde aktif olarak kullanmaya başlamaları *Memlûkler* ve *Osmanlılardan* başka *Venedikliler* için de büyük bir tehditti. Zira **Akdeniz** taşımacılığı sayesinde büyük karlar elde eden **Venedik'in Avrupa'daki kilit rolü** tehlikeye düşmüş, **Venedik'teki meşhur Rialto Limanı** önemini yitirmeye başlamıştı.⁹³⁶ *Venediklilerin, Portekizlilere* karşı doğrudan bir müdahalesi de söz konusu olamazdı. **Portekiz'e** savaş açacak kadar güçlü olmadığı gibi, bunun için geçerli bir sebep de yoktu. Üstelik *Coğrafi Keşifler*'in başlangıcında da tıpkı *Haçlı Seferleri*'nde olduğu gibi *Hristiyanlığı* uzak diyarlara kadar yaymak gibi dînî bir misyon söz konusuydu ve bu misyon *Papa*'lık

denetim noktasını kurmuşlardır, Şeyh Zîyn ed-Dîn, **Tuhfet el-Mucâhidîn**, s. 79; Salih Özbaran, "Avrupa'nın Okyanuslarda Yayılması", s. 104.

⁹³⁴ Muhammed Hamîd es-Selmân, **el-Ğazve el-Burtuğâlî li el-Cenûb el-'Arabî ve el-Halîc -fî el-fetre mâ beyne 1508-1565**, İskenderiye, 2000, s. 64-65 (Bundan sonra eser **el-Ğazve el-Burtuğâlî** olarak kısaltılacaktır).

⁹³⁵ Kâzım Yaşar Koprıman, "*Mısır Memlûkleri* (1250-1517)", s. 142.

⁹³⁶ David Arnold, **Coğrafi Keşifler Tarihi**, Çev. Osman Bahadır, İstanbul 1995, s. 37; Fârûk Osmân Abâza, **Eser Tahavvul et-Ticâret el-Âlemiyye**, s. 32-33, 45.

tarafından da hararetle desteklenmekteydi. Bu sebeplerden dolayı *Venedikliler* ticârî müttefikleri olan ve ilişkilerinde hususî imtiyazlara sâhip oldukları *Memlûk Devleti*'nin bu yeni hâdiselere dahil olması yönünde faâliyetlere giriştiler. 1504 senesinde **Venedik**'ten yola çıkan mücevher alıcısı rolündeki özel elçi **Francesco Teldi**'nin başlıca görevi **Memlûk Sultan**'ı **Kânsûh el-Ğavri**'ye ulaşarak **Portekiz** tehdidi altındaki *Venedik-Memlûk* ticâretinin geleceğini tayin etmek üzere ne gibi önlemler alınacağı üzerine mütalaada bulunmak ve **Hindistan**'dan yola çıkan baharat yüklü on dört geminin **Lizbon**'a ulaştığını, on iki geminin yolda olduğunu, on altı tanesinin de **Portekiz**'de hazırlandığı haberlerini vermektir.⁹³⁷ Ayrıca **Venedik Elçisi Francesco** gerekli tedbirler bir an önce alınmazsa *Venedikli* tüccarların da **Akdeniz** güzergahını terkedeceğini söyleyerek **Sultan**'ı üstü kapalı bir şekilde tehdit etmişti.⁹³⁸ *Portekizlileri* kısa vadede durdurabilmek için de **Hindistan**'ın batı kıyılarındaki yerel yöneticilere elçiler gönderilmesini, *Portekizliler* ile iş yapmamaları konusunda uyarılmalarını, saldırılara karşı direnmeleri için teşvîk edilmelerini **Kânsûh el-Ğavri**'den talep etmişti.⁹³⁹ Yine aynı dönemlerde **Venedik**'in bölgedeki diplomatlarından olan **Marino Sanuto**, **Portekiz** faâliyetlerinin bölgedeki ticareti nasıl etkilediğine dâir araştırmalar yapmış, *Memlûk Devleti*'nin kereste ihtiyacını karşılayabileceği bölgeler hakkında *Venedik Devleti* adına görüşlerini sunmuş, ihtiyacı hasıl olan kerestenin nasıl temin edilebileceğini bildirmişti.⁹⁴⁰

⁹³⁷ Palmira Brummet, **Osmanlı Denizgücü**, s. 59; Alain Servantie, "Giovan-Francesco Giustinian: Osmanlı Donanmasına Venedik Teknik Yardımı (1531-1534), **Türkler ve Deniz**, s. 149.

⁹³⁸ **Kızıldeniz**'deki **Portekiz** faaliyetleri neticesinde yavaşlayan emtia sevkiyatına ilave olarak *Memlûk Devleti* yöneticilerinin keyfî ve tutarsız vergi politikaları, tüccarlara karşı kötü muamele, ilave vergiler gibi olumsuzluklarında eklenmesi ile **İskenderiye**, **Dimyât**, **Cidde** gibi limanlardaki ticarî hayat daha 1502 senesinde sekteye uğramıştır, İbn İyâs, **Bedâi ez-Zuhûr** (İstanbul), C.4 s. 45-46. 1515 yılına gelindiğinde ise mezkûr sebeplerden **İskenderiye**, **Dimyât** ve **Cidde** limanları tamamen harap olmuş, *Müslim* yahut *gayr-ı Müslim* tüccarlar tamamen buralardan çekilmişlerdi. **İskenderiye** şehrinin iktisadî ve sosyal hayatı bitme noktasına gelmiş, dükkanların tamamına yakını kapanmış yahut yıkılmış hatta yiyecek ve ekmek satın alacak dükkan bulmak dahi mesele haline gelmiştir, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C.4 s. 424 (İstanbul); İbn Ecâ, **Rihlet Emîr Yeşbek**, s. 215 .

⁹³⁹ Palmira Brummet, **Osmanlı Denizgücü**, s. 60; Alain Servantie, "Giovan-Francesco Giustinian", s. 149.

⁹⁴⁰ 'Abd el-Azîz Mahmûd 'Abd ed-Dâyim, **Mısır fî Asr el-Memâlîk ve el-Osmâniyyîn**, Kâhire 1997, s. 167; **Venedik**'ten gelen bu elçilere karşılık *Memlûklerle* anlaşma yapmak yahut *memlûk* ve emtia satın almak amacıyla *Frenk* ülkelerine elçiler gönderiyorlardı. 1507 senesinde **Tagrîbirdî et-Tercüman** isimli (**İspanya** yahut **İtalya** doğumlu bir *Hristiyan*ken satın alınan) *memlûku* ticaretin değişen şartlarını görüşmek ve yeni anlaşmalar yapmak üzere **Venedik**'e gönderilmiştir, John Wansbrough, "A Mamluk Ambassador to

E. PORTEKİZLİLER İLE MÜCÂDELE

Portekizlilerin Kızıldeniz ve ona kıyısı olan mıntıkada faaliyetlerini arttırmaları, işgale girişmelerinin hemen ardından bölge hâkimleri, sâkinleri ve zarara uğrayan tüccarlardan **Kâhire**'ye mektuplar ve elçiler gelmeye başlamış, **Sultan**'ın müdâhil olması yönünde baskılar artmıştı.⁹⁴¹ **Kalküta Hükümdarı**, *Portekizlilerle* iş birliği yaptığı için **Koçin**'e saldırmış⁹⁴², küffâr ile mücâdelesinde yardım için **Sultan**'a özel bir elçi göndermişti. Yine *Portekizlilerin* baharat ticaretini ele geçirmeleri neticesinde zarara uğrayan bir tüccar zararının tazmini için **Kâhire**'ye şikayette bulunmuştu.⁹⁴³ **Sultan Kânsûh el-Ğavrî Kızıldeniz**'de ortaya çıkan bu sorunu ilk başlarda sulh yoluyla ve dolaylı bir şekilde berteraf etmeyi denemişti. Bu cümleden olarak *Memlûk* topraklarında bazı râhipleri, **Papa 2. Julius**'un **Kıyâmet Kilisesi**'ne ve *Katolik Krallara* özel elçileri olarak gönderdi. Elçiler mesajlarında, eğer *Portekizliler Kızıldeniz*'de kendileri aleyhine faaliyetlere devam edecek olurlarsa, *Memlûk Devleti* sınırlarında mukim olan *Hristiyanların* tamamını ki tüccarlar ve râhiplerde dahil olmak üzere, öldürmekle tehdit etmiş hatta kiliselerini, **Hz. İsa**'nın ve *Hristiyanlara* ait diğer kutsal kabirleri tahrip edeceğini belirtmiştir.⁹⁴⁴ Bu tehdid *Papa* tarafından dikkate alınmamıştı. Çünkü *Portekizliler Memlûk* sultanının *Hristiyanlar* tarafından mukaddes olarak addedilen topraklar üzerine gerçekleştirilen ziyaretlerden önemli bir gelir elde ettiğini ve bu gelir kaynağını kaybetmek istemeyeceklerini *Papa*'ya anlatmışlardı.⁹⁴⁵ Diğer taraftan *Hristiyanları* öldürme tehdidinin de blöf olduğu aşıkardı. Zira bu dönemler de ülkedeki *Hristiyanlar* ile *Müslümanların* çıkarları iç içe geçmiş vaziyetteydi. Tehdit ve uyarısının dikkate alınmaması üzerine **Kânsûh el-Ğavrî** bu sorunu kuvvet kullanarak çözmeye karar vermişti.

Venice in 903/1507", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, Vol. 26, No. 3 (1969), s. 503, 504.

⁹⁴¹ Semîr Alî el-Hâdim, *eş-Şark el-İslâmî*, s. 78; Muhammed Hamîd es-Selmân, *el-Ğazve el-Burtuğâlî*, s. 68

⁹⁴² Şeyh Ziyn ed-Dîn, *Tuhfet el-Mucâhidîn*, s. 23-25, 40.

⁹⁴³ Palmira Brummet, *Osmanlı Denizgücü*, s. 160.

⁹⁴⁴ Saîd 'Abd el-Fettâh 'Âşûr, *el-Asr el-Memâlikî*, s. 186; Muhammed Hamîd es-Selmân, *el-Ğazve el-Burtuğâlî*, s. 67.

⁹⁴⁵ Palmira Brummet, *Osmanlı Denizgücü*, s. 160-161.

Sultan el-Ğavrî, 1505 senesinde *Portekizlilere* karşı **Kızıldeniz**'de kullanılmak üzere bir donanma inşa edilmesi emrini verdi. Ancak bu sefer yeni bir donanma inşa etmek *Memlûk Devleti* için bundan öncekiler kadar kolay olmayacaktı. Zira devletin gelirleri ticarî yolların değişmesi ile ciddi oranlarda kayba uğramıştı. Diğer taraftan da karşıdaki düşman kara üzerinde vatanlarını korumaya çalışan *Rodoslulara* yahut **Kıbrıslılara** da benzemiyordu. Zamanına göre büyük ve modern gemilere sâhip, gelişmiş silah teknolojisi ile donanmış, deniz üzerinde savaş yapmaya alışkın *Portekizlilere* karşı bundan önceki çıkartmalarda kullanılan gemiler kullanılamayacağı gibi aynı enva'dan gemilerin kullanılamayacağı da aşikardı.⁹⁴⁶ *Portekizlilerin* gemilerine benzer evsafa gemilerin yapımı da oldukça maliyetliydi.⁹⁴⁷ Üstelik top teknolojisi ve üretimi henüz *Memlûklerin* yabancısı oldukları bir sahaydı. Ellerinde top döküm ustaları olmadığı gibi gerekli fizikî kaynaklara da sâhip değillerdi. Bu sebeplerden *Memlûk Devleti*, *Portekizlilere* karşı tek başlarına, yardımsız ve müttefiksiz başarılı olamayacaklarını anladıklarından, *Portekizlilerin* faaliyetlerinden menfî yönde etkilenen öteki devletler ile ittifak kurmuşlar yahut onlardan yardım almışlardır.

1505 senesinde Memlûklüler, *Venedikliler* ve de **Kalkûta Hâkimi es-Sâmîrî** arasında *Portekizlileri* bölgeden kovmak maksadıyla gizli bir ittifak te'sis edilmiştir. Bu ittifakın gizlice olmasının sebebi ise, *Hristiyan* bir devlet olan *Venedik*'in *Müslüman* devletler ile aleni olarak ittifak yapmaktan mütevellid alacağı tepkilerden çekinmesiydi.⁹⁴⁸

Memlûk Devleti'nin **Kızıldeniz**'de *Portekizlilere* karşı hazırladığı donanmanın inşası yaklaşık iki yıl kadar sürdü. Sürenin bu kadar uzun olmasının

⁹⁴⁶ **Kalkûta Hâkimi es-Sâmîrî** *Portekizlileri* atmak için önce karada mücâdele etmiş lakin toplarına karşı etkili olamamıştır. Daha sonra mücâdeleyi denize taşımış, *sûnbûk* cinsinden yaptırdığı on dört hafif tekne *Portekizlilerin* karşısında aciz kalmış, es-Sâmîrî tüm servetini tüketmiştir, Şeyh Ziyn ed-Dîn, **Tuhfet el-Mucâhidîn**, s. 81.

⁹⁴⁷ Gemilere topların ilave edilmesi ve birbirlerine üstünlük kurabilmeleri için sürekli olarak daha çok top yüklenmesi eskiye nazaran daha büyük ve daha sağlam yapılmalarını zaruri hale getirmişti. Gemiler de hem asker hem de kürekçi ve yardımcı personel sayısında arttırmaya gidilmesi zorunluluğu ortaya çıkmasıyla birlikte doğal olarak kumanya ve erzak tüketimi de arttı. Zaten başlı başına maliyetli bir iş olan gemi yapımı toplarında devreye girmesi çok büyük maliyetlere balığ oldu, David Abulafia, **Tarih Boyunca Akdeniz**, s. 225.

⁹⁴⁸ Palmira Brummet, **Osmanlı Denizgücü**, s. 162.

sebebi ise kaynakların yetersizliğinin yanı sıra uzun vadeli bir savaşın temellerinin de atılmak istenmesiyle açıklanabilir. Bu amaçla **Kâhire**'de inşa edilen *kalyon* sınıfından dört gemi parçalar halinde **Tûr**'a gönderilmiş ve burada inşa edilecek olan yenilerine modellik etmesi amacıyla yeniden birleştirilmişlerdi.⁹⁴⁹ Bunlara ilave olarak iki *bârca*, üç *firkate* ve bir de *perkende* yeniden inşa edilmişti.⁹⁵⁰ Bu gemilerden başka önceden var olan gemilerin de takviyesiyle **Kızıldeniz**'de *Portekizlilere* karşı savaşmak üzere yaklaşık on üç gemiye bâliğ bir *Memlûk* donanması zuhur etti.⁹⁵¹ *Portekizlilerin* gemileri toplarla mücehhezdi. *Memlûkler* ise top imal edebilecek teknolojiye yoksundular. *Mancınık* kullanarak *Portekizlilerle* mücâdele etmek ise imkansızdı. Bu sebeple **Sultan Kânsûh el-Ğavrî**, top satın almak gayesiyle *Osmanlı Devleti*'ne müracaat etti.

Osmanlı Devleti, *Memlûklere* nisbetle modern ve teknolojik harp silahları sanayisini erken devirlerde kurmuş ve geliştirmiş, dökümhanelerinde kendine yetecek ve hatta az sayıda da artacak kadar top imal edebilen bir devlettir. Bundaki âmil etken ise, top imalatında kullanılan ham madde olan demir ve bakırın Türkiye coğrafyasında bol olarak bulunmasıydı. **Sultan el-Ğavrî**, başta top ve imalatında kullanılan maddelerin temini gayesiyle **Osmanlı Sultanı 2. Bayezid**'e müracaat etmiş ve bu talebi olumlu karşılanmıştı. Zira *Portekizliler* sadece *Memlûklerin* değil *Osmanlı Devleti*'nin de düşmanıydılar ve menfi faaliyetleri sebebiyle *Osmanlı* ticareti de zarar görmekteydi. Ayrıca **Şîî Safevî Devleti Hükümdârı Şah İsmail**, faaliyetleri ile *Osmanlı*'yı hedef almakta ve tedirgin etmekte idi. **2. Bayezid** ve selefi **Yavuz Sultan Selîm**, muhtemel bir *Safevî – Memlûk* ittifakı karşısında aciz kalacaklarını bildiklerinden mutevellid, *Memlûklerin* bî- taraf kalmaları gayesiyle, her türlü yardım isteklerine olumlu yaklaşmışlardı. **Vize Sancakbeyi**'ne ait gemiler vasıtasıyla kereste, balmumu ve bakır ticaretine izin verilmiş, bu emtiayı taşıyan gemiler mallarını **İskenderiye**'ye getirerek satmışlardı. 1507 senesinin Eylül ayında ise, *Osmanlı Devleti*'nin en

⁹⁴⁹ Alain Servantie, "Giovanni-Francesco Giustiniani", s. 148-149.

⁹⁵⁰ Palmira Brummet, **Osmanlı Denizgücü**, s. 162.

⁹⁵¹ Şeyh Zîyn ed-Dîn, **Tuhfet el-Mucâhidîn**, s. 82-83.

önemli kaptanlarından olan **Kemal Reîs**'in⁹⁵² komutası altındaki büyük bir *Osmanlı* filosu, *Portekizlilere* karşı kullanılmak üzere elli adet topu ve top dökümünde kullanılmak üzere yüklü miktardaki bakırı *Memlûklere* teslim etmiştir. **Kemal Reîs**, **Sultan Kânsûh el-Ğavrî** tarafından törenle karşılanmış ve iltifata mazhar olmuştu.⁹⁵³

Osmanlı topları ile müsella olunan *Memlûk* donanması 1507 senesinin yazında **Portekiz** donanmasına karşı **Suveys**'ten denize açılmıştı.⁹⁵⁴ Denize açılan gemiler arasında **Kalkûta** ve **Gücerat**'tan da bir kaç gemi ve çok sayıda kayıkta bulunuyordu.⁹⁵⁵ Filonun komuta olarak **el-Emîr Hüseyin** tayin edilmiş, **Diu Adası nâibi Emîr İyâs**'ta onlara sefer boyunca refakat etmişti. Muhtemel bir **Portekiz** tecavüzüne karşılık **Cidde** limanı takviye edilmiş, savunmayı kolaylaştırmak için yeni burçlar inşa edilmişti. **Cidde** şehri **Mekke** ve **Medine** şehirlerinin savunulması için anahtar konumundaydı. Üstelik *Portekizlilerin* ticârî ve dinî sebeplerden **Cidde**'ye bir saldırı düşündükleri de gelen haberler arasındaydı. Bu sebeple de 1506 / 1507 yılında başlayan takviye çalışmaları 1511 / 1512 yılına kadar devam etmiş, şehir muhtemel bir saldırıya karşı emniyet altına alınmıştır.⁹⁵⁶

Portekizliler **Kızıldeniz**'de **Cidde** yakınındaki *Memlûk* donanmasının varlığından haberdar olur olmaz, güney yolunu takip ederek **Kızıldeniz**'den **Hind Denizi**'ne doğru çekildiler. *Memlûk* filosu da **Portekiz** gemilerini takip ederek Hindistan'ın Doğu kıyılarına vardılar ve burada **Chaul**⁹⁵⁷ mevkiinde on iki gemiden ibaret **Portekiz** donanması ile karşılaştılar. 1508 senesinin başlarında meydana gelen çarpışmayı *Memlûk* donanması kazandı,

⁹⁵² **Kemal Reîs** döneminin meşhur Türk denizcilerinin başta gelenlerinden. **İspanya**'da katliama maruz kalan *Müslümanlara* yardım etmiş, **Adalar Denizi**'nde *Rodos Şövalyeleri*'ne karşı mücadele etmiş, pek çok kalenin fethinde önemli rol oynamıştı. Bu filoya tayin edilmesindeki sebep, taşıdığı yükün önemi ve **Akdeniz**'in ne derece tehlikeli bir korsan yatağı haline geldiği ile açıklanabilir.

⁹⁵³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. 2, s. 205; İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr** (İstanbul), C.4 s. 119; İbn Ecâ, **Rihlet Emîr Yeşbek**, s. 222-223.

⁹⁵⁴ İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr**, C.4 s. 82.

⁹⁵⁵ Palmira Brummet, **Osmanlı Denizgücü**, s. 163; Muhammed Hamîd es-Selmân, **el-Ğazve el-Burtuğâlî**, s. 71.

⁹⁵⁶ Şeyh Ziyn ed-Dîn, **Tuhfet el-Mucâhidîn**, s. 26; İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr** (İstanbul), C.4, s. 109

⁹⁵⁷ Bugünkü Bombay'ın yakınlarında bir mevki.

Portekizlilerin bir *ğurâbı* esir alındı, diğerleri ise kaçtılar. Mücâdele esnasında **Portekiz** donanmasını komuta eden **Francesco de Almada**’nın oğlu **Laurenzo de Almada**, öldürülmüştü.⁹⁵⁸ Bu haber **Kâhire**’ye ulaştığında büyük bir sevinç yaşanmış, zaferin müjdesi olarak üç gün boyunca sürekli davullar vurulmuştur. *Memlûk* donanması **Kızıldeniz**’de devriye görevine devam eder iken **Diu Adası** yakınlarına geldi. Burada gemiler tekrar tanzîm edildi, yağmur mevsiminin geçmesi beklendi. Bu esnada **Kalkûta Hâkimi es-Sâmirî** *Memlûk* donanmasına hizmet için kırk kadar küçük *ğurâb* göndermişti.⁹⁵⁹ Ancak anlaşıldığı kadarıyla **el-Emir Hüseyin** donanmayı yeterli görmediğinden **Sultan**’dan takviye istemişti.⁹⁶⁰ Bundan sonra *Memlûk* donanması ve **Portekiz Kralı’nın Hindistan Nâibi Francesco de Almada** komutasında yaklaşık yirmi gemi ve bin iki yüz askerden ibaret olan **Portekiz** donanması 1509 senesinin Şubat ayında **Diu Adası** yakınlarında tekrar karşılaştılar. **el-Emir Hüseyin**’in komutası altındaki gemiler **Diu Adası** civarında meydana gelen mücâdelede neredeyse tamamen yok edildiler. Mücâdele başladığında taraflar bir süre birbirine karşı üstünlük sağlayamadılarsa da *Memlûk* donanmasına tâbi ve yardım için orada bulunan **Diu Hâkiminin (Melik İyâs** yahut tâbi olduğu **Gucerat hâkimi) el-Emîr Hüseyin**’e ihânet ederek taraf değiştirmesi savaşın sonucunu belirledi. Gemilerin bir kısmı da *Portekizlilerin* eline geçti. **el-Emir Hüseyin** beraberindeki bir kaç gemiyle birlikte **Cidde**’ye sığınmak zorunda kaldı.⁹⁶¹

İki donanma arasındaki mücâdelenin *Portekizliler* lehine neticelenmesi ile **Portekiz** gemilerinin **Hint Denizi**’ndeki sayıları daha da artmış

⁹⁵⁸ İbn İyâs, **Bedâi’ ez-Zuhûr** (İstanbul), C.4 s. 142; ‘Abd el-Azîz Mahmûd ‘Abd Dâyim, **Mısır fî Asr el-Memâlik ve el-Osmâniyyîn**, 142.

⁹⁵⁹ Y. Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi**, Ankara 1987, C. 1, s. 396-397; Şeyh Ziyen ed-Dîn, **Tuhfet el-Mucâhidîn**, s. 83.

⁹⁶⁰ İbn İyâs, **Bedâi’ ez-Zuhûr** (İstanbul), C.4 s. 142.

⁹⁶¹ Şeyh Ziyen ed-Dîn, **Tuhfet el-Mucâhidîn**, s. 84; İbn İyâs (İstanbul), **Bedâi ez-Zuhûr**, C.4 s. 156; Muhammed Hamîd es-Selmân, **el-Ğazve el-Burtuğâlî**, s. 73; ‘Abd el-Azîz Mahmûd ‘Abd Dâyim, **Mısır fî Asr el-Memâlik ve el-Osmâniyyîn**, 169. **el-Emîr Hüseyin Cidde**’de belki de cezalandırılmaktan korktuğu için uzun bir süre kalmıştır. Burada kaldığı süre içinde de şehrin savunmasını güçlendirmek için gayret göstermiş, ilave burçlar inşa ettirip bunların üzerine toplar koydurmuştur, İbn İyâs, **Bedâi’ ez-Zuhûr** (İstanbul), C.4 s. 286-287. **el-Emîr Hüseyin**’in **Cidde**’nin savunmasını güçlendirmek amacıyla aldığı tedbirler için bulduğu mali kaynak, ticaret için **Cidde** limanına gelen *Hindistanlı* tüccarlara ilave vergiler koymak olmuştur. Bu vergilere karşı tepki gösteren tüccarlar artık buraya gelmez olmuşlar, şehir yoklukla pençeleşir hale gelmiştir, İbn Ecâ, **Rihlet Emîr Yeşbek**, s. 215.

ve sayıları yaklaşık elliye bâliğ olmuştu. Bu gemiler **Hind** Denizi'nde kargaşa ve teröre sebebiyet vermişler, kendilerinin düzenlediği ticaret izni olmayan her gemiye el koymak suretiyle tekel oluşturmuşlardı. Bunun üzerine **Hindistan**'ın yerel hâkimlerinden olan **Kalküta**, **Kambay** ve *Malaka emîrleri* **Sultan el-Ğavri**'ye elçiler göndererek **Mısır** donanmasının gelmesini ve *Portekizlilere* karşı kendilerini müdafaa etmesini ve onların zulmünden kurtarmasını talep etmişlerdi. Eğer kendilerine yardım eli uzatılmayacaksa *Portekizlilerle* iş birliğine gitmekten başka bir alternatifleri olmadığını da üstü kapalı bir tehdit olarak iletmışlerdi. **Sultan**, elçiler vasıtasıyla bu yerel hâkimlere kendilere muhakkak yardımcı olunacağı sözünü vermiştir.⁹⁶² Diğer taraftan **Kızıldeniz**'de ki **Portekiz** tahakkümü ve üstüne *Memlûk Devleti*'nin kötü yönetimi bir araya gelince **Akdeniz** kıyısında ticaret vasıtasıyla ayakta duran şehirler iktisâdî ve sosyal bakımlardan mahvolmuştu.

Portekizliler **Diu** savaşında kazandıkları zaferin ardından, kendilerine mukâvemet edecek bir kuvvetin kalmadığını düşünerek geniş çaplı bir istila hareketine yönelmişler, istila ettikleri beldelerde yerli halka her türlü işkenceyi yapmışlar hatta *Hristiyan* olmaya zorlamışlardı. Hac vazifesini ifa için yola çıkan *Müslüman* gemilerine saldırmışlardı.⁹⁶³ Hatta bir tekel oluşturmak suretiyle kendilerinin verdiği izin belgesi olmayan tüm gemileri batırmaya başlamışlardı.⁹⁶⁴ **Kızıldeniz**'in girişinde stratejik bir mevkie sâhip olan **Soktara Adası**'nı işgal etmişler, **Mısır** ve **Hind deniz** yolunun kontrolünü ele geçirmişlerdi. Daha sonra **Kızıldeniz**'e girerek **Alfonso d'Albuquerque** komutasındaki on altı gemiden mürekkep bir filoyla Mart 1514 tarihinde **Aden**'i kuşatmışlar lakin **Aden** halkının direnişi karşısında başarısız olarak kuşatmayı kaldırmışlardı. Ancak limanda ticâret maksadıyla bulunan gemilerden pek çoğunu yakmışlardı. Buradan, **Bâb el-Mendeb**'i geçerek **Yemen**'e yönelmişler, **Kamran Adası**, **Sevâkin** ve bazı diğer limanlara saldırıp ele geçirmeye çalışmışlar, lakin *Yemenlilerin* savunmasını aşamadıkları için burada da başarısız olmuşlardı.

⁹⁶² İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr* (İstanbul), C.4 s. 182, 185; Şeyh Ziyen ed-Dîn, *Tuhfet el-Mucâhidîn*, s. 25.

⁹⁶³ Şeyh Ziyen ed-Dîn, *Tuhfet el-Mucâhidîn*, s. 86-90.

⁹⁶⁴ Şeyh Ziyen ed-Dîn, *Tuhfet el-Mucâhidîn*, s. 82.

Saldırılar mezkûr mahallerde kargaşaya sebep olmuş, **Mekke Emîri Şerîf Berekât** şehri terkederek **Cidde**'ye kaçmıştır. Saldırı haberi **Kâhire**'ye ulaştıktan sonra **Sultan el-Ğavri** ve tüm *ümerâ* ziyadesiyle üzölmüş ve yeise kapılmıştı. Öyle ki ilk Cuma namazında **Sultan** ve tüm *ümerâ Yemen* sahilinde vuku bulan menfur saldırı için saf tutmuşlar, dua etmişlerdi. **el-Emîr Hoşkadem** olayları incelemek ve bilgi almak için **Cidde**'ye sevk edilirken **el-Emîr Hüseyin** de **Cidde**'deki kamu düzenini tekrar tesise memur edilmişti. Ayrıca **Sultan** tüm *ümerâ* ile toplantı yaparak *Portekizlilere* karşı ne gibi önlemler alınabileceğine dâir meşverette bulunmuş, ateşli silahlar kullanan bir bölük askerin **Cidde**'ye gönderilmesine de karar verilmişti.⁹⁶⁵ *Portekizlilerin* terör ve kargaşa yaratmanın haricindeki tek başarıları üç aydan ziyâde bir müddetle **Kamran Adası**'nı ele geçirmek olmuştur ki nihâyetinde burada da tutunamamışlar ve **Hindistan**'a dönmek zorunda kalmışlardı.⁹⁶⁶

Diu savaşındaki mağlubiyet **Sultan el-Ğavri**'nin üzerinde menfî bir tesir yaratmamış aksine mücâdele ve intikam hırsını kamçalamıştır. Daha **Diu** savaşının neticesi öğrenilmeden hazırlıklarına başlanılan ve var olandan daha büyük olması tasarlanılan ikinci bir donanma için faaliyetler daha da arttırılmıştı. **Sultan** 1509 senesinde **Nâzır Has 'Alâ ed-Dîn**'i yeni bir donanma inşası için **Tûr'a (Süveys)** gönderdi⁹⁶⁷ 1513 senesinin Haziran/Temmuz ayında da **Süveys**'e gemi inşasında görev almak üzere gemi ustaları ve kalafatçılar ve ateşli silahları kullanabilen üç yüz askeri **el-Emîr Moğolbay** komutasında gönderdi.⁹⁶⁸ **Dimyât**'ta bulunan on bir gemi silahlandırıldı ve inşa edilecek yeni donanma için malzeme tedârikine memur edildi.⁹⁶⁹ **Sultan el-Ğavrî**, inşa edilecek donanmanın ham madde temini için tekrar **Osmanlı Sultanı 2. Bayezid**'e müracaât etti ve **el-Emîr Alân**'ı **İstanbul**'a gönderdi.⁹⁷⁰ Burada dikkat çeken

⁹⁶⁵ İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr** (İstanbul), C.4 s. 307-308.

⁹⁶⁶ Andrew C. Hess, "The Evolution of the Ottoman Seaborne Empire in the Age of the Oceanic Discoveries, 1453- 1525", **The American Historical Review**, C. 75, No. 7 (Aralık 1970), s. 1908.

⁹⁶⁷ İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr** (İstanbul), C.4 s. 151.

⁹⁶⁸ İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr** (İstanbul), C.4 s. 310-311.

⁹⁶⁹ Palmira Brummet, **Osmanlı Denizgücü**, s. 164.

⁹⁷⁰ İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr** (İstanbul), C.4 s. 156.

noktalardan birisi de *Memlûk Devleti*'nin gemi inşası için artık *Osmanlı Devleti*'ne bağımlı hale geldiği idi. 1509 senesinin Ekim ayında **el-Emîr Muhammed Bey** komutasındaki büyük bir donanma kereste teminin için **el-Cûn**'a gitmiş, yolda **Akdeniz**'de korsanlık yapan *Frenk* gemilerine tesadüf edilmişti. *Memlûk* donanmasının saldırısı ile başlayan muhârebe neticesinde *Frenk* gemileri ele geçirilmiş, içindekiler esir alınmış ve değeri yaklaşık yüz bin *dinara* yakın mala da el konulmuştur. Haber **Sultan**'a iletildiği zaman çok sevinmişti.⁹⁷¹

1510 senesinde kereste, silah ve harp aletleri temini maksadıyla **Ayas**'a giden yaklaşık otuz gemilik büyük bir *Memlûk* filosu, yüklü olduğu halde limandan demir almak için beklerken 17-78 gemiden oluşan **Rodos** donanmasının saldırısına uğradı. Donanmanın kumandanı **Muhammed Bey** öldüğü gibi, gemilerin hemen tamamı da *Rodosluların* eline geçti. **Tarabulus nâibi** aracılığı ile haber **Kâhire**'ye ulaştığı vakit, **Sultan Kânsûh el-Ğavri** üzüntüsünden iki gün bir şey yemedi.⁹⁷² **İskenderiye**'ye ulaşabilen gemi sayısı sadece altı idi.⁹⁷³ Misilleme olarak **Kıyâmet Kilisesi**'nde bulunan ruhbanlar, **İskenderiye**, **Dimyât** ve tüm sahillerdeki *Hristiyanlar* tutuklatıldı.⁹⁷⁴ Donanmanın inşası için kereste elzemdi. Bu sebeple **Sultan**, **Yûnus el-Âdil**'i görevlendirdi. **el-Âdil** ve altmış silahlı adamdan oluşan maiyyeti, beraberinde kırk bin duka⁹⁷⁵ olduğu halde **Edirne**'de bulunan **Sultan 2. Bayezid**'in yanına malzeme temin etmeye gitti. Osmanlılar üç yüz top, kırk kantar barut, bin kürek, otuz bin ok, bakır, kereste, demir, ağır toplar, yelken, halat, çapa, gemi direği ve sair gemi malzemesinden ibaret her türlü malzemeyi tedarik etmişler ve bu malzemenin nakliyesini de üzerlerine almışlardı. Üstelik **2. Bayezid** *Memlûk* elçisinin malzeme almak için beraberinde getirdiği parayı da almamış, mezkûr malzemeyi hibe etmişti. Bu tutum **Osmanlı Sultanı**'nın âl-i cenâblığı olarak değerlendirilebileceği gibi, *Memlûk* sultanı için gurur kırıcı bir durum olarak değerlendirilebilir. Elçi bu

⁹⁷¹ İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr** (İstanbul), C.4 s. 163.

⁹⁷² İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr** (İstanbul), C.4 s. 192.

⁹⁷³ 'Abd el-Azîz Mahmûd 'Abd ed-Dâyim, **Mısır fî Asr el-Memâlik ve el-Osmâniyyîn**, 169.

⁹⁷⁴ İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr** (İstanbul), C.4 s. 192.

⁹⁷⁵ *Ducat* ve *Florin* olarakta bilinen *Arapça* kaynaklarda ise daha ziyade *ifrentî*, *ifrencî*, *dûkât*, *budukîyye*, *iflûrî* olarak geçen, *Venedikliler* tarafından basılarak tedâvüle sokulan 3.5 gr. ağırlığındaki altın *sikke*, W. Popper, **Egypt And Syria**, C. 2, s. 43-44.

parayı **İstanbul**'da başka techizat almak için harcamış bir anda bu kadar para girişiyle İstanbul piyasası da hareketlenmişti. **Kemal Reîs**, *Memlûk Devleti*'ne hibe edilen malzeme ve techizatı nakletmekle görevlendirilmişti. Yaklaşık otuz gemiden oluşan konvoy, yola çıktıktan kısa bir süre sonra fırtınaya yakalanmış, pek çok gemi batmış ve **Kemal Reîs**'te boğulmuştu. Fırtınadan kurtulan gemilerde bulunan malzeme ve techizat önce **Kâhire**'ye getirilmiş oradan da **Süveys**'e sevk edilmişti.⁹⁷⁶

1510 senesinde tedarik edilen ham madde kâfi gelmediğinden, 1512 senesinde biber ve baharat yüklü 10-11 gemilik bir *Memlûk* filosu, kereste ile mübâdele olunmak üzere *Osmanlıya* gönderilmişti. 1414 senesinin Nisan ayında **Sultan Kânsûh el-Ğavrî**, birlikleri ve inşa edilen donanmayı teftiş etmek üzere **Süveys**'e gitmişti.⁹⁷⁷ **Sultan el-Ğavrî** burada **Selman Reîs** ve emri altındaki iki bin asker tarafından karşılanmıştı ki bu sayı *Memlûk* askerlerinin sayısından daha fazlaydı.⁹⁷⁸ Bunun başlıca sebebi ise *Memlûk* askerlerinin **Süveys** cephesine olan tavırlarında gizliydi.⁹⁷⁹ **Kıbrıs** ve **Rodos** seferlerine çıkılırken halkın ve askerlerin olumlu tavırları **Süveys** için geçerli değildi. Her şeyden önce **Kıbrıs** ve **Rodos**'a düzenlenen seferler çıkartma saldırıları idi. Gemiler sadece denizi aşmak için kullanılan birer vasıtaydı. Yolculuğun nihayetinde tekrar karaya vâsıl olunuyor ve *Memlûk* askerleri burada öğrendikleri ve bildikleri usüllerle harp sanatını icra ediyorlardı. Oysa şimdi harbin tamamı deniz üzerinde gemilerin içinde, karşılıklı olup bittiği gibi, gelenek olarak *Memlûk*

⁹⁷⁶ İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr* (İstanbul), C.4 s. 192, 201, 202, 203; David Ayalon, *Gunpowder and Fire Arms*, s. 78; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti*, C. 2, s. 205-206; 'Abd el-Azîz Mahmûd 'Abd ed-Dâyim, *Mısır fî Asr el-Memâlik ve el-Osmâniyyîn*, 170; İbn Ecâ, *Rihlet Emîr Yeşbek*, s. 224-225.

⁹⁷⁷ İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr* (İstanbul), C.4 s. 308.

⁹⁷⁸ Palmira Brummet, *Osmanlı Denizgücü*, s. 167.

⁹⁷⁹ **Sultan el-Ğavrî**, *Portekizlilerin Hind Denizi*'ndeki ticaret gemilerine ve deniz trafiğine karşı hasmâne tavırlarının artması üzerine, inşa edilen gemilerin korunması maksadıyla *es-sultân el-memâlik*ten *et-tabakat el-hâmise* sınıfına tayin olunmuş bir grup askeri **Süveys**'e göndermek istediğinde, memnuniyetsizlikle karşılanmış ve askerler bunun için para istemişlerdi. Bunun üzerine **Sultan** askerlere "o zaman kendim giderim" şeklinde bir tepki vermişti. Bundan birkaç hafta sonra *ümerâu'l-mukaddimîn*den **Süveys**'e gitmek için görevlendirilen beş kişinin de gitmediği görülmektedir. Nihai olarak, bâlâ da bahsi geçen *et-tabakat el-hâmise*den askerlerin **el-Emîr Tômanbây**'ın huzuruna çıkarak para almadan **Süveys**'e gitmeyecekleri hususunda ısrarcı olduklarını görüyoruz. **Tômanbây** askerlerin memnuniyetsizliğini **Sultan**'a iletmış ve **Sultan** bu askerlerin oraya gittikleri vakit kargaşa ve isyan edeceklerinden korktuğu için vazgeçmek zorunda kalmıştır, İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr* (İstanbul), C.4 s. 331, 335, 337.

askerlerinin sevip alışamadığı ateşli silahlar başroldeydi. Üstelik seferlerin süresi *Memlûk* askerlerinin alışık olduklarından daha uzun olduğu gibi eve sağ salim dönme ihtimali de oldukça düşüktü. Metrelerce uzaktan isabet alan bir geminin içinden kurtulma ihtimali olmadığı gibi, olabilecek en iyi şey *Portekizlilerin* eline esir olarak düşmektir.

Beş yıla yakın bir sürede ve yaklaşık dört yüz bin *dinardan* fazla para harcanarak ortaya çıkartılan *Memlûk* donanması *ğurâb* ve *kalyon* cinsi gemilerden müteşekkil yirmi parçadan⁹⁸⁰ ibaret ve tamamı demir ve tunçtan mamul topraklarla donatılmıştı. **Kânsûh el-Ğavrî**, **Süveys**'te gemilerin suya indirilmesi münâsebetiyle tertip edilen törene bizâtihi iştirak etti. 15 Mart 1514 tarihinde Cuma namazını müteâkib **Kâhire**'den çıkan **Sultan** evvela **Reydaniyye**'ye geldi. Burada iki gün kaldıktan sonra beraberinde **Donanma Nâzırı Ebû el-Beka** ve diğer *ümerâ* ile birlikte **Süveys**'e geçti. **Sultan** burada davullar ve nefesli çalgılarla karşılandı. Büyük bir tören icra edildi. **Sultan Süveys**'te **Selman Reîs** ve onun askerlerine itibar etmiş, **Selman Reîs** ile başa görüşmüş ve onu **Hind** cephesine kaptan olarak tayin etmiş ve kendisine bin *dinar* vermişti. Ayrıca gemi yapımında çalışan tüm ustaları da mükafatlandırmıştı.⁹⁸¹

15 Ağustos 1515 tarihinde **Kâhire** meydanında büyük bir tören icra edildi. Altı bin civarında asker tek tek isimleri okunarak silahlarıyla mücehhez bir şekilde **Sultan**'ın önünde geçit resmi yaptılar (bu askerlerin elli tanesi *hâsekîyyeden*, yüz elli tanesi *cemâdariyyeden*, dört yüz elli tanesi *et-tabakat el-hâmiseden*⁹⁸² ve *evlad en-nâstan* geri kalan beş bin üç yüz kırk dört kişi ise *Türklerden*, *Mağriblilerden*, denizcilerden, savaşçılardan müteşekkildi).⁹⁸³ Seçilen

⁹⁸⁰ Şeyh Ziyn ed-Dîn bu sayıyı yirmi olarak kaydeder, **Tuhfet el-Mucâhidîn**, s. 84.

⁹⁸¹ İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr** (İstanbul), C.4 s. 362-363, 365-366, 458.

⁹⁸² Emîr Hamsât/Hamsevât: Bunlar çoğu el-ümerâ el-mukaddem ya da *tablhânelerin* çocukları yani *evlâd en-Nâs* idiler. el-Kalkaşandî bunların sayılarının çok az olduğunu ve emîr olan babalarının mertebelerine tazimen bu rütbeyi aldıklarını ifâde eder; el-Kalkaşandî, **Subh el-Aşâ**, C. 4, s. 15; Altan Çetin, **Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât**, s. 148.

⁹⁸³ **Kâhire**'de **Sultan**'ın önünde tören yapan ve Süveys'e gidecek olan askerlerin seçimleri gayet uzun sürmüştür. 28 Mayıs 1513 tarihinde **Emir Meclis Erkamas** ve emîr mukaddemlerden biri olan **el-Emîr Kansûh Ebû Sunne**'yi üç yüz kadar *et-Tabakat el-Hâmise* askeri ile birlikte **Süveys**'e gitmek üzere

askerlerin hepsi **Süveys**'te *Portekizlilere* karşı savaşmayı isteyen, **Süveys**'e gitmekten rahatsızlık duymayan kuvvetli askerlerdi. Zira 5 Temmuz 1515 tarihinde askerlere sefer ücretleri dağıtılırken, *evlâd en-nâs*⁹⁸⁴ askerlerinden bazıları vücutlarının zayıf olduğu gerekçesiyle şikayette bulundular. Bunun üzerine **Sultan**, zayıf vücutlu olanların yahut *Frenk sivilcesi* sebebiyle⁹⁸⁵ hasta olanların sefere katılmamasına izin verdi.⁹⁸⁶ Donanmanın kaptanı **Selman Reîs**'e yardımcı olarak **Emîr 'Aşereden Yaşbek** birinci yardımcı ve **el-Akrîtişî**'de⁹⁸⁷ ikinci yardımcı tayin edildiler. Tören bittikten sonra **Sultan** ellerini havaya kaldırarak Fatiha Suresi'ni okudu ve muvaffakiyet için dua etti. **Süveys**'e gidecek olan birlik önlerinde **Sultan**'ın sancağı, davullar, zurnalar olduğu halde **Kâhire**'den ayrılarak önce **Reydaniyye** akabinde de **Süveys**'e doğru yola çıktı.⁹⁸⁸ Bu birlikte görevli her askere elli *dinar nafaka* verilmişti. Altı aylık maaşlarının da ayrıca ödeneceği bizzat **Sultan** tarafından vaad edildi.⁹⁸⁹

Memlûk donanmasının görölmesiyle birlikte *Portekizliler* **Kızıldeniz**'den çekildiler. *Memlûk* donanması kumandanı **Selman Reîs** kaçan *Portekiz* donanmasını takip ederek **Hindistan** kıyılarına kadar geldi. Lakin burada güvenliği muhâfaza edemediği için **Sultan**'dan yardım talebinde bulundu.

görevlendirmiştir, **Bedâiu'z-Zuhûr**, 308. 14 Haziran 1513 tarihinde *ez-zeredgâş el-kebîr el-Emîr Moğolbây* komutasında *zeredgâsiyyeden* üç yüz kadar askeri **Süveys**'e görevlendirmiştir, **Bedâi' ez-Zuhûr** (İstanbul), 310. 21 Mart 1514 tarihinde *hâsekîyyeden* üç yüz tanesi **Süveys**'e tayin edilmiştir, **Bedâi ez-Zuhûr** (İstanbul), 362. 22 Haziran 1515 tarihinde *et-tabakat el-hâmiseden* altı yüzden fazla asker ki bunlar *el-culbân, el-karânise, evlâd en-Nâs* ve diğer askerlerden oluşuyordu, **Süveys**'e görevlendirilmişlerdi, **Bedâi' ez-Zuhûr** (İstanbul), 457-458.

⁹⁸⁴ *Sultana* olan yakınlıklarına göre önemli mevkîler elde eden *Memlûk* emîrlerinin çocuklarına verilen özel bir isimdi. Bu çocuklar *memlûk* statüsünde olmadıkları için genelde sivil hayatta yer alırlar ve ilme yönelirlerdi. Daha ziyâde **Mısır** ahalisinin bir ferdi idiler. Ancak bu tâifenin askerî ve siyâsî sahada görev aldığına da ve hatta yüksek dereceden komutanlıklar aldıklarına da şahit olmaktayız. *Evlâd en-Nâs* çeşitli *sultanlar* döneminde askerî vazifelerde istihdâm olunduğu gibi, özellikle devletin son döneminde artan asker ihtiyacına binâen mecbûrî olarak orduya da kaydolunmuşlardı. **Sultan Kayıtbay Şahsûrvar**'a karşı sefere çıkarken bu tâifenin katılımını zorunlu kılmış, katılmayanların yüz *dinar* sefer bedeli ödemelerini şart koşmuştu; Altan Çetin, **Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât**, s. 133-135; Muhammed Ahmed Duhman, **Mu'cem el-Elfâz et-Tarihîyye**, s. 26.

⁹⁸⁵ *Frenji (syphilis) hastalığı, Arapça'da "habbe ifrenci" olarak anılır.*

⁹⁸⁶ İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr** (İstanbul), C.4 s. 459, 460.

⁹⁸⁷ Bu şahısın eskiden içki satan *Frenk* asıllı biri olması İbn İyâs tarafından eleştirilmiş ve onun *emir 'aşere* rütbesine getirilerek kumandan ilan edilmesini "zamanın yanlış" olarak tarif etmiştir, **Bedâi' ez-Zuhûr** (İstanbul), C.4 s. 466.

⁹⁸⁸ İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr** (İstanbul), C.4 s. 466-467.

⁹⁸⁹ İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr** (İstanbul), C.4 s. 467, 459.

Bu talep üzerine **Sultan el-Ğavri**, **el-Emîr Hüseyn** komutasında ikinci bir donanmayı da takviye olarak gönderdi.⁹⁹⁰

Selman Reîs idâresindeki **Mısır** Donanması büyüklüğüne rağmen *Portekizlilere* karşı bir üstünlük sağlayamamıştı. Bunun sebebi ise *Portekizlilerin* Hindistan kıyılarına müstahkem bir şekilde yerleşmiş olmaları ile açıklanabilir. Her ne kadar, **Mısır** Donanması, *Portekizlilere* karşı **Hindistan** sahillerinde bir üstünlük kuramadıysa da **Kızıldeniz**'den uzaklaştırmakta muvaffak olmuş, 1516 senesinde **Zebîd**'i ele geçirmişti. Donanma aynı güzergahta yoluna devam ederek **Aden**'e varmış ve burada karşılaştığı **Portekiz** donanmasını hezimete uğratmıştır. **Aden**'de **el-Emîr Hüseyn**'in *Müslüman* halka kötü davranıp zorbalık yaptığı için, **Selman Reîs** ile araları açıldı ve donanma **Cidde**'ye döndü. Dönüş esnasında **Yemen**'e de uğranılmış ve burada idârî bir değişiklik yapılarak **el-Emîr Barsbây el-Çerkesî** buraya *nâib* olarak tayin edilmişti.⁹⁹¹

Sultan el-Ğavri, *Memlûk Devleti*'nin son dönemlerine denk gelen saltanatı süresince, **Kızıldeniz** ticaretini eskiden olduğu gibi canlı tutmaya, buradaki güvenlik ve selâmeti sağlamaya çalışmış, bütün enerjisini bu yönde kullanmıştı. Lakin Osmanlı Devleti **Mısır** üzerine yönelince, **el-Ğavri** büyük bir ordunun başında *Osmanlı* ordusunu karşılamaya çıkmış, 1516 senesinin Ağustos ayında **Dimaşk**'ın kuzeyinde **Merc-i Dâbık** mevkiinde yapılan muhârebede *Memlûk* ordusu yenilmiş, **Sultan el-Ğavri**'de burada hayatını kaybetmişti. Akabinde de **Osmanlı Padişahı Sultan Selîm**'in emri ile donanma kumandanı **Emîr Hüseyn**, **Mekke Şerîfi** tarafından tutuklanmış ve denizde boğularak öldürülmüştü.⁹⁹²

Devletin yenilmesi ve donanma kumandanının da ortadan kaldırılmasıyla başsız kalan *Memlûk* donanmasını imha edebilme fırsatını *Portekizliler* kaçırmak istememişler ve yaklaşık otuz gemiden mürekkep *Portekiz Donanması* 1517 senesinde **Cidde** açıklarına gelmişti. **Süleyman Paşa**, *Memlûk*

⁹⁹⁰ Şeyh Ziyn ed-Dîn, *Tuhfet el-Mucâhidîn*, s. 84; 'Abd el-Azîz Mahmûd 'Abd ed-Dâyim, *Mısır fî Asr el-Memâlik ve el-Osmâniyyîn*, 170.

⁹⁹¹ İbrâhîm Hasan Saîd, *el-Bahriyye*, s. 186.

⁹⁹² Şeyh Ziyn ed-Dîn, *Tuhfet el-Mucâhidîn*, s. 85.

Devleti donanmasından arta kalan gemileri ve harp aletlerini de kendi kuvvetlerine dahil ederek *Portekizlileri* karşılamıştı. Meydana gelen mücâdele de **Süleyman Paşa**'nın kuvvetleri *Portekizlilere* başarıyla mukâvemet ederek, iki gemilerini imha etmiş, bir tane *ğurabı* esir almış, geri kalanını da **Hindistan'a** kadar kovalamıştır.⁹⁹³

⁹⁹³ Şeyh Ziyen ed-Dîn, *Tuhfet el-Mucâhidîn*, s. 87.

SONUÇ

1250-1517 yılları arasında **Mısır**, **Suriye** ve **Hicâz** bölgesinde siyâsî, askeri ve iktisâdî otorite tesis edip, 267 yıl boyunca kendisine mahsus “askeri nizâmı” sayesinde bu bölgeyi yöneten *Memlûkler*, askerlik sanatını en iyi icra eden *Türk-İslâm* devletlerinin belki de en başında geleniydi. Bu sanatı icra etmekteki kaabiliyetlerini *Moğollar*’a mukâvemet ederek ve yenerek, *Haçlıların* kalıntılarını **Orta Doğu**’dan temizleyerek göstermişler ancak zamana ve değişime ayak uydurma hususunda aynı kaabiliyeti gösteremediklerinden bir başka *Türk* devleti olan *Osmanlı Devleti*’ne mağlub olarak tarih sahnesinden çekilmişlerdir. *Memlûklerin*, mükemmel derecede tanzîm edilmiş askerî teşkilatlarına tâbi iyi eğitilmiş ve düzenli kara birlikleri, *Osmanlı Devleti* ile 1516 yılındaki karşılaşmalarına kadar karşılarına çıkan her kuvveti mağlup etmişti.

Memlûk deniz kuvvetleri ise karaya nisbetle daha az ihtimam gösterilen, sık sık hatıra getirilmeyen, husûsî bir teşkilât nizâmına dahi sâhip olmayan bir yapı olarak karşımıza çıkar. Elbette bu olumsuz tutumun sebepleri vardı. Kurulduğu coğrafya itibarıyla denizcilik faaliyetlerinin yürütülmesine imkân vermeyen uygunsuz iklim koşulları, denizciliğin ayrı bir eğitim sahası olması ve buna uygun şartların sağlanabilmesi, kara birliklerine nisbetle daha külfetli olması ve özellikle *Memlûklerin* ticârî faaliyetleri ve üretim organizasyonları göz önüne alındığı vakit maddi getirisinin hiç olmaması yahut çok az olması, planlı ve uzun vadeli bir organizasyonu gerektirmesi bunlardan önemli olanlarıdır.

Memlûklerin temelde kara birliklerine istinâd eden askerî bir yapıya sâhip olmalarına rağmen, denizcilik faaliyetlerinde de, verdikleri öneme kıyasla, büyük başarılar imza attıkları söylenilebilir. **Mısır**’da kendilerinden önce kurulmuş devletlerden tevârüs eden bilgi ve birikim vasıtasıyla uzun sahillerini *Haçlı* saldırılarına karşı muhâfaza etmişler, Nil nehrinden **Nubya**’ya yaptıkları seferlerde ustaca faydalanmışlar, **Arvad Adası**’nın fethetmişler, **Kıbrıs Adası**’na ard arda üç başarılı askerî çıkartma operasyonu düzenleyerek adayı fethetmişlerdi. Yegane başarısızlıkları ise **Rodos Adası**’nı fethetmek maksadıyla

yaptıkları üç seferin neticesinde bu amaçlarına nâil olamamaları ile *Portekizliler*'e **Kızıldeniz**'de boyun eğmek zorunda kalmış olmalarıdır. **Rodos Adası**'nı, dönemin modern ateşli silahları ile donatılmış *Osmanlı* donanmasının elli altmış bin asker, yedi yüz kadar irili ufaklı gemi ile dört ay otuz üç günlük bir kuşatmanın ardından 1522 yılında fethedebilmesi, *Memlûklerin* yaptıkları üç seferden netice alamamalarının sebebini teferruata girmeden kıyasen açıklamaya yeterlidir. *Portekizlilere* karşı başarısız olmalarının sebebini ise devletin yıkılış sebepleri ile bir tutmak yanlış olmayacaktır. Teknolojik değişime ayak uyduramamak, askerî nizâmın bozulması, iktisâdî zayıflık ve sâir sebepler bunların başında gelmektedir.

Tarafımızdan tespit edilebilmiş denizciliğe dâir askeri bir teşkilâtının olmaması, düzenli denizcilik faaliyetlerini sekteye uğratmış olmakla birlikte, en layık olanın başa geçmesine imkân tanıyan sistem sayesinde her biri şahsî yetenek ve gayretiyle *saltanatı* ele geçirip sultalarının devamını sağlayan *sultanların* şahsî gayretleri ve ihtimamları ile dönem dönem denizcilik ön plana çıkmış, donanmalar kurulmuştur. Bu donanmalar muhârebe ve nakliye amacıyla inşa edilmiş ve döneminin modern silahları ile donanmış gemilerden oluşmaktaydı. Kısa sürede büyük meblağlar harcanarak kurulan bu donanmalar ile amaca yönelik girişimlerde bulunulmuş, çoğu zaman başarılı olunmuş ancak devamı gelmediği için süreklilik arz etmemiştir.

Memlûk Devleti'nde gerekli olan hallerde yapılan gemiler muhtelif sınıf ve enva'dan olup bunların kısa sürelerde inşa edildiklerini görüyoruz. **Mısır** kroniklerine ve seyyâhların seyahatnâmelerine dayanarak *Memlûkler* zamanında gerek *Memlûk Devleti* tarafından kullanılan, gerekse de **Akdeniz** ve **Kızıldeniz** limanlarına emtia alış-verişi maksadıyla gelen *Avrupalı*, *Çinli* ve *Hindli* tüccarlar tarafından kullanılan seksenden fazla gemi çeşidi bulunduğunu görmekteyiz.

Bu çalışma ile Türk ve *İslâm* tarihine ait önemli bir dönem olan *Memlûk Devleti*'nin denizcilik faaliyetlerine dâir bir araştırma yapılmış, müstakil bir çalışma ortaya koymak için gayret sarfedilmiştir.

KAYNAKÇA

ABÂZA, Fârûk Osmân; **Eser Tahavvul et-Ticâret el-Âlemiyye ilâ Re's er-Recâ es-Sâlih 'alâ Mısır ve 'Âlem el-Bahr el-Mutavassıt Esnâ el-Karn es-Sâdis 'Aşer**, Kâhire, Tarihsiz.

'ABBÂDE, 'Abd el-Fettâh; **Sufun el-Ustûl el-İslâmî**, Mısır, 1913.

'ABBÂDÎ, Ahmed Muhtâr; **Târih el-Bahriyye el-İslâmiyye fî Mısır ve eş-Şâm**, Beyrût 1981

'ABD EL-'ALÎM, Enver; **el-Mellâha ve 'Ulûm el-Bahhâr 'inde el-'Arab**, Kuveyt, 1979.

'ABD el-'AZÎZ, Tarîh Şeref; **el-Mû'cez fî Tarih el-Keşf el-Coğrafî**, İskenderiye, 1992.

'ABD EL-FETTÂH, Safâ Hâfız; **el-Mevânî ve es-Suğûr el-Mısriyye (Min el-Feth el-İslâmî Hattâ Nihâyet el-'Asr el-Fâtımî)**, Kâhire, B. y. y.

'ABD el-LATÎF el-BAĞDÂDÎ; **Rihlet 'Abd el-Latîf el-Bağdâdî fî Mısır Ev Kitâb el-İfâde ve el-İ'tibâr fî el-Umûr el-Muşâhede ve el-Havâdis el-Mu'âyyene bi-'Ard Mısır**, (Tah. 'Abd er-Rahman 'Abd eş-Şeyh), Kâhire, 1998.

'ABD eL-LATÎF, 'Abd eş-Sâfî Muhammed; **el-'Alem el-İslâmî fî el-'Asr el-Emevî**, Mısır, 2008.

ABULAFIA, David; **Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları**, (Ter. Nurettin Elhüseyni), İstanbul, 2005.

AGIUS, Dionisius A., **Classic Ships of İslam From Mesopotamia to the Indian Ocean**, Leiden-Boston, 2008.

ALGÜL, Hüseyin; "Osmanlılar Devrinde **Kıbrıs** Seferinin Mânevî Cephesi ve Ebussuud Efendi'nin Seferle İlgili Fetvası", **Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, S. 2, C. 2, Yıl: 2, Bursa, 1987.

ALTAN, Ebru; “Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu”, C. LXVI, **Belleten**, Ankara, 2002.

APAK, Adem; “Kuzey Afrika’da İlk İslâm Fetihleri”, **Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, C. 17, Bursa, 2008.

ARNOLD, David; **Coğrafi Keşifler Tarihi**, (Çev. Osman Bahadır), İstanbul 1995.

ASHTOR, Eliyahu; **Technology, Industry and Trade**, Great Britain 1992.

ASLANAPA, Oktay; “Ribat”, **İslam Ansiklopedisi**, C. 9, İstanbul, 1964.

‘ÂŞÛR, Fayd Hammâd Muhammed; **el-Cihad el-İslâmî Didd es-Salîbiyyîn ve el-Moğôl fi el-‘Asr el-Memlûkî**, Trâblus, 1995.

ÂŞUR, Saîd ‘Abd el-Fettâh; **el-‘Asr el-Memâlîkî fî Mısır ve eş-Şâm**, Kâhire, 1976.

----- **el-Muctema’ el-Mısır fî ‘Asr Selâtîn el-Memâlîk**, Kâhire, 1992.

AYALON, David; “Memlûkler Deniz Kuvvetleri”, **İ.Ü.E.F.D.**, İstanbul 1971

-----; **Gunpowder And Fire Arms in the Mamluk Kingdom**, Londra 1956

AYBEK ED-DEVÂDÂRÎ, Ebû Bekr b. ‘Abdullah b. ‘İzz ed-Dîn; **Kenz ed-Durer ve Câmi’ el-Gurer**, (Tah. Bîrend Râtka), Kâhire, 1982.

AYDÜZ, Salim; **Tophane-i Amire ve Top Döküm Teknolojisi**, Ankara, 2006.

BAYBARS el-MANSÛRÎ, et-Tuhfet el-Mulûkîyye fî ed-Devlet et-Türkiyye, (Tah. ‘Abd el-Hamîd Sâlih Hemedân), Lübnan, 1987.

-----; Muhtâr el-Ahbâr, (Tah. ‘Abd el-Hamîd Sâlih Hemedân), Lübnan, 1993..

BAYUR, Y. Hikmet; **Hindistan Tarihi**, Ankara 1987.

BECKER, H., “Eyyûbîler”, **İslam Ansiklopedisi (M. E. B.)**, C. 4, İstanbul 1963.

BEREKÂT, Vefîk; **Fenn el-Harb el-Bahriyye**, İskenderiye, 1995.

BERTRANDON DE LA BROQUIEREB, Bertrandon De La Broquiere’in Denizaşırı Seyehati, (Çev. İlhan Arda), İstanbul, 2000.

BOORSTIN, Daniel J.; **Keşifler ve Buluşlar**, (Ter., F. Dilber), Ankara, 1996.

BOSTAN, İdris; “II. Bayezid Döneminde Osmanlı Denizciliği”, (**Türk Denizcilik Tarihi**), İstanbul, 2009.

----- **Osmanlı Bahriye Teşkilatı**, Ankara 1992.

-----, **Osmanlılar ve Deniz**, İstanbul, 2007.

----- “Osmanlılarda Deniz Sınırı ve Karasuları Meselesi”, **Türkler ve Deniz**, (Edt. Özlem Kumrular), İstanbul, 2007.

BRAUDEL, Fernand, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, İstanbul, 1990

BRUMMET, Palmira; **Osmanlı Denizgücü**, (Keşifler Çağında Osmanlı Denizgücü ve Akdeniz’de Diplomasi), İstanbul, 2009.

BUHARALI, Eşref; “**Kıbrıs**’ta ilk Türkler Veya **Kıbrıs**’ın Memlûk Hâkimiyetine Girişi” **İ.Ü.E.F.D.**, S. 25, İstanbul, 1971.

Çağatay, Neş’et; “Resûlîler”, **İslam Ansiklopedisi (M. E. B.)**, C. 9, İstanbul, 1964.

ÇAKMAKÇI, Cevdet; “İbn Battûta Seyâhatnâmesi’nde Türkçe Kelimeler”,
A. Ü. I. F. D., S. 1, 2006

ÇELİK, Aydın, **Fatimîler Döneminde Kahire Şehri**, Elazığ, 2008.

ÇETİN, Altan; “Memlûkler Devrinde Kârimî Tüccarları”, Ankara
Üniversitesi D.T.C.F. Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara,
2004.

-----; “Memlûkler Devrinde Mısır-**Anadolu** İktisadiyatında
Yollar”, **Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına**, İstanbul, 2008.

-----; **Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât**, İstanbul, 2007.

-----; Memlûklerin **Kıbrıs** ile İlişkileri, **Adalya**, No: XIV,
Antalya, 2011.

CLOT, Andre; **Kölelerin İmparatorluğu (Memlûklerin Mısır’ı)**, (Çev.
Turhan ILGAZ), İstanbul, 2005.

DARKOT, Besim, “**Kıbrıs**”, **İslam Ansiklopedisi (M. E. B.)**, C. 7,
İstanbul, 1977.

DARKOT, Besim, “**Rodos**”, **İslam Ansiklopedisi (M. E. B.)**, C. 7,
İstanbul, 1964.

DE JOINVILLE, Jean; **Bir Haçlının Hatıraları**, (Ter. Cüneyt Kanat),
Ankara, 2002.

DEMİRKENT, Işın; **Haçlı Seferleri**, İstanbul 2004.

DOZY, R.; **Supplement aux Dictionnaires Arabes**, Beyrût, 1991.

DUHMAN, Muhammed Ahmed; **Mu‘cem el-Elfâz et-Tarihîyye fî el-‘Asr
el-Memlûkî**, Dimaşk, 1990.

EBÛ ŞÂME, Şehâb ed-Dîn ‘Abd er-Rahman b. İsmâîl el-Makdisî; **Kitâb
el-Ravzateyn fî Ahbâr ed-Devleteyn**, (Tah. Muhammed Hilmî Muhammed
Ahmed), Kâhire 1998.

el-‘AYNÎ, Bedr ed-Dîn Mahmud b. Ahmed; **‘lkd el-Cumân fî Tarih Ehl ez-Zamân**, (Tah. Muhammed Muhammed Emin), Kâhire, 1989.

....., **‘lkd el-Cumân fî Tarih Ehl ez-Zamân**, Nuruosmaniye Kütüphânesi, Veliyüddin Kitaplığı, No: 2396

-----, **lkd el-Cumân fî Tarih Ehl ez-Zamân**, el-Mektebe eş-Şâmile (www.islamport.com/isp_eBooks/tkh, erişim tarihi 29. 04. 2012)

el-BELEVÎ, Ebû Muhammed ‘Abdullah b. Muhammed el-Medîni; **Sîret Ahmed bin Tolun**, (Tah. ‘Abd-‘ALÎ, Muhammed Kurd), Kâhire, 1939.

ELÇİBEY, Ebülfez; **Tolunoğulları Devleti**, (Yay. Haz. Fazil Gezenferoğlu), İstanbul, 1997.

el-FENDÎ, Muhammed Cemâl Ed-Dîn, **en-Nîl**, Mısır, 1993.

el-HÂDİM, Semîr Alî; **eş-Şark el-İslâmî ve el-Garb el-Mesîhî**, B.y.y., 1989.

eL-KALKAŞANDÎ, Ebû el-‘Abbâs Ahmed b. ‘Ali, **Subh el-‘Aşâ fî Sinâ‘at el-İnşâ**, Kâhire, 1922.

el-KİNDÎ, Ebû ‘Ömer Muhammed b. Yûsuf, **el-Vulât ve Kitâb el-Kudat**, (Tah. Refen Gest), Beyrût, 1908.

eL-MAKRÎZÎ, Takiyy ed-Dîn Ahmed b. ‘Ali, **el-Mevâ‘iz ve el-İ‘tibâr bi Zikr el-Hıtat ve el-Âsâr**, (Tah. Muhammed Zeynuhum-Medîha eş-Şerkâvî), Kâhire, 1998.

-----; **Kitâb es-Sulûk li Ma‘rifet Duvel el-Mulûk** (Tah. Muhammed ‘Abd el-Kâdir Atâ), Beyrût, 1997.

-----; **İttiâz el-Hunefâ bi-Ahbâr el-Eimmet el-Fâtimiyyîn el-Hulefâ**, el-mektebetu’s-Şâmile (http://www.islamport.com/isp_eBooks/tkh/, erişim tarihi 29. 04. 2012)

el-MES'UDÎ, el-Celîl Ebû el-Hasan Ali b. el-Huseyn b. 'Ali; **Murûc ez-Zeheb ve Ma'adin el-Cevher**, (Tah. Muhammed Muhy ed-Dîn 'Abd el-Hamîd), Beyrût, 1973.

en-NUVEYRÎ el-İSKENDERÂNÎ, Muhammed b. Kâsım b. Muhammed; **Kitâb el-İlmâm fihâ Cerret bihi el-Ahkâm ve el-Umûr el-Makdiye fî Vaka'a el-İskenderiye**, (Tah. Azîz Sûryâl 'Atiyya), Haydarabad, 1968.

en-NUVEYRÎ, Ahmed b. 'Abd el-Vahhâb, **Nihâyet el-Ereb fî Funûn el-Edeb**, (Tah. Mufîd Kameyuha), Beyrût, 2004.

ENVERÎ, **Düstûrnâme-i Enverî**, (Tah. Mükrimin Halil Yınanç), İstanbul, 1928.

ERDEM, Mustafa; "Kıptî Kilisesi Üzerine Bir Araştırma" **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 36, Ankara, 1997.

ERİNÇ, Sırrı; YÜCEL, Talip; **Ege Denizi Türkiye ile Komşu Ege Adaları**, Ankara, 1988.

EROL, Burak Gani; **Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beylikleri Döneminde Türk Denizcilik Faâliyetleri**, Y. Lisans Tezi, Ankara, 2005.

es-SEHÂVÎ, Şems ed-Dîn Ebû el-Hayr Muhammed b. 'Abdurrahman, **et-Tibr el-Mesbûk fî Zeyl es-Sulûk**, (Tah. Ahmed Zeki Bey), Bulak, 1896.

es-SELMÂN, Muhammed Hamîd, **el-Ğazve el-Burtuğâlî li el-Cenûb el-'Arabî ve el-Halîc -fî el-fetre mâ beyne 1508-1565**, İskenderiye, 2000.

eş-Şeyh 'Alî b. el-Hasan el-Hazercî, **Kitâb el-Ukûd el-Lu'luyet fî Tarîh ed-Devlet er-Resûliye**, (Tah. Şeyh Muhammed 'Asel), Londra, 1913.

ez-ZÂHİRÎ, Halîl b. Şâhin; **Kitâb Zubdet Keşf el-Memâlik ve Beyân et-Turuk ve el-Mesâlik**, (Tah. Paul RAVAISSE), Paris, 1894.

FUESS, Albrecht; "Rotting Ships and Razed Harbors: The Naval Policy of the Mamluks ", **Mamlûk Studies Review**, 2001.

GAYŞÂ, Ahmed Nâfi, **el-'Alâkât el-'Usmâniyye-el-Memlûkiyye**, Beyrût, 2005.

GÖKSU, Erkan; "İbn Tağrıberdî ve Tarihçiliği", *Nüsha*, Yıl: 8, S. 26, 2008/1, s. 70-78

Gül, Muammer; "Mısır Memlûklar'inde Bir Sürgün Sistemi Olan Battallık ve Kudüs", **Belleten**, C. LXVI, Ankara, 2002

GÜNALTAY, Şemseddin; *İslam Tarihinin Kaynakları*, İstanbul, 1991,

HAR-EL, Shai; **Struggle for Domination in the Middle East the Ottoman-Mamluk War, 1485-91**, Leiden, 1995.

HESS, Andrew C.; "The Evolution of the Ottoman Seaborne Empire in the Age of the Oceanic Discoveries, 1453- 1525", **The American Historical Review**, C. 75, No. 7 (Aralık 1970).

HİTTİ, Philip K.; **Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi**, Çev, Salih, Tuğ, İstanbul, 1980.

-----; **Capital Cities of Arab Islam**, Minnesota, 1990.

HOCA SADETTİN EFENDİ, Mehmed b. Hasan Cân b. Hâfız Mehmed b. Hâfız Cemal ed-Dîn İsfahânî; **Tâc et-Tevârih**, (Sad. İsmet Parmaksızoglu), İstanbul, 1979.

HOLT, P. M.; **Haçlılar Çağı**, (Çev. Özden Arıkan), İstanbul, 2003.

HUMPREYS, R. Stephen; "XIII. Yüzyılda Eyyubîler, Memlûkler ve Latin Doğu", (Çev. Mustafa Kılıç), **C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. X/1, Sivas, 2001.

İBN 'ABD ez-ZÂHİR, Muhy ed-Dîn; **er-Ravd ez-Zâhir fî Siyer el-Melik ez-Zâhir**, (Tah. 'Abd el-'Azîz el-Huveytır), Riyad, 1976.

İBN BATTÛTA, Şeref ed-Dîn Ebû 'Abdullah Muhammed b. 'Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm et-Tancî el-Levâtî; **Tuhfet en-Nuzzâr fî Garâib el-Emsâr ve 'Acâib el-Esfâr**, Beyrût, 1992.

İBN CUBEYR, Ebû el-Huseyn Muhammed b. Ahmed b. Cubeyr el-Kinânî el-Endulusî el-Belensî; **Rihlet İbn Cubeyr**, Leyden, 1907.

İBN DOKMAK, İbrahim b. Muhammed b. Aydemir; **el-Cevher es-Semîn fî Siyer el-Hulefâ ve el-Mulûk ve es-Selâtîn**, (Tah. Saîd 'Abd el-Fettâh 'Âşûr), Suudî Arabistan, 1982.

İBN ECÂ, Muhammed b. Mahmûd el-Halebî; **Rihlet Emîr Yeşbek, el-'Irâk beyne el-Memâlik ve el-'Usmaniyyîn el-Etrâk ma' Rihlet el-Emîr Yeşbek min Mehdî ed-Devâdâr**, (Tah. Muhammed Ahmed Duhman), Dimaşk, 1986.

İBN ERENBOĞA ez-ZEREDKÂŞ, **el-Enîk fî el-Menâcîk**, (Tah. İhsân Hindî), Dimaşk, 1985.

İBN el-ESÎR, Ebû el-Hasan 'İzz ed-Dîn 'Ali b. Ebû el-Kerem Muhammed el-Cezerî; **el-Kâmil fî et-Tarih**, (Tah. Ebû el-Fidâ 'Abdullah el-Kâdî), Beyrût, 1987.

İBN HACER EL-ASKALANÎ, Şehâb ed-Dîn Ebû el-Fazl Ahmed b. 'Ali, **İnbâ el-Ğumr bi-Ebnâ el-'Umr**, el-Mektebe eş-Şâmile (www.islamport.com/isp_eBooks/trj/, erişim tarihi, 29. 04. 2012)

İBN el-İBRÎ, Gregoryus Ebî el-Ferec b. Hârûn et-Tayyib el-Malatî; **Tarih Muhtasar ed-Duvel**, Beyrût, 1890.

İBN İYÂS, Zeyn ed-Dîn Muhammed b. Ahmed el-Hanefî, **Bedâi' ez-Zuhûr fî Vakâi' ed-Duhûr**, (Tah. Muhammed Mustafâ), Kâhire, 1984.

----- ; **Bedâi' ez-Zuhûr fî Vakâ'i ed-Duhûr**, (Tah. Muhammed Mustafâ/Moritz Sobernheim), İstanbul, 1931.

İBN KEMÂL, Şems ed-Dîn Ahmed b. Süleyman b. Kemal; **Tevârih-i Al-i Osmân**, (Haz. Ahmet Uğur), VIII. Defter, Ankara, 1997.

İBN KESÎR, **el-Bidâyet ve en-Nihâyet**, (Tah. 'Abdullah b. 'Abd el-Muhsin et-Turkî), Kâhire, 1997.

İBN KADI ŞUHBE, Takiyy ed-Dîn Ebû Bekr b. Ahmed b. Kâdî Şuhbe b. el-Esedî el-Dimaşkî; **Tarih İbn Kadî Şuhbe**, (Tah. Adnan Dervîş), Dimaşk, 1994

İBN MAMÂTÎ, Ebû el-Mekârim Es'ad b. el-Mühezzeb el-Hatir; **Kitâb Kavânîn ed-Devâvîn**, (Tah. 'Azîz Sûryâl 'Atiyya), Kâhire, 1991.

İBN ŞAHÎN ez-ZÂHİRÎ, Zeyn ed-Dîn 'Abd el-Bâsit b. Halîl; **Neyl el-Emel fî Zeyl ed-Duvel**, (Tah. 'Ömer 'Abd es-Selâm Tedmûrî), Beyrût, 2002.

İBN TAGRÎBİRDÎ, Ebû el-Mehâsin Cemal ed-Dîn Yûsuf, **en-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk Mısır ve el-Kâhire**, (Tah. Muhammed Huseyn Şems ed-Dîn), Beyrût, B.y.y.

-----; **el-Menhel es-Sâfî ve el-Müstevfî ba'd el-Vâfî**, (Tah. M. M. Emîn/Sâid 'Âşûr), C. 1, Kâhire, 1984.

İBN VÂSİL, Ebû Abdullah Cemâl ed-Dîn Muhammed b. Sâlim, **Muferric el-Kurûb fî Ahbâr Beni Eyyûb**, (Tah. Cemâl ed-Dîn Şeyyâl), Kahire, 1953.

İBN el-VERDÎ, Serâc ed-Dîn 'Ömer, **Cerîde el-'Acâib ve Ferîde el-Garâib**, B.y.y., 1885.

İBN 'ABD el-HAKEM, el-Kâsım 'Abd er-Rahman b. 'Abdullah; **Futûh Mısır ve Ahbâruhâ**, (tah. Muhammed Sabîh), Leyden, 1915.

IDYORI, Petro; **Kıbrıs ve el-Hurûb es-Salîbiyye**, Beyrût, 1997.

KANAT, Cüneyt; "Memlûk Sultanı Melik ez-Zâhir Seyfeddîn Çakmak'ın Rodos Seferleri (1440-1443-1444)", **Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı**, İzmir, 1999.

KÂSİM, Kâsım ‘Abdu; **en-Nîl ve el-Muctema’ el-Mısırî fî ‘Asr Selâtîn el-Memâlîk**, Kâhire, 1978,

KÂTİP ÇELEBÎ, ‘Abdullah b. Mustafa; **Tuhfet el-Kibâr fî Esfâr el-Bihâr** (Haz. Orhan Şâik Gökyay), İstanbul, 2007

KOMİSYON, **el-Mu‘cem el-Vasît**, Mısır, 2004

KOMNENA, Anna; **Alexiad**, (Çev. Bilge Umar), İstanbul-1996

KOPRAMAN, Kâzım Yaşar; “Tolun-Oğulları (868-905)”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C. 6, İstanbul 1990, **Makaleler**, (Yay. Haz. E. Semih Yalçın-Altan Çetin), Ankara 2005

-----; **Mısır Memlûkleri Tarihi**, Ankara, 1989.

-----; “İhşidîler (935-969)”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C. 6, İstanbul 1990, (**Makaleler**).

-----; “İkdu’l-Cumân’da Karaman-Oğullarına Dâir Kayıtlar”, **Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı**, İzmir 1999, (**Makaleler**).

-----; “Mısır Memlûkleri”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, İstanbul 1987, C. 6, (**Makaleler**).

-----; “Osmanlı-Memlûk Münâsebetleri”, **Türkler**, C. 9, Ankara, 2002, (**Makaleler**).

-----; “Şecerü’l-Dürr”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 30, Ankara 1981, (**Makaleler**).

KORTANTAMER, Samira; **Bahrî Memlûklar’da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler**, İzmir, 1993

KÖPRÜLÜ, Fuat; “Anadolu Selçuklu Tarihi’nin Yerli Kaynakları”, **Belleten**, C. 7, 1943

KÜÇÜKKALAY, Ahmed Mesud; **Coğrafi Keşifler**, İstanbul, 2001.

KUŞÇU, Ayşe Dudu; **Eyyûbi Devleti Teşkilâtı**, Ankara 2005 (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

LEBÎB, Subhî; “**Eyyûbîler ve Memlûkler Devrinde Mısır’ın Ticaret Politikası**”, (Ter. Altan Çetin), **Nûsha**, Yıl: 2, Sayı: 4, Kış 2002.

LITTLE, Donald Presgrave; **An Introduction To Mamlûk Historiography**, Wiesbaden, 1970

MAALOUF, Amin; **Arapların Gözünden Haçlı Seferleri**, (Çev. Ali Berktaş), İstanbul 2010.

MAHMÛD ‘ABD et-TEVVÂB, ‘Abd er-Rahman; **Kâitbây el-Mahmûdî**, Mısır, 1978.

MERÇİL, Erdoğan; “Alâiye Beyliği”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 2, İstanbul, 1989.

MORET, Alexandre, **The Nile and Egyptian Civilization**, s. 31, London and New York, 1996

MUTÇALI, Serdar; **Arapça-Türkçe Sözlük**, İstanbul, 1995.

Mubârek, Ali Paşa; **el-Hıtat et-Tevfikiyye li Medinet el-İskenderiyye**, Bulak, 1989.

NAINA, Sehîr Muhammed; **el-Hurûb es-Salîbiyye el-Muteahhire**, İskenderiye, 2002.

NUHAYLÎ, Dervîş, **es-Sufun el-İslâmiyye**, İskenderiye, 1974.

ORHONLU, Cengiz; “XVI. Asrın İlk Yarısında Kızıldeniz Sahillerinde Osmanlılar”, **Tarih Dergisi**, Cilt 12. (Sayı 16’dan ayrı basım).

‘OSMAN, Şevkî ‘Abd el-Kavî; **Ticâret el-Muhît el-Hindî fî ‘Asr es-Siyâdet el-İslâmiyye**, B.y.y., 1978.

OSTROGORSKY, Georg; **Bizans Devleti Tarihi**, (Çev. Fikret Işıltan), 1999, Ankara.

ÖZBARAN, Salih; “Avrupa’nın Okyanuslarda Yayılması ve Akdeniz Dünyası”, **Türk Denizcilik Tarihi**, (Edt. İ. Bostan-S. Özbaran), İstanbul, 2009, C. 1

ÖZBEK, Süleyman; “Memlûk Devletinin Siyasi ve Kültür Hayatında Rol Alan Moğol Asıllı Bir Aile (Şâhin eş-Şeyhî ve Ailesi), “**Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**”, 27, Bahar.

ÖZKUYUMCU, Nadir; “Tolunoğulları”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 4., Ankara, 2002

PIRENNE, Henri; **Ortaçağ Kentleri**, (Çev. Ş. Karadeniz), İstanbul, 1944.

POLAT, Hüseyin; **et-Tuhfet el-Mulûkîye fî ed-Devlet et-Türkiyye/Tercüme**, Ankara, 1997 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

POLO, Marco; **Rihlet Mârkô Bôlô**, (Terc. ‘Abd el-‘Azîz Câvîd), Kâhire 1995.

POPPER, W.; **Egypt And Syria Under The Circassian Sultans**, Berkeley, 1957.

PRYOR, John H., “Transportation of Horses By Sea During The Area Of The Crusades: Eighth Century To 1285 A.D., Part I: To 1225”, **Medieval Warfare 1000-1300**, (Edt. John France), İngiltere, 2006.

RUNCIMAN, Steven; **Haçlı Seferleri Tarihi**, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara, 1992,

SAÎD, İbrâhîm Hasan; **el-Bahriyye fî ‘Asr Selâtîn el-Memâlîk**, Beyrût, 1983.

SAİD, Rushdi; **The River Nile Geology, Hydrology and Utilization**, G. Britain, 1993.

Sâlih b. Yahyâ, **Tarih Beyrût**, (Tah. Kemâl Süleymân es-Salîbî/Francis Hours), Beyrût, 1986.

SANUDO, Marino; **Il Vecchio Detto Torsello, Kitâb el-Esrâr**, (Haz. Martiniano Pellegrino Roncaglia, Semîr el-Hâdim/Ter. Arp. Selim Rızkullah), Beyrut, 1991.

İBN ŞEDDÂD, **en-Nevâdir es-Sultâniyye ve el-Mehâsin el-Yûsufiyye**, (Tah. Cemal ed-Dîn Şeyyâl), Kâhire 1994

İBN ŞEDDÂD, 'İzz ed-Dîn Muhammed el-Halebî; **Baybars Tarihi**, (Ter. Şerefüddin Yaltkaya), Ankara, 2000.

SERVANTIE, Alain; "Giovan-Francesco Giustinian: Osmanlı Donanmasına Venedik Teknik Yardımı (1531-1534)", **Türkler ve Deniz**, (Edt. Özlem Kumrular), İstanbul, 2007.

ŞEŞEN, Ramazan; **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, İstanbul, 1998

-----; **Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet**, İstanbul, 1987.

-----; **Sultan Baybars ve Devri**, İstanbul, 2009.

SETTON, Kenneth M.; **The Papacy and The Levant (1204-1571)**, Philadelphia, 1976.

eL-MA'BERÎ, Zeyn ed-Dîn 'Abd el-'Azîz el-Ma'berî; **Tuhfet el-Mucâhidîn fî Ba'd Ahbâr el-Burtuğâliyyîn**, (Tah. Emîn Tevvîk et-Tayyibî), Trablus, 1987.

ŞEYYÂL, Cemâl ed-Dîn; **Mucmel Târih Dimyât**, İskenderiye, 2000.

-----; **Târih Medînet el-İskenderiyye fî el-'Asr el-İslâmî**, Kâhire, Tarihsiz.

eS-SUYÛTÎ, el-Hâfız Celâl ed-Dîn ‘Abd er-Rahman, **Husn el-Muhâdara fî Târîhi Mısır ve el-Kâhire**, (Tah. Muhammed Ebû el- Fadl İbrâhîm), b. y. y. , 1967.

TAKKUŞ, Muhammed Süheyl, **Târih el-Memâlîk fî Mısır ve Bilâd eş-Şâm**, Beyrût, 1999.

TANSEL, Selâhattin; **Sultan II. Bâyezit’in Siyâsî Hayatı**, İstanbul 1966

TOK, Özen, “Osmanlılarda Kiptî Takviminin İdarî ve Malî Alanda Kullanımı”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 21, Kayseri, 2006

TURAN, Osman; **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul, 1988

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, Ankara, 1984.

----- ; İsmail Hakkı; **Mekke-i Mükەرreme Emirleri**, Ankara 1972.

-----; Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal, Ankara, 1988.

-----; **Osmanlı Tarihi**, C. 2, Ankara, 1998.

ÜÇÖK, Bahriye; **İslâm Tarihi Emeviler – Abbâsiler**, Ankara, 1968

WANSBROUGH, John; “A Mamluk Ambassador to Venice in 903/1507”, **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, University of London, Vol. 26, No. 3 (1969).

WANSBROUGH, John; “Venice and Florance in the Mamluk Commercial Privileges”, **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, University of London, Vol. 28, Part 3, 1965.

WITTEK, P.; **Menteşe Beyliği**, (O. Ş. Gökyay), Ankara, 1999

YAKUT el-HAMAVÎ, Şehâb ed-Dîn, Ebû ‘Abdullah Yakut b. ‘Abdullah el-Hamavî er-Rûmî el-Bağdâdî; **Mu‘cem el-Buldân**, Beyrût 1977.

YAZILITAŞ, Nihat; **Fâtımî Devleti Tarihi**, İstanbul, 2010.

YINANÇ, Mükrimin Halil, “Alâiye”, İslam Ansiklopedisi (M. E. B.), C. 1, İstanbul, 1978

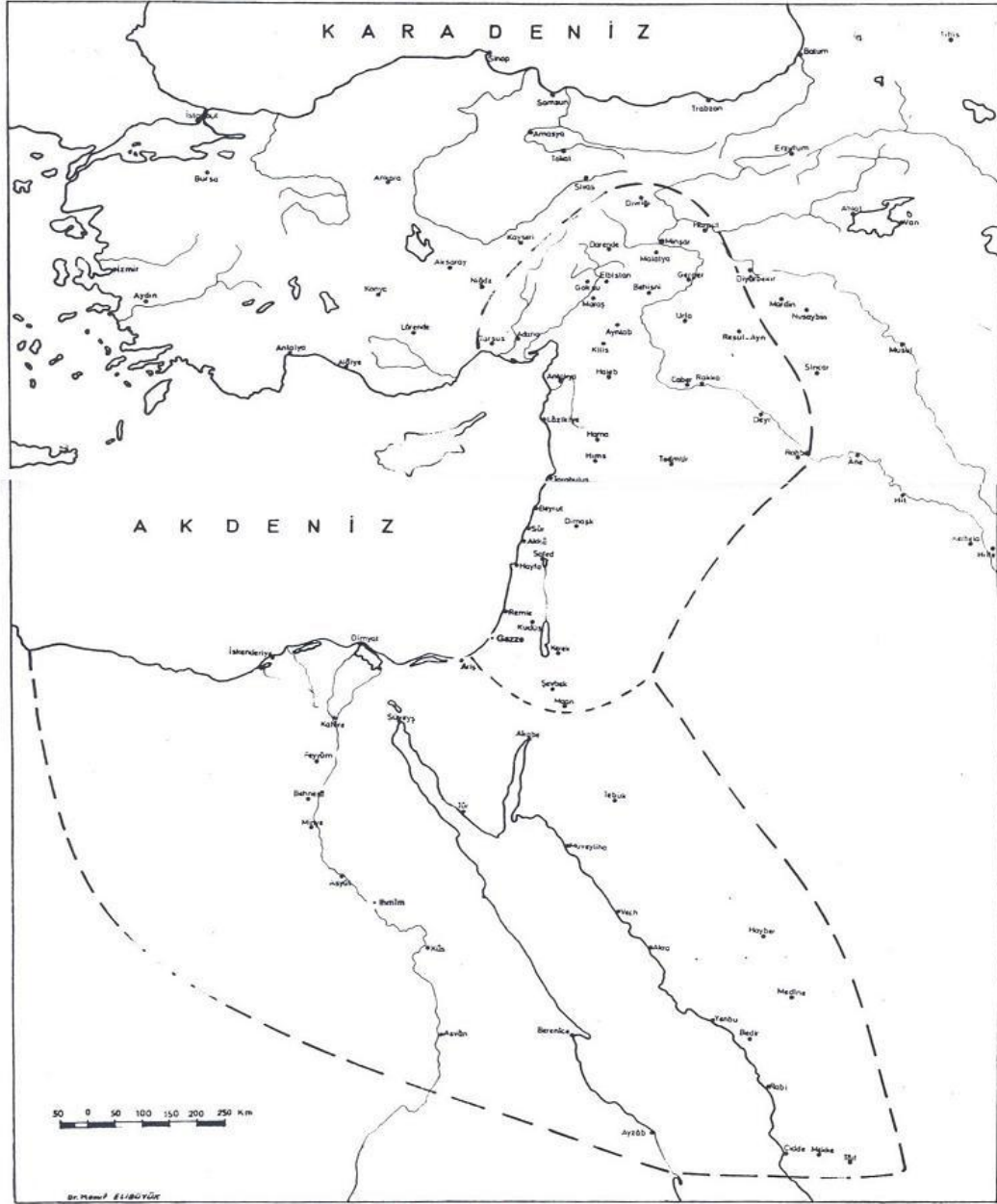
ZEYDAN, Corcî; **İslâm Uygarlıkları Tarihi**, (Çev. Nejdett Gök), İstanbul, 2004.

ZİKRÎ, Antôn, **en-Nîl fî Ahd el-Firâ’net ve el-‘Arab**, Mısır, 1926.

ZİYÂDE, Muhammed Mustafa; **el-Muverrihûn fî Mısır fî el-Karn el-Hâmis ‘Aşar el-Milâdî**, Kâhire, 1949

EKLER

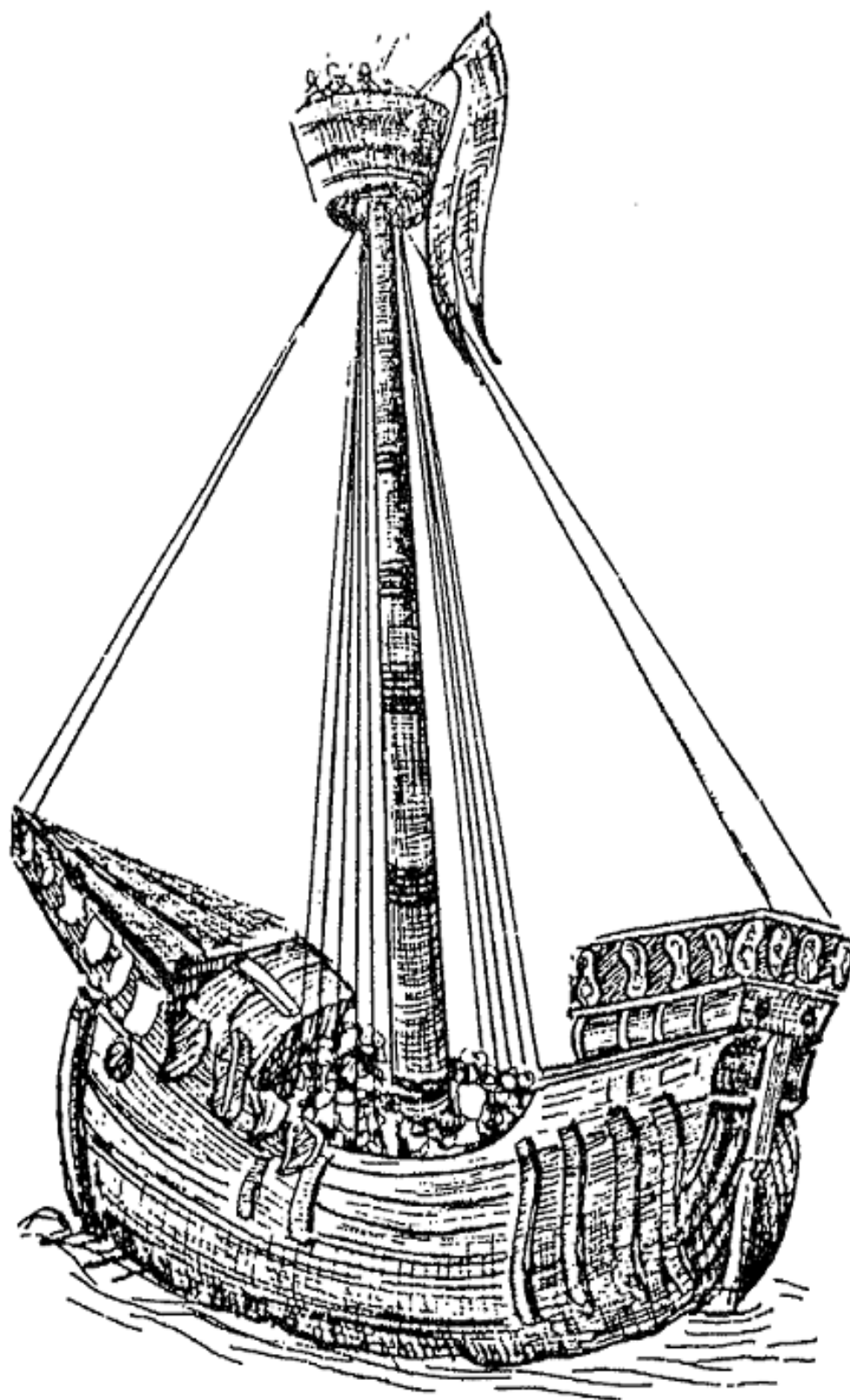
EN GENİŞ ZAMANINDA MEMLÜK DEVLETİNİN HUDUTLARI (XIV. YÜZYIL)

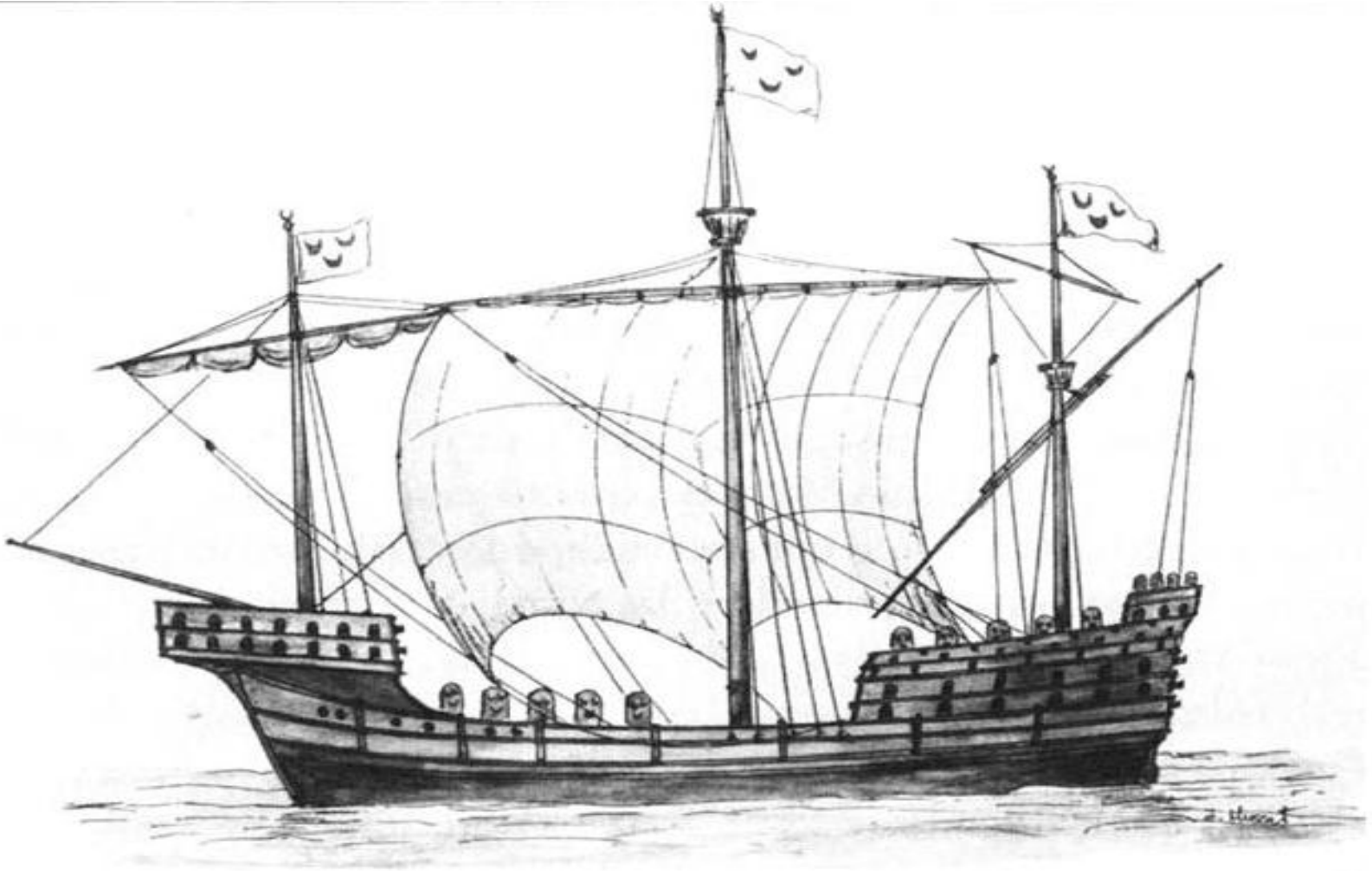
(Mısır Memlûkleri Tarihi, s. 212)

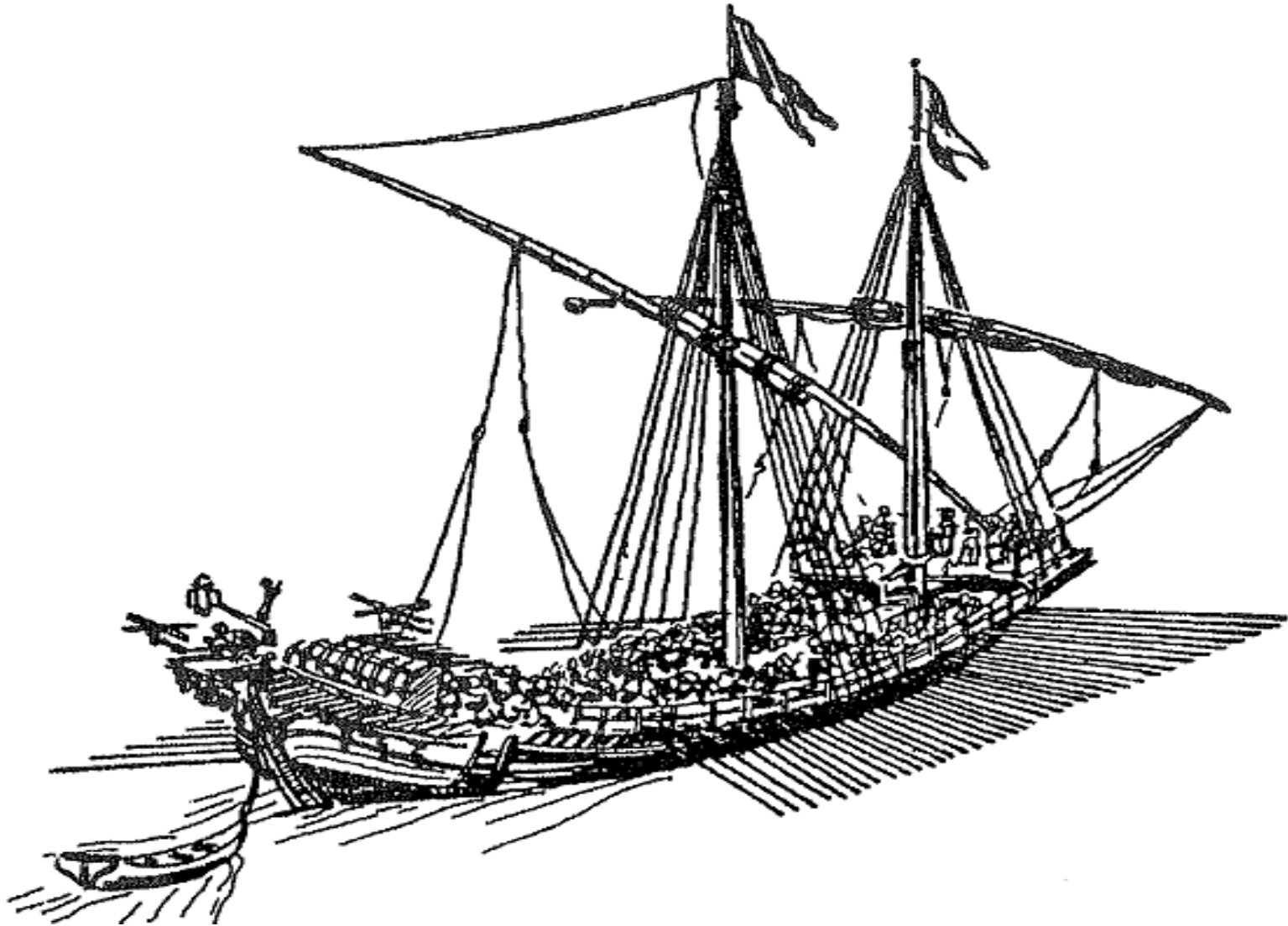
Gemide Çalışan Tayfaların Tasvîri (Classic Ships of İslam, 177)

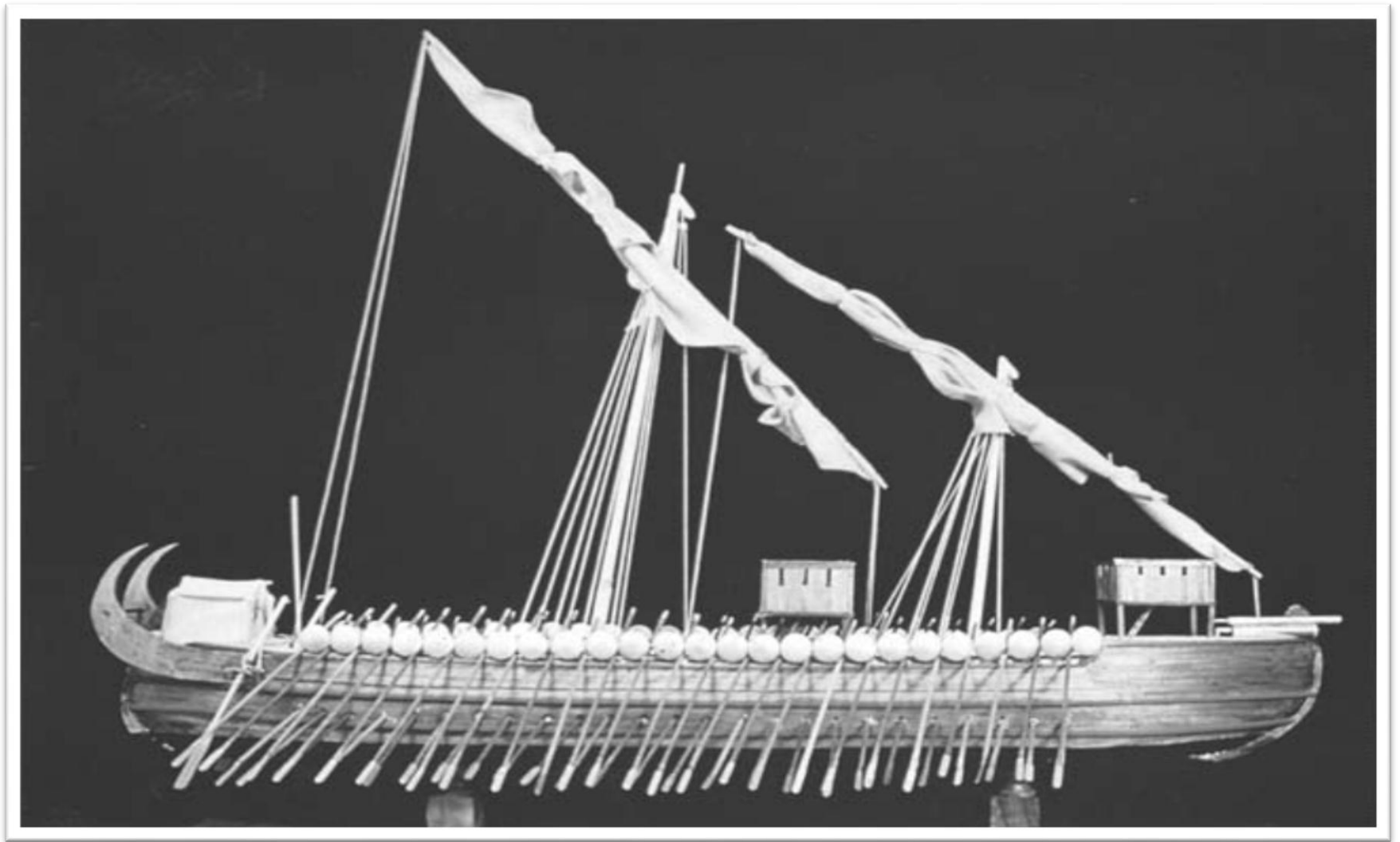
Harrâka (Fen el-Harb el-Bahriyye, 152)

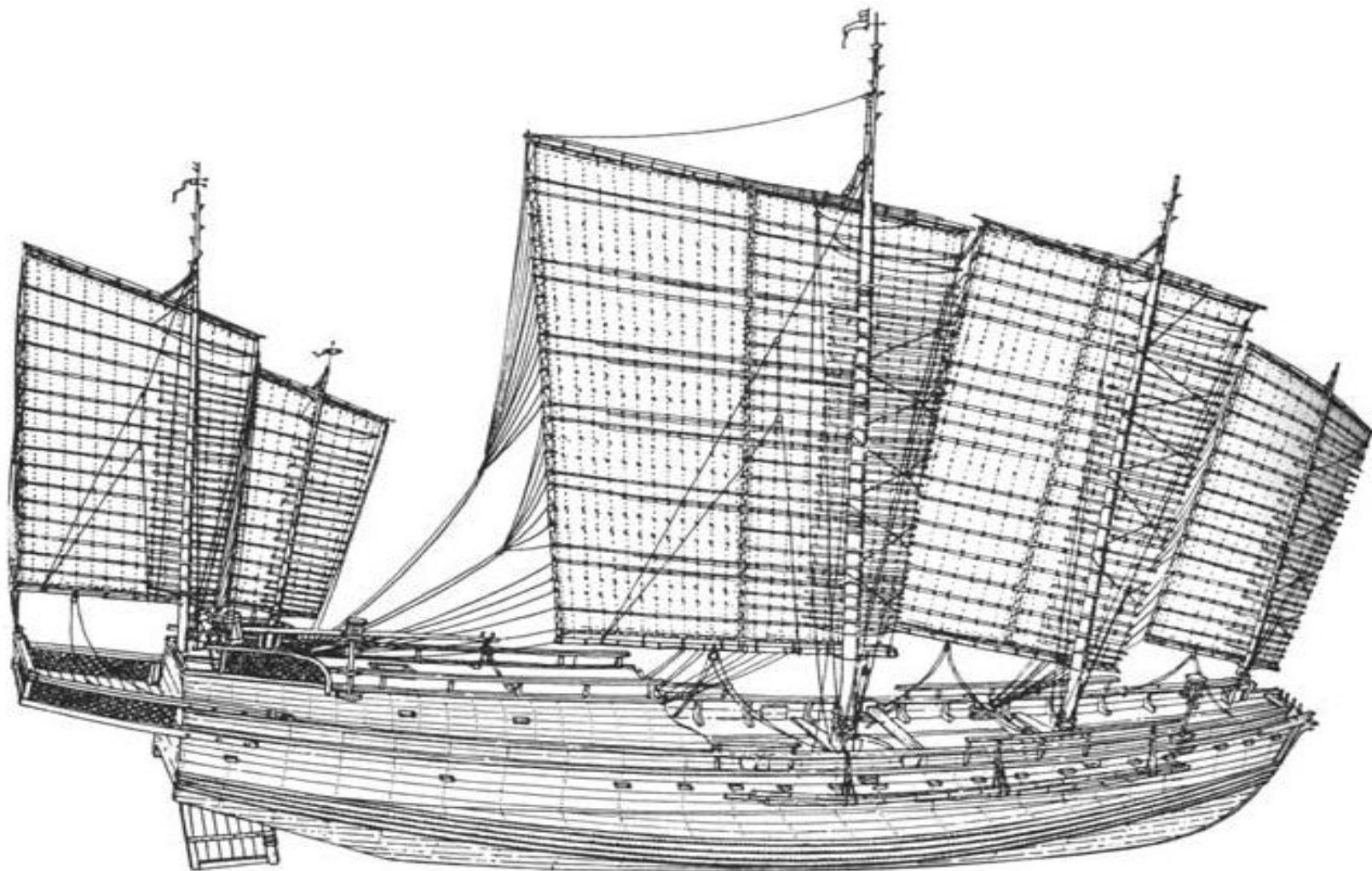
Harrâka (Classic Ships of Islam, 348)

Şînî (Fen el-Harb el-Bahriyye, 150)

Şînî (Classci Ships of İslam,335

Cunk (Classic Ships of Islam, 222)

Kelek (Classic Ships of İslam, 120)

ÖZET

EROL, Burak Gani, “**Memlûk Deniz Kuvvetleri**”, Doktora Tezi, Ankara, 2012

Çalışmamızda, “*Memlûk Deniz Kuvvetleri*”ni incelemeye çalıştık. Çalışma önsöz, giriş, kaynaklar, beş bölüm, sonuç, kaynakça, ekler ve özetten oluşmaktadır.

Çalışmanın giriş kısmında konuya mukaddime olmak üzere; **Mısır**’ın *İslâm* hâkimiyetine girişi ve İslâm denizciliğine dâir ilk bilgiler verilmiş ve konuyla ilgili bazı meselelere temas edilmiştir. Kaynaklar kısmında ise çalışmada kullanılan, konunun birinci elden kaynaklarının tanıtımı yapılmıştır.

Birinci Bölümde; Memlûklere gelinceye kadar **Mısır**’da kurulmuş yahut hâkimiyet tesis etmiş devletlerin denizcilik faaliyetleri ayrıntıya girmeden incelenmiştir.

İkinci Bölümde; Memlûkler devrinde **Nil Nehri**’nde denizcilik faaliyetleri ve *Haçlı Seferleri* esnasında **Nil Nehri**’nin rolü üzerinde durulmuş ve **Nil** üzerinden yapılan *Nubya Seferleri* anlatılmıştır.

Üçüncü Bölümde; Akdeniz’deki denizcilik faaliyetlerine değinilmiş, **Baybars**’ın *Kıbrıs Seferi*, **Suriye**’deki *Haçlı* bakiyelerinin tasfiyesi, *Frenklerin İskenderiye* saldırısı, *Frenklerle* mücâdeleler, **Kıbrıs** ve **Rodos** *Seferleri* ile *Osmanlı-Memlûk* münâsebetleri izah edilmiştir.

Dördüncü Bölümde; **Kızıldeniz**’deki denizcilik faaliyetleri ele alınmış, **Mısır**’da *Abbâsi Halifeliği*’nin ihyası, *Resuloğulları Devleti* ile münâsebetler, *Coğrafi Keşifler* ve *Portekizliler* ile mücâdelelere değinilmiştir.

Beşinci Bölümde; *Memlûkler* ve denizcilik, *Memlûklerin* deniz kuvvetleri, deniz savaşlarında kullanılan silahlar, donanma gösterileri, törenler ve tatbikatlar, **Nil Nehri**’ne dâir bayram kutlamaları, gemilerin hammaddesi,

tersâneler, limanlar, liman kentleri ve savunulması ve nihayet *Memlûkler* zamanında kullanılan gemiler açıklanmaya çalışılmıştır.

Sonuçta; *Memlûkler Zamanında Denizcilik Faaliyetlerini* inceleyen bu çalışmada incelenen kaynakların ışığında ortaya konulan durum tespit edilmiştir. Buradaki ifâdeler beşerî bir sahanın çalışma sınırlılıkları ve metodolijisi içinde, yargılayıcı değil açıklayıcı olarak verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Memlûkler

Deniz Kuvvetleri

Akdeniz

Kızıldeniz

Nil Nehri

ABSTRACT

EROL, Burak Gani, “**Mamluk Naval Forces**”, PhD Thesis, Ankara, 2012

In our thesis we have tried to examine “*Mamluk Naval Forces*”. The thesis is composed of preface, introduction, references, five chapters, result, bibliography and abstract.

In introduction part of thesis general information about Entry of **Egypt** into sovereignty of *Islam*, *Navy of Islam* and some issues about subject were mentioned to be familiar with the topic. In the references part, primary sources of the subject which were used in the thesis were introduced.

Naval activities of states which were either established or gained ascendancy over **Egypt** till *Mamluks* briefly examined.

In the second part, naval activities on **Nile River** during *Mamluks* and the role of the *Nile River* during *Crusades* pointed. **Nubya Campaigns** which were made on *Nile* narrated.

In the third chapter, naval activities on **Mediterranean** mentioned, **Cyprus Campaign** of **Baybars**, elimination of the remaining of *Crusades* in **Syria**, *Frankish* attack to **Alexandria**, struggle with *Franks*, **Cyprus** and **Rhodes Campaigns** and *Ottoman-Mamluk* relationships examined.

In the fourth chapter, naval activities on **Red Sea** mentioned, hearten of *Abbasid Caliphate* in **Egypt**, relations with *Resuloğulları State*, *Age of Discovery* and struggle with *Portuguese* touched.

In the fifth section, *Mamluks* and navy, naval powers of *Mamluks*, weapons which were used in naval wars, navy demonstrations, ceremony and maneuvers, festival celebration concerning **Nile River**, raw materials of ships, shipyards, ports, port cities and defense of port cities and at last ships which were used during *Mamluks* era attempted to explain.

As a result, in this thesis attempts to study *Mamluk Naval Forces* in the light of sources. Information had tried to be given explanatory, not judgmentally, with the limitation of methodology and science.

Key Words

Mamluks

Naval Forces

Mediterranean

Redsea

Nile River